

Ch.A. Sabirova, Sh.E.Yakubova,
Sh.N.Ismailova, M.B. Axmedova

OILA PEDAGOGIKASI

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
URGANCH INNOVATSION UNIVERSITETI**

**Ch.A. Sabirova, Sh.E.Yakubova,
Sh.N.Ismailova, M.B. Axmedova**

Oila pedagogikasi

DARSLIK

**“BOOKMANY PRINT”
TOSHKENT – 2025**

UO‘K: 37.016

KBK: 74.00

O 25

Oila pedagogikasi [Matn]: darslik / Ch.A. Sabirova, Sh.E.Yakubova, Sh.N.Ismailova, M.B. Axmedova. – Toshkent: Bookmany print, 2025. – 284 b.

Darslik boshlang‘ich ta‘lim (bakalavriat) yo‘nalishi talabalari uchun mo‘ljallangan bo‘lib, mo‘ljallangan bo‘lib, davlat ta‘lim standartlari va namunaviy o‘quv dasturi mazmuniga mos keladi.

Darslikda oila pedagogikasining maqsad va vazifavari, oilaning tarbiyaviy funksiyalari, bolalar va ota-onalar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarning pedagogik asoslari, oilaning tarbiyaviy imkoniyatlarini ilmiy asosda tahlil qilish, bolalarning tarbiyasi va rivojlanishida pedagogik yondashuvlarni qo‘llash, oilaviy nizolarni konstruktiv tarzda hal qilish va sog‘lom munosabatlarni shakllantirish, shaxsiy hayotda mustahkam, sog‘lom oilaviy muhitni yaratishga oid malakalarni rivojlantirish hamda sharq mutafakkirlari, ma‘rifatparvarlari hamda zamindosh olimlarimizning pedagogik meroslarining oila pedagogikasida ahamiyatli tomonlari yoritib berilgan. Ushbu darslikdan foydalanish bakalavriat, magistratura ta‘lim yo‘nalishi talabalari, maktabgacha va umumiy o‘rta ta‘lim muassasalari pedagoglari uchun tavsiya qilinadi.

Tuzuvchilar:

Ch. A. Sabirova – Urganch innovatsion universiteti “Boshlang‘ich ta‘lim va psixologiya” kafedrasi mudiri, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent;

Sh.E.Yakubova – Urganch davlat pedagogika “Pedagogika va psixologiya” kafedrasi mudiri, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)

Sh.N.Ismailova - Urganch innovatsion universiteti “Boshlang‘ich ta‘lim va psixologiya” kafedrasi o‘qituvchisi,

M.B. Axmedova - Urganch innovatsion universiteti Boshlang‘ich ta‘lim va psixologiya” kafedrasi o‘qituvchisi,

Mas‘ul muharrir:

S.U. Xodjaniyazov – Urganch davlat universiteti pedagogika fanlari doktori, professori

Taqrizchilar:

T.Utebayev – Nukus davlat pedagogika instituti pedagogika fanlari doktori, professor

D.P.Yusupov – Urganch innovatsion universiteti pedagogika fanlari falsafa doktori, dotsent

ISBN 978-9910-06-759-4

© **Ch.A. Sabirova, Sh.E.Yakubova, Sh.N.Ismailova, M.B. Axmedova., 2025.**
© **“Bookmany print” nashriyoti, 2025.**

KIRISH

Oila har bir inson hayotining boshlanishi, shaxsning shakllanishi va rivojlanishi uchun muhim asosdir. Bu ijtimoiy institut jamiyatning asosiy bo'g'ini tashkil etadi va uning barqarorligi hamda rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Oila faqatgina shaxsiy hayotning markazi bo'lib qolmasdan, jamiyatning ma'naviy, axloqiy va madaniy taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatadigan poydevor hamdir. Shu bois, oilaning tarbiyaviy imkoniyatlarini o'rganish va ularni rivojlantirish dolzarb masalalardan biri sanaladi.

Mazkur darslikning asosiy maqsadi – oila pedagogikasining nazariy va amaliy jihatlarini yoritish, talabalarga oilaning tarbiyaviy funksiyalari, bolalar va ota-onalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning pedagogik asoslari haqida bilim berishdir. Oila pedagogikasi inson kamoloti uchun zamin yaratib, uni hayotga tayyorlash, jamiyatga foydali shaxs sifatida shakllantirishga qaratilgan fan hisoblanadi. Oila pedagogikasi – insonning eng muhim tarbiya o'chog'i bo'lmish oilada bolalarning shaxsiy rivojlanishini ilmiy asosda yo'naltirishga yordam beradigan fan. Unda oilaning maqsad va vazifalari, uning tarbiyaviy resurslari va imkoniyatlari, shuningdek, zamonaviy oilaviy hayotning dolzarb muammolari ko'rib chiqiladi. Oila pedagogikasini o'rganishning quyidagi jihatlari alohida ahamiyatga ega:

1. Farzand tarbiyasida ota-onaning mas'uliyati: bolaning ilk tarbiyasi oiladan boshlanadi. Bu davrda ota-onaning xatti-harakati, qadriyatlari va munosabatlari farzandning shaxs sifatida shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.
2. Oilaviy qadriyatlarning uzviyligi: ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni avloddan avlodga o'tkazish oilaning asosiy vazifalaridan biri bo'lib, bu jarayon jamiyat barqarorligining kafolatidir.
3. Zamonaviy oiladagi yangi chaqiriqlar: globalizatsiya, axborot texnologiyalarining tezkor rivojlanishi, urbanizatsiya va boshqa omillar oilalarning tarbiyaviy faoliyatiga yangi talablarini qo'yimoqda.

Mazkur darslik oila pedagogikasining asosiy masalalarini talabalarga yetkazish bilan birga, ularda quyidagi ko'nikma va qobiliyatlarni shakllantirishni maqsad qiladi:

- oilaning tarbiyaviy imkoniyatlarini ilmiy asosda tahlil qilish;
- bolalarning tarbiyasi va rivojlanishida pedagogik yondashuvlarni qo'llash;
- oilaviy nizolarni konstruktiv tarzda hal qilish va sog'lom munosabatlarni shakllantirish;
- shaxsiy hayotda mustahkam, sog'lom oilaviy muhitni yaratishga oid malakalarni rivojlantirish.

Oila pedagogikasi bo'yicha egallangan bilimlar nafaqat shaxsiy hayotda, balki ta'lim jarayonida ham talabalar uchun muhim amaliy ahamiyatga ega bo'ladi. Ushbu darslik nafaqat pedagogika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarga, keng jamoatchilik, xususan, ota-onalar va pedagoglar uchun ham foydali manba bo'lib xizmat qiladi.

OILA PEDAGOGIKASI-FAN SIFATIDA

Tayanch tushunchalar: oila, oila pedagogikasi, fan, metodlar, suhbat metodi, oila tarbiyasi.

Oila - qon-qarindoshlik, qarindoshchilik (nikoh orqali) yoki birga istiqomat qilish orqali bogʻlangan odamlardan iborat ijtimoiy guruhdir.

Oila pedagogikasi- jamiyatning shaxs tarbiyasiga doir muhim davlat siyosatidagi ustuvor vazifalarini mukammal bajarishida xizmat qiladigan fan tarmogʻi.

Fan- ijtimoiy ong shakli.

Metod- biror maqsadni amalga oshirish uchun foydalaniladigan yoʻl, usul.

Suhbat metodi- tadqiqot mavzusining biror tomoni yoki hodisalari haqida bilib olish maqsadida maʼlum masʼul shaxslar bilan ogʻzaki savollar berilib, ulardan axborot olish jarayonidir.

Oila tarbiyasi- ota-ona, vasiy yoki katta kishilar tomonidan bolalarni tarbiyalash.

“Oila pedagogikasi” fanining predmeti, maqsad va vazifalari

Har qanday jamiyat oilalardan tarkib topadi. Oila jamiyatning kichik, biroq, eng asosiy boʻgʻini sanaladi. Zero, jamiyatning mavjudligi unda yashovchi kishilarni oʻz ichiga olgan oilalarning borligi bilan belgilanadi. Shunga koʻra oila va jamiyat oʻrtasidagi aloqaning mustahkamligi, bir-birini taqozo etishi nihoyatda muhim. Bu muhimlik jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy jihatdan rivojlanishi uchun nafaqat taʼlim muassasalarida, balki oilada ham bola (farzand)lar tarbiyasini toʻgʻri, samarali tashkil etishni taqozo qilishida aks etadi. Kishilik taraqqiyotining turli bosqichlarida ham oila tarbiyasiga alohida eʼtibor qaratib kelingan. Toʻgʻri, baʼzan bu eʼtibor bir qadar sustlashgan (sobiq Ittifoq davrida sotsializm gʻoyalariga koʻra shaxsning tarbiyasida oila emas, balki jamiyatning etakchi oʻrin tutishi alohida uqtirilgan). Biroq shuni

alohida aytib o'tish lozim, hech bir jamiyat va ijtimoiy tuzumda oilaning shaxs tarbiyasidagi ahamiyati, o'rni va roli butunlay inkor etilmagan.

Komil insonni voyaga yetkazishda oila va jamiyatning o'rni uni tarbiyadagi uzviyligi, uzluksizlik asosida amalga oshishi bu yaxlit bir qonuniy jarayondir.

Oila pedagogikasi jamiyatning shaxs tarbiyasiga doir muhim davlat siyosatidagi ustuvor vazifalarini mukammal bajarishda hizmat qiladi, ta'lim-tarbiyaga doir bilimlar mushtarak holda jamlab farzand tarbiyasiga doir tartib, qoidalarning sinovdan o'tkazuvchi va amalda tadbiq qiluvchi ota-onaning faoliyatidir. Oila – ijtimoiy institutlarning eng qadimiysi. Insoniyat tarixi qanchalik turfa va murakkab bo'lishiga qaramay, ayniqsa, ushbu maskan o'z tizimi, tarkibi va jamiyat oldidagi majburiyatlarini bajarish nuqtai nazaridan asl mohiyatini saqlanib qolgan ijtimoiy tuzilma sanaladi.

Oila pedagogikasining predmeti: Oilada ota-ona aniq maqsad qo'yib, o'z ustida ishlash, izlanish tanlangan vosita usullarini qo'llash natijasini ko'ra bilishi tarbiyachilik san'atiga ega bo'lishi lozim.

- Ta'lim-tarbiyaning zamonaviy talab darajasiga va tarbiya qonuniyatlariga amal qiladi;
- Oilada beriladigan tarbiya mazmuni;
- Oilada farzand tarbiyasida qo'llanadigan usul va vositalar;
- Insoniyatni ma'naviy rivojlanishi bilan oilada farzand tarbiyasining uyg'unligi;
- Oilada farzand tarbiyasidagi mahorat va madaniyatga amal qilish;

Oila pedagogikasining maqsadi. Oila tarbiyasiga doir muammolarning holati, qonuniyatlarini o'rganishga qaratiladi.

Oila tarbiyasining vazifalari:

- talabalarni oilaning ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va madaniy asoslari, oilaning shaxs hayotidagi o'rni, oilaning funktsiyalari, oila tarbiyasining ijtimoiy ahamiyati, tarbiyaviy imkoniyatlari, oila turlari, muayyan turdagi oilalarning shaxs rivojiga ta'siri, shuningdek, zamonaviy o'zbek oilalari rivojlanishining

o'ziga xos jihatlari, oila tarbiyasi muammolari, oilada bolalar tarbiyasini samarali tashkil etishga oid mahalliy va xorijiy mamlakatlarning tajribalari, bu boradagi ilg'or yutuqlarni amaliyotga tatbiq etish yo'llari bilan yaqindan tanishtirish;

- talabalarga oila tarbiyasining umumiy asoslari (mazmuni, qonuniyatlari, tamoyillari, ustuvor g'oyalari, samarali shakl, metod va vositalari), oila va ijtimoiy tarbiyaning yaxlitligi, shuningdek, ota-onalar va pedagoglar o'rtasidagi o'zaro hamkorlikning ahamiyati, texnologiyalari xususida ma'lumot berish;

- talabalarda oila pedagogikasiga nisbatan G'arb va Sharq mamlakatlaridagi yondashuv, ushbu yondashuvlarning shaxs ruhiyatining shakllanishi, kamolotini ta'minlashdagi hissasi borasidagi tasavvurlarni hosil qilish hamda ota-onalarning pedagogik madaniyatini rivojlantirish yo'lida ilmiy izlanishlarni olib borish ko'nikmalarini shakllantirish;

- talabalarni bo'lajak pedagog sifatida oilalarda tashkil etiladigan bolalar tarbiyasining samarali bo'lishi, oila tarbiyasini yo'lda qo'yishda yuzaga kelayotgan muammolarni bartaraf etishda metodik yordam ko'rsatishga muvaffaqiyatli tayyorlash;

- talabalarda kelgusida ta'lim muassasalarida olib boriladigan pedagogik faoliyatni oilalarda yo'lga qo'yilayotgan tarbiya bilan o'zaro muvofiqlashtirishga erishish ko'nikma, malakalarini shakllantirish;

- talabalarda bo'lajak oila sohibi (ota yoki ona) sifatida ijtimoiy faollikni shakllantirish;

oila tarbiyasiga doir bir butun muammolarni hal qilish;

- oilaviy tarbiyaning samaradorligini oshirish va uning davlatni ustuvor talablariga javob beradigan komil inson qilib tarbiyalashdir;
- oila tarbiyasida milliy qadriyatlardan o'rinli foydalanish, pedagogik qonun - qoidalarga rioya qilishdir;
- fan va texnika yutuqlaridan unumli foydalanish;
- ilg'or oilalardagi muvaffaqiyatli ish uslublarini o'rganish;

- ota-onalarni pedagog mutaxassislar bilan hamkorligini o'rnatish kabilarni amalga oshirish;
- barkamol inson tarbiyasiga doir muammolarni hal qilish hayotiy izlanishlarni talab etadi.

Oila pedagogikasining boshqa fanlar bilan bog'liqligi

Oila pedagogikasini boshqa fanlar bilan aloqasi: Oila pedagogikasi o'sib kelayotgan yosh avlodni barkamol inson qilib tarbiyalash uchun oilada beriladigan tarbiyaning mazmuni, umumiy qonuniyatlari, tamoyil va metodlariga oid bilimlarni o'rgatadi. Oila pedagogikasi umumiy pedagogikaning bir tizimi bo'lib u umumiy pedagogikaning qonuniyatlari asosida yaratilgan.

Komil inson tarbiyasi juda ko'p qirrali va murakkab bo'lganligi sababli hamma fanlar unga ko'makdosh bo'ladi. Buyuk alloma Abu Nasr al-Forobiy "Talhizu Navomis" ("Aflotun qonuniyatlarini mohiyati") asarida inson kamolotini falsafa fanining ta'sirida rivojlanishini shunday ko'rsatgan edi: "Yaxshi fazilatga ega bo'lgan shahar aholisi eng baxtiyor odamlar bo'lishlari, qonunlarga ixtiyoriy bo'ysunishini ta'minlash uchun qonunlarni takomillashtirish, ulardagi qoidalarni mustahkamlashdir".

O'z mohiyati, amaliy ahamiyatiga ko'ra "Oila pedagogikasi" fani ijtimoiy fanlar sirasiga kiradi. Shunga ko'ra u boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan ham o'zaro bog'liqlik va aloqadorlikda rivojlanadi. "Oila pedagogikasi" fanining rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi fanlarni ularning yo'nalishiga ko'ra quyidagi guruhlarga ajratish mumkin:

Oila pedagogikasi" fanining rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi fanlarning guruhlari

№	Fanlar turkumi	Fanlar
1	Pedagogik turkum fanlar	"Maktabgacha ta'lim pedagogikasi", "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi", "Pedagogika nazariyasi va amaliyoti", "Ijtimoiy pedagogika", "Pedagogik

		texnologiya”, “Pedagogik mahorat”, “Pedagogik konfliktologiya” hamda “Tarbiyaviy ishlar metodikasi”
2	Psixologik fanlar	“Umumiy psixologiya”, “Ijtimoiy psixologiya”, “Yosh va pedagogik psixologiya”
3	Gumanitar fanlar	“Milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslari”, “Etnografiya”, “Axloqshunoslik”, “Estetika asoslari”, “Oila huquqi”
4	Tabiiy fanlar	“Yosh fiziologiyasi va gigiena”, “Iqtisodiyot asoslari”

Quyida “Oila pedagogikasi” fanining boshqa fanlar bilan o‘zaro aloqadorligi va ularning asoslaridan foydalanish imkoniyatlari xususida so‘z yuritiladi. “Maktabgacha ta’lim pedagogikasi” – maktabgacha ta’lim yoshi bolalarini tarbiyalash, ularga boshlang‘ich bilimlarni berish masalalarining tadqiqi bilan shug‘ullanuvchi fan. U ota-onalarning maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarni to‘g‘ri tarbiyalash, mazkur yosh davrining o‘ziga xos xususiyatlarga tayangan holda bolalarda muayyan ko‘nikmalarni shakllantirish, ma’naviy-axloqiy sifatlarni tarbiyalashga yordam beradi. “Maktabgacha ta’lim pedagogikasi” fani shu yoshdagi bolalar nutqini boyitish, organizmni to‘g‘ri parvarishlash, salomatligini mustahkamlash hamda ularda ma’lum harakat ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga ushbu fan maktabgacha ta’lim yoshi bolalarini maktab ta’limiga samarali tayyorlash yo‘llari, shakl, metod hamda vositalari to‘g‘risida ma’lumotlarni berish imkoniyatiga ega. Maktabgacha ta’lim yoshida bolalar hayotida o‘yin faoliyati yetakchi o‘rin tutadi. Shu sababli ota-onalar fanning imkoniyatlariga tayangan holda bolalarni o‘yin faoliyati orqali ijtimoiy munosabatlarga samarali tayyorlash imkoniyatini qo‘lga kiritadilar.

“Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi” – boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh, psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ularni o‘qitish va tarbiyalash jarayonining mazmuni, qonuniyatlari, tamoyillari, tarkibiy tuzilmasi, shakl, metod va vositalarini o‘rganadigan fan bo‘lib, u oilada bolalar tarbiyasini tashkil etishda boshlang‘ich ta‘lim yoshidagi bolalarning yosh, psixologik xususiyatlariga tayanish imkoniyatini ta‘minlaydi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini maktab ta‘limiga samarali moslashishlarini ta‘minlashda ona-onalarga yaqindan yordam beradi. Bu yosh davri bolalarini to‘g‘ri tarbiyalashda ularning qat‘iy belgilangan kun tartibiga ega bo‘lishlari, o‘qish va o‘yin faoliyatini uyg‘unlashtira olish maqsadga muvofiqdir.

“Pedagogika nazariyasi va amaliyoti” – muayyan tizim asosida tashkil etiladigan pedagogik faoliyat, ta‘lim-tarbiyaning mazmuni, shakli, metod va vositalari, shuningdek, pedagogik fikrlarning paydo bo‘lish va rivojlanish tarixini, turli davrlarda bola tarbiyasini tashkil etishga oid bilimlarning shakllanishini tadqiq qiluvchi fan. Ushbu fan oilada farzandlar tarbiyasini tashkil etishda ota-onalarni insoniyat, xususan, o‘zbek xalqi tomonidan to‘plangan tarixiy tajriba bilan yaqindan tanishtirishga xizmat qiladi. Xususan, xalq pedagogikasining etakchi g‘oyalari, bolalarda ijobiy sifatlarni tarbiyalash, ulardagi salbiy odatlarni bartaraf etishda qo‘llaniladigan xalqona pedagogik faoliyatning samarali shakl, metod hamda vositalar, oilada farzandlar tarbiyasini tashkil etishga nisbatan milliy yondashuvning o‘ziga xos jihatlariga oid ma‘lumotlar bilan ota-onalarni tanishtirishda “Pedagogika nazariyasi va amaliyoti” fani o‘ziga xos o‘rin tutadi. “Ijtimoiy pedagogika” – shaxsni ijtimoiylashtirish qonuniyatlari, voyaga yetmaganlar bilan bog‘liq ijtimoiy muammolar (pedagogik qarovsizlik, bolalar ichkilikbozligi, voyaga yetmaganlar, jinoyatchiligi, giyohvandligi va fohishabozligi kabilar)ni pedagogik nuqtai nazardan hal qilish, ijtimoiy pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish texnologiyalarini yaratish masalalarini o‘rganadigan fan. Oila tarbiyasini tashkil etishda ota-onalarning “o‘tish davri” – o‘smirlikning o‘ziga xos xususiyatlari, bu davrda o‘smirlar xulqida kuzatiladigan pedagogik og‘ish,

o'smirlarni to'g'ri tarbiyalash yo'llari, shakl, metod, vositalari, shuningdek, ularning shaxsida ko'zga tashlanadigan salbiy sifatlarni bartaraf etishga oqilona yondashuv, o'smir hamda o'spirinlarni ijtimoiy-foydali mehnatga jalb etishning pedagogik afzalligi kabilardan xabardor qilishda "Ijtimoiy pedagogika" fani muhim ahamiyatga ega. Qolaversa, mazkur fan ota-onalarni pedagogik qarovsizlik, bolalar ichkilikbozligi, voyaga etmaganlar, jinoyatchiligi, giyohvandligi va fohishabozligi kabi salbiy ijtimoiy illatlardan muhofaza qilish, voyaga yetmaganlarda sog'lom turmush tarzi ko'nikmalarini muvaffaqiyatli shakllantirishga oid nazariy hamda amaliy bilimlar bilan qurollantiradi. "Pedagogik mahorat" – bo'lajak pedagog (o'qituvchilar)da pedagogik jarayonni metodik jihatdan to'g'ri, samarali tashkil etish, o'qituvchi va o'quvchi munosabatlarini oqilona yo'lga qo'yish, bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatni tashkil etishga tayyorlash masalalarini o'rganadigan fan. Ushbu fan asoslari ota-onalarning pedagogik bilimlarini boyitish bilan birga ularda shaxslararo, xususan, oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni yuksak mahorat bilan tashkil etish ko'nikma hamda malakalarini rivojlantirishga yordam beradi. Ota-onalarning pedagogik mahorat asoslaridan xabardorliklari oila tarbiyasini tashkil etishda o'zlari bilan farzandlar o'rtasida ijtimoiy munosabatlarning mehr-muhabbatga, o'zaro yordamga asoslanishini ta'minlab, har qanday ziddiyatni bartaraf etadi. Fanning imkoniyatlaridan foydalanish ota-onalar tomonidan farzandlar bilan bo'ladigan munosabatlarda muloqot uslubi (avtoritar, liberal va demokratik uslubi)ning to'g'ri tanlanishiga olib keladi.

"Pedagogik konfliktologiya" – pedagogik konfliktlarning kelib chiqish sabablarini o'rganish asosida ijobiy xususiyatga ega ziddiyatlarni boyitish, ulardan maqsadli foydalanish, salbiy xarakterdagi nizolarni bartaraf etish yo'llari, tamoyillari, shakl, metod, vosita va texnologiyasini ishlab chiqish va amaliyotga tadbiq etishni tadqiq etuvchi fan. Ota-onalar pedagogik konfliktlarning mohiyatidan xabardor bo'lar ekanlar, oila a'zolari o'rtasidagi yuzaga keladigan ziddiyatlarni to'g'ri baholash, ijobiy xarakterdagi ziddiyatlardan oila tarbiyasi samaradorligini oshirishda foydalanish, salbiy

xarakterdagi nizolarni esa o'z vaqtida aniqlab, tezda bartaraf etish chora-tadbirlarini belgilash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu bilan birga "Pedagogik konfliktologiya" fani ota-onalarga oilaviy munosabatlarni salbiy nizolarsiz yo'lga qo'yishga yordam beradi. Ota-onalarning nizolar to'g'risidagi bilimlarga ega bo'lishlari farzandlarni bolalar jamoasida yuzaga keladigan nizolarga nisbatan to'g'ri yondashishga ham o'rgatishga xizmat qiladi. Shunday vaziyatlar bo'ladiki, farzandlar mustaqil ravishda bolalar jamoasida yuzaga kelgan nizolarni hal qila olmaydi. Ana shu holatlarda ota-onalar ularga amaliy yordam ko'rsatadi. Agarda ularning nizolarning mohiyatiga oid bilimlari yetarli bo'lsa, u holda farzandlarga beradigan ko'rsatmalari ham ijobiy natijalarni kafolatlaydi.

"Tarbiyaviy ishlar metodikasi" – o'quvchilar jamoasida tashkil etiladigan ma'naviy-ma'rifiy ishlarning shakl, metod va vositalari, ularni tashkil etish, o'tkazish va natijalarini tahlil qilish masalalarini o'rganuvchi fan. Ularning tarbiyasini tashkil etishda ota-onalarning tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etishga oid pedagogik, metodik bilimlarni puxta o'zlashtira olishlari nihoyatda muhim. Zero, oila pedagogikasining asosini oilada tarbiyaviy ishlarni to'g'ri, samarali tashkil etish tashkil qiladi. Shu sababli ota-onalar har bir xatti-harakatlarining tarbiyaviy mohiyatga, ta'sirga egaligini chuqur anglab etishlari zarur. Albatta, oilada tashkil etiladigan tarbiyaviy (ma'naviy-ma'rifiy) ishlar ta'lim muassasalarida bo'lgani kabi reja, dastur hamda maxsus tayyorgarlik asosida amalga oshirilmaydi. Oila tarbiyasining murakkabligi, qiyin jarayon ekanligi ham aynan shunda namoyon bo'ladi. Aksincha, ota-onaning yurish-turishi, o'zini tutishi, so'zlari, atrofdagilar bilan muomasi, oila xo'jaligi, hatto kasbiy faoliyatiga bo'lgan yondashuvi ham farzandlarning ko'z o'ngida yaqqol namoyon bo'ladi. Shu bois tarbiyaviy ishlar metodikasiga oid bilimlar ota-onaga o'zlarining yurish-turishi, o'zini tutishi, so'zlari, atrofdagilar bilan muomasi, oila xo'jaligi, hatto kasbiy faoliyatiga bo'lgan yondashuvini ijobiy mazmunga ega bo'lishini ta'minlashga yordam beradi. Oila davrasida tashkil etiladigan suhbat, ota-ona va farzandlar o'rtasidagi savol-javoblarda kutilgan natijaga erishish, oila xo'jaligini boshqarish, uni tashkil etishda yoki fanlarni

o'zlashtirishda farzandlar o'rtasida o'zaro musobaqalarni uyushtirish, oila hayoti uchun muhim bo'lgan masalalarni muhokama qilish jarayoniga ularning jalb etish katta tarbiyaviy ta'sirga egaligini ota-ona etarli darajada anglay olishi zarur. Bunda, albatta, ota-onalarga "Tarbiyaviy ishlar metodikasi" fani yordamga keladi.

"Umumiy psixologiya" – psixologik hodisalarning umumiy qonuniyatlarini nazariy va amaliy jihatdan o'rgangan holda ruhiyat va shaxs xulq-atvori mohiyati yuzasidan eng umumiy tushunchalarni beruvchi fan. Ota-onalarning "Umumiy psixologiya" asoslari borasidagi bilimlarga ega bo'lishlari farzandlarning ruhiy holatlari, xulq-atvorlarini to'g'ri baholash, ularda ruhiyat salomatligini ta'minlash, ijobiy xulq-atvorni tarbiyalashga imkon yaratadi. Mazkur fan asoslariga oid bilimlarga ega bo'lish, shuningdek, ota-onalar tomonidan oilada sog'lom psixologik muhitning yaratilishi, oila a'zolari o'rtasida ijtimoiy munosabatlarni oqilona tashkil etilishiga zamin yaratadi. Qolaversa, ota-onalarning umumiy psixologik bilimlarga egaliklari farzandlarning komil inson bo'lib voyaga yetishlarini ta'minlashga erishishda, shuningdek, farzandlarning ruhiyati va xulq-atvoriga ijobiy ta'sir etishda qo'l keladi.

"Ijtimoiy psixologiya" – ijtimoiy sub'ektlarning turli ijtimoiy guruhlardagi xulq-atvori va faoliyati qonuniyatlarini, shuningdek, ushbu guruhlarining psixologik xususiyatlarini o'rganuvchi fan. Mazkur fan asoslari ota-onalarga ijtimoiy hamkorlikka asoslangan munosabatlar jarayonida sub'ektlarda yuzaga keladigan g'oya, tasavvur, his-tuyg'u hamda kechinmalar, shakllanadigan xulq-atvor mohiyatini anglash imkoniyatini yaratadi. Mazkur bilimlarga tayangan holda ota-onalar oila a'zolari o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarning farzandlar ongi va xulq-atvoriga ta'sirini yetarlicha baholay oladi. Har qanday ijtimoiy munosabatning bola shaxsiga ko'rsatadigan ta'siri yuqori ekanligini anglagan holda bu jarayonda imkon qadar oila a'zolari tomonidan salbiy hissiyotlarning ifodalanishini oldini olish tadbirlarini ko'radilar. Aksincha, ijobiy – o'zaro yordam, bir-birini qo'llab-quvvatlashga, hamdardlikka asoslangan

munosabatlarni yanada rivojlantirish choralarini belgilashga urinadilar. Fan asoslarini o'rganish orqali ota-onalar oila muhitida namoyon bo'ladigan har bir munosabatning sabab va oqibatlari o'rtasidagi aloqani anglashni o'rganadilar.

“Yosh va pedagogik psixologiya” – individning tug'ilganidan to keksalikgacha bo'lgan ontogenetik rivojlanishi davomidagi shaxs psixologik taraqqiyoti hamda uning shaxsiy shakllanishining qonuniyatlarini o'rganuvchi fan. Fan asoslari ota-onalarga turli yoshdagi farzandlar bilan muloqotni tashkil etish, ularda muayyan ma'naviy-axloqiy, irodaviy sifatlarni, sog'lom ruhiyatni samarali shakllantirishda yordam beradi. Qolaversa, ota-onalar farzandlarning yosh, psixologik xususiyatlariga tayangan holda ularni turli mazmun, yo'nalish va ko'lamdagi ijtimoiy munosabatlarga jalb etish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Xususan, maktabgacha ta'lim yoshidagi farzandlar bilan muloqotda ularni ko'proq atrof-muhit bilan tanishtirish, nutqini boyitishga e'tibor qaratsalar, boshlang'ich maktab yoshidagi farzandlarda faoliyat, xususan, o'qish faoliyatiga nisbatan mas'uliyatli yondashish, o'yin va mehnat faoliyati uyg'unligiga erishish orqali esa oddiy mehnat ko'nikmalarining asta-sekin shakllanishiga muvaffaq bo'ladilar. O'smirlarda esa shaxsini shakllantirish ustida ko'proq ishlash, nafaqat mehnat faoliyati, shu bilan birga sport turlari bilan faol shug'ullanishga oid malakalarning shakllanishiga erishsalar, o'spirinlarda kasbiy faoliyat yo'nalishini to'g'ri tanlash, qiziqish, xohish-istaklariga tayangan holda muayyan kasb yoki hunar yo'nalishlari bo'yicha mutaxassislik bilimlarini puxta o'zlashtirishga nisbatan mas'uliyat hissini tarbiyalanishining uddasidan chiqadilar. Shu bilan birga ota-onalarning yosh va pedagogik psixologiyaga oid bilimlari yoshlik, navqironlik va keksalik davrlarida kundalik, ijtimoiy va kasbiy faoliyatni, turli doiralarda kechadigan muloqotni eng maqbul shakllarda tashkil etish borasidagi tajribalarining farzandlarga samarali tarzda uzatilib boradi. “Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari” – mamlakat mustaqilligini mustahkamlash, ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etish, har tomonlama yetuk, komil insonni tarbiyalashga oid yaxlit, izchil ta'limot mohiyatini yorituvchi fan. Oila – jamiyatning kichik bo'g'ini. Boshqacha

aytganda, oilaning o'zi bir kichik jamiyat. Shu sababli oilaning barqarorligi, undagi sog'lom muhit, uning farovonligi bevosita jamiyatning barqarorligi, ijtimoiy munosabatlarning sog'lomligi hamda mamlakat farovonligini ta'minlashga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Ota-onalarning fan asoslaridan xabardorligi oila va jamiyat manfaatlarini uyg'unlashtirish, oila istiqbolini mamlakat taraqqiyoti bilan bog'liq holda ko'rish imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga ota-onalar fan asoslari bilan tanishish orqali fuqaro sifatida komil insonni tarbiyalashga mas'ul ekanliklarini anglab etadilar. Turli madaniyatlarning qorishuvi, "ommaviy madaniyat" ta'siri, mafkuraviy kurash tobora kuchayib borayotgan mavjud sharoitda oilalarda milliy tarbiyani tashkil etish, farzandlarni turli yot, buzg'unchi g'oyalardan himoyalash, ularni asrlar davomida qadrlanib kelinayotgan an'analar ruhida tarbiyalash yo'llari, metod va vositalaridan xabardor bo'ladilar.

"Etnografiya" ("Xalqshunoslik"; "ethnos" – qabila, xalq "grapho" – yozaman) – jahondagi barcha xalqlarning, etnik birlikning turli tiplari, ularning kelib chiqishi (etnogenezi), turmush tarzi, urf-odatlar, moddiy va ma'naviy taraqqiyot darajasidan qat'iy nazar, teng holda o'zaro tafovuti yoki umumiyliги va o'xshashligini, ularning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganuvchi maxsus fan sohasi. Ota-onalarning fan asoslari bilan tanishishlari ularning asrlar davomida oila tarbiyasida qo'llanib kelinayotgan milliy tarbiyaviy ta'sir shakllari, metod va vositalardan xabardor bo'lish, shaxsiy faoliyatda ulardan foydalanishlariga yordam beradi. Qolaversa, "Etnografiya" fani asoslari ota-onalarni farzandlarning yosh, psixologik xususiyatlari, jismoniy imkoniyatlariga tayangan holda milliy tarbiyaviy ta'sir metod va vositalarini o'rinli, maqsadli qo'llashga o'rgatadi. Natijada ular milliy tarbiyaviy ta'sir metod va vositalarining shaxs kamolotiga ta'sirini to'g'ri baholash, turli vaziyatlarda metod va vositalarni birga qo'llash, bir metod yoki vositani ikkinchisi bilan o'rinli almashtirishga doir ko'nikma, malakalarini o'zlashtiradilar.

"Axloqshunoslik" ("Etika"; lot. "ethica" yun. "ethos" – urf-odat, xulq-atvor) – axloq va uning shaxs hamda jamiyat hayotidagi o'rnini, axloqning

shakllanish shart-sharoitlarini va shakllarini o'rganuvchi fan. Ota-onalar tomonidan "Axloqshunoslik" fani asoslarining o'zlashtirilishi ularda farzandlar shaxsida namoyon bo'ladigan ma'naviy-axloqiy sifatlar xususidagi tasavvurlarni, farzandning ma'naviy-axloqiy fazilatlari uning kamolotini belgilovchi asosiy mezonlar ekanligi to'g'risidagi tushunchalarni hosil qiladi. Farzandlarning muayyan ma'naviy-axloqiy sifatlarga ega bo'lishi ularning kamoloti darajasini belgilaydi. Shu sababli ota-onalar jamiyat, oila hamda bola mansub bo'lgan mikromuhitda shakllangan munosabatlarning unda ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishga ta'sirini bilishlari nihoyatda muhim. Qolaversa, farzandlarning shaxs sifatidagi ijtimoiy mavqei uning borliqqa bo'lgan munosabati bilan belgilanadi. Bolada o'z shaxsiga, atrofdagilarga, tabiatga nisbatan ijobiy munosabatni qaror toptirishda "Axloqshunoslik" fani asoslaridan ota-onalarning xabardorlik darajasi muhim ahamiyat kasb etadi.

"Estetika asoslari" ("Nafosatshunoslik"; yun. "aisthetikos" – his qilish, hissiy idrokka oid) – inson va olam o'rtasidagi qadriyatli munosabatning o'ziga xos jihatlarini, kishilarning badiiy faoliyati sohasini o'rganuvchi fan. Shaxsning ijobiy his-tuyg'ularga, estetik didga ega bo'lishi unda ijtimoiy borliqqa nisbatan samimiy munosabatni shakllantiradi. Shu sababli bolalarda juda yoshlikdan ijobiy his-tuyg'ularni tarbiyalash, ularning estetik didini o'stirish maqsadga muvofiqdir. Ota-onalarning estetika bilimlaridan xabardor bo'lishlari ular tomonidan farzandlarni ijobiy his-tuyg'ularga boy qilib tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega.

Binobarin, shaxsning ijobiy his-tuyg'ularga ega bo'lmasligi, ularda ijtimoiy borliqqa, hatto o'z oilasiga nisbatan befarqlikni, e'tiborsizlikni qaror toptiradi. Borliqqa nisbatan befarq, e'tiborsiz shaxsda xudbinlik sifatlari shakllanadi. Bunday shaxsning hayotiy maqsadi –hech bir ijtimoiy majburiyatlarni zimmaga olmagan holda faqat o'zi uchun yashash, o'z ehtiyojlarini qondirishdan iboratdir. Bu esa insonning ijtimoiy maqomiga ziyon etkazadi. Zero, har bir shaxs shaxslararo munosabatlar jarayonida shakllanadi, ularning ta'sirida muayyan ijtimoiy ong va madaniyatga ega bo'ladi. Jamiyat,

oilasi uchun qayg‘urmaydigan shaxs ijtimoiy nuqtayi nazardan hech bir qiymatga ega bo‘lmaydi. Ota-onalarning vazifasi esa farzandlarni jamiyat, oilasi uchun kerakli, ularning manfaatlari uchun kurashadigan faol shaxsni tarbiyalab voyaga etkazishdan iborat. “Estetika asoslari” fani ota-onalarning pedagogik bilimlarini, hayotiy tajribalarini shu nuqtayi nazardan boyitishga xizmat qiladi.

“Oila huquqi” – nikoh va oila munosabatlarining huquqiy asoslarini o‘rganuvchi fan. O‘zbekiston Respublikasida huquqiy jamiyatni barpo etish jarayonida ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi munosabatlarning huquqiy mohiyatidan xabardor bo‘lish o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi. Eng avvalo, “Oila huquqi” fani asoslari borasidagi bilimlarni o‘zlashtirish orqali ota-onalar farzandlarining kamoloti va taqdiri oldidagi o‘z majburiyatlarini chuqurroq anglaydilar. Ota-onalar, ayniqsa, voyaga etmagan farzandlar oldida burchli sanaladilar. Zero, hali dunyoqarashi to‘la shakllanmagan, ijtimoiy munosabatlarda mustaqil ishtirok eta olmaydigan farzandlarni har tomonlama, eng avvalo, huquqiy jihatdan muhofazalash majburiyati ota-onalarni ularning tarbiyasiga jiddiy yondashishga undaydi. Qolaversa, ota-onalar oila muhitida ham farzandlarning huquqiy bilimlar bilan tanishtirib borish asosida ularni ijtimoiy-huquqiy munosabatlarga samarali tayyorlash maqsadga muvofiqdir. Ushbu holat huquqiy jamiyatni barpo etishning eng muhim talablaridan biri bo‘lgan – huquqiy madaniyatga ega fuqaroni tarbiyalab voyaga etkazishda o‘ziga xos dolzarblik kasb etadi.

“Yosh fiziologiyasi va gigiyena” – voyaga etmaganlarni fiziologik jihatdan to‘g‘ri o‘sislarini ta‘minlash, ularda gigienik madaniyatni shakllantirish yo‘llari, shakl, metod va vositalarini tadqiq etadigan fan. Globallashuv va texnikaning mislsiz rivojlanishi sharoitida inson salomatligini ta‘minlash har qachongidan ham dolzarblik kasb etmoqda. Garchi tibbiyot zamonaviy yutuqlarga erishayotgan, ijtimoiy sub’ektlarning ishlab chiqarish qobiliyatiga egalik yoshi uzayib borayotgan bo‘lsada, biroq, voyaga etmagan yigit yoki qizlarning fiziologik jihatdan to‘g‘ri tarbiyalanmasligi ularning organizmida muayyan qusurlarning yuzaga kelishiga sabab bo‘lmoqda. Bu

o'rinda zamonaviy taraqqiyot ta'sirida kelib chiqayotgan – kam jismoniy harakatsizlik, tana vaznining oshishi kabi kasalliklarning oldini olish shu kunning dolzarb vazifalaridan biri sanaladi. Ota-onalar “Yosh fiziologiyasi va gigienasi” fani asoslaridan xabardor bo'lar ekanlar, oila sharoitida farzandlarning gigienasiga alohida e'tibor qaratib, shaxsiy gigienik madaniyatni yoshlikdan shakllantira oladilar. Shu bilan birga o'g'il va qiz bolalarning fiziologik nuqtayi nazardan to'g'ri kamolotga etishishlari, reproduktiv salomatlikka ega bo'lishlarini ta'minlashga muvaffaq bo'ladilar.

“Iqtisodiyot asoslari” – iqtisodiyot va iqtisodiy munosabatlarni samarali tashkil etish, shuningdek, oila xo'jaligini oqilona yuritish shartlari, qonuniyatlari, ustuvor tamoyillarini o'rganuvchi fan. Fan asoslarining puxta bilishi ota-onalarga oila iqtisodiyotini samarali boshqarish, oila byudjetini muvaffaqiyatli shakllantirish, uni to'g'ri taqsimlash bilan birga farzandlarni tejamkorlikka o'rgatishga xizmat qiladi. Bozor munosabatlari sharoitida, ayniqsa, farzandlarni yoshlikdan oila xo'jaligini tashkil etish va boshqarishga o'rgatib borish o'ziga xos ahamiyat kasb etadi. Farzandlarni yoshlikdan tejamkorlikka o'rgatib borish ularni mustaqil oilaviy hayotga muvaffaqiyatli tayyorlashga ham yordam beradi. Oila a'zolari o'rtasida mehnat taqsimotining to'g'ri yo'lga qo'yilishi, oilaviy munosabatlarning o'zaro yordam, hamjihatlilikka asoslanishi esa farzandlarni mehnatsevarlikka, oqibatga, tartib-intizomga, o'zgalar mehnatini qadrlashga, mehnat mahsuli bo'lgan ne'matlarni isrof qilmaslikka o'rgatadi. Bu esa oila tarbiyasini samarali tashkil etishda nihoyatda muhimdir.

Oila pedagogikasining ilmiy-tadqiqot metodlari

Ilmiy tadqiqot metodlari tadqiqotchilar tomonidan ko'proq oilaviy muammolarni hal qilish maqsadida olib boriladi. Oilaviy muammolarni o'rganish uchun dastlabki manbaalarga murojat etiladi. Shu jihatdan dastlabki metod:

Pedagogik kuzatish. Ushbu metod yordamida tadqiqotchi tomonidan oilada tashkil etiladigan pedagogik (tarbiyaviy) jarayon bevosita yoki bilvosita

sinchiklab o'rganiladi. Pedagogik kuzatish orqali oiladagi tarbiyaviy jarayonini o'rganish asosida tadqiq etilayotgan muammo holati aniqlanadi, tajriba avvali va yakunida qo'lga kiritilgan ko'rsatkichlar o'rtasidagi farq aniqlanadi. Pedagogik kuzatish murakkab va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Kuzatish aniq maqsad asosida, uzluksiz, izchil, tizimli amalga oshirilsa, kutilgan natijani qo'lga kiritish mumkin. Olib borilayotgan pedagogik kuzatish oila tarbiyasi samaradorligiga erishish, barkamol shaxsni shakllantirishga xizmat qilsa, u holda metodning ahamiyati yanada oshadi. Oila muammolari yuzasidan olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar jarayonida pedagogik kuzatuv metodini qo'llashda tadqiqotchi samaradorlikka erisha olishi zarur. Buning uchun tadqiqotchidan quyidagilar talab etiladi:

- 1) kuzatuv jarayonida aniq maqsadga egalik;
- 2) kuzatishni tizimli ravishda yo'lga qo'yish;
- 3) kuzatishning har bir bosqichida muayyan vazifalarni hal etish;
- 4) har bir holatning mohiyatini sinchiklab o'rganish;
- 5) xulosa chiqarishga shoshilmaslik.

Suhbat metodi. Ilmiy tadqiqot metodlaridan biri bo'lgan – suhbat asosida tarbiyani tashkil etish jarayonida ega bo'lingan ma'lumotlarni boyitish, mavjud holatga to'g'ri baho berish, oilaviy muammolar echimini topishga imkon beruvchi shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari sub'ektlari imkoniyatlarini muammo echimiga jalb etishga yordam beradi. Suhbat metodi maqsadga muvofiq holda individual, guruhli va ommaviy shakllarda tashkil etiladi. Uni tashkil etish jarayonida respondentlarning imkoniyatlari to'la-to'kis namoyon bo'lishiga erishish muhimdir. Oila tarbiyasini tashkil etishda suhbat metodini qo'llashda ham muayyan shartlarga amal qilish talab etiladi. Ular quyidagilardir:

- 1) tadqiqotning maqsadidan kelib chiqqan holda suhbat uchun belgilanuvchi savollarning mazmuni aniqlash, savollar o'rtasida o'zaro mantiqiy bog'lanish va izchillikni ta'minlash;
- 2) suhbat joyi va vaqtini aniq belgilash;

- 3) suhbat ishtirokchilarining soni xususida ma'lum to'xtamga kelish;
- 4) suhbatdosh to'g'risida avvaldan ayrim ma'lumotlarga ega bo'lish;
- 5) suhbatdosh bilan samimiy munosabatda bo'lish;
- 6) suhbatdoshning o'z fikrlarini erkin, batafsil ayta olishi uchun sharoit yaratish;
- 7) savollarning aniq, qisqa va ravshan berilishiga erishish;
- 8) olingan ma'lumotlarni o'z vaqtida tahlil qilish.

Anketa metodi. Oila muammolari yuzasidan olib borilayotgan ilmiy tadqiqot jarayonida anketa metodi yordamida kuzatish hamda suhbat jarayonida to'plangan dalillar boyitiladi. Muammo yuzasidan tuzilgan savollar asosida respondentlar bilan muloqotni tashkil etish anketa metodiga asoslanadi. Odatda anketa savollariga javoblar yozma holda olinadi. O'rganilayotgan jarayon mohiyatidan kelib chiqqan holda anketa ochiq yoki yopiq savollardan tashkil topadi. Ochiq savollarga asoslangan anketa respondentlarning muammo yuzasidan erkin, batafsil javob berishlari uchun imkon beradigan savollardan tarkib topadi. Yopiq savollarga ega bo'lgan anketa bilan ishlashda esa respondentlar "ha", "yo'q", "qisman", "ijobiy", "qoniqarli", "salbiy" va h.k. tarzdgagi javob variantlaridan birini tanlaydilar.

Oila masalalariga bag'ishlangan ilmiy tadqiqot ishlari jarayonida anketa metodini qo'llashda quyidagi shartlarga amal qilish talab etiladi:

- 1) savollar tadqiq etilayotgan oilaviy muammo mohiyatini yoritishga xizmat qilishi lozim;
- 2) savollar yirik hajmli, noaniq bo'lmasligi kerak;
- 3) savollar oilaviy muhitning xususiyatlarini inobatga olish asosida tuzilishi zarur;
- 4) savollar respondentlar tomonidan beriladigan javoblarning to'la bo'lishini ta'minlovchi vaqtni kafolatlay olishi zarur;
- 5) savollarni tuzishda oilaning o'ziga xosligi inobatga olinishi zarur;
- 6) javoblar muayyan mezonlar asosida puxta tahlil etilishi shart.

Test metodi. Ilmiy tadqiqot metodlaridan yana biri bu test metodidir. Ushbu metod orqali oila masalalari yuzasidan ilmiy tadqiqot jarayonida

respondentlar tomonidan mavjud nazariy bilim, amaliy ko'nikma, malakalar darajasini aniqlashga xizmat qiladi. Test metodi:

- 1) ochiq turdagi testlar;
- 2) yopiq turdagi testlar;
- 3) to'g'ri javob variantlari qayd etilgan savollardan iborat bo'ladi. Metodning afzalligi javoblarning aniq mezonlar bo'yicha tahlil etish imkoniyati mavjudligi, vaqtning tejallishi bilan tavsiflanadi.

Pedagogik tahlil. Oila, oilaviy munosabatlar mavzusidagi tadqiqotlarni olib borishda pedagogik tahlil metodidan ham keng foydalaniladi. Uni qo'llashdan ko'zlangan maqsad tanlangan muammoning falsafiy, psixologik, pedagogik yo'nalishlarda o'rganilganlik darajasini aniqlashdan iborat bo'lib, tadqiqotchi ilgari surayotgan g'oyaning nazariy jihatdan haqqoniyligini asoslashga xizmat qiladi. Pedagogik tajriba. Oila muammolari yuzasidan olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlarda pedagogik tajriba (eksperiment – lot. “sinab ko'rish”, “tajriba qilib ko'rish”) metodi ham keng qo'llaniladi. Pedagogik tajriba metodidan muammo echimini topish imkoniyatlarini o'rganish, mavjud sharoitlarning maqsadga erishishning kafolatlay olishi, ilgari surilayotgan tavsiyalarning amaliyotda o'z in'ikosiga ega bo'la olishi va samaradorligini aniqlash maqsadida foydalaniladi. Muayyan muammo echimini topishga yo'naltirilgan pedagogik tajriba ma'lum doirada, soni aniq belgilangan respondentlar ishtirokida amalga oshiriladi. Pedagogik tajribani tashkil etayotgan tadqiqotchi o'zi tomonidan ilgari surilayotgan maxsus metodika samaradorligini baholay olishi zarur. Pedagogik tajriba yakunida olingan natijalarga asoslanib umumiy xulosaga kelinadi va ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Oila va oilaviy munosabatlar muammolarini tadqiq etishda ijtimoiy-pedagogik retrospektiv metodni qo'llash ham ijobiy natijalarni qo'lga kiritishga yordam beradi. Ushbu metod muayyan shaxs, guruh yoki jamiyatning shakllanish tarixini o'rganishga yo'naltirilgan bo'lib, pedagogik ob'ekt (yoki sub'ekt)ni qiyosiy o'rganish va yakuniy xulosalarga kelish imkoniyatini beradi.

Turli oilalarning hayoti, ota-onalar faoliyati bilan tanishish orqali ularning farzandlar tarbiyasini tashkil etishda tarbiya metodlaridan foydalanish tajribalarini o'rganish yoshlar uchun o'ziga xos tajriba maktabi vazifasini o'taydi. Ijtimoiy pedagogik retrospektiv metodni qo'llashda quyidagi savollardan foydalanish oila tarbiyasida samarali ta'sirga ega metod va vositalardan qay darajada foydalanilganligini aniqlash imkonini beradi:

1. Bolalarga ta'sir ko'rsatish vositalarining barchasi ham samarali tarbiyaviy ta'sirga egami? Fikringizni misollar yordamida bayon eting.
2. Oilada farzandlarga samarali pedagogik ta'sir ko'rsatishning qanday yo'llari mavjud deb o'ylasiz?
3. Farzandlaringizning harakatlaridan norozi yoki xursand ekanligingizni ularga qay tarzda bildirasiz?
4. Farzandlarning axloqi, xatti-harakatlariga qo'yiladigan talablar turi va shakli jihatdan ko'pligini qanday izohlaysiz? Tarbiya jarayonida ulardan birdek foydalanish maqsadga muvofiqmi? Fikringizni dalillar yordamida asoslashga urinib ko'ring.
5. Farzandlarni mustaqil hayotga tayyorlashni qachondan boshlash zarur? Bu jarayonda qanday usullardan foydalanish samarali hisoblanadi? Hayotiy tajribangizda farzandlarni mustaqil hayotga tayyorlashda qanday usullardan foydalanasiz?
6. Oila sharoitida bolalarda ogohlik hissini shakllantirishda qanday usullarni qo'llash samarali sanaladi?
7. Uyaltirish metodi qanday vaziyatda samarali tarbiyaviy vosita bo'la oladi? Fikringizni shaxsiy tajribangiz, hayotiy misollar yordamida bayon eting.
8. Bolalarda tadbirkorlik xislatini tarbiyalashda qanday metodik talablarga amal qilish zarur?
9. Ota-onangiz tomonidan sizga nisbatan qo'llanilgan tarbiya usullarini eslay olasizmi? Ularning qaysi birlaridan amalda foydalanayapsiz?
10. Tajribangizda qo'llanilayotgan ijobiy va salbiy tarbiya metodlarni guruhlab, salbiylarini cheklashga urining.

Matematik-statistik metod. Ushbu metod oila, oilaviy munosabatlar muammolarini tadqiq qilishga doir tajriba-sinov ishlarining, umumiy holda pedagogik tajribaning samaradorlik darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Unga ko'ra muammo holatini ifodalovchi ko'rsatkichlar maxsus matematik formulalar yordamida qayta tahlil etiladi. Yakuniy qiymat tadqiqot samarasini ifodalovchi asosiy ko'rsatkich hisoblanadi. Zamonaviy sharoitda, pedagogik yo'nalishda, tadqiqotlar olib borishda Styudent, V.P.Bespalko, V.V.Grechixin metodlaridan keng foydalanilmoqda.

Oila, oilaviy munosabatlar masalalari bo'yicha olib boriladigan ilmiy tadqiqot ishlarining quyidagi sxema asosida amalga oshirilishi kutilgan natijaga ega bo'lishni kafolatlaydi: muammoning dolzarbligi; o'rganilganlik darajasi; tadqiqotning maqsadi, ob'ekti, predmeti, vazifalari, ilmiy farazi, metodlari, metodologik asoslari, ilmiy yangiligi, nazariy ahamiyati, amaliy ahamiyati va tuzilishi. Demak, oila – hayotning abadiyligini, avlodlarning davomiyligini ta'minlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, shu bilan birga, kelajak nasllar qanday inson bo'lib etishishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan tarbiya maskani sanaladi. Oilaning yosh avlod tarbiyasida tutgan muhim o'rni bu muhitda tashkil etiladigan tarbiya mohiyatini o'rganishni taqozo etadi. Shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, oila tarbiyasini tashkil etishning samarali yo'llari, ustuvor tamoyillari, shakl, metod va vositalarini o'rganuvchi fan sifatida "Oila pedagogikasi"ning shakllanishi mustaqil hayotga qadam qo'yayotgan yoshlar, qolaversa, ota-onalarning pedagogik bilimlarini boyitishga xizmat qiladi. O'z navbatida fan ijtimoiy, gumanitar, hatto, tabiiy fanlar bilan o'zaro bog'liqlik hamda aloqadorlikda rivojlanadi. "Oila pedagogikasi" fanining istiqboli bevosita oila, oila munosabatlariga oid masalalarda turkum ilmiy tadqiqotlarning amalga oshirilishiga bog'liq. Bu boradagi ilmiy tadqiqotlarning pedagogik nuqtai nazardan oqilona tashkil etilishi, kutilgan natijalarga erishish ilmiy-pedagogik metodlarning to'g'ri tanlanishiga bog'liq.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. "Oila pedagogikasi" qanday fan?

2. Fanning predmetini nima tashkil etadi?
3. Fan o'z oldiga qo'yilgan qanday vazifalarni hal qiladi?
4. "Oila pedagogikasi" fani bilan "Pedagogika nazariyasi va amaliyoti" fani o'rtasida qanday uzviy aloqadorlik mavjud?

Amaliy topshiriqlarni bajarish yuzasidan uslubiy ko'rsatmalar:

Odatda "Klaster" metodi qo'llanilganda akademik guruh talabalarining ikki, uch yoki to'rt guruhga ajratish samarali sanaladi. Talabalarning bu tarzda guruhlanishi:

- 1) klasterlarning to'laqonli shakllantirilishini ta'minlaydi;
- 2) ikki, uch yoki to'rtta klasterni bir-biri bilan taqqoslash nisbatan oson kechadi;
- 3) klasterlar orasidan mazmunan eng to'liq, mukammal bo'lgan variantni ajratib olish qiyin kechmaydi.

Sxema, jadval yoki tasvirni shakllantirishga oid topshiriqlarni bajarishda talabalarning kichik guruhlar yoki juftliklarda ishlashlari maqsadga muvofiq. Zero, bunday holatda ular o'zaro fikr almashish, o'z fikrini qat'iylashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Talabalar "Blits-so'rov" metodi yordamida oila tarbiyasi muammolarini tadqiq etishda keng foydalaniladigan ilmiy-pedagogik metodlar mohiyatini yoritishda ularning har biriga imkon qadar qisqa ta'rif bera olishlari kerak. M: pedagogik kuzatish – tadqiqotchi tomonidan oilada tashkil etiladigan pedagogik (tarbiyaviy) jarayon bevosita yoki bilvosita sinchiklab o'rganilishni ifodalovchi metod. Mashg'ulotlar jarayonida talabalar quyidagi metodlar mohiyatini yuqoridagi kabi qisqa ta'riflar asosida yoritib olishlari kerak:

1. Suhbat metodi – ...
2. Anketa metodi – ...
3. Intervyu metodi – ...
4. Test metodi – ...
5. Pedagogik tajriba metodi – ...
6. Ijtimoiy-pedagogik retrospektiv metod – ...
7. Matematik-statistik metod – ...

CHET ELDA OILA PEDAGOGIKASI FANINING RIVOJLANISHI TARIXIDAN

Kalit soʻzlar: Yunoniston, tizim, inson, Sparta, gapiradigan ish quroli, taraqqiyot, pedonom.

Yunoniston- Yunoniston Respublikasi (Helliniki Dimokratia) — Janubi-Sharqiy Yevropada, Bolqon yarim orolning janubida va uning atrofidagi orollarda (yiriklari — Krit, Evbeya, Rodos, Lesbos) joylashgan davlat. Maydoni 131,9 ming km². Aholisi 11,28 mln kishi (2012). Poytaxti — Afina shahri.

Tizim – “Tizim” atamasi lotincha “systēma” soʻzidan kelib chiqqan boʻlib, oʻz navbatida yunoncha sōsēma systēma: “bir necha qismlardan yoki aʼzolardan tashkil topgan bir butun tushuncha, “tizim”, adabiy tilda “tarkib”

Inson – Odam yoki inson, shuningdek Homo sapiens ham deyiladi (lot. *ongli odam*), odamlar abstrakt fikrlash, nutq, introspeksiya qobiliyatli yuksak rivojlangan miyaga egadirlar. Bunday miya bilan odamlar mehnat qurollari ishlatishni oʻrganib, boshqa tur hayvonlardan ilgʻorlashib ketdilar. Odam ijtimoiy mehnat asosida shakllangan tafakkur va nutqqa ega boʻlishi, mehnat qurollari yasashi va atrof muhitga faol taʼsir koʻrsata olishi bilan boshqa tirik mavjudotlardan farq qiladi. Odamni antropologiya fani oʻrganadi.

Sparta-Sparta (qadimgi yunoncha: *Σπάρτη*, lotincha: *Sparta*) yoki Lakedemon (qadimgi yunoncha: *Λακεδαίμων*, lotincha: *Lacedaemon*) — Lakoniya (Peloponnes) dagi yunon shahar-davlati (polney); mil. av. 8—6-asrlarda Peloponnesning janubiy qismini bosib olgach, yirik davlatga aylangan.

Taraqqiyot - rivojlanishning oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga yoʻnalgan shakli, uning yuksalishi. Adabiyotlarda taraqqiyotni koʻpincha rivojlanish bilan aynanlashtirib qoʻyishadi, aslida u rivojlanish falsafasining bir yoʻnalishidir.

Pedonom - (yunoncha payonómos, páis — bola va nemo — boshqaruvchi) — Spartadagi (Qadimgi Yunoniston) amaldor, oqsoqollar kengashi (q. Gerousia)

tomonidan bolalar va o'smirlarning axloqiy xulq-atvori va harbiy-iismoniy masl

Qadimgi Yunon va Rim mutafakkirlarining oila tarbiyasi haqidagi qarashlari

Yunoniston quldorlik davlatlaridan iborat mamlakat bo'lgan. Uning eng katta shaharlaridan Lakoniya (poytaxti Sparta) va Attika (poytaxti Afina) ayniqsa madaniyat markazi bo'lishi bilan o'ta mo'tabar edi. Bu shaharlarning har qaysisida tarbiyaning boshqa mamlakatlardan farqli alohida tizimi vujudga keldi va bu tarbiya tizimi shaharlar nomi bilan yuritilib, «Sparta» va «Afina» usulidagi tarbiya deb yuritiladigan bo'ldi. Har ikkala shaharning iqtisodiy va siyosiy taraqqiyotidagi ba'zi bir xususiyatlar hamda madaniyat darajasi turlicha bo'lganligi uchun har ikki tizim bir-biridan tubdan farq qilar edi. Ammo ikkala davlatda ham quldorlik tizimi hukmron edi. Shuning uchun ham bu davlatlarda ijtimoiy tarbiya tizimi quldorlarning bolalari manfaatini ko'zlar edi.

Yunonistonda qullarni «gapiradigan ish quroli» deb hisoblar edilar. Chunki qullar barcha mamlakatlardagi kabi oddiy insoniy huquqlardan ham mahrum edilar. Lakoniya (Sparta) Peloponesning sharqiy-janubiy qismidagi yerlarga joylashgan davlat bo'lib, bu viloyatlar sohilida kemalar to'xtaydigan gavanlar yo'q edi. Mamlakatda quldorlar mehnatiga asoslangan dehqonchilik hukmron edi. Soni unchalik ko'p bo'lmagan yarim ozod va to'la huquqli bo'lmagan aholisining ko'pchiligi hunarmand edi. 9000 oiladan iborat bo'lgan quldorlar 250000dan ko'proq aholiga hukmdorlik qilar edilar. Spartada qullar shafqatsiz ta'qib ostiga olinar edilar. Shu sababli ular tez-tez qo'zg'olon ko'tarib turar edilar. Bunday hol esa ularni uyushqoq bo'lib yashashga, hamisha harbiy tayyorgarlikda bo'lishga da'vat etardi. Tarbiya ishlari esa davlat ixtiyorida bo'lib, uning asosiy maqsadi spartaliklarning bolalarini baquvvat, jismonan sog'lom, bardoshli, chiniqqan jangchilar qilib tarbiyalashdan iborat bo'lish bilan birga bo'lajak quldorlarni ham tarbiyalashni nazarda tutar edi.

Spartaliklarning bolalari 7 yoshgacha uyda yashar, keyin «agella» deb ataluvchi alohida davlat tomonidan tashkil etilgan tarbiya muassasiga joylashtirililar va 18 yoshga yetguncha ularga ana shu muassasalarda ta'lim-

tarbiya berilar edi. Bu muassasalarning rahbarlari davlat tomonidan obro'li, taniqli kishilardan tayin qilinar edi. Bunday kishilar «pedonom» deb atalib, butun tarbiyaviy ishga rahbarlik qilar edi. Ayniqsa, o'smirlar tarbiyasiga alohida e'tibor berilar edi. Ular jismoniy sog'lom bo'lishi uchun turli mashqlar bilan chiniqtirilar, sovuqqa, ochlikka va chanqoqlikka chidashga, og'riqqa bardosh berishga ham o'rgatib borilar edi. Bu bilan yosh spartaliklarni yugurishdan, sakrashdan, disk va nayza ota bilishdan, kurashish va qo'l bilan jang qilish usullaridan saboq berilardi.

Shuningdek, harbiy tusdagi maxsus o'yinlar ham o'rgatilardi. Spartaning kelajak vosrilarini jismoniy baquvvat, hech narsadan qo'rqmaydigan, botir jangchi, o'z vatanini, xalqini har qanday ofatdan qimoya qila oladigan bo'lib yetishardi. Qadimgi Gretsiyadagi tarbiyaviy ishlar shunisi bilan o'ziga xos ediki, unda bolani nafaqat jismoniy chiniqtirishgina emas, balki ma'naviy tomondan ham barkamol bo'lishi nazarda tutilardi. Unda asosan bolalarga musiqa, ashula va diniy raqslar ham o'rgatilgan. Bu mashg'ulotlarning mazmuni jangovar hamda harbiy tusda bo'lgan.

Qadimgi grek tarixchisi, faylasuf olimi Plutarx Sparta maktablaridagi ta'lim-tarbiya haqida gapirib shunday deydi: «O'qish va yozish-bolalarga faqat ularning eng zaruri o'rgatilardi, tarbiyaning qolgan qismi esa bitta maqsad: hech so'zsiz itoat qildirishni, chidamli bo'lishni va yengish ilmini o'rgatishni ko'zda tutadi».

Spartada olib boriladigan ta'lim-tarbiyaning yana bir muhim vazifasi yoshlarni qullarga nisbatan shafqatsiz, ularni mensimaydigan qilib tarbiyalashdan iborat edi. Shu maqsadda yoshlar “Kreptiyalarda”, ya'ni kechalari qullarni tutish mashqlarida qatnashtirilar edi, bunday mashqlarda yosh spartaliklar otryadlari shaharning biror mahallasini yoki shahar tashqarisidagi hududni qurshab olib, shubhali bo'lib ko'ringan har qanday ilotni (qulni) o'ldirar edilar. Yoshlarga axloqiy tarbiya berishda davlat rahbarlari maxsus suhbatlar o'tkazib, shu yo'l bilan ularga axloqiy va siyosiy tarbiya berar edilar. Bu suhbatlarning asosiy mazmuni vatan dushmanlari bilan kurashda ota-

bobolarning ko'rsatgan mardligi va jasurligi haqida gapirib berish, qahramonlar haqida hikoya qilishdan iborat edi. Bu bilan ular, bolalarda o'z vataniga, xalqiga va ota-bobolariga hamda ularning merosiga katta hurmat hissini tarbiyalashgan.

Shuningdek, bolalarni savol-javob jarayonida aniq, qisqa va lo'nda qilib javob qilishga o'rgatib borilgan. Sparta ta'lim-tarbiya tizimida bola 18-20 yoshga yetganda maxsus «efeblar» (efeblar qadimgi Yunonistonda balog'atga yetgan o'spirinlar) guruhiga o'tkazilgan va harbiy xizmatni o'taganlar. Spartada qizlar tarbiyasiga ham alohida e'tibor berilgan, ya'ni ular ham harbiy va jismoniy tarbiya malakalari bilan qurollantirilib borilgan. Bundan maqsad erkak qullar qo'zg'olonini bostirmoq uchun urushga ketgan vaqtlarida qizlar, ayollar shaharni, uy-joyini qo'riqlash maqsadida qurollanib, qo'riqchilik vazifasini o'tar, qullarni esa itoat saqlashini ta'minlar edilar.

Qadimgi Gretsiyaning ikkinchi bosh shaharlaridan biri Afinada esa hayot, tartib, intizom, maktab tizimi va undagi ta'lim-tarbiya spartanikidan butunlay farq qilar edi. Chunki Afinadagi iqtisodiy hayot Spartadagi singari cheklanib qo'yilgan emas edi, qullar xususiy mulk hisoblanar edi.

Afinada eramizdan avvalgi V-IV asrlarda madaniyat barq urib o'sdi. Dunyoqarashning keyingi hamma turlari Grek falsafasining xilma-xil shakllarida kurtak holda namoyon bo'ldi. Ayniqsa, tibbiyot ilmi, matematika, tarix, san'at, ajoyib grek me'morchiligi va haykaltaroshligi taraqqiy qildi.

Afinada eng ko'rkam va barkamol inson deb ham jismoniy, ham ma'naviy jihatdan yetuk kishini o'zlarining «ideali» deb hisoblar edilar. Tarbiya jarayonida aqliy, axloqiy, estetik va jismoniy tarbiya uyg'unlashgan holda olib borilar edi. Lekin shuni ta'kidlash kerakki, bu ideal faqatgina ijtimoiy yuqori tabaqali quldorlarga xos edi. Jismoniy mehnat esa faqat qullarning qismati deb hisoblanar edi. Ammo tabaqalanish natijasida quldorlik jamiyatining o'zida ancha kambag'al, ya'ni erkin oiladan tug'ilgan va qullikdan ozod etilgan kishilarning kattagina guruhi ajralib chiqdi, ular hunarmandchilik bilan shug'ullanar edilar. Boy quldorlar esa ularga nafrat ko'zi bilan qarardilar.

Suqrot (mil.av. 447-399 yy.; Afina) – qadimgi yunon mumtoz falsafasining asoschisi, afinalik birinchi faylasuf. Ayni o‘rinda shuni alohida qayd etib o‘tish joiz, allomaning fikrlarigina emas, balki o‘zi ham bolalarni oilada tarbiyalashda boshqalarga shaxsan ibrat bo‘la olgan. Suqrot oilada bolalarni davlat qabul qilgan qonunlarni hurmat qilish, ularga so‘zsiz amal qilishga o‘rgatishni lozim, deb hisoblaydi. Manbalarda yoritilishicha, allomani dinga qarshi chiqqanlikda ayblab, zindonband etishganda shogirdlari uni zindondan ozod qilish va qochirib yuborish chorasini topganlar. Biroq, faylasuf “Afina qonunlarini tanqid qilib, ularni yetuk emas deb bilsamda, bu qonunlarni afinaliklar qabul qilgan ekan, ularga bo‘ysunmaslikka haqqim yo‘q. Yoshim bir joyga borganida ularni buzib, avlodlarning tavqi-la‘natiga qolmay” deb zindondan qochib ketmagan. Qolaversa, o‘ziga chiqarilgan hukmga e’tiroz bildirmay, o‘limini ixtiyoriy tan olib, bir qadah zahar ichgan. Suqrot ta’limotiga ko‘ra jamiyatning taraqqiyoti tinchlik, osoyishtalik, farovonligi esa fuqarolarning yuksak axloq, odobga ega bo‘lishi bilan belgilanadi. Shaxsning yuksak ma’naviy-axloqiy sifatlari oila muhitida shakllanadi. Alloma fuqarolarni oila muhitida bolalarni bilimli qilib tarbiyalashga da’vat etgan. Uning “Kuch – bilimda”, “Men faqat hech narsani bilmasligimni bilaman” , “Qancha ko‘p bilsam, shuncha ko‘p bilmasligimni bildim”, “O‘z-o‘zingni anglagin va bilgin”, “Kim o‘zini yaxshi bilsa, uning uchun nima foydali ekanligini biladi va o‘zining nimaga qodirligini-yu, nimani uddalay olmasligini tushunadi” kabi g‘oyalari faylasuf ta’limotining markazida turuvchi komil inson qiyofasini yoritishga xizmat qiladi. Aristotel (mil. av. 384-322 yy.) – qadimgi Yunonistonda o‘ziga xos falsafiy pedagogik ta’limot yaratgan mashhur mutafakkir. Uning oila tarbiyasi bilan bog‘liq fikrlari, ayniqsa, diqqatga sazovor. Allomaning fikricha, jamiyatni davlatdan ajratib bo‘lmaydi. Aristotel jamiyat a‘zolarini quyidagi uch toifaga ajratadi: 1) boylar; 2) o‘rta hollar; 3) kambag‘allar. Faylasuf boy hamda kambag‘allar toifasini xush ko‘rmaydi. Zero, uning fikricha, jamiyatdagi barcha noxushliklar, siyosiy beqarorlik, turli tahdidlar aynan shu toifa kishilarining xatti-harakatlari evaziga yuzaga keladi. Aholining eng ideal toifasi – o‘rta hol

kishilar sanaladi. Ular tufayli jamiyat rivoj topadi, yurtda tinchlik o'rnatiladi, vaziyat barqarorlashadi. O'z asarlarida oila va oilaviy munosabatlar masalasiga to'xtalib o'tar ekan, faylasuf oila muhitida shaxsda tarkib topadigan ezgu fazilatlarni ham uch guruhga ajratadi. Ular: 1) dianoetikaga asoslangan (intellektual) fazilatlar (ular, asosan, ta'lim-tarbiya jarayonida uning natijasi sifatida shakllanadi); 2) aqlga asoslangan fazilatlar; 3) axloqiy irodaga asoslangan fazilatlar(ular urf-odatlar ta'sirida shakllanadi). Insonning baxt-saodati haqida fikr-yuritib, mutafakkir uni umrning kuch-g'ayrati, energiyasi deya ta'riflaydi. Har qanday shaxs ezgu fazilatlar hamda bu bilan bog'liq ravishda baxt-saodat sohibi bo'la olmaydi. Ezgu fazilatlarni o'zida namoyon qila olgan insongina baxtli, saodatli bo'lishni da'vo qila oladi. Xalqning hafta davomiyligini etti kunga bo'lishiga tayangan holda oila tarbiyasi davrini yigirma bir yil deb belgilaydi. Bu davrni quyidagi uch bosqichga ajratadi: 1-bosqich – tug'ilgandan boshlab etti yoshgacha; 2-bosqich – etti yoshdan o'n to'rt yoshgacha; 3-bosqich – o'n to'rt yoshdan yigirma bir yoshgacha. E'tiborli jihati shundaki, alloma oila tarbiyasini tashkil etishda har bir yosh bosqichi negizida tarbiya maqsadini aniq belgilashni, mazmunini shakllantirishni hamda metodlarni tanlash oqilona yondashuv ekanligini qayd etadi.

Demokrit (mil.av. 460-370 yy.) – qadimgi yunon faylasufi, atom nazariyasining asoschisi. U o'z asarlarida oilada bola tarbiyasiga boshqa yunon mutafakkirlari singari katta ahamiyat qaratadi. Alloma “tabiat bilan tarbiya bir-biriga o'xshaydi” g'oyasini ilgari surish orqali tarbiyani tabiatga muvofiqlashtirish masalasini birinchi bo'lib kun tartibiga olib chiqadi. “Ta'lim mehnat asosidagina go'zal narsalarni hosil qiladi” mazmunidagi qarashlar esa Demokritning tarbiyada mehnatning roli katta ekanligiga e'tibor qaratganligini tasdiqlaydi.

Mark Fabiy Kvintilian (eramizning 35-96 yy.) – mashhur rimlik notiq va pedagog. U o'z maktabi tajribalari va antik dunyodagi pedagogik fikrlarga asoslanib, pedagogik masalalarni aks ettirgan birinchi maxsus qo'llanma – “Notiqni tarbiyalash haqida” nomli asarini yaratgan. Alloma oilada bolalarni

tarbiyalashga e'tibor qaratib, bola shaxsining rivojlanishida uning tabiiy qobiliyatlarini hisobga olishga katta ahamiyat beradi. Uning fikricha, "bilishga intilish irodaga bog'liq, majburan o'qitish mumkin emas". Kvintilian bolalar katta tantanalarda ishtirok etadigan hamda kattalarning nojo'ya xatti-harakatlarining guvohi bo'ladigan Rim jamiyatining yuqori qatlamlaridagi oila tarbiyasini qattiq tanqid qiladi. U ota-onalardan bola ta'sirchan bo'lishi, unda yaxshi va yomonlikning oson ildiz otishini esda tutishni talab qildi va tarbiyachi-pedagoglarni tanlashda ham bunga e'tibor qaratish zarurligini uqtiradi.

Yevropa uyg'onish davri mutafakkirlari asarlarida oila tarbiyasining aks etishi. XV-XVII asrlarda G'arbiy Evropada ilm-fan, madaniyat, shu jumladan, san'at va adabiyotda Uyg'onish (Renessans) davri kuzatildi. Evropada Uyg'onish davri o'z-o'zidan sodir bo'lmay, bevosita Markaziy Osiyoda ro'y bergan Uyg'onish davri asosida yuz berdi. Evropa Uyg'onish davri ham o'zida muayyan belgilarni namoyon qildi. Ular quyidagilardan iboratdir:

- jaholat va mutaassiblikni rad etish;
- insonni ulug'lash; uning iste'dodi, aqliy imkoniyatlarini yuzaga chiqarish;
- antik davr (qadimgi Yunon va Rim) madaniyatini tiklash va boyitish;
- adabiyot va san'atda boqiy dunyoni emas, hayot go'zalliklarini kuylash;
- inson erki uchun kurash.

Tarixdan ma'lumki, XV-XVII asrlarda ilm-fan sohasida qo'lga kiritilgan yutuqlar, buyuk geografik kashfiyotlar insoniyatning olam, unda kechadigan harakat qonuniyatlari to'g'risidagi tasavvurlarini o'zgartirib yubordi. Shuningdek, madaniy aloqalarning kengayishi uchun imkoniyat yaratdi. Evropa Uyg'onishi davrida ilm-fan va madaniyat sohalarida insoniyat tarixiy taraqqiyotiga bebaho hissa bo'lib qo'shilgan ilmiy bilimlar hamda adabiyot, san'at sohalarida durdona asarlar yaratildi. Buning natijasida qadimgi Yunon va Rim madaniyatining qayta tiklanishiga muvaffaq bo'lindi.

Uilyam Shekspir (1564-1616 yy.) Uyg'onish davrining iste'dodda tengsiz vakillaridan biri, aktyor va dramaturg edi. Allomaning asarlari oilada

bolalarning tarbiyasini tashkil etishga mas'uliyatli yondashish zarurligini ifodalashga xizmat qiladi. U. Shekspir asarlari yoshlarda qat'iyatlilik, irodalilik, to'g'riso'zlik, jasurlik, shuningdek, xiyonat, sotqinlik va ikkiyuzlamachilikdan nafratlanish, tubanlikka qarshi kurashish kabi sifatlarni samarali tarbiyalashga imkon yaratadi. Adib yoshlarni hayotda baxtli bo'lishga erishish uchun kurashishga, insonni sevishga, qiyinchiliklardan qo'rqmay ularni mardona engishga da'vat etadi. Dramaturg asarlarining deyarli barchasida oila va oilaviy munosabatlarning muayyan qirralari yoritilgan.

Masalan, "Otello" tragediyasida Otello siymosida ayrim salbiy omillar (tuhmat)ning ta'sirida oilaning buzilishi ifodalangan bo'lsa, "Qirol Lir" asarida esa qirol Lirning farzandlari tarbiyasida yo'l qo'ygan xatolarining ayanchli oqibatlari yoritilgan. Qirol Lir farzandlari tarbiyasiga jiddiy e'tibor qaratmaganligi sababli darbadar hayot kechirishga, gadolikka mahkum etiladi. Oilalar o'rtasidagi o'zaro dushmanlik, nafrat, hasad tufayli esa Romeo va Julettalar halok bo'ladi. Ayni o'rinda shuni aytib o'tish joizki, adib qahramonlarini hech qanday omil "erkinlik" deb ataluvchi yuksak, ezgu, yorug' tuyg'udan voz kechishga majbur qila olmaydi. Adib o'z asarlarida oila muhitida bola har tomonlama shakllanishi uchun uning erkin bo'lishi muhimligi ko'rsatgan. Qolaversa, shaxsning kamolotga erishishida oilada tashkil etiladigan ma'naviy-axloqiy tarbiyaning alohida o'rin tutishi badiiy obrazlar orqali ta'sirchan yoritilgan.

Evropa Uyg'onish davrining yana bir mutafakkiri Tomas Mor (1478-1555 yy.)dir. Adib o'zining "Utopiya" asarida shaxsiy manfaat jamiyat rivoji uchun zararli, aksincha, barcha fuqarolarning ijtimoiy-foydali mehnatda birdek faol ishtirok etishlari ijtimoiy taraqqiyotning muhim omili ekanligini ta'kidlash orqali ikkita muhim tamoyilni ilgari surgan. Muallif tasavvurlarining mahsuli bo'lgan Utopiya davlati (ilmiy asosga ega bo'lmagan ideal jamiyat)da barcha fuqarolar mehnat qilishga majburlar. Bundan tashqari bu kabi jamiyatda ayol va erkak, shuningdek, bolalarning huquqiy jihatdan tengligi e'tirof etiladi, unga ko'ra hatto bolalar ham o'qish bilan mehnatni birga olib borishlari zarur.

Tomas Mor o'z asarida bolalarni oilada tarbiyalashda mehnat vositasida, jamoa yordamida va jamoada tarbiyalashning ahamiyatini ko'rsatishga uringan. Adibning bolalarni ona tilini sevrishga o'rgatishni oiladan boshlash muhimligi haqidagi g'oyasi bugungi kun uchun ahamiyatlidir. Shu bilan birga Tomas Mor bolaning sog'lom o'sishi uchun oilada jismoniy tarbiyani yo'lga qo'yish, har qanday yo'nalishdagi tarbiya jarayonida ota-onalarning shaxsiy namuna ko'rsatishlari, farzandlarga hunar sirlarini o'rgatishda ko'rgazmalilikka e'tibor qaratishlari borasidagi fikrlari g'oyat ahamiyatlidir.

Evropa Uyg'onish davrining etakchi siymolaridan yana biri – Tomazo Kampanella bo'lib, uning pedagogik g'oyalari "Quyosh shahri" asarida o'z ifodasini topgan. "Quyosh shahri" ham xuddi Tomas Morning "Utopiya" asari kabi ijtimoiy birlik, mehnatning umumiy va majburiylik xarakteriga egaligi tamoyillariga asoslanuvchi, fuqarolari ilm-fan va san'at bilan shug'ullanish imkoniyatiga ega bo'lgan davlat.

Tomazo Kampanella Tomas Morga nisbatan bir qadar rivojlangan jamiyatda bolalarni tarbiyalash tizimi xususida so'z yuritadi. Mutafakkirning qayd etishicha, davlat hatto bo'lg'usi avlodning sog'lom bo'lishi uchun erkak va ayolning turmush qurishi haqida qayg'urishi, bu jarayonni nazorat qilishi zarur.

Tomazo Kampanellining fikricha, bolani ikki yoshidan boshlab ijtimoiy munosbatlarga tayyorlashni boshlash, uch yoshida ko'rgazmali vositalardan samarali foydalangan holda to'g'ri talaffuz qilishga, alifboni o'rganishga jalb etish maqsadga muvofiqdir. Shu davrlarda bolalarning jismoniy tarbiyasini kuchaytirish, sakkiz yoshidan boshlab esa ularni tizimli ravishda o'qitishni boshlash kerak. O'g'il bolalar o'n to'qqiz yoshga to'lgach, harbiy tayyorgarlik ko'nikmalarini o'zlashtira olishi zarur.

Mutafakkir o'z asarlarida hatto ayollarga ham harbiy ta'lim berishni ijtimoiy zaruriyat deb hisoblaydi. Buning sababi urushlar sharoitida ularning ham ishtiroki mumkinligidir. Qisqa qilib aytganda, T.Kampanellining g'oyalari oila tarbiyasi bilan ijtimoiy tarbiyani o'zaro uyg'un holda olib borishni targ'ib etadi.

Y.A.Komenskiy oilada tarbiyaning o‘rni haqida

Buyuk slavyan pedagogi Yan Amon Komenskiy 1592-yilda Chex diniy jamoasida tegirmonchi oilasida tug‘ildi, jamoadagi maktabda o‘qidi. Komenskiy ota-onasidan erta judo bo‘ladi, jamoa a‘zolari yordamida universitetga kirib, o‘qishni tamomlagandan keyin, Fulkenns shahridagi qardoshlik maktabida o‘qituvchi bo‘lib xizmat qildi. So‘ngra mahalliy jamoada rahbarlik vazifasida ishlaydi, ilmiy ishlar bilan shug‘ullanib, chex tilining xususiyatlarini, xalq og‘zaki ijodini o‘rganadi, qardoshlik maktablaridagi o‘qitish mazmuni va usullarini takomillashtirish ustida ish olib boradi.

1628-yilda chex xalqi bilan birga Polshaning Leshno shahriga ko‘chib keladi, bu shaharda ham qardoshlik maktabini ochib, o‘qituvchi bo‘lib ishlaydi, o‘ziga olamshumul shuhrat keltirgan “Buyuk didaktika “ va “Onalar maktabi “ asarlarini nashr qildiradi. Shvetsiya va Vengriyada bo‘lganda ham maktablarni isloh qilish bilan shug‘ullanadi, “Hislar vositasi bilan idrok qilinadigan narsalarning suratlari “ darsligini, “Insoniy ishlarni tuzatish haqida umumiy maslahatlar “ asarlarini yozadi.

Komenskiy bola tarbiyasi, insonning tabiat bilan uyg‘unligi haqida

Komenskiy o‘rta asrdan farqli o‘laroq tug‘ilganidan boshlab bola egallagan qobiliyatini Xudoning tuhfasini deb hisobladi va ayni paytda, bu qobiliyat faqat tarbiya jarayonida rivojlanishini o‘qtirdi. Komenskiy insonning rivojlanishida tarbiyaning o‘rni benihoya ekanligiga ishonadi va tarbiya tufayligina har qanday bolani yuksak axloqli ma’lumotli qilib yetishtirish mumkin degan fikrni bildirdi, bolani yoshlik chog‘idan jismonan sog‘lom, ma’naviyatli qilib tarbiyalashni talab qildi.

Komenskiy o‘z pedagogik qarashlarida insonni tabiatni bir qismi deb hisobladi va tabiatdagi barcha mavjudodni yagona bir qonunga bo‘ysunadi, degan g‘oyani olg‘a suradi. Uning fikricha, ta’limni, bolalarni narsa va mavjudodlar bilan tanishtirishdan, ularni idrok qildirishdan boshlash, undan keyin ularga xos xususiyatlarni o‘rganishga o‘tish zarur. Komenskiyning

fikricha, bolaning yosh xususiyatlarni hisobga olish asosiga qurilgan ta'limgina uyg'un bo'ladi.

Komenskiy barcha bolalarni bilimlarni idrok qilishga qodir deb hisoblab, "barchani hamma narsaga o'rgatish" zarurligini, ta'limning umumiy bo'lishini talab qiladi. Komenskiy maktab bolalariga har tomonlama bilim berishi, ularning aql-idroki, axloqi, his-tuyg'ulari va irodasini rivojlantirishi lozimligini ta'kidlaydi.

Komenskiy inson rivojlantirishini to'rt bosqichga: go'daklik, bolalik, o'smirlik, yetuklik davrlarga bo'ladi. Komenskiy tug'ilganidan boshlab 6 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun alohida onalar maktabini ochishni, ularga onalar rahbarligida ta'lim va tarbiya berishni tavsiya etadi. Uning tavsiyasi bo'yicha, 6 yoshdan 12 yoshgacha bo'lgan bolalar o'qish ona tilida olib boriladigan maktabda ta'lim oladilar. Ilm olishga moyilliga sezilgan 12-18 yoshli yigit -qizlar shaharda tashkil etiladigan lotin maktabi yoki gimnaziya borishlari lozim. Komenskiy olim bo'lishni xohlagan 18 yoshdan 24 yoshgacha bo'lgan yoshlar uchun har bir davlatda akademiya tashkil etishni taklif qiladi.

Komenskiy barcha bosqichlar uchun (akademiya tashqari) ta'limning mazmunini ishlab chiqadi. U har bir fanning o'qitilishini "eng oddiy elementlardan boshlab, bolalar bilimi rivojini hisobga olgan holda takomillashtirib borishni tavsiya etadi.

Ma'rifatparvar mutafakkirlarning oila tarbiyasiga oid fikrlari

O'zbek xalqi o'zining uzoq tarixi davomida yaratilgan ta'lim-tarbiyaga oid boy merosga ega. Bundan tashqari, avlodlarda insonparvarlik, kamtarlik, mehnatsevarlik, do'stlik, iymon-e'tiqod, mehr-oqibat, odoblilik kabi umuminsoniy fazilatlarni shakllantirishning o'ziga xos tajribasini to'plagan. Bizga ma'lumki, ma'naviy-axloqiy fazilatlar hech qachon o'z-o'zidan vujudga kelmaydi, balki ularning kelib chiqishining haqiqiy manbai, ularni keltirib chiqargan sabablar va harakatga keltiradigan kuchlar mavjuddir. Zero, har

qanday axloqiy qoidalar muayyan tarixiy zaruriyat natijasiga vujudga keladi va muayyan qonuniyat asosida rivojlanib boradi.

Shuni alohida ta'kidlab o'tish kerakki, Sharq mutafakkirlarining ta'lim-tarbiyaga oid qarashlari bu tajribaning shakllanishiga ulkan ta'sir ko'rsatgan. Tarbiya ham ota-onalarning burchi va farzandlarning haqqidir. "Tarbiya" so'zi arabcha "robba" fe'lidan olingan bo'lib, o'stirdi, ziyoda qildi, rioyasiga oldi, rahbarlik qildi va isloh qildi ma'nolarini bildiradi. Musulmon ulamolar "tarbiya"ni bir necha xil ta'rif qilganlar. Jumladan, imom Bayzoviy quyidagicha ta'riflaydi: "Tarbiya bir narsani asta-sekin kamoliga etkazishdir". Rog'ib Asfihoniy tarbiyani quyidagicha ta'rif qiladi: "Tarbiya bir narsani bir holdan ikkinchi holga o'tkaza borib, batamomlik nuqtasiga etkazishdir. Tarbiyaning ma'nolaridan biri, insonning diniy, fikriy va axloqiy quvvatlarini uyg'unlik hamda muvozanat ila o'stirishdir". Islomda bolalar tarbiyasi ota-onaning eng mas'uliyatli va uzoq davom etadigan burchlaridir. Boshqa burchlar ba'zi ishlarni qilish yoki mulkni sarflash bilan oxiriga etadi. Ammo tarbiya mas'uliyati bardavom bo'ladi. Zotan, ota-onaning farzand ne'matiga haqiqiy shukrlari ham aynan tarbiya mas'uliyatini sharaf bilan ado etish orqali yuzaga chiqadi.

Odob masalasini insoniyat tarixida to'laqonli ravishda islom dini boshlagan, desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz. Islomda kishining hayotidagi har bir narsaning o'z odobi bor. Dunyodagi odobga bag'ishlangan asarlarning asosini va ko'piligini islom xalqlari vakillari tomonidan yozilgan asarlar tashkil qiladi, degan gapda zarracha mubolag'a yo'q. Qadimda Sharq mutafakkirlari tomonidan ilgari surilgan qarashlar hamda g'oyalar bugungi kunda ham muhim ta'lim-tarbiyaviy manba sifatida yoshlar ongi va qalbiga ma'naviy ozuqa berib kelmoqda.

Uzoq va boy tarixga ega bo'lgan Markaziy Osiyo xalqlari o'zining ta'lim-tarbiyaga oid boy merosini yaratib, takomillashtirib, yoshlarni insonparvarlik, ilmparvarlik, mehr-oqibat, mehnatsevarlik, insonlarga va tabiatga do'stlik, sahiylik kabi umuminsoniy fazilatlar ruhida tarbiyalab kelishgan. Darhaqiqat, ajdodlarimiz tomonidan qoldirilgan bebaho madaniy meros milliy

ma'naviyatimizning o'zagini tashkil etadi. Shu sababli undan bugun yoshlarimizning ta'lim va tarbiyasiga keng foydalanish maqsadga muvofiqdir. Chunki, ajdodlarimizdan qolgan meros millatimizning nafaqat o'tmishi, shuningdek, istiqboli uchun ham kuch va fidoiylilik manbai hisoblanadi.

Har bir xalqning ta'lim-tarbiyaga oid an'analari borki, ular pedagogik tafikkur taraqqiyotining asosi bo'lib xizmat qiladi va bola tarbiyasi haqidagi tasavvurlar va qarashlarni ifodalaydi. Yuqorida aytganimizdek, har bir ota-ona o'z farzandlarini barkamol inson bo'lishini istaydi, o'zlari yeta olmagan orzu-umidlariga bolalarining yetishishini o'ylaydi. Bolalarining har bir yutug'idan quvonishadi, mag'lubiyatidan tashvishga tushishadi. Farzandlarini baxtli ko'rish ular uchun eng baxtiyor damlar hisoblanadi. Buning uchun ularga bor kuch-quvvatini sarflashadi. O'tmishda buyuk allomalarimiz, yuksak darajadagi ma'naviyat, axloq-odob saboqlarini berganliklari, Vatan, xalq istiqboli, farovon turmush, halol mehnat, fan taraqqiyoti, inson mehnati, atrof-muhitga oqilona munosabat haqidagi o'z qarashlarini bayon qilib berganliklariga guvoh bo'lamiz.

Mana shunday mangu allomalarimizdan biri Ahmad Yassaviydir. Xoja Ahmad Yassaviy o'zining ma'naviy-axloqiy qarashlari bilan bugungi kunda ham pedagogika faniga katta hissa qo'sha olganligi olib borilgan izlanishlardan ayon bo'lmoqda. Xoja Ahmad Yassaviyning nuqtai nazariga ko'ra ayyorlik, gunohlarni yashirish o'zgalarga xiyonat hisoblanadi. Bu fikrlari bilan Xoja Ahmad Yassaviy rostgo'ylik, halollik, o'z-o'ziga talabchanlikni targ'ib qiladi. Zahmat chekkan odam sabrli, bardoshli, irodali bo'ladi, degan fikrni ilgari suradi. Hushyorlik shaxsni faol harakat qilishga undaydi. Xoja Ahmad Yassaviy hikmatlari o'quvchining shaxsini hushyorlikka, faol harakatlanishga, fitnalardan, fisqu fasod ishlardan o'zini olib qochishga undaydi. Shuning uchun ham ta'lim-tarbiya jarayonida ulardan keng foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Yana bir yiriq allomalardan biri Burxoniddin Marg'inoniydir. Burxoniddin Marg'inoniyning axloqiy-huquqiy tarbiyaga oid qarashlarida diyonat, imon, vijdon, burch, insoniylik xususidagi g'oyalari shaxsni har tomonlama va uyg'un

rivojlantirishning asosiy vositasi bo'lib xizmat qilgan. Shu jihatdan qaraganda XXI asrda yashagan islom ta'limotining yirik namoyondasi Burxoniddin Marg'inoniyning axloqiy-huquqiy tarbiyaga oid qarashlarida erkinlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik, iymon-e'tiqod, halollik, axloqiy poklik, odillik, birodarlik, bilimlilik, mustaqil fikr xislatlari asosiy o'rinni egallaydi. Alloma Marg'inoniy o'zining axloqiy-huquqiy qarashlari bilan xalqimiz ma'naviyatini rivojlantirishga, musulmon dunyosi madaniyatining taraqqiyotiga hamda ijtimoiy pedagogik fikr rivojiga salmoqli hissa qo'shgan.

“Farzandga adab, hunar o'rgatmakni meros deb bilg'il. Agar sen xoh unga adab o'rgatg'il, xoh o'rgatmag'il turmush mashaqqatlarining o'zi unga o'rgatur”. Undoqkim debdurlar, ota-ona tarbiyalamasa, kecha va kunduz uni tarbiyalaydur. Kaykovus 44 bobdan iborat bo'lgan “Qobusnoma” asarida otalarning farzand tarbiyasidagi vazifa va burchlari, farzandning ota-onaga munosabati, ularni qadrlash, insonlar orasidagi muomila odobi, ularning o'zaro axloqiy munosabatlari, haqorat, qo'pollik kabi yomon odatlardan saqlanish zaruriyati bilan bir qatorda bola tarbiyasiga jiddiy e'tibor qaratish, uning kelajagi uchun ota-onaning mas'uliyati katta ekanligi kabi axloqiy masalalarga urg'u beriladi.

Sharq mutafakkirlarining ijodiy faoliyatidagi ta'lim va tarbiyaga oid yondashuvlar, g'oyalar, qarashlarni yosh avlodning ongiga singdirishda tarbiya usullari va vositalarini bilish, hayotda ulardan to'g'ri foydalanish – ta'lim jarayonida o'qituvchilarning pedagogik mahoratidagi muhim xususiyatlardan biri hisoblanadi. Keyingi yillarda odob-axloq mavzuiga bo'lgan qiziqish anchagina ortdi. Chunki milliy mustaqillikka erishganimizdan so'ng, tarixiy va madaniy merosimizni o'rganishga bo'lgan ehtiyojning kuchayishi, milliy va diniy hamda ma'naviy qadriyatlarimizning mazmunidagi axloqiy g'oyalarni bilishga bo'lgan xalqimiz qiziqishlarining ortib borayotganligidir.

Ta'lim-tarbiya tizimining insonparvarlik yo'nalishini tubdan o'zgartirish va yangi zamon talablari darajasiga ko'tarishning birinchi sharti – unga bir butun tizim sifatida yondoshish va shunga muvofiq ish olib borishdan iboratdir. Yosh

avlodda yuksak ma'naviy fazilatlarni kamol toptirish, milliy mafkurani shakllantirish, boy madaniy merosimiz, tarixiy an'analarimizga, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, Vatanga muhabbat, istiqlol g'oyalariga sadoqat ruhida tarbiyalash mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning hal qiluvchi omilidir. Insonlar o'zligini chuqur anglashi, mustaqillikning qadrini tobora teran tushunishi, milliy tafakkurning kengayishi va takomillashuvi, tarixiy hurlik, mustaqillik ruhining uyg'onishini ta'minlash ma'naviyat sohasidagi siyosatimizning asosiy maqsadiga aylandi .

Taniqli o'zbek pedagogi Abdulla Avloniy "Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir" deb yozgan edi. Mashoyixlarning aytishlaricha, "har bir millatning saodati, davlatlarning tinch va rohati yoshlarning yaxshi tarbiyasiga bog'liqdur". A.Avloniyni "Turkiy guliston yohud axloq" asari yangi usul maktablarining yuqori sinflarida ta'lim va axloqiy tarbiya berish uchun darslik sifatida o'qitilgan. A.Avloniyni asarini chuqur o'rganar ekanmiz, biz o'sha davrda maktablarda o'quvchilarga dars berishda umuminsoniy va diniy qadriyatlari, xalq og'zaki ijodi, Qur'on oyatlari, hadislar, shuningdek, buyuk allomalarimizning hikmatli so'zlaridan imkon qadar keng foydalanganliklarini ko'ramiz. Masalan, "Yaxshi xulqlar" qatoriga kiruvchi "Sabr" mavzusida: "Sabr insonlar uchun buyuk bir fazilatdurki, janobi Haq sabrlarni madh qilishdur.

Shariati islomiyada janobi Haq tarafidan kelgan balo va qazoga sabr qilmoq farzi ayndur". Shul xususda so'ylanmish bir hadisi sharifning ma'nosi "ilm imonli kishilarning muhibi, hilm homiysi, aql dalili, yaxshi amal sarmoyasi, muloyimat volidi, afv axavoni, sabr hokimi vijdonidir," - deyilishi. Arablar "assabru miftohulfalah"- sabr shodlig'ning kalilidir deyurlar. Oilada bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlardan foydalanishning milliy pedagogik va uslubiy asoslarini ilmiy-nazariy jihatdan ishlab chiqishga bugungi kundagi ehtiyoj va uni samarali hal etishning optimal yo'llarini topish asosiy muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Shunday ekan, oilada bola tarbiyasi umumdavlat ahamiyatiga molik muammodir.

Shu boisdan har qanday jamiyatni oilaga, oilada bola tarbiyasiga bo'lgan talabi ortib boradi. Ayni vaqtda - davlatning, ota-onaning bolalarni tarbiyalashdagi, farzandlarning ota-ona oldidagi mas'uliyatini oshirishdagi roli kuchayadi.

O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.Karimov aytganlaridek, "Buyuk ma'rifatparvar bobomizning bu so'zlari asrimiz boshida millatimiz uchun qanchalar muhim va dolzarb bo'lgan bo'lsa, hozirgi vaqtda ham biz uchun shunchalik, balki undan ham ko'ra muhim va dolzarb ahamiyat kasb etadi". "Milliy madaniyatimiz, xalq ma'naviy boyligining ildizlariga e'tibor berish zarur. Bu xazina asrlar davomida misqollab to'plangan. Tarixning ne-ne sinovlaridan o'tgan. Insonlarga og'ir damlarda madad bo'lgan. Bizning vazifamiz - shu xazinani ko'z qorachig'imizdek asrash va yanada boyitish". Milliy taraqqiyotimiz uchun fundamental ahamiyatga ega ushbu fikr, ko'rsatma san'atga oid ilmiy tadqiqotlar uchun ham muhim ahamiyatga egadir.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev yoshlar tarbiyasiga alohida to'xtalib: "Bolalarimizni birovlarining qo'liga berib qo'ymasdan, ularni o'zimiz tarbiyalashimiz lozim. Buning uchun yoshlarimiz bilan ko'proq gaplashish, ularning qalbiga quloq solish, dardini bilish, muammolarini echish uchun amaliy ko'mak berishimiz kerak. Bu vazifalarni amalga oshirishda biz asrlar mobaynida shakllangan milliy an'analarimizga, ajdodlarimizning boy merosiga tayanamiz". Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz.

Yosh avlod tarbiyasi haqida gapirganda, Abdurauf Fitrat bobomizning mana shu fikrlariga har birimiz, ayniqsa, endi hayotga kirib kelayotgan o'g'il-qizlarimiz amal qilishlarini men juda-juda istardim. Mana, ulug' ajdodimiz nima deb yozganlar: "Xalqning aniq bir maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lishi yoki zaif bo'lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e'tibordan qolib, o'zgalarga tobe va

qul, asir bo'lishi ularning o'z ota-onalaridan bolalikdan olgan tarbiyalariga bog'liq" deya ta'kidlab o'tdi.

Tarbiya o'z navbatida oiladan boshlanar ekan, biz o'z farzandlarimizni baxtu saodatini, kamolini, iqbolini, buyuk inson bo'lib etishganligini va hayot abadiyligi avlodlar davomiyligini ta'minlaydigan ma'naviy qo'rg'oni bo'lmish o'z oilamizning mustahkamligini ko'rishni istar ekanmiz, demak oilada tarbiyalanuvchilarimizni har tomonlama sog'lom va barkamol etib tarbiyalashda tarbiyaning barcha turlariga e'tiborni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-bobolarimizdan qolgan boy ma'naviy merosning yosh avlodni har tomonlama yuksalishi tizimidagi o'rni va roli o'ziga xos xususiyatga va ko'rinishlarga ega. Darhaqiqat, ajdodlar tomonidan yaratilgan tarbiyaviy qadriyatlarni o'rganishda ta'lim tizimining imkoniyatlariga alohida e'tibor qaratish lozim.

Sharq mutafakkirlarining asarlarini o'rganish, tahlil qilish, ularning ijodi va ta'lim-tarbiyaga oid qarashlarini pedagogik nuqtai nazardan tadqiq etish muhim amaliy ahamiyatga ega. Ular o'z asarlarida shaxs ma'naviyati, insonda odob-axloqning yuksak namunalarini tarkib toptirish, oila, nikoh, farzand tarbiyasi, halol mehnat bilan kun kechirish, atrof-muhitga nisbatan oqilona munosabatda bo'lishga oid qarashlarni bayon qilganlar. Shunday qilib, inson va uni tarbiyalash masalalari sharq mutafakkirlari va allomalari o'z asarlarida insonning bilim olishi, hunar egallashi, undagi yuksak ma'naviy-ahloqiy sifatlarni ulug'laydilar va shunday fazilatlarga ega bo'lishga barchani chorlaydilar. Ma'naviy yuksak, zamonaviy ilm-fanni egallagan, ajdodlarimizning boy ma'naviy merosga sohib chiqqan avlodni hech qanday tashqi kuch, g'oya yoki mafkura aslo o'z ta'siriga tushira olmaydi. Bunday avlodni voyaga etkazgan xalqning istiqboli porloq, kelajagi buyukdir.

Rus pedagoglarining oila pedagogikasiga oid qarashlari

Mashhur rus yozuvchilari – A.I.Gertsen, K.D.Ushinskiy, L.N.Tolstoy va N.A.Dobrolyubovlar taraqqiyotparvar shaxslar sifatida jamiyat hayotiga

daxldor, xususan, oila tarbiyasi samaradorligini oshirishga doir ilg'or fikrlarni ilgari surishgan. Boshqa ma'rifatparvarlarning pedagogik yondashuvlaridan farqli ular oila tarbiyasining imkoniyatlarini yanada keng, alohida ajratib ko'rsatishga uringanlar.

Aleksandr Ivanovich Gertsen (1812-1870 yy.) o'z davrida birinchilardan bo'lib, dvoryan oilalarida bolalarni o'qitish va tarbiyalashga yo'naltirilgan harakatlarning tashkil etilishini keskin tanqid qildi. Adib dvoryan oilalarida yo'lga qo'yilayotgan tarbiyani "qullik va mustabidlik maktabi" deb nomladi. Obrazli ravishda bunday oilalarda tarbiyalanayotgan bolalarni zamonaviy liboslar osib qo'yilgan garderobga qiyosladi. A.I.Gertsenning fikricha, dvoryan oilalaridagi tarbiyachilar "bolalarning qotillari" bo'lib, ular bolalarni aqliy va axloqiy jihatdan nopob qilib o'stiradilar, xolos.

Adib oila tarbiyasini "muhim ahamiyatga ega ijtimoiy ish", deb baholaydi. Shu sababli ota-onalar bolalarni tarbiyalash borasida jamiyat oldida majbur, burchli ekanliklarini qayta-qayta uqtiradi. A.Gertsen ayollarning erkaklar bilan ijtimoiy tengligining tarafdori edi. U ayollarning faoliyati faqat bolani tarbiyalash bilan chegaralanmasligi ta'kidlaydi: "Ayollarning oilaviy vazifasi har qanday holatda ham uning ijtimoiy rolga ta'sir etmaydi. Dunyo erkaklar singari ayollar uchun ham birdek ochiq". Adibning qayd etishicha, ayollarning ijtimoiy hayotdagi ishtiroki uning tarbiyaviy rolini kuchaytirishgagina xizmat qiladi. Bundan tashqari u ayollar to'laqonli ta'lim olishlari kerak, degan g'oyani yoqlab chiqqan.

Otaning bola tarbiyasidagi roli nihoyatda mas'uliyatli, bolalarning taqdiri otaga bog'liq ekanligini uqtirgan A.Gertsen o'z bolalarining tarbiyasiga jiddiy e'tibor qaratdi: "Agar bolalar yomon yo'lga kirib ketishsa, bu mening aybim bo'ladi". Adib farzandlarining tarbiyasiga jiddiy e'tibor qaratdi, ular uchun tarbiyachilarni o'zi tanladi, doimiy ravishda ularning faoliyatini kuzatib bordi va yo'l qo'ygan xatolarni to'g'rilashga harakat qildi. A. Gertsen asosiy e'tiborni tarbiyaning g'oyaviy mohiyatiga qaratib, barcha imkoniyatidan foydalangan holda farzandlarining vatanparvar, insonparvar, o'zgalarga g'amxo'r, mehribon,

shaxsiy orzu-umidlarga nisbatan esa sadoqatli bo'lib voyaga etishlari uchun harakat qildi.

Adib har bir oilaning muayyan qadriyatlarga ega bo'lishi muhimligini, buning uchun ota-ona va farzandlar, oilaning barcha a'zolari o'rtasida o'zaro hurmat, mehr-muhabbatni shakllantirish zarurligini qayd etgan. Bolalar yoshligidanoq bir-birlariga, oilaning barcha a'zolariga nisbatan muhabbatlarini namoyon eta olish, yaqin kishilar haqida g'amxo'rlik qilishlari kerak. A.I.Gertsenning bolalarda mustaqil fikrlash qobiliyatini, ongli xulq-atvorni shakllantirish oilaning asosiy vazifasi ekanligi borasidagi fikrlari bugungi kun uchun ham nihoyatda ahamiyatlidir.

Rus pedagoglari orasida Konstantin Dmitriy Ushinskiy (1824-1870 yy.) munosib o'rin tutadi. Pedagogik faoliyatini ilmiy-ijodiy ish bilan qo'shib olib borgan K.D.Ushinskiy "Bolalar dunyosi" ("Detskiy mir"), "Muallimlar uchun qo'llanma" ("Posobie dlya uchiteley"), "Shaxs – tarbiya predmeti sifatida" ("Pedagogik antropologiyadan tajriba") kabi asarlarida oila va uning bola tarbiyasidagi o'rni masalasini batafsil yoritgan. K.Ushinskiy maktabgacha ta'lim va tarbiyaning tabiiy vositasi – oila deb hisobladi.

Binobarin, oilada bolalar borliq haqidagi dastlabki tushunchalarga ega bo'ladi, eng oddiy bilim va ko'nikmalarni egallaydi, odatlarni o'zlashtiradi, o'z qobiliyatlarini rivojlantiradi. Bola shaxsining rivojlanishida ota-ona va tarbiyachilar asosiy rolni o'ynaydi, ularning hayoti, faoliyati, xulq-atvori, muomalasi bolalar uchun namuna bo'lib xizmat qiladi. Mas'uliyatli fuqarolik burchlarini bajarish uchun ota-onalar bolalarga nisbatan g'amxo'rliklarini ijtimoiy ahamiyatli talablar bilan uyg'unlashtira olishga erishishlari lozim. Buning uchun ota-onalar pedagogik bilimlarga ega bo'lishlari, pedagogik adabiyotlar bilan tanishib borishlari, tarbiyaviy ish uslubini, tarbiyachilarni to'g'ri tanlay bilishlari, farzandlarining kelgusi hayot yo'lini aniqlashga ongli yondasha olishlari lozim.

Rus yozuvchisi Natalya Grigorovna Dolinina (1928-1979 yy.) ham o'z ocherklarida oila sharoitida bolalarni axloqiy tarbiyalash masalalarini keng

yoritdi. Adibaning pedagogik g'oyalarni o'zida aks ettirgan asarlari sirasida quyidagilarni sanab o'tish mumkin: "Mening o'quvchilarim va ularning ota-onalari" ("Moi ucheniki i ix roditeli"; 1959 y.), "Non qancha turadi?" ("Skolko stoit xleb?"; 1963 y.), "Kattalar yoki bolalar?" ("Vzroslo'e ili deti?"; 1965 y.), "Qadrli ota-onalar" ("Dorogie roditeli"; 1975 y.), "Oneginni birgalikda o'qiymiz" ("Prochitaem "Onegina" vmeste"; 1968 y.), "Pechorin va bizning davr" ("Pechorin i nashe vremya"; 1970 y.) kabi ocherklar, "Biz Seryoja bilan egizakmiz" ("Mo' s Serejkoy bliznetso"; 1962 y.), "Turli odamlar" ("Razno'e lyudi"; 1976 y.) kabi qissalar; "Ota" ("Otets"; 1974 y.) nomli avtobiografik qissa.

Xulosa qilib aytganda, oila tarbiyasi va uni samarali tashkil etish masalasi xorijiy mamlakatlarida barcha davrlar uchun muhim ijtimoiy muammolardan biri sifatida e'tirof etib kelingan. Har bir davr va makonda ham jamiyatning ilg'or kishilari – mutafakkirlar, ma'rifatparvarlar va pedagoglar bolalarni oila sharoitida tarbiyalash, bu borada yuqori samaraga erishish masalalarini tadqiq etishga jiddiy e'tibor qaratganlar. Ular tomonidan yaratilgan aksariyat asarlarda oila tarbiyasining samarali tashkil etilishi ijtimoiy taraqqiyotni kafolatlashi, shu sababli bolalar tarbiyasini tashkil etishda ota-onalarning mas'ul ekanliklari bayon etilgan. Ota-onalar tomonidan bolalarning yetuk shaxs sifatida tarbiyalashga erishilishida ularning pedagogik bilimlarga ega bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Binobarin, ular pedagogik bilimlarni o'zlashtirish orqali bolalarni oila muhitida yetuk shaxs qilib tarbiyalashga imkon beradigan samarali metod va vositalardan xabardor bo'ladilar.

TEST

1.«Talhizu Navomis» asarining muallifi?

a)* Abu Nasr al-Forobiy

b)Kaykovus

d)Dolilina

2..... so'zi arabcha "robba" fe'lidan olingan bo'lib, o'stirdi, ziyoda qildi, rioyasiga oldi, rahbarlik qildi va isloh qildi ma'nolarini bildiradi.

a)* tarbiya

b)metod

d) axloq

3. “Qobusnoma” asari bobdan iborat.

a)*44 bob

b)42 bob

d) 46 bob

4. Buyuk slavyan pedagogi..... 1592-yilda Chex diniy jamoasida tegirmonchi oilasida tug‘ildi, jamoadagi maktabda o‘qidi.

a)* Yan Amon Komenskiy

b) Natalya Grigorvna Dolinina

d)Abu Nasr al-Farobiy

5. A. Gertsen asosiy e’tiborni tarbiyaning g‘oyaviy mohiyatiga qaratgan.

a)* g‘oyaviy

b) ijtimoiy

d) estetik

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Oila pedagogikasi fanining predmeti, maqsadi va vazifalari

2. Oila pedagogikasining tarixiy va ma’naviy ildizlari.

3. Qadimgi Yunoniston va Rimda qaysi mutafakkirlarning asarlarida oila tarbiyasi masalasiga e’tibor qaratilgan?

4. Suqrot, Aristotel, Platon va Demokritlarning qaysi asarlarida oilada bolalarni tarbiyalash masalalari yoritilgan?

Amaliy topshiriqlarni bajarish yuzasidan uslubiy ko‘rsatmalar:

Qadimgi yunon va Rim mutafakkirlarining oila tarbiyasiga yondashuvlarini o‘zida aks ettiruvchi jadval quyida keltiriladigan shaklga ega bo‘lishi mumkin. Talabalar qadimgi yunon faylasufi Suqrotning qarashlari misolida qadimgi yunon va rim mutafakkirlarining oila tarbiyasiga yondashuvlarini ifodalovchi eng muhim g‘oyalarni tezis shaklida quyidagicha yoritadilar:

Qadimgi yunon va Rim mutafakkirlarining oila tarbiyasiga oid muhim qarashlari		
1	Suqrot	Shaxsning ma'naviy-axloqiy sifatlari oila muhitida shakllanadi. Fuqarolar bolalarni oila muhitida bilimli qilib tarbiyalashlar zarur
2	Aristotel(Arastu)	
3	Aflotun (Pluton)	
4	Demokrit	
5	Mark Fabiy Kvintilian	

O'ZBEKISTONDA OILA PEDAGOGIKASI FANINING RIVOJLANISHI TARIXIDAN

Tayanch tushunchalar: Oila, “Qur’oni Karim” va hadislar, “Al-Jom’I as-Sahih”, “Avesto”, oila kodeksi, Saxo, Safo, Vafo, Konstitutsiya.

Oila- qon-qarindoshlik, qarindoshchilik (nikoh orqali) yoki birga istiqomat qilish orqali bog‘langan odamlardan iborat ijtimoiy guruhdir.

Qur’oni Karim- islom dinining muqaddas kitobi.

Hadislar- Muhammad (s.a.v) aytgan so‘zlari, qilgan ishlari, iqrorlari to‘g‘risidagi rivoyat.

“Al-Jom’i as-Sahih”-islom olamida “Qur’oni Karim” dan keyin turuvchi ikkinchi manba.

Avesto- zardushtiylik dinining muqaddas manbai.

Oila kodeksi- oilaviy, huquqiy munosabatlarni tartibga solib va mustahkamlovchi qonun hujjat.

Qadimgi davrlarda O‘rta Osiyoda oila tarbiyasiga oid qarashlar

Eramizdan avvalgi VII asrda yaratilgan zardushtiylik dinining muqaddas manbai – “Avesto” asari o‘zbek xalqining milliy-madaniy merosi, tarixiy

yodgorligi sanaladi. Asar o'zida ijtimoiy hayotning barcha sohalari, xususan, nikoh va oilaviy munosabatlar masalalarini o'zida qamrab olganligi bilan nafaqat badiiy, balki pedagogik ahamiyatga ham ega. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov asarning milliy ma'naviyatni shakllantirishdagi roliga to'xtalar ekan, quyidagilarga urg'u berib o'tadi:

“Avesto”ning tub ma'no-mohiyatini belgilab beradigan “Ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal” degan tamoyilni oladigan bo'lsak, unda hozirgi zamon uchun ham behad ibratli bo'lgan saboqlar borligini ko'rish mumkin. Nikoh va oila masalasi ijtimoiy munosabatlarning muhim asoslari sifatida muayyan davr va tuzumlar uchun o'ziga xos ahamiyat kasb etgan. Shu jumladan, zardushtiylar davrida ham ijtimoiy munosabatlarning istiqboli nikoh va oila rivoji bilan uzviy bog'liq ekanligi chuqur anglangan. Shu sababli hayotning asosiy yo'riqnomasi bo'lgan – “Avesto” asarida bu masalaga alohida e'tibor qaratilgan. Zardushtiylar balog'at yoshini aniq belgilashgan. 15 yoshga balog'at yoshi hisoblanib, ushbu yoshga to'lgan o'smirlar e'tiqod ramzi sifatida beliga yung ipakdan to'qilgan kamar bog'lab yurishlari, “otashparastlar ibodatxonasida o'tkaziladigan diniy marosimlarda qatnashishi shart bo'lgan”.

Otashparastlik ibodatxonasida diniy tarbiya yo'lga qo'yilgan bo'lib, u bola 7 yoshga to'lgandan so'ng tashkil etilgan. Ibodatxonalarda tashkil etilgan tarbiya quyidagi yo'nalishlarga asoslangan:

- 1) diniy va axloqiy tarbiya;
- 2) jismoniy tarbiya;
- 3) o'qish va yozishga o'rgatish.

“Avesto” asarida qayd etilishicha, zardushtiylik ta'limotida ip yigirish, liboslar tikish qiz bolalar, kurash tushish, chavandozlik, qilichbozlik, suvda suzish, kamondan o'q uzish kabi jismoniy-harbiy malakalarni egallash o'g'il bolalar uchun majburiy bo'lgan. Bu boradagi malakalar o'zlashtirilgandan so'ng qizlar 15, o'g'il bolalar esa 16 yoshida oqsoqol boshchiligida jamoa oldida maxsus imtihondan o'tkazilgan. Imtihondan o'ta olmagan bolalarning otalariga nisbatan muayyan jazo qo'llanilgan. O'smirlar 15-16 yoshlarida

balogʻatga etgan hisoblanib, turmush qurish xuquqiga ega boʻlishgan. Oila qurish va farzand koʻrish har bir zardushtning insoniylik burchi deya eʼtirof etilgan. Bordi-yu, balogʻatga etgan yigit yoki qiz oila qurishni istamasa, bu holda unga nisbatan keskin jazo belgilangan: “Agar erkak zurriyod qoldirish qobiliyatiga ega boʻlsa-yu, ammo uylanmasa unga tamgʻa bosishar yoki beliga zanjir bogʻlab yurishga majbur qilishgan. Yer yuzida zurriyotni koʻpayishiga qarshi chiqib, turmush qurmagan qiz qopga solinib, 25 darra kaltaklangan.

“Avesto”da qarindoshlarning oʻzaro oila qurishi qonun bilan qatʼiy man qilingan. Koʻp bolali ayollarga tuyalar berilgan. Bolasini nobud qilgan ayollar esa oʻlimga mahkum etilgan. Shuningdek oilasini, bolalarini sarson qilgan oila boshligʻiga, zinoga berilgan erkak va ayolga nisbatan darra bilan kaltaklash yoki oʻlim jazosi qoʻllanilgan. Bir yoʻla 2-3 nafar farzand koʻrgan ayolga bir juft sogʻin sigir, sariq tuya berilgan, davlat xazinasidan nafaqa toʻlangan. Oʻgʻil tomonidan otaga qoʻl koʻtarish, oila aʼzolariga shikast etkazish, zinokorlik, bachchavozlik, er va xotin, ota va oʻgʻil oʻrtasidagi ahdnoma – “soʻz qasami”ni buzgan odam maʼlum miqdorda qamchi bilan savalangan.

Oʻsha davrda yashagan xalqlarning eʼtiqodi, urf-odatları, turmush tarzi, shuningdek, bolalarni tarbiyalash va oʻqitish toʻgʻrisidagi maʼlumotlar bilan tanishish asosida aytish mumkinki, “Avesto” asarining nikoh, oila masalalariga oid gʻoyalari bolalar tarbiyasini oqilona, toʻgʻri tashkil etishga doir koʻrsatmalar bilan boyitib borilgan. Asar gʻoyalariga koʻra har bir yoshni shunday tarbiyalash zarurki, u avvalo yaxshi oʻqisin, soʻngra hayotiy tajribalarni oʻrganish orqali shaxs sifatida rivojlanishda yuqori pogʻonalarga koʻtarila olsin.

Zardushtiylar bolalarga gigienik taʼlim berishga ham alohida eʼtibor qaratishgan. Bolalar yoshlikdan daraxt koʻchati oʻtkazish, uy-roʻzgʻor qurollari yasash, yerga ishlov berish va chorva bilan shugʻullanish kabi mehnat koʻnikmalarini oʻzlashtirishlari shart boʻlgan. Ulardan har kuni uch marotaba yuvinish, ota-ona bilan birgalikda duolarni takrorlash talab etilgan. “Avesto” asarida oʻgʻil bolalarni yigitlikka oʻtkazish oʻziga xos marosim tarzida tashkil etilgan. Balogʻatga etgan oʻgʻil bolalar quyoshga qarab “Men zardoʻshtiylik

diniga sodiq bo'lishga va'da beraman, men yaxshi fikr, yaxshi so'zlar, yaxshi ishlarni amalga oshira olishimga ishonaman" deya yetti marta takrorlagan. Yoshlarda to'rt narsa, ya'ni, quyosh, suv, tuproq va olov muqaddas degan tushunchalar shakllantirilgan. Dunyo yorug'lik va qorong'ulik, yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi kurashdan iborat. Bolalarni mehnat qilishga, o'z qo'llari bilan moddiy noz-ne'matlarni yaratishga o'rgatish yaxshilik, ezguliklarning yomonlik, yozuvlik ustidan g'alaba qozonishini ta'minlaydi. Mehnat qilmaydigan odam yot eshiklarga ta'zim qilishga, o'zgalar oldida bosh egishga mahkum deb hisoblangan.

**“Qur’oni Karim” va Imom al-Buxoriy hadislarida oila
tarbiyasining muhim manbalari sifatida**

Islom dinining muqaddas kitobi – “Qur’on” jahon madaniyatining bebaho boyligi sanaladi. Arab tilida “qiroat” ma’nosini anglatuvchi mazkur manbada shaxs ma’naviyatining yuksak namunasini ifodalovchi g’oyalar o’z aksini topgan. Qur’oni karimda tabiiy va ijtimoiy borliq, ularning mohiyatini yorituvchi g’oyalar ifodalangan bo’lib, ushbu manba orqali ijtimoiy, shaxsiy faoliyatning halol va harom, yaxshi va yomon, ezgulik va yovuzlik tamoyillarga asoslanishi, oqibatlar, shaxslararo munosabatlar, shuningdek, jamiyat rivojiga ta’siri kabi ko‘plab masalalar yoritilgan.

Islom dinining muqaddas manbai bo‘lgan – “Qur’oni Karim g’oyalarini o‘rganish asosida ularning “Oila pedagogikasi” fani mazmunini boyitishdagi imkoniyati katta ekanligiga guvoh bo‘linadi. Manbada ilgari surilgan quyidagi g’oyalar bu o‘rinda g’oyat samarali va ahamiyatlidir:

- nikoh qurish va uni bekor qilish tartibi (Qur’oni Karimda nikohning muqaddasligi, har qanday sharoitda ham uni imkon qadar saqlab qolish zarurligi aytiladi);
- oilaviy munosabatlarni to‘g‘ri, samarali yo‘lga qo‘yish shartlari;

- ota-onalar va farzandlar, oilaning boshqa a'zolari ega bo'lgan huquq va majburiyatlar;
- oila a'zolarining bir-birlariga bo'lgan munosabatlarida yetakchi o'rin tutadigan g'oyalar;
- farzand lartarbiyasini muvaffaqiyatli tashkil etishga nisbatan yondashuv mazmuni;
- oilaviy munosabatlarda yuzaga keladigan ziddiyatlar, ularning oldini olish va bartaraf etish yo'llari;
- oila xo'jaligini oqilona yuritish va oila a'zolari o'rtasidagi mehnat taqsimoti;
- oila sharoitida mulkiy munosabatlarni tashkil etish shakllari;
- oila a'zolari o'rtasidagi mulkni taqsimlash tamoyillari va boshqalar.

Nikoh va oilaning ijtimoiy ahamiyati Qur'oni karim "Rum" surasining 21-oyatida shunday ifodalanadi: "Uning alomatlaridan (yana biri) – sizlar (nafsni qondirish jihatidan) taskin topishingiz uchun o'z'laringizdan juftlar yaratgani va o'rtangizda inoqlik va mehribonlik paydo qilganidir. Albatta, bunda tafakkur qiladigan kishilar uchun alomatlar bordir" Qur'oni karimda "Niso" surasining 34-oyatida oilani shakllantirish, uning mavjudligini ta'minlash, muhofaza qilishda erkak kishining zimmasiga katta majburiyat yuklatilishiga alohida urg'u beriladi: "Erkaklar xotinlar ustidan (oil boshlig'i sifatida doimiy) qoim turuvchilardir. Sabab – Alloh ularning ayrimlari (erkaklar)ni ayrimlari (ayollar)dan (ba'zi xususiyatlarda) ortiq qilgani va (erkaklar o'z oilasiga) o'z mol-mulkalaridan sarf qilib turishlaridir" Shuningdek, oila boshlig'i sifatida erkak kishi zimmasidagi muayyan vazifalarni hal etish bilan birga o'z ayoli oldida ham ijtimoiy, jismoniy va moliyaviy jihatdan burchli ekanligi ta'kidlab o'tiladi: "...Ular bilan totuv turmush kechiringiz..."

Oila qurish muhim ijtimoiy ahamiyatga ega. Nikohga kirishish va oila qurish orqali har bir balog'atga etgan yigit va qiz zimmasidagi ana shu muhim ijtimoiy vazifani ado etadi. Bu xususida Rasululloh (s.a.v.) har bir oila qurish layoqatiga ega yigitlarga shunday murojaat qilganlar: "Ey, yoshlar jamoasi! Sizlardan uylanishga qodirlari uylansin, chunki uylanish ko'zni va a'zoni

haromdan saqlaydi. Uylana olmaganlar ro‘za tutsin, chunki ro‘za uning uchun bichilishdir” Boshqa bir hadisda esa uylanish nafaqat islom ta’limoti nuqtai nazardan, balki boshqa dinlar g‘oyalariga ko‘ra ham sunnat (hadislarda targ‘ib etilib, ibodat, muomala hamda ijtimoiy munosabatlarda qo‘llaniladigan amal) sanaladi: “To‘rtta yaxshi ish bor, ular payg‘ambarlar sunnatidan sanaladi: hayo, xushbo‘ylik, misvok tutish va uylanishdir”

Oila – insoniyat mavjudligini ta’minlovchi muhim omil sifatida baholanadi. Qur’oni karim “Ra’d” surasining 38-oyatida oilalarni yaratish uchun har bir voyaga yetgan hamda oila qurish layoqatiga ega shaxs, hatto payg‘ambarlarning ham insoniy burchi ekanligi uqtiriladi: “Darhaqiqat, Sizdan ilgari ham (ko‘p) payg‘ambarlar yuborganmiz va ularga xotinlar va zurriyotlar berganmi-” Qur’oni karim “Niso” surasining 19-oyatida ijtimoiy munosabatlarning samimiy, sog‘lom, o‘zaro yordam, hamjihatlik, totuvlikka asoslanishi er va xotinning bir-birlariga bo‘lgan mehru muhabbati, bir-birlarini qo‘llab-quvvatlashlari, hayotiy qiyin vaziyatlarda bir-birlariga taskin berishlari, baxtli, saodatli vaqtlarda esa bir-birlarining quvonchlariga sherik bo‘lishlari, bir-birlarini ayb va kamchiliklari uchun kechirishlari hisobigagina ta’minlanishi aytiladi: “Ey, imon keltirganlar! Sizlarga xotinlarni majburiy ravishda meros qilib olish halol emasdir. Yana, ularga bergan mahrlaringizning bir qismini qaytarib olib ketish niyatida xotinlaringizga tazyiq qilmangiz! Agar ular aniq buzuqlik qilsalar (bu mustasnodir). Ular bilan totuv turmush kechiringiz. Agar ularni yomon ko‘rsalaringiz, (bilib qo‘yingki,) balkim sizlar yomon ko‘rgan narsada Alloh (sizlar uchun) ko‘pgina yaxshilik paydo qilishi mumkin”.

Ushbu g‘oya Rasululloh (s.a.v.) hadislarida yanada rivojlantirilib, oiladagi tinchlik, totuvlikni ta’minlovchi, farzandlarning yetuk shaxs bo‘lib voyaga etishlarini kafolatlovchi shartlardan biri – bu oila boshlig‘i bo‘lgan erkaklarning o‘z ayollariga nisbatan yaxshi munosabatda bo‘lishi ekanligiga urg‘u berib o‘tiladi. Abu Hurayradan rivoyat qilingan quyidagi hadisda bu xususida shunday deyilgan: “Sizlarning ichingizdagi yaxshi erkak o‘z ahli ayoliga nisbatan yaxshi munosabatda bo‘lganidir. Men esa o‘z ahlimga sizlardan ko‘ra yaxshiroq

munosabatdaman” Shu bilan birga erkaklar oilaviy hayot, oilaviy munosabatlar muvozanatining barqaror bo‘lishiga ham mas’ul ekanliklari aytiladi: “Hech bir mo‘min hech qaysi mo‘mina ayolini yomon ko‘rmasin! Agar uning xulq atvoridan birini yoqtirmasa, boshqa xulqini yoqtirishi mumkin”

Ayni o‘rinda shuni ham alohida qayd etib o‘tish joizki, Islom ta’limoti o‘zida insonparvarlik g‘oyalarini aks ettiradi. Buning isbotini birgina ayollarga bo‘lgan munosabatda ham ko‘rish mumkin. Islomgacha bo‘lgan insoniyat tarixidan ma’lumki, ayollar matriarxal (urug‘chilik jamiyatining ona hukmronligi davri)ni istisno qilganda boshqa bosqichlarda ayol kishiga nisbatan past nazar bilan qaralgan. U bir buyum sifatida e’tirof qilingan va ayolga bir buyumga qilganidek munosabatda bo‘lingan. Islom ta’limotida esa ayollar ham muayyan haq-huquqlarga egaligi ko‘rsatib o‘tilgan. Xususan, oila muhitida erkaklarning zimmalarida xotinlarning ham haqlari borligi aytiladi. Bu o‘rinda misol sifatida quyidagi hadisni keltirib o‘tish joiz. Abu Dovuddan rivoyat qilingan ushbu hadis mazmuniga ko‘ra sahobalar Rasululloh (s.a.v.)dan: “Zimmamizda xotinlarimizning qanday haqlari bor?” – deb so‘rashganda Ular: – yeganingizda uni ham yedirmog‘ingiz, kiyganingizda kiydirmog‘ingiz, yuziga urmaslik, yomon so‘zlar bilan haqorat qilmaslik, faqat xonadan chiqmagan holda o‘rinni boshqa qilib yotmoqlik”, – dedilar”

Boshqa bir hadisda esa shunday g‘oya yoritiladi: “Ayollar haqida Allohdan qo‘rqinglar, darhaqiqat, ular sizning yordamchilaringiz bo‘lib, sizlarning ulardagi haqqingiz shundan iboratki, sizning uyingizga siz yoqtirmagan birorta kimsa bostirib kirishiga yo‘l qo‘ymaslik. Bordi-yu, shunday qilsalar ularni jarohat yetkazmaydigan qilib urishib qo‘yingiz! O‘z navbatida sizlar ham ularni yaxshilik bilan yedirib, kiydiringiz”

Erkaklar tabiatan ayollardan fiziologik va jismoniy imkoniyatlariga ko‘ra ustun qilib yaratilgan. Hadislarining birida oilaning moddiy ta’minotini yaratish, uni oqilona sarflash, o‘z qaramog‘idagilar – ayoli, farzandlari, ota-onasi va uning vasiyligidagi shaxslarni moddiy jihatdan ta’minlash uchun ham mas’ul ekanliklari, ularni bu omildan mahrum etish gunoh ekanligi alohida qayd etilib

o‘tilgan: “Kishi o‘z qaramog‘idagilarini nafaqasiz tashlab qo‘yishi uning qattiq gunohkorligiga kifoya qiladi” Rasululloh (s.a.v.) hadislarida jamiki yaxshiliklarning eng afzali – oilaga, uning a‘zolariga qilingan yaxshilik ekanligiga alohida urg‘u berib o‘tilgan. Bu xususida Tabaroniydan rivoyat qilingan ushbu hadisda shunday deyiladi: “Yaxshilik qilishni, mehr-shafqat va mehribonlikni oilangdan boshla!”

“Qur’oni Karim” hamda Rasululloh (s.a.v.) hadislarida oilaviy munosabatlarni tashkil etishning huquqiy asoslari borasida ham so‘z boradi. Xususan, oila tarbiyasida o‘ziga xos ahamiyatga ega masala – ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi munosabat mohiyati, jumladan, ularning bir-birlari oldilaridagi haqlari aniq ko‘rsatilgan. Ota-onaning o‘z farzandlari oldidagi haqlarini uzishlari qanchalik muhim bo‘lsa, farzandlarning o‘z ota-onasiga ko‘rsatadigan mehribonligi, rahm-shafqati ham shunchalik ahamiyatga ega. Muqaddas manbalarda farzandlarning ota-onar oldidagi haqlarining quyidagilardan iboratligi qayd etilgan:

- farzandga ota-ona xatti-harakatlarining malol kelmasligi;
- ota-onaga ularning dillariga og‘ir botadigan so‘z aytmaslik;
- ota-onaga ehtirom bajo keltirish;
- otan-onaga rahm-shafqat ko‘rsatish;
- ota-onaning haqlariga duo qilish.

Rasululloh (s.a.v.) hadislarida insonning kamolotini ta‘minlovchi insoniy fazilatlar qayd etilgan. Bunday fazilatlar sirasiga o‘zgalarga mehr-oqibat ko‘rsatish, saxiylik, ochiq ko‘ngillik, ota-ona, kattalar va qarindoshlarga nisbatan muruvvatli bo‘lish, ularga g‘amxo‘rlik qilish, vatanga muhabbat, mehnat va kasb- hunarni ulug‘lash, halollik, poklik, do‘stlik, oliyjanoblik, rahm-shafqatlilik, kamtarlik, rostgo‘ylik va vijdonlilik kabilar kiritilgan. Hadislarda komil inson qiyofasida namoyon bo‘luvchi ijobiy xislatlar ulug‘lansa, aksincha, isrofgarchilik, ta‘magirlik, ochko‘zlik, nafs, shahvoniy hislarga berilish, baxillik, johillik kabi illatlar qoralanadi.

Rasululloh sollallohu alayhi vassallam aytdilar: “Dunyoning bor-budi foydalanadigan matohlardir. Dunyo matohlari ichida eng yaxshisi soliha ayoldir”.

“Bir dinorni Alloh yo‘lida sarfladingiz; bir dinorni qul ozod qilish uchun sarfladingiz; bir dinorni biror misinga sadaqa qildingiz; bir dinorni ahli-oilangizga sarf qildingiz; shularning ichida eng ajri ulug‘i ahli-oilangizga sarf etilganidir”. “Qur’oni Karim” dan keyin turuvchi ikkinchi manba sifatida “Al-Jome’ as-Sahih”(“Ishonarli hadislar” to‘plami) sanaladi. Ushbu asar buyuk muhaddis Imom Ismoil al-Buxoriy qalamiga mansub. Imom Buxoriy, ya’ni Abu Abdullah Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy (810–870) — mashhur islom olami va hadis ilmi bo‘yicha eng katta muhaddislardan biridir. Uning “Sahih al-Buxoriy” hadis kitobi islom ilm-fanida muhim o‘rin tutadi.

Imom Buxoriy hayoti haqida

Imom Buxoriy yoshligidan hadislarni o‘rganishga qiziqqan va o‘sha davrda yashab o‘tgan eng katta ulamolardan hadislar yig‘ish, ular haqida ilm olishni maqsad qilgan. U o‘zining ilmiy faoliyatini mustahkamlash uchun ko‘plab davlatlarga safar qilgan va hadis ilmini puxta o‘rgangan. Uning ilmiy maqsadda bosib o‘tgan bir martalik yo‘li 13 900 kilometrni tashkil qilgan. Imom Buxoriy hadis ilmi bo‘yicha “Alloh taoloning yer yuzidagi mo‘jizasi” deb tan olingan.

Imom Buxoriy o‘zining hadislarining to‘g‘riligini qat’iy tekshirishni maqsad qilib, ulkan ilmiy izlanishlar olib borgan. U 600000 hadisni tekshirib, shulardan 7275 tasi to‘g‘ri, ya’ni ishonchli deb topgan.

Oila haqidagi hadislar:

Imom Buxoriyning oila, oilaviy munosabatlar, er-xotin, ota-ona va bola o‘rtasidagi masalalarga oid bir nechta hadislarini quyida keltirilgan:

1. Er va xotin o‘rtasidagi munosabatlar: Rasululloh (s.a.v) shunday deganlar: “Sizlarning eng yaxshilaringiz — oilalariga eng yaxshilik qilganlaringizdir.” (Sahih al-Buxoriy, 5186-hadis)
2. Erning ayolga bo‘lgan majburiyatlari: “Ey, mo‘minlar, sizlarning eng yaxshi insoningiz — ayollariga yaxshi munosabatda bo‘lganlaringizdir”.

3. Ota-ona hurmati: Rasululloh (s.a.v) aytadilar:“Ota-onaning baxti va qutbini topish — Allohga xizmat qilishning eng katta yo‘li, va ular bilan yaxshi munosabatda bo‘lishning eng katta sababi.”

4.Farzandlar orasida adolat qilish haqida Rasululloh (sollallohu alayhi vasallam) dedilar: “Farzandlaringiz orasida adolat qiling. Agar men bir farzandga sovg‘a bersam va boshqasiga bermasam, bu adolat bo‘lmaydi”. (Sahih al-Buxoriy, 2587-hadis)

4. Oila a‘zolarining bir-biriga mehribonligi Rasululloh (sollallohu alayhi vasallam) aytdilar: “Mo‘minlarning iymon jihatidan eng mukammali – axloqi eng go‘zal bo‘lganlaridir. Ular o‘z oilalariga mehribon va yaxshi muomalada bo‘lganlardir”.

(Sahih al-Buxoriy, 3559-hadis)

5. Rasululloh (sollallohu alayhi vasallam) dedilar:“Hammaingiz boshqaruvchisiz va boshqaruvingiz ostidagilardan javobgarsiz. Imom (rahbar) boshqaruvchi va u boshqaruvi ostidagilardan javobgardir. Erkak o‘z oilasi ustidan boshqaruvchi va o‘z oilasidan javobgardir. Ayol erining uyi va farzandlari ustidan boshqaruvchi va ular uchun javobgardir”. (Sahih al-Buxoriy, 893-hadis)

Imom Buxoriy o‘zining hadislarida oilaning jamiyatdagi o‘rni, er-xotin, ota-ona va bola o‘rtasidagi munosabatlarning qanday bo‘lishi kerakligini ta’kidlagan. U oilaviy munosabatlar asosida jamiyatni mustahkamlashni, tinchlik va barqarorlikni yaratishni maqsad qilgan.

O‘rta asrlarda oila pedagogikasiga oid qarashlar

Oila tarbiyasi masalalari Sharq mutafakkirlarining shaxsga ta’lim berish, unda ijobiy sifatlarni shakllantirish borasidagi qarashlarining muhim unsuri sanaladi. Xususan, Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Muhammad Qoshg‘ariy, Yusuf Xos Xojib, Unsurul Maoliy Kaykovus, Alisher Navoiy, Husayn Voiz Koshifiy kabi mutafakkirlarning asarlarida bolalarni oila sharoitida ma’naviy-axloqiy tarbiyalashga oid g‘oyalar keng yoritilib, bu boradagi samarali yo‘llar ko‘rsatib

berilgan. Agarda Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy o'z asarlarida ota-onalarni ikki toifa (tug'ilish otasi (ya'ni, biologik ota) bolaning jismoniy yaratilishi, unib-o'sishi uchun mas'ul bo'lsa, ta'lim beruvchi ota (ya'ni, ma'naviy ota) esa bolaning ruhiy jihatdan to'laqonli voyaga etishi uchun javobgar kabi toifa)larga ajratgan bo'lsa, Abu Rayhon Beruniy inson tabiatining, eng avvalo, oila muhitida shakllanishini alohida qayd etib o'tgan. Alloma ota-onalarga bola ruhiyatini mo'tadil saqlashni tavsiya etadi. Bola ruhiyatini mo'tadil saqlash uni qattiq g'azablanish, qo'rqish, xafalik, jismoniy toliqish hamda uyqusizlikdan muhofazalash orqali ta'minlanishini aytadi. Shuningdek, ota-onalarni bolalar xohlagan va ular uchun foydali bo'lgan narsasini topishga, ularni imkon qadar yoqtirmagan narsalaridan uzoqlashtirishga undaydi. Allomaning qayd etishicha, ota-onalar bolaga nisbatan bir xil munosabatda bo'lishlari uni to'g'ri tarbiyalash uchun nihoyatda ahamiyatli. Ota-onaning bolaga nisbatan turlicha munosabatda bo'lishlari uning xulqida salbiy odatlar namoyon bo'lishi uchun sharoit yaratib beradi.

Abu Rayhon Beruniy bola xulq-atvorining mo'tadilligi uning jismonan va ruhiy sog'lomligi uchun muhim asos ekanligini ilmiy jihatdan asoslab bergan. Shuningdek, alloma o'z asarlarida bolaning kamolga etishida irsiyat, ijtimoiy muhit va tarbiyaning birdek ta'sirga egaligini alohida ta'kidlab o'tgan. Oilaning bola tarbiyasidagi roli masalasi buyuk mutafakkir Abu Ali Ibn Sinoning ilmiy merosida ham muhim o'rin egallaydi. Allomaning "Tadbiri al-manozil" nomli asarining alohida bobi oila tarbiyasini samarali tashkil etish masalalariga bag'ishlangan. Mutafakkir o'zining tibbiyotga oid bilim va hayotiy tajribalariga asoslangan holda "Tadbiri al-manozil" asarida "Alla" qo'shig'ining bolani ruhiy va jismoniy kamolotga etishida muhim ahamiyatga ega omillardan biri sifatida e'tirof etadi. Abu Ali ibn Sino "Alla" qo'shig'i ikki muhim vazifaning hal qilinishini ta'minlaydi. Birinchisidan, bolani tebratish unga jismoniy orom bag'ishlaydi; ikkinchisidan, beshikning bir maromda tebranishidan onaning mehri jo'sh uradi, farzandiga bo'lgan muhabbatdan onaning yuragida orzu, umidlar uyg'onadi. Sehrli, jozibali qo'shiq bolasi uchun qasida kabi yangraydi

va farzandining murgʻak qalbiga singib boradi. Shu tarzda bolada u hali anglamagan holat paydo boʻladi, asta-sekin borliqni anglay boshlaydi. Borliqning bu tarzda dastlabki anglanishi oʻrganishning ilk bosqichidir. Bu bosqichda oʻrganish asosida bola shaxsi shakllanib boradi. Alloma oʻrganishning sezgiga asoslanishini ilmiy jihatdan asoslab beradi. Qolaversa, Abu Ali Ibn Sinoning yosh bolaning sezgirlik quvvati katta yoshli kishining sezgirligiga teng degan fikrni ilgari surgan. Alloma bolani sekin-sekin tebratish va unga ohang yordamida alla aytish bola mijozining shakllanishida ham muhim ahamiyat kasb etishini koʻrsatadi:

“Bolaning mijozini kuchaytirmoq uchun unga ikki narsani qoʻllamoq kerak. Biri bolani sekin-sekin tebratish, ikkinchisi, uni uxlatish uchun odat boʻlgan musiqa va allalashdir. Shu ikkisini qabul qilish miqdoriga qarab, bolaning tanasi bilan badantarbiyaga va ruhi bilan musiqaga boʻlgan isteʼdodi hosil boʻladi” .Ibn Sinoning yondashuviga koʻra, bola tarbiyasida oila boshligʻi sifatida ota alohida rol oʻynaydi: “Agar oilada oila boshligʻi tajribasizlik, noʻnoqlik qilsa, u oila aʼzolarini yaxshi tarbiyalay olmaydi va oqibatda bundan yomon natijalar kelib chiqishi mumkin”. Bola tarbiyasi samarali yoʻlga qoʻyilgan oilalargina baxtli boʻladi. Zero, oilaning eng muhim vazifasi bolani har jihatdan toʻgʻri kamolotga etkazishdir. Ota-ona kim boʻlishidan qatʼiy nazar ushbu maʼsuliyatli vazifani toʻla toʻkis ado etishi lozim.

“Tadbiri al-manozil” asarida farzandlarning toʻgʻri kamolot topishi, kelajak taqdirining belgilanishida ular uchun ibrat boʻladigan ota-onalar qiyofasida aks etishi zarur boʻlgan ijobiy fazilatlar sanab oʻtiladi. Ibn Sinoning alohida qayd etishicha, mehnat oilada bolani maʼnaviy-axloqiy tarbiyalashda eng muhim vosita sanaladi. Bolalarda mehnatsevarlik xislatini tarbiyalashda ota-onalarning farzandlar tomonidan muayyan kasb-hunar asoslarining oʻrganilishiga eʼtibor qaratishlari muhimdir. Alloma mehnat insonni ulugʻlasa, mehnat qilish koʻnikmalarini yoshlikdan oʻzlashtirmaslik bolada salbiy odatlarning rivojlanishiga sharoit yaratadi.

Mutafakkir er-xotinning bir-birlariga bo'lgan munosabatlari, bir-birlarini hurmat qilishlari bola axloqining shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, deb hisoblaydi. Buning uchun ota-onaning har biri oilada ma'lum vazifalarni bajarishi zarur. Xususan, erkak kishi, asosan, oilaning ta'minotini yaratishi, ayol kishi esa oila boshlig'i topib kelgan mablag', moddiy ne'matlarni tejab-tergashi, uy-joylarni saranjom-sarishtaligini ta'minlashi, farzandlar tarbiyasi bilan shug'ullanishi zarur. Ibn Sino bola tarbiyasiga oid o'z fikr va mulohazalarni bildirar ekan, bola tarbiyasini unga ism qo'yishdan boshlashni lozim topadi hamda bolalarga yaxshi ism tanlashni ota-onaning dastlabki olijanob vazifalaridan hisoblaydi.

XI asrda yashagan mutafakkirlardan biri Yusuf Xos Hojib ham o'zining mashhur "Qutadg'u bilig" asarida bola tarbiyasi masalasiga alohida to'xtalib o'tgan. Xususan, ushbu asarda quyidagi g'oyalar o'z aksini topgan: "Farzand qanchalik bilimli, aqlli-hushli bo'lsa ota-onasining yuzi shunchalik yorug' bo'ladi". Yusuf Xos Hojib ham bola tarbiyasida otaning ma'suliyati yuqori ekanligini ta'kidlaydi: "Kimning o'g'il-qizi erka bo'lsa u ung'a shu kishining o'zi mungli bo'lib yig'laydi. Ota bolani kichikligida bebosh qilib qo'ysa, bolada gunoh yo'q, barcha jafo otaning o'zida; o'g'il-qizning xulq-atvori yaramas bo'lsa, bu yaramas ishni ota qilgan bo'ladi. Ota bolalarini nazorat qilib, turli hunarlarni o'rgatsa, ular ulg'aygach, o'g'il-qizim bor, deb sevinadi; o'g'il-qizga hunar va bilim o'rgatish kerak, toki bu hunar bilan ularning fe'l-atvorlari go'zal bo'lsin".

Mutafakkir bolalar tarbiyasini o'ta murakkab jarayon deb tushunadi. Bu jarayon beldan madorni, tanadan quvvatni, ko'zdan nurni, dildan oromni talab qiladi. Agar insonning o'zida go'zal fazilatlar bo'lsa, ularni boshqalarga o'rgatishi lozim. Lekin odob-axloq, odat va irodani hosil qilish uchun katta kuch va harakat talab etiladi. Bu jarayonda ta'lim va tarbiyaning samarali tashkil etilishi muhim ahamiyatga ega. Zero, shaxsni tarbiyalashdan maqsad uning ongiga atrofdagilarga yaxshilik qilish, borliqqa mehr-muhabbat bilan yondashish zarurligi to'g'risidagi tushunchalarni singdirishdan iboratdir. Ana shu maqsadga

yo'naltirilgan mas'uliyatli vazifani bajarishda esa ota-ona asosiy o'rinni egallaydi. mutafakkirlaridan yana biri Unsurul Ma'oliy Kaykovus o'zining "Qobusnoma" asarida oila, oilaviy munosabatlar hamda oilada farzandlarni tarbiyalash masalalariga katta e'tibor qaratadi. Asarning alohida bobi "Farzand parvarish qilmoq zikrida" deb nomlangan. Alloma ushbu bobda ota-onaning zimmasiga yuklatiladigan vazifalarni yoritadi. Bu vazifalar quyidagilardir:

- 1) bolaga yaxshi ism qo'yish;
- 2) bolani oqil va mehribon enagaga topshirish;
- 3) to'y-tomosha qilib, sunnat to'y o'tkazish;
- 4) o'qish-yozishni o'rgatib, kasb-hunarli va ilimli qilish;
- 5) harbiylar ahlidan bo'lsa, sipohiylikni o'rgatish.

Kaykovusning yondashuviga ko'ra, bola tarbiyasida talabchanlik bilan mehribonlik birga qo'shib olib borilishi lozim. Ammo bunda ota-onaning bolaga nisbatan qahrli bo'lishi, uni bevosita o'zlari jazolashlari to'g'ri emas, chunki bu bolada ularga nisbatan nafratni yuzaga keltiradi. Eng to'g'ri yo'l bu o'rinda muallimlarning yordamiga tayanish, ular orqali bilvosita bolani jazolashdir: "Yosh bola ilm bilan odobni tayoq bilan o'rganur, o'z ixtiyori bilan o'rganmas. Ammo farzand beadab bo'lsa va sening ul sababdan qahring kelsa, o'z qo'ling bilan urmagil, muallimlarning tayog'i bilan qo'rqitgil! Bolalarga muallimlar adab bersinlar, toki sendan o'g'lingni ko'nglidagina qolmasin".

Buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning badiiy-ilmiy merosida ham oilaviy munosabatlar va oilada farzand tarbiyasini tashkil etish masalasi alohida o'rin egallagan. Uning fikricha, jamiyatning taraqqiyoti, istiqboli yoshlar kamoloti bilan bevosita bog'liq. Shu sababli bolani har jihatdan yetuk, oliyjanob qilib tarbiyalash ota-onalar oldida turgan eng muhim vazifadir. Alloma bolalarning tarbiyasida ota-onaning o'rni beqiyos ekanligini qayd etadi. "Mahbub-ul-qulub" asarida ayolning oiladagi, xususan, bolalarning tarbiyasidagi roli mas'uliyatli ekanligini ta'kidlaydi: "Yaxshi xotin oilaning davlati va baxti, uy egasining xotirjam va osoyishtaligi undan, husnli bo'lsa – ko'ngil ozig'i, xushmuomala bo'lsa, jon ozig'idir. Oqila bo'lsa, ro'zg'orda tartib-intizom bo'ladi. U beandisha

bo'lsa, ko'ngil undan ozor chekadi, yomonlik axtaruvchi bo'lsa, undan ruh azoblanadi. Agar mayxo'r bo'lsa, uy obodligi yo'q oladi, aqlsiz bo'lsa, oila rasvo bo'ladi".

A.Navoiy o'z asarlarida oilada o'zaro kelishmovchiliklar, ota yoki ona, oilaning boshqa a'zolari xulqidagi illatlarning, qolaversa, ijtimoiy omillarning bola tarbiyasiga salbiy ta'sirini ko'rsatib beradi. Shu bilan birga alloma bola shaxsida namoyon bo'ladigan yaxshi va yomon xulqlar, ularni keltirib chiqaruvchi manbalarni ko'rsatib berar ekan, bolada yomon xulq paydo bo'lishining oldi olinmasa, u holda bora-bora illatga aylanishini alohida qayd etib o'tadi.

Mutafakkir o'zining "Mahbub-ul qulub" asarida komil insonga xos ijobiy fazilatlar haqida so'z yuritar ekan, asosiy e'tiborni har bir shaxs, shu jumladan, bolalarda ham ana shu ijobiy sifatlarni shakllantirishning ijtimoiy zaruriyat ekanligini asoslab beradi. Bolalarning bilimli, oliyjanob va rostgo'y insonlar bilan izchil muloqotda bo'lishlari ularda halollik va to'g'riso'zlik sifatlarini tarbiyalashiga alohida urg'u berib o'tadi.

Oilaning har bir shaxs hayotidagi o'rni, oila muhitida tashkil etilayotgan tarbiyaning bola shaxsi shakllanishiga ko'rsatadigan ta'siri Abdulla Avloniy asarlaridan ham markaziy o'rin egallagan. Ma'rifatparvarning "Turkiy Guliston yoxud axloq" asari yaxlit holda komil inson qiyofasida aks etishi zarur bo'lgan ijobiy fazilatlar, shuningdek, biologik va ijtimoiy omillar ta'sirida shakllanishi mumkin bo'lgan salbiy illatlar, ular keltirib chiqaradigan oqibat xususidagi g'oyalarni ifodalaydi.

Alloma bola tarbiyasida u yashayotgan muhit, ijtimoiy-iqtisodiy sharoit, turmush tarzi qanchalik muhim bo'lsa, sub'ektlar, xususan, ota-onaning roli shunchalik ahamiyatli ekanligini ko'rsatadi. Bolaning axloqi, xulq-atvoriga kuchli ta'sir etuvchi shaxslar, eng avvalo, ota-onalar ekanligini e'tirof etgan holda ularni farzandlar tarbiyasida mas'uliyatli bo'lishga chaqiradi.

Abdulla Avloniy o'z asarlarida Abu Ali ibn Sino kabi tana salomatligini ruhiyat sog'lomligi bilan uzviy bog'liq ekanligiga e'tiborni qaratadi.

Ma'rifatparvarning qayd etishicha, bolada ezgu fikr, yaxshi axloq va ma'rifatga ega bo'lish uchun dastlab badanni tarbiya qilish zarurligini aytib, bolani sog'lom qilib tarbiyalash uchun ota-onani javobgar deb hisoblaydi.

Xulosa qilib aytganda, nikoh, oilaviy munosabatlar va farzand tarbiyasi masalasi o'zbek xalqi tarixidan juda qadimdan o'rganib kelingan. Zardushtiylik dinining muqaddas manbai – "Avesto" asarida, milliy madaniy qadriyatlarimizning muhim tarkibiy qismi bo'lgan islom madaniyati g'oyalarini o'zida aks ettirgan Qur'oni Karimda, shuningdek, Sharq mutafakkirlarining asarlarida komil inson shaxsi, uni voyaga etkazishda asosiy o'rinni egallovchi oila, unda tashkil etiladigan bolalar tarbiyasi masalalarining tahliliga alohida o'rin ajratilgan. Ularda qayd etilishicha, har bir oila jamiyatning kichik bir bo'g'ini. Minglab oilalarning o'zaro birlashuvi esa jamiyatni hosil qiladi. Shunday ekan, har bir oila, unda qaror topgan tarbiyaviy muhit bevosita jamiyatning taraqqiyotini belgilab beradi. Oila va jamiyatning o'zaro aloqadorligi o'z-o'zidan ota-onalar zimmasiga bolalar tarbiyasini to'g'ri tashkil etishdek muhim ijtimoiy vazifani yuklaydi.

TEST

1. Abu Ali Ibn Sinoning nomli asarining alohida bobi oila tarbiyasini samarali tashkil etish masalalariga bag'ishlangan.

a)* "Tadbiri al-manozil"

b) Tib qonunlari

d) Qobusnoma

2. Oila kodeksi necha bobdan iborat?

a)*30 bob

b) 32 bob

d)43 bob

3. "Qobusnoma"da ota-onaning qator vazifalari sanab o'tiladi. Ularga quyidagilardan qaysilari kirmaydi?

a)*nikohni bekor qilish

- b) bolaga yaxshi ism qo'yish;
- d) oqil va mehribon enagaga topshirish
4. –yil “Mustahkam oila yili” deb e’lon qilingan
- a)* 2012-yil
- b) 2016-yil
- d) 2015-yil
5. jahon madaniyatining bebaho boyligi sanaladi.
- a)* Qur’on
- b) hadis
- d) Avesto

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:

1. Qadimgi Yunon va Rim mutafakkirlarining oila tarbiyasi haqidagi qarashlari haqidagi fikringiz?
2. Yevropa uyg'onish davri mutafakkirlari asarlarida oila tarbiyasining aks etishi deganda nimani tushunasiz?
3. Yan Amos Komenskiy oilada tarbiyaning o'rni haqida qanday fikrlarni olg'a suradi?

Amaliy topshiriqlarni bajarish yuzasidan uslubiy ko'rsatmalar:

1. Qur'oni Karim va payg' ambarimiz Muhammad (s.a.v.) hadislarida bayon etilgan nikoh, oila qurish, oilaviy munosabatlar, farzandlar tarbiyasiga qarashlarning quyidagi jadval asosida jamlanishi ularning mohiyatini chuqurroq anglash imkonini beradi:

Nikoh, oila qurish, oilaviy munosabatlar, farzandlar tarbiyasiga qarashlar		
1	Qur'oni karimda ifodalangan qarashlar	Hadisi sharifda ifodalangan qarashlar
2		

3		
4		
5		

O‘ZBEKISTONDA OILA PEDAGOGIKASI FANINING RIVOJLANISHINING IJTIMOIIY- IQTISODIY, ME’YORIY- HUQUQIY ASOSLARI

Tayanch tushunchalar : Jamiyat, konstitutsiya, davlat, shaxs, mustaqillik, g‘oya, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O‘zbekiston Respublikasining “Oila Kodeksi”, oila, oilaning huquqiy asoslari, otaonalarining huquqlari.

Saxo — bor narsani hech kimdan qizg‘anmaslik;

Safo — qalbni kibr-havo, gina-kudurat, qasd-g‘azabdan poklash;

Vafo — hamma vaqt xalq xizmatida bo‘lish

Konstitutsiya- davlatning asosiy qonuni.

Davlat — jamiyatning oliy siyosiy instituti bo‘lib, shu jamiyat yashayotgan mamlakat fuqarolari manfaatini himoya qilish uchun o‘rnatiladi.

Jamiyat (lotincha: socium — “umumiy”) — kishilarning tarixan qaror topgan hamkorlik faoliyatlari majmui hisoblanadi.

Ma’rifatparvar o‘zbek-pedagog olimlari oila tarbiyasi xususida

Sharq mutafakkirlari o‘z ilmiy meroslarida oila va oilada farzand tarbiyasi masalalariga katta e’tibor berganlar. Muhammad ibn Muso al- Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Muhammad Qoshg‘ariy, Yusuf Xos Hojib, Kaykovus, Alisher Navoiy, Husayn Voiz Koshifiy kabi mutafakkirlarning qator asarlarida bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash masalalari o‘rtaga qo‘yilgan va ularni hal etish yo‘llari ko‘rsatib berilgan.

Oilada bola tarbiyasi masalasi Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy qarashlarida ham mavjuddir. Uning aytishicha, “Ota-onalar ikki xil: tug‘ilish otasi va ta’lim berish otasi: birinchisi jismoniy hayot sababli, ikkinchisi ruhiy

hayot sababli”. Shunga ko‘ra ularni uzviy birlikda olib qarash tarbiya ishida muhim ahamiyatga molikdir. Uning quyidagi so‘zlari anchayin ibratlidir: “Zamondan yaxshiroq ta‘lim beruvchi muallimni, insondan yaxshiroq ta‘lim oladigan o‘quvchini ko‘rmadim”. Uning bu so‘zlaridan bir tomondan ijtimoiy muhitni bola tarbiyasi uchun hal q iluvchi ta‘sirini anglasak, ikkinchi tomondan inson shaxsi ta‘lim natijasida kamolotga erishib borishi mumkinligini sezamiz.

Abu Rayhon Beruniy insonning axloqiy fazilatlarini, umuman, axloqiy tushunchalarini insonning tabiati bilan bog‘laydi. Inson tabiati esa, avvalo, oilada shakllanadi. Shunga ko‘ra bola tarbiyasida ota-ona ta‘siri benihoya kattadir. Masalan, u ayollarga nasihat qilib, Abdulla ibn Jafar tilidan shunday deb yozadi: “Rashkdan saqlangin. U taloqning kalitidir. Eringga tez-tez tanbeh qilishni senga ta‘qiqalayman. Chunki tanbeh nafrat uyg‘otadi. O‘zingni bezab yurgin. Buning uchun yaxshi vosita surmadir. Yana xushbo‘y atirlardan foydalangin. Ularning ichida eng yaxshisi suvdur”. Uning bu fikrlari bevosita oilada farzand tarbiyasiga taalluqlidir. Beruniy tan va ruh pokligi masalasini ham o‘rtaga tashlaydi. Oilada tozalik, poklik va tartiblilik mavjud ekan, u yerda ma‘naviy poklik ham bo‘ladi. Bu fikrni tanani toza tutish bilangina cheklab bo‘lmaydi, balki ko‘p harakat qilishga chaqiradi. Bu harakat mehnat qilish demakdir. Uning qalb va harakat haqidagi fikri insonning tani bilan ruhi pokligining bir butunligi to‘g‘risidagi g‘oya bilan bog‘liqdir. Bu narsa bola tarbiyasi jismoniy sog‘lomlik bilan ma‘naviy-axloqiy boylik o‘rtasidagi o‘zaro muvofiqlik haqidagi bugungi kun talabi bilan hamohangdir. Beruniy ota-onalarga qarata bolani mo‘tadillikda saqlashni tavsiya etadi. Bunga, asosan, bolani qattiq g‘azablanishdan, qo‘rqish va hafalikdan, uyqusizlikdan saqlash orqali erishilishini aytib, ularni xohlagan va foydali narsasini topib berishga, sevmagan narsasidan uzoqlashtirishga harakat qilish kerakligini uqtiradi.

Ota-onaning bolaga turli munosabati turlicha xulqlarni keltirib chiqaradi. Mutafakkir bola xulq-atvorining mo‘tadilligi natijasida tan va ruh sog‘lomligi kelib chiqishini ham ilmiy asoslab beradi. Beruniy bola tarbiyasida irsiyat, muhit va tarbiya ta‘sirining birdek muhim ekanligini ta‘kidlab o‘tgan edi. Beruniy

axloqiy tarbiyaga musulmon diniy talablaridan kelib chiqqan holda yondashadi. Axloqiylik yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi kurash natijasida namoyon bo'ladi va shakllanadi. Uning bu fikri o'z davri uchun yangi va ilmiy bashorat edi. Oila va oilada bola tarbiyasi masalasi Abu Ali Ibn Sinoning ilmiy merosida ham muhim o'rin egallaydi. U o'zining qator asarlarida bolaning salomatligi, uning tarbiyasi haqida, eng muhimi bola ruhiyatini o'rganish borasida ko'plab qimmatbaho fikrlarni yozadi. Ularning hammasi bir butun bo'lib, muayyan pedagogik qarashlar tizimini tashkil etadi va u ma'naviy-axloqiy barkamol insonni shakllantirish haqidagi g'oyaga borib taqaladi. Ibn Sinoning "Tadbiri al-manozil" nomli asarida katta bir bob oila va oilaviy tarbiya masalalariga bag'ishlangandir. Ibn Sino bola tarbiyasida oila boshlig'i otaning roliga alohida e'tibor beradi. "Agar oilada – deydi u, oila boshlig'i tajribasizlik, no'noqlik qilsa, u oila a'zolarini yaxshi tarbiyalay olmaydi va oqibatda bundan yomon natijalar kelib chiqishi mumkin". Bola yaxshi yo'lga qo'yilsa, oila baxtli bo'ladi. Oilaning eng muhim vazifasi bola tarbiyasi hisoblanadi. Ota-ona kim bo'lishidan qat'iy nazar, bu vazifani mas'uliyat bilan ado etishi lozim. Ibn Sino "Tadbiri al-manozil" asarida er va xotinning yaxshi sifatlarini sanab o'tadi. Ularning shaxsiy namunalari bola uchun o'rnak bo'lib, kelajak taqdirini belgilashda muhim ahamiyatga ega ekanligini alohida uqtiriladi. Ibn Sino oilada bolani ma'naviy axloqiy tarbiyalashda mehnatsevarlikning roliga alohida urg'u berib, ota-onalarni farzandlariga kasb-hunar o'rgatishga chaqiradi, mehnatni ulug'laydi. Mehnatsiz hayot kechirishning bolaga bo'lgan salbiy ta'sirini ko'rsatib beradi. Yusuf Xos Hojib bolalar tarbiyasini juda murakkab jarayon deb tushunadi. U beldan madorni, tandan quvvatni, ko'zdan nurni, dildan oromni talab qiladi. Uning ta'kidlashicha, agar insonning o'zida go'zal fazilatlar bo'lsa, ularni boshqalarga o'rgatishi lozim. Lekin odob-axloq, rasm-rusum, odat va irodani hosil qilish uchun zo'r kuch va harakat kerak bo'ladi. Bu narsa ta'lim-tarbiya natijasida paydo bo'ladi. Uning bu tarzda pedagogik qarashlari bitta asosiy masalaga borib taqaladi. Bu barkamol inson masalasidir. Inson, uning mohiyati, jamiyatda tutgan o'rni, ijtimoiy vazifasi mutafakkir tomonidan turli

jihatlarda tahlil qilinadi. Odam bolasi bu yorug‘ olamda ezgulik qilish uchun yaratilgan. Shunga ko‘ra uni tarbiyalashdan maqsad uning ongiga odamlar uchun yaxshilik qilish tuyg‘usini singdirishdan iborat. Bu olijanob vazifani bajarish esa ota-onaning zimmasidadir.

Kaykovus bola tarbiyasida talabchanlik bilan mehribonlikni birga olib borish lozimligini ta’kidlaydi. “Yosh bola ilm bilan odobni tayoq bilan o‘rganur, o‘z ixtiyori bilan o‘rganmas. Ammo farzand beadab bo‘lsa va sening ul sababdan qahring kelsa, o‘z qo‘ling bilan urmagil, muallimlarning tayog‘i bilan qo‘r qitgil. Bolalarga muallimlar adab bersinlar, toki sendan o‘g‘lingni ko‘nglida gina qolmasin”. Kaykovusning “Qobusnoma” asari bugungi kunda ham axloqiy qadriyat sifatida yosh avlodni ma’naviy - axloqiy ruhda tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etib kelmoqda. Oilada bola tarbiyasi masalasi buyuk mutafakkir shoir Alisher Navoiy merosida ham munosib o‘rinni egallaydi. Uning fikricha, jamiyatning yetukligi, uning taqdiri va kelajagi yoshlar kamoloti bilan bog‘liqdir, shunga ko‘ra bola tarbiyasi ota-onalar oldida turgan olijanob vazifadir, deydi. A.Navoiy ota-onalarning yaxshi sifatlarini ulug‘laydi. Bunday sifatlarining ularda jamuljam bo‘lishi bola tarbiyasida muhim rol o‘ynashini ko‘rsatib o‘tadi. Masalan, uning xotinlar haqidagi fikrlari diqqatga sazovordir: “Yaxshi xotin, - deydi Navoiy, - oilaning davlati va baxti, uy egasining xotirjam va osoyishtaligi undan, husnli bo‘lsa – ko‘ngil ozig‘i, xushmuomala bo‘lsa - jon ozig‘idir. Oqila bo‘lsa, ro‘zg‘orda tartib-intizom bo‘ladi. U beandisha bo‘lsa, ko‘ngil undan ozor chekadi, yomonlik axtaruvchi bo‘lsa, undan ruh azoblanadi. Agar mayxo‘r bo‘lsa, uy obodligi yo‘qoladi, aqlsiz bo‘lsa, oila rasvo bo‘ladi”.

A.Navoiy oiladagi ayrim illatlarni va o‘zaro kelishmovchiliklarning bola tarbiyasiga salbiy ta’siri va uning buzilishiga sabab bo‘luvchi asosiy omillar haqida ham yozadi. Yaxshi va yomon xulqlar va ularning kelib chiqish sabablarini ko‘rsatib beradi. Bolada paydo bo‘ladigan yomon xulqlarning oldi olinmasa, bora- bora illatga aylanadi, – deb uqtiradi. Yuqoridagi fikrlardan ma’lum bo‘ldiki, Sharq murafakkirlari o‘zlarining pedagogik qarashlari bilan o‘z davrlaridan ancha ilgarilab ketganlar. Ularning bu qarashlari bir necha

asrlardan beri ajdodlarimiz tafakkurini boyitib kelmoqda va hozirgi kunda ham ular o'z qiymatini yo'qotgani yo'q. Ular bizning ma'naviy qadriyatimizdir. Shunga ko'ra mutafakkirlarning o'lmas marosi oilada bolalarni ma'naviy-

Oila-mustaqillik yillarida davlat siyosatidagi ustuvor masala sifatida

Jamiyatimizning asosi bo'lmish oila institutini yanada mustahkamlash va rivojlantirish, oilalarni, ayniqsa yosh oilalarni huquqiy va ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish hamda qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish borasida olib borilayotgan barcha ishlarni sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, jismonan sog'lom, ma'naviy yetuk va har tomonlama rivojlangan barkamol avlodni tarbiyalashda oilaning rolini oshirish, mustahkam, sog'lom oilani shakllantirishda mahallaning mavqeyini mustahkamlash va rolini kuchaytirishga doir aniq maqsadga yo'naltirilgan keng ko'lamli chora-tadbirlar kompleksini amalga oshirish maqsadida, shuningdek 2012-yil O'zbekiston Respublikasida "Mustahkam oila yili" deb e'lon qilinganligi munosabati bilan:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011-yil 13-dekabrdagi F-3760-son farmoyishi bilan tuzilgan Respublika komissiyasi tomonidan manfaatdor vazirliklar, idoralar, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari, jamoat hamda nohukumat tashkilotlari, fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari bilan birgalikda ishlab chiqilgan "Mustahkam oila yili" Davlat dasturi ilovaga muvofiq tasdiqlansin.

"Oila sog'lom ekan — jamiyat mustahkam, jamiyat mustahkam ekan — mamlakat barqaror" degan insonparvar tamoyildan kelib chiqqan holda, quyidagilar "Mustahkam oila yili" Davlat dasturini amalga oshirishning eng muhim yo'nalishlari etib belgilansin:

- bugungi kun talablarini hisobga olgan holda qonunchilik va normativ-huquqiy bazani yanada takomillashtirish, amaldagi qonun hujjatlariga oila institutini rivojlantirish va takomillashtirishga qaratilgan zarur o'zgartirish

va qo'shimchalar kiritish, yangi qonunlar, qoida va normalarni ishlab chiqish, bu masalaga jamiyatimiz e'tiborini yanada kuchaytirish;

- yosh oilalarga e'tibor va g'amxo'rlikni kuchaytirish, ularni huquqiy va ijtimoiy himoya qilishni ta'minlash, moddiy va ma'naviy jihatdan keng qo'llab-quvvatlash, shu jumladan qulay va shinam uy-joy bilan ta'minlash, zarur imtiyoz va afzalliklar berish;
- jamiyatimiz va kundalik hayotimizda mahalla institutining rolini yanada kuchaytirish va maqomini oshirish, Mustahkam oila yili maqsad va vazifalarini hayotga tatbiq etishda mahalla va fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari ahamiyatini, yosh oilalarni qo'llab-quvvatlash hamda shakllantirishda ularning ta'sirini kuchaytirish, yosh oilalarga zarur ko'mak va yordam berish;
- oila, birinchi navbatda, ehtiyojmand oilalarning muammolarini hal etishda davlat va jamiyat tomonidan g'amxo'rlikni yanada kuchaytirish, ularga moddiy yordam ko'rsatish va farzandlarni tarbiyalashda ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, munosib ijtimoiy-maishiy sharoitlar yaratish, bunda oilani mustahkamlashda asosiy yukni o'z yelkasiga olgan ayollarga alohida e'tibor qaratish;
- "Sog'lom ona – sog'lom farzand" tamoyiliga muvofiq oila salomatligini, onalik va bolalikni muhofaza qilish tizimini yanada takomillashtirish;
- jamiyatimizning ma'naviy negizlarini yanada rivojlantirish, azaliy milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va mustahkamlash, jamiyatimizda yuksak ma'naviy muhitni keng qaror toptirish, milliy mentalitetimizga mutlaqo yot bo'lgan va kuchayib borayotgan turli xil zararli ta'sirlarga qarshi turishda oilaning o'rni va ahamiyatini oshirish;
- jismonan sog'lom, ma'naviy yetuk va har tomonlama rivojlangan barkamol avlodni tarbiyalashda oilaning rolini kuchaytirish va shu maqsadda oila institutining ta'lim hamda tarbiya muassasalari bilan o'zaro

amaliy hamjihatligini mustahkamlash, ularning yaqin va samarali hamkorligini ta'minlash.

2. Respublika komissiyasi (Sh.M.Mirziyoyev) zimmasiga "Mustahkam oila yili" Davlat dasturining amalga oshirilishini tashkillashtirish va monitoring qilish vazifalari yuklatilsin.

Respublika komissiyasi: ikki hafta muddatda, "Mustahkam oila yili" Davlat dasturining ustuvor yo'nalishlari va tadbirlaridan kelib chiqqan holda, respublika davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari, jamoat tashkilotlari tomonidan har bir idora, viloyat, shahar, tuman va aholi punkti bo'yicha "Mustahkam oila yili"ning hududiy va tarmoq dasturlari ishlab chiqilishi hamda qabul qilinishini ta'minlasin;

"Mustahkam oila yili" Davlat dasturiga kiritilgan tadbirlarni to'liq, sifatli va o'z vaqtida bajarish bo'yicha respublika davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari va nodavlat notijorat tashkilotlar darajasida ishlar aniq-puxta muvofiqlashtirilishini tashkil etsin, Dastur amalga oshirilishi ustidan tizimli nazorat o'rnatsin;

Dasturning amalga oshirilishi to'g'risidagi materiallarni yilning har choragida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining majlislarida ko'rib chiqsin; har chorak yakunlari bo'yicha "Mustahkam oila yili" Davlat dasturida nazarda tutilgan tadbirlar bajarilishi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Devoniga axborot berib borsin.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi (Sh.M.Mirziyoyev) Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahri va tumanlarda (shaharlarda) "Mustahkam oila yili" Davlat dasturini amalga oshirish bo'yicha Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi raisi, viloyat, shahar, tumanlar hokimlari boshchiligida hududiy komissiyalar tuzilishini ta'minlasin, ularning zimmasiga Dasturda nazarda tutilgan chora-tadbirlar tegishli hududlarda og'ishmay va to'liq hajmlarda amalga oshirilishi yuzasidan shaxsiy javobgarlikni yuklasin.

4. O‘zbekiston Milliy axborot agentligi, O‘zbekiston Milliy teleradiokompaniyasi, O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi, ommaviy axborot vositalari: aholi, ayniqsa yosh oilalar o‘rtasida “Mustahkam oila yili” Davlat dasturining maqsad va vazifalarini, davlat tomonidan oilalarni qo‘llab-quvvatlash, rivojlantirish hamda mustahkamlash bo‘yicha unda belgilangan chora-tadbirlarni muntazam va keng ko‘lamda tushuntirib borilishini; davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari, nodavlat notijorat tashkilotlarning Dasturda nazarda tutilgan tadbirlarni amalga oshirishga qo‘shgan aniq hissasini aks ettirgan holda “Mustahkam oila yili” Davlat dasturining amalga oshirilishi to‘g‘risida keng jamoatchilik doimo xabardor qilib turilishini ta‘minlasinlar.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida oila masalalarining yoritilishi

Yillar o‘tgan sayin asosiy Qonunimizning hayotimiz, taraqqiyotimiz uchun ahamiyati katta ekanligiga, O‘zbekiston davlatining tanlagan yo‘li nihoyatda to‘g‘ri ekanligiga qayta – qayta ishonch hosil qilaveramiz. Fuqarolarning munosib hayot kechirishlarini, tinch totuvligini ta‘minlashni asosiy maqsadlardan biri deb e‘lon qilgan Konstitutsiyamiz bosib o‘tgan davriga nazar tashlaydigan bo‘lsak, o‘tgan vaqt mobaynida mamlakatimizda bir qator ishlar amalga oshirilganligiga guvoh bo‘lamiz.

Davlat rivoji hamda mamlakat aholisining hayoti uchun ta‘sir etadigan Bosh Qomusimiz — O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligiga qariyb 30 yildan oshdi.

Ma‘lumki, Konstitutsiyaning 14-bobi maxsus oilaga bag‘ishlangan. Uning 63, 64, 65, 66-moddalari oila maskanining jamiyat va davlat muhofazasida ekanligi, oila tuzishda tomonlar ixtiyoriy roziligi va teng huquqliligi, ota-onalarning farzandlarini voyaga yetgunlariga qadar boqish va tarbiyalashi majburliklari, onalik va bolalik davlat tomonidan muhofaza qilinishi, voyaga yetgan va

mehnatga layoqatli farzandlarning ota-onalari haqida g'amxo'rlik qilishlari yuzasidan majburiyatlari aniq ko'rsatib berilgan.

Oila va uning jamiyat hayotidagi o'rni beqiyos bo'lib, oila – nafaqat bir yurtning, balki umuminsoniyatning katta siyosati. Aytish kerakki – davlat siyosati. Donishmandlar ta'kidlagandek: “Millatlar sharafigi yuqori martabaga ko'taradigan narsa millionlar ila sanaladigan askarlar-u, dunyoda eng buyuk va zo'r bo'lgan kemalar emas, balki eng oz e'tibor beradiganimiz yo bo'lmasa, hech bir zamon e'tibor bermasdan qoladiganimiz – oiladir. Oila nizomsiz bo'lsa, uning yomon oqibati butun millatga ta'sir etadi va shu sababdan fazilat yeriga razolat, taraqqiyot o'rnini tubanlik negiz quradi. Agar bir millatga bunday hol ro'baro' kelsa, u millat kitobining so'nggi varag'i osiladi...”

Haqiqatdan mamlakatimizda oila barqarorligi – jamiyat barqarorligi sifatida e'tirof etilib, shaxsning oilada kamol topishi uchun barcha huquqiy asoslar yaratilgan. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga egadir, deb belgilab qo'yilgan.

Oila tinch, mustahkam va farovon bo'lsagina, jamiyatda rivojlanish bo'ladi. Bu esa o'z navbatida ma'naviy va ruhiy muhitning sog'lomligiga yetarli zamin yaratadi. 63-moddaning amaldagi tahriri bunday: “Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega. Nikoh tomonlarning ixtiyoriy roziligi va teng huquqliligiga asoslanadi”. Mazkur modda quyidagicha tahrirga o'tkaziladi:

“Oila jamiyatning tabiiy va asosiy bo'g'ini, aholini saqlab qolish hamda ko'paytirish negizi sifatida jamiyat va davlatning alohida muhofazasi ostida bo'ladi. Nikoh ayol va erkakning ixtiyoriy roziligiga va teng huquqliligiga asoslanadi. Davlat oilaning to'laqonli rivojlanishi uchun zarur bo'lgan ijtimoiy va iqtisodiy shart-sharoitlarni yaratadi. Davlat ko'p bolali oilalarga qonunga muvofiq imtiyozlar va ijtimoiy kafolatlar berilishini ta'minlaydi”.

Konstitutsiyaning 63-moddasini bu tarzda o'zgartirilishi oilaning jamiyatdagi asosiy vazifasidan kelib chiqadi. Chunki oilagina jamiyatning

kichik guruhi sifatida – “Oila – (ikki kishidan, erkak va ayol)dan iborat bo‘lib, keyinchalik reproduktiv vazifa — insoniyatning ko‘payishini tabiiy ravishda amalga oshiradi. Nikoh shubhasiz, milliy qadriyatlarimizga asoslanib, FXDYO (fuqarolik holatlarini qayd etish...) orqali rasmiylashtirilishi, nikohning tartibli bo‘lishini taqozo etadi. Shu o‘rinda aytish kerakki, aynan oila mamlakatning fuqarolari uchun eng yaqin maskan bo‘lganligi, uning hayotida ruhiy quvvat berishi, o‘z faoliyati (mehnati)dan topayotgan mablag‘larini shu kichik maskanga sarflash orqali maqsadli va zavqli yashashiga erishishi, hatto umri uzun bo‘lishini ta‘minlashi hayotda tasdiqlangan. Shu o‘rinda bir statistik ma‘lumotni keltiramiz: insonning yolg‘iz yashashi va oilada yashashi uning umri, hayoti sifatiga ta‘siri ilmiy tadqiq etilganda oilasiz yashaydiganlarning umri oilada yashaydiganlarning umri davomiyligidan 25 foizga qisqa bo‘lishi tasdiqlangan. Chunki oilada yashash insonni hayotda maqsadi paydo bo‘lishiga, o‘zining keraklilik hissi bilan yashashiga, ayniqsa, tug‘ilgan farzandi uchun o‘z oldiga yangi-yangi niyatlarni shakllantirishiga ta‘sir qiladi. Bu psixologik yondashuv bora-bora daxldorlik hissidan boshlab, mehr, muhabbat, g‘amxo‘rlik, harakat qilish va boshqa qadriyatlarni yuzaga keltiradi. Ayniqsa, oilaning “jamiyat va davlatning alohida muhofazasi ostida bo‘ladi” normasining qayd etilishi mamlakat fuqarolarining ertangi kunlariga ishonchini yanada mustahkamlaydi, deb o‘ylaymiz.

Nikoh qurish majburiy emas — ixtiyoriy ekanligi, tomonlarning — ayol va erkakning ixtiyoriy roziligiga va teng huquqliligiga asoslanganligini kiritilganligi ham insonni qaysi jins vakili bo‘lishidan qat‘iy nazar, uning bu hayotida qadri borligini, uning ham hayoti uchun o‘zi tanlash huquqi kafolatlanganligini bildiradi. Bizning nazarimizda, bu kiritilgan tahrir inson hayoti bir marta berilar ekan, uning tanlash xohishini davlat mustahkamlab qo‘yganligini bildiradi.

Mazkur “Davlat oilaning to‘laqonli rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan ijtimoiy va iqtisodiy shart-sharoitlarni yaratadi” formulirovka har bir oila qurgan yoki oila bo‘lib yashayotgan fuqarolarda mamlakati va o‘z davlati uchun bebaho

kapital sifatida – inson omili sifatida o‘zini “kimsasiz sahroda emas”, balki o‘z Vataniga suyanishi mumkinligiga ishonchni shakllantiradi.

Ushbu “Davlat ko‘p bolali oilalarga qonunga muvofiq imtiyozlar va ijtimoiy kafolatlar berilishini ta’minlaydi” fikrning berilishi ham yuqorida qayd etilgan mushohadalarning mantiqiy davomi deb qabul qilinadi, albatta. E’tiborga molik tomoni shundaki, Konstitutsiyaning tahriridagi varianti 64-moddada ota-onalar zimmasiga yuklatilgan vazifalar ularning o‘rnini bosuvchi shaxslar zimmasiga ham yuklatilmoqda. Bu vazifalar qatoriga bolalarni voyaga yetgunga qadar boqish va tarbiyalashdan tashqari, ularning ta’limi, sog‘lom va to‘laqonli kamol topishi haqida qayg‘urish ham qo‘shilmoqda. Mazkur tahrirda berilgan qo‘shimchalarda bizning milliy va insoniy qadriyatlarimizning inobatga olinganligi, oila maskanidagi asosiy tarbiyachilar ota-onalardan tashqari, ularning o‘rnini bosuvchi shaxslarning ham mas’ulligi kiritilgan.

Ma’lumki, hayotda uchraydigan turli hodisalar, vaziyatlar ta’sirida farzandlarning hayotida ota-onasidan ajralish ularning psixologiyasida xafagarchilik, tushkunlik, kelajak hayotiga ishonchsizlik, alamzadalik tuyg‘ularini yuzaga keltiradi. Chunki an’anaga ko‘ra, oilada farzand tug‘ilgach, uning voyaga yetishi, o‘sishi va kamolotga yetishishiga ota-ona mas’uldir va bundan o‘z navbatida davlat ham manfaatdor ekanligi qonun etib belgilangan edi. Lekin hayotdagi tasodiflar sharoitida bolaning yolg‘iz qolib ketmasligi, uning bosuvchi shaxslarning ham mas’ulligi kiritilganligi bu insoniylikning yorqin ko‘rinishi deb ham baholash mumkin. Chunki psixologiyadan ma’lumki, “munosabatlar oynasi” hodisasi mavjud. Psixolog olim Erix Fromm aytganidek, “O‘zaro munosabatlarda yoshi kattalar qanchalik mehr-muhabbatni ifodasalar, kelajak avlod shunchalik bu ta’sirlarni o‘ziga singdiradi va o‘z navbatida bu ta’sirlarni boshqalarga uzatadi”. Shuning uchun bu borada saxiylik qilish, bag‘rikenglik nihoyatda zarurdir. Zero, bobolarimiz uch ming yil davomida insondagi odil va ezgu xislatlarni ibrat sifatida ko‘rib, ularning ushbu ko‘rinishlarini qayd etishgan: “Saxo — bor narsani hech kimdan qizg‘anmaslik; safo — qalbni kibr-havo, gina-kudurat, qasd-g‘azabdan poklash; vafo — hamma

vaqt xalq xizmatida bo‘lish”. Bu sifatlarni har bir inson o‘zida tarkib toptirsa va o‘z navbatida farzandiga uzatsa, u holda farzandlar, ota-onalar, oilaga yaqin kishilar uchun ko‘rsatib o‘tilganlar shak-shubhasiz bajaradi.

Konstitutsiyada bolaning ta’limi, sog‘lom va to‘laqonli kamol topishi haqida qayg‘urish ham qo‘shilganligi bu mamlakat kelajagini o‘ylashning oliy namunasi etib baholash o‘rinlidir. Konstitutsiyaning 65-moddasidagi: “Onalik va bolalik davlat tomonidan muhofaza qilinadi” degan jumla o‘rniga quyidagilar yozilishi taklif etilgan:

“Bolaning manfaatlari, bolalarning to‘laqonli, jismoniy, aqliy va madaniy rivojlanishi uchun barcha shart-sharoitlarni yaratish davlat siyosatining eng muhim ustuvor yo‘nalishidir. Onalik, otalik va bolalik davlat tomonidan muhofaza qilinadi.

Davlat va jamiyat bolalarda hamda yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlikni, buyuk ajdodlarimizning boy ma’naviy merosidan faxrlanish tuyg‘usini shakllantirish to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qiladi.

Asosiy Qomusimizga taklif etilayotgan yuqoridagi ustuvor jihatlar inson omili, oilani muhofaza qilish va mustahkamlashning e’tiborli masalalari inobatga olinganligi barcha islohotlar inson uchun ekanligini yaqqol ko‘rsatadi. Darhaqiqat, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga kiritilish taklif etilgan mazkur normalar ijtimoiylashuv maskani hisoblangan oila muhitidagi vazifalarni birgalikda amalga oshirilishida davlatning e’tiboridan tashqarida emasligini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahririga kiritilgan takliflarda ko‘ryapmizki, inson shaxsining go‘daklik davridan tortib, to qarilik davrigacha, oila davrasidan tortib to faoliyat muhitigacha barcha jihatlariga ahamiyat berilgan. Ma’lumki, jamiki ne’matlar orasida eng ulug‘i — inson. Inson omiliga nisbatan yuksak ishonch, umid baxsh etgan Konstitutsiyaning uzoq yillarga eng zarur, eng insonparvar hujjat bo‘lib qolishi, shubhasiz. Zero, Konstitutsiya har qanday davlatning yuzi, uning obro‘-e’tibori hisoblanadi. U davlatni davlat, millatni millat sifatida dunyoga tanitadigan Qomusdir.

O'zbekiston Respublikasi Oila Kodeksi

Oila kodeksi (OK) – oilaviy-huquqiy munosabatlarni tartibga solib, oila a'zolari (ya'ni, er-xotinlar, ota-onalar, bolalar, shuningdek, farzandlikka oluvchilar va farzandlikka olinuvchilar va oilaning boshqa a'zolari) o'rtasidagi shaxsiy va mulkiy munosabatlarni tartibga soluvchi va mustahkamlovchi qonun hujjati. Huquqning alohida tarmog'i hisoblangan oila huquqining maxsus manbaidir. O'zbekiston Respublikasining amaldagi OK O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 1998-yil 30-apreldagi qarori bilan tasdiqlanib, ushbu yilning 1-sentabrdan amalga kiritildi. E'tiborlisi OK mamlakatimizda "Oila yili" deb e'lon qilingan yilda qabul qilindi. Kodeks 8 bo'lim, 30 bob, 238 moddadan iborat. Amaldagi OK bir qator oilaviy huquqiy munosabatlarni yangicha hal etgan. Chunonchi, milliy negizlarga asoslanganligi (quda-andachilik, qarindosh-urug'chilik, bobo-buvilar va nabiralar o'rtasidagi munosabatlarning yangicha talqini), umuminsoniy qadriyatlar aks etganligi (nikoh shartnomasi institutining kiritilishi, nikohlanuvchi shaxslarning tibbiy ko'rikdan o'tkazilishi) kabi hollar.

Nikoh, oilaviy munosabatlar va oilada farzandlar tarbiyasini tashkil etish masalalari O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksida keng va batafsil yoritilgan. Oila kodeksi davlat tomonidan izga solinishi talab qilinadigan munosabatlarni tartibga solib turadi, qolaversa, nikohdan o'tish tartibi va shartlarini belgilaydi; oilada er-xotin o'rtasida, ota-onalar va bolalar, oilaning boshqa a'zolari o'rtasida paydo bo'ladigan shaxsiy va mulkiy munosabatlarni tartibga solib turadi; boshqalarning bolalarini o'ziga bola qilib olish, vasiylikka olish, homiylik qilish, bolalarni o'z tarbiyasiga olish munosabati bilan vujudga keladigan munosabatlarni tartibga solib turadi; nikohni bekor qilish tartibi va shartlarini belgilaydi; fuqarolik holati to'g'risidagi hujjatlarni ro'yxatdan o'tkazish tartibini belgilaydi.

Ma'lumki, har qanday me'yoriy hujjatlar, shu jumladan, respublika qonun (yoki kodeks)lari ham muayyan vazifani hal etishga xizmat qiladi. Ana shu

nuqtai nazardan O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi oilalarni mustahkamlash, oilaviy munosabatlarni o'zaro muhabbat, ishonch va hurmat, hamjihatlik, bir-biriga yordam berish hamda oila oldida uning barcha a'zolarining mas'ullikni his etishi, biror-bir shaxsning oila masalalariga o'zboshimchalik bilan aralashshishiga yo'l qo'ymaslik, oila a'zolari o'z huquqlarini to'sqinliksiz amalga oshirish hamda bu huquqlarni himoya qilish kabi vazifalarni ijobiy hal etishga xizmat qiladi.

Oila kodeksining ustuvor qoidalarini quyidagilar sanaladi:

- bir nikohlilik;
- nikohga kirishishning erkin va ixtiyoriyligi;
- nikohni bekor qilishda erkinlikka ega bo'lish, er yoki xotinning bu masalaga mustaqil yondasha olishlari;
- barcha oilaviy masalalarni hal qilishda er-xotinning teng huquqqa egaligi;
- millati, irqi, dinga munosabatidan qat'iy nazar er-xotin hamda oiladagi boshqa a'zolarining teng huquqqa egaliklari;
- onalik va bolalikni muhofaza qilish, rag'batlantirish;
- davlat, jamiyatning balog'atga etmagan bolalarni tarbiyalash to'g'risida g'amxo'rlik qilishi va ularning manfaatlarini himoyalashi;
- oilaviy munosabatlar jarayonida oila a'zolarining bir-birlarini ma'naviy va moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlashlari, bir-birlari to'g'risida g'amxo'rlik qilishlari.

O'zbekiston Respublikasida qonunchilik asoslari nikohdan o'tishning majburiy shartlari va tartibiga rioya etilishini talab qiladi. Nikohdan o'tishning majburiy shartlari quyidagilardan iboratdir:

- 1) nikohga kirishayotganlarning o'zaro roziligi;
- 2) tomonlarning nikoh yoshiga etgan-etmaganligi;
- 3) tomonlardan biri nikohda turgan bo'lsa, shuningdek, nasl-nasabi shajarasi bo'yicha to'g'ri tutashgan qarindoshlar o'rtasida, tutashgan yoki o'gay aka-ukalar bilan opa-singillar o'rtasida, shu bilan birga farzandlikka olinganlar o'rtasida nikohning tuzilishi mumkin emas;

4) nikohlanuvchi shaxslarning loqal bittasi ruhiy kasal yoki aqli zaif bo'lsa va sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilgan bo'lsa, nikoh tuzish mumkin emas.

Nikoh yoshi O'zbekistonda ayollar uchun 17 yosh, erkaklar uchun 18 yosh deb belgilangan; uzrli sabablar (erkak harbiy xizmatga chaqirilayotgan, harbiy xizmatni o'tayotgan bo'lajak yigit nikohdan o'tish uchun qisqa muddatga yashash joyiga kelgan yoki u yana harbiy xizmatga qaytib ketayotgan, ayol homilador bo'lsa yoki bola tug'sa, shoshilinch ravishda uzoq muddatli xizmat safariga jo'nab ketishga to'g'ri kelsa va b. holatlar) bo'lganida nikoh yoshi bir yilga kamaytirilishi

mumkin; bordi-yu ota yoki onadan biri 16 yoshga to'lmagan, ammo ular o'rtasida farzand bo'lgan taqdirda ham ushbu holat nikohning qayd etilishi uchun asos bo'la olmaydi; yoshlar FHDYO organlariga ariza berilgan vaqtda emas, balki nikoh qayd etiladigan vaqtda nikoh yoshiga etgan bo'lishlari shart; mamlakat qonunchiligi asoslariga ko'ra nikohdan o'tish yoshining oxirgi muddati belgilanmagan; nikohga kirishuvchilarning yoshi o'rtasidagi farq ham ahamiyatli deb topilmagan.

Yuqorida qayd etilgan shartlarga asoslanish bilan birga nikohning qayd qilinishi muayyan tartibga asoslanadi. Ushbu tartib quyidagichadir: O'zbekiston Respublikasida nikohni qayd qilish tartibi Bosqichlar Faoliyat mazmuni:

1-bosqich:

Nikohga kirishuvchilar nikohdan o'tishdan avval FHDYo (fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd etish (yozish) organi)ga ariza bilan murojaat qiladilar.

2-bosqich:

FHDYo organlari xodimlaridan nikohdan o'tish shartlari va tartibi, er-xotin hamda ota-onalarning huquq va burchlari bilan tanishadilar

3-bosqich:

Nikohni qayd qilish kuni belgilanadi

4-bosqich:

Oradan kamida bir oy o'tgach nikoh qayd qilinadi.

Ariza bilan birga FHDYO ga nikohga kirishuvchilar tomonidan quyidagi hujjatlar ham topshirilishi zarur:

a) nikohga kirishayotgan shaxslarning turar-joyi – mahalla Fuqarolar yig‘ini (MFY) tomonidan ma’lumotnoma;

b) nikohga kirishuvchilarning o‘qish yoki ish joyidan ma’lumotnoma;

v) nikohga kirishayotgan shaxslarning tibbiy ko‘rikdan o‘tganligi to‘g‘risidagi ma’lumotnomalar (ushbu ma’lumotnoma quyidagi organlar tomonidan berilgan bo‘lishi shart:

1) ruhiy kasalliklar dispanseri;

2) teri-tanosil kasalliklari dispanseri;

3) narkologiya dispanserlari;

4) OITS kasalliklarini davolovchi muassasalar;

5) sog‘liqni saqlash tizimidagi boshqa muassasalar)

Ayni o‘rinda shuni ham aytib o‘tish zarur, nikohga kirishuvchilarning tibbiy ko‘rikdan o‘tkazilishi qonunchilik asoslariga ko‘ra majburiy xarakterga ega. Bundan ko‘zlangan maqsad nikohga kirishayotgan shaxslarni teri-tanosil va OITS kasalliklarining yuqtirib olish, ruhiy kasalliklar yoki giyohvandlik tufayli ma’naviy ziyon etkazilishidan muhofazalash, bola tug‘ilishiga yo‘l qo‘ymaslikdir. Agar nikohga kirishayotgan shaxslardan biri FHDYO organiga tibbiy ko‘rikdan o‘tganlik to‘g‘risidagi soxta ma’lumotlarni taqdim etgan va unda yuqorida qayd etilgan kasalliklardan biri mavjud bo‘lsa, u holda ikkinchi tomon nikohni haqiqiy emas deb topilishini talab qilish huquqiga ega. Muayyan holda shaxslar nikohdan o‘tish huquqiga ega bo‘lmaydilar. Ular quyidagi holatlardir:

- nikohdan o‘tayotgan shaxslarning bittasi ayni vaqtda nikohda bo‘lsa (qonuniy nikohga ega bo‘lmay, birga yashash nikohdan o‘tishga amalda to‘siq bo‘lsa 56 olmaydi; biroq ikki yoki undan ortiq nikohga ega bo‘lish jinoyat sanaladi va ularga ega bo‘lgan shaxs jinoiy javobgarlikka tortiladi; yangidan nikohga kirishayotgan shaxs avvalgi nikohining bekor qilinganligini tasdiqlovchi hujjatni FHDY organlariga taqdim etishlari zarur; nikohga kirishayotgan shaxslardan iri

chet el fuqarosi bo'lsa, u holda ushbu shaxs o'z mamlakatining tegishli organlari tomonidan berilgan va uning nikohga ega emasligini tasdiqlovchi hujjatni taqdim etishi lozim);

- nikohga kirishayotgan shaxslar (bir ota-onadan tarqalgan qarindosh-urug'lar, tug'ishgan aka-ukalar bilan opa-singillar, otasi yoki onasi boshqa bo'lgan aka-ukalar bilan opa-singillar, shuningdek, bolalikka olinganlar bilan bolalikka olganlar) o'rtasida yaqin qarindosh-urug'chilik mavjud bo'lsa;

- nikohlanayotganlardan loaqal biri ruhiy kasallik yoki aqli zaifligi sababli sud tomonidan muomala layoqatiga ega emas deb topilsa (chunki ular o'z xatti-harakatlarining mohiyatini anglay olmaganliklari sababli ularni boshqara olmaydi);

- nikohga kirishayotgan shaxs qattiq mast holatda bo'lganida, giyohvandlik yoki boshqa ruhiyatga ziyon etkazuvchi salbiy holatlar ta'sirida bo'lganida.

1. Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy qarashlarida ota-onani necha turga ajratadi?

a) 3 turga

b)*2turga

c) 4turga

2. Qaysi asarda bolaga yaxshi ism qo'yish haqidagi fikrlar keltirilgan?

a) *Kaykovusning "Qobusnoma"

b) Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig"

c) Alisher Navoiyning "Mahbub ul qulub"

3. Nikohining bekor qilinganligini tasdiqlovchi hujjatni qaysi organlariga taqdim etishlari zarur?

a) IIB

b) MFY

c) * FHDYO

1.Ma'rifatparvar mutafakkirlarning oila tarbiyasiga oid fikrlari haqida gapiring.

2. Rus pedagoglarining oila pedagogikasiga oid qarashlari deganda nimani tushunasiz?

3. Oila kodeksining ustuvor qoidalari haqida gapiring?

Amaliy topshiriqlarni bajarish yuzasidan uslubiy ko'rsatmalar:

1. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi bilan tanishish asosida kichik guruhlar nikoh tuzish tartibi va shartlari (3-bob; 13-17-moddalar) va bolalarning nasl-nasabini belgilash (10-bob; 60-64-moddalar) masalalarining huquqiy asoslarini alohida-alohida o'rganib chiqadilar. Har bir guruh o'zi o'rgangan masalaning mohiyati bilan navbatdagi guruhni tanishtiradi.

2. Ota-onalar hamda farzandlarning huquq va burchlarini yoritishda ikkita diagrammasidan foydalanish maqsadga muvofiqdir. 1-diagrammada ota-onalarning huquq va majburiyatlari, 2-diagrammada esa farzandlarning huquq va majburiyatlari bayon etiladi. O'qituvchi talabalar faoliyatini osonlashtirish uchun ularni ikki guruhga ajratib, quyidagi topshiriqlarni beradi: 1-guruhga "Ota-onalarning huquq va majburiyatlari"ni yorituvchi diagrammani shakllantirish; 2-guruhga "Farzandlarning huquq va majburiyatlari"ni yorituvchi diagrammani shakllantirish. Diagrammalarni shakllantirishda guruhlar quyidagi sxemadan foydalanishlari mumkin:

1-guruh. Ota-onalarning huquq va majburiyatlari

2-guruh Farzandlarning huquq va majburiyatlari.

OILA VA UNING VAZIFALARI

Tayanch tushunchalar: Oila, nikoh, jamiyat, monogam oila, oila tarbiyasi, promiskuitet

Oila- jamiyatning tayanchi, uning zarrasidir.

Nikoh- ikki jins vakilining o‘zaro roziligi asosida tuzilgan ittifoq.

Jamiyat- kishilarning tarixan qaror topgan hamkorlik faoliyatlari majmui.

Monogom oila- bola manfaatlariga yo‘nalgan oila.

Oila tarbiyasi- ota-ona, vasiy yoki kata kishilar tomonidan bolalarni tarbiyalash.

Promiskuitet – yovvoyi erkak va ayollarning tartibsiz jinsiy hayoti

Oila tushunchasi

Oila qon-qarindoshlik, qarindoshchilik (nikoh orqali) yoki birga istiqomat qilish orqali bog‘langan odamlardan iborat ijtimoiy guruhdir. Ko‘p jamiyatlarda oila bolalar ijtimoiylashuvi uchun asosiy institut vazifasini o‘taydi. Antropologlar oilalarni matrilokal (ona va uning bolalari), er-xotin (bolalari bo‘lsa, nuklear oila deyiladi) va qon-qarindosh (nuklear oila va qaynata-qaynana birga yashovchi) tiplarga ajratishadi.

Oila — nikoh yoki tug‘ishganlikka asoslangan kichik guruh. Uning a‘zolari ro‘zg‘orining birligi, o‘zaro yordami va ma’naviy mas’uliyati bilan bir-biriga bog‘langan. Oilaning eng muhim ijtimoiy vazifalari — inson zotini davom ettirishdan, bolalarni tarbiyalashdan, oila a‘zolarining turmush sharoitini va

bo'sh vaqtini samarali uyushtirishdan iboratdir. Oilaviy munosabatlar nisbatan mustaqil hodisa sanalsa-da, jamiyatdagi mavjud ijtimoiy, iqtisodiy, mafkuraviy munosabatlar bilan belgilanadi va ular ta'sirida o'zgarib boradi. Shunga muvofiq, har bir jamiyat o'zgarib mos oila tipini, oilaviy munosabatlarni o'rnatadi.

Oila jamiyat tarixida azaldan mavjud bo'lmagan. Ibtidoiy jamoa tuzumining birinchi bosqichida, kishilar to'da-to'da bo'lib yashayotgan davrda jinslar orasidagi munosabatlar muayyan tartib-qoidaga ega bo'lmay, to'dadagi barcha erkaklar va ayollar bir-birlariga umumiy er-xotin hisoblangan. Tarixiy taraqqiyot jarayonida jinsiy munosabatlar asta-sekin muayyan tartibga solina boshlandi. Dastlab ota-ona bilan farzandlar, so'ngra aka-uka va opa-singillar orasidagi jinsiy munosabatlar taqiqlanib, guruhli oila paydo bo'lgan, lekin bu oilalarda hali er-xotin nikohi barqaror alohida xo'jalikka ega bo'lmagan. Bu davrda tabiiy omil o'z vazifasini tugalladi, ya'ni jinsiy munosabatlar doirasidan qon-qarindoshlar istisno qilindi, jinsiy munosabatlar faqat bir erkak va bir ayol munosabatiga aylandi (yana qarang: Patriarxal oila, Poliandriya, Poligamiya, Poliginiya).

Ijtimoiy ishlab chiqarish — chorvachilik va dehqonchilikning rivojlanishi bilan erkaklar mehnatining qadri oshdi, mahsulot ishlab chiqarishda ulushi ortdi, binobarin, ularning ijtimoiy mavqei ham tubdan o'zgardi. Mavjud qoida tartiblar — farzandlarning onagagina tegishli bo'lishi, ona mulkiga merosxo'r sanalishi erkaklarning yangi mavqeiga zid kelib qoldi. Natijada ota huquqiga asoslangan patriarxal oila vujudga keldi. Shunday qilib, hozirgi individual oilaning o'tmishdoshi — monogam oila vujudga kelgan (qarang: Monogamiya).

Oila xalqning, jamiyatning hayoti, turmushiga oid urf-odatlarini o'zida sinovdan o'tkazadi. Yaxshilarini o'z bag'rida asrab-avaylab kelajak avlodlarga yetkazadi. Oila o'z farzandlarini tarbiyalab, ularga umuminsoniy qadriyatlarni singdirish bilan ularga boshlang'ich ijtimoiy yo'nalish beradi. O'z farzandlarini katta oqimga — jamiyatga qo'shish bilan esa oila jamiyat yo'nalishi, iqtisodiyoti, madaniyati va ma'rifatini ham belgilashga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Shuning uchun ham Sharqda oila qadim-qadimdan muqaddas qo'rg'on hisoblanib kelingan. Xususan, o'zbek oilalarining serildizlik, serbutoqlik xususiyatlari hozir ham saqlanib turibdi. O'zbeklarda oilalarning muayyan turmush tarzi shakllanib hayotiy tajriba orttirib borishi, tejamli va sarishta ro'zg'or tutishi, farzandlarni odobli, ma'naviy yetuk bo'lib kamol topishida keksalar, ota-onaning roli katta. o'zbek oilalari o'zlarining mustahkamligi, saranjom-sarishtaligi, bolajonligi, qarindosh-qondoshlik rishtalarini hurmat qilishi, mehr-oqibatli va boshqa qadriyatlari bilan ajralib turadi (qarang "Oila tarbiyasi").

O'zbekistonning davlat mustaqilligi tufayli xalqimizning azaliy milliy urf-odat va marosimlari qaytadan tiklana boshlandi, bu udumlar oilani mustahkamlashda muhim o'rin egallaydi. O'zbekiston hukumati oila masalalariga davlat siyosati darajasida bajarilishi lozim bo'lgan ustuvor vazifa sifatida qaraydi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasiga ko'ra, oila jamiyatning asosiy bo'g'ini hisoblanadi, u jamiyat hamda davlat tomonidan muhofazada bo'lish huquqiga ega. Onalik va bolalikni muhofaza qilish bo'yicha boshqa qonuniy hujjatlar ham qabul qilinib, amaliy tadbirlar belgilangan. Jumladan, "Kam ta'minlangan oilalarni ijtimoiy himoya qilish choralari to'g'risida" 1994-yil 22-avgustda farmon chiqarilib, muhtoj oilalarga moddiy va ma'naviy yordam berishning ko'lami kengaytirildi. Oilani jamiyatning ravnaq topilishida tutgan o'rni va ishtirokini yanada oshirish, oilalarning huquqiy, ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy-axloqiy manfaatlarini va farovonligini yaxshilash davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish hamda izchil ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 1998-yilni "Oila yili" deb e'lon qildi. Shunga asosan, oila manfaatlarini ta'minlash borasida amalga oshiriladigan tadbirlar to'g'risida davlat dasturi ishlab chiqildi. O'zbekiston Respublikasi Xotin-qizlar qo'mitasi huzurida Respublika "Oila" ilmiy-amaliy markazi tashkil etildi. Oilaviy hayot masalalarini huquqiy tartibga solishga bag'ishlangan O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi qabul qilingan.

Oilaning vazifalari: jamiyatga munosabati bo'yicha oilaning vazifalari; odamlarga munosabati bo'yicha oilaning vazifalari

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasiga muvofiq, "Oila-jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega " deb, ko'rsatib o'tilgan. Albatta jamiyatning paydo bo'lishida oilaning roli beqiyosdir. Oilaning shakllanishi va rivojlanishi , jamiyatning rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatdi. Davlat doimiy ravishda oila manfaatlarini barcha jabhalarda himoya qilib, ularga keng imkoniyatlar yaratib beradi.

Balog'at yoshiga yetgan erkaklar va ayollar irqi, millati yoki diniy belgilari bo'yicha hech qanday cheklashlarsiz nikohdan o'tishga va oila qurishga haqli. Ular nikohdan o'tishda, nikohda turgan vaqtlarida va uni bekor qilish vaqtida bir xil huquqdan foydalanadilar. Bundan ko'rinib turibdiki, har qanday shaxs qonunda belgilangan yoshga yetgach xohlagan shaxs bilan nikoh munosabatlariga kirishishi mumkin. Hech kim har qanday kamsitilishlar bilan birovning nikoh tuzishiga to'sqinlik qilishi mumkin emas.

Oilaviy munosabatlarda er va xotin bir xil huquq va majburiyatlarga ega bo'ladi. Ayol faqatgina uy-ro'zg'or ishlari bilan shug'ullanmasdan, balki davlatning boshqaruv sohasida ham ishtirok etishlarini bildiradi. Hozirgi rivojlanish jarayonida ayollarimizning ko'plab boshqaruv sohalarida rahbarlik lavozimida faoliyat olib borayotganligini guvohi bo'lishi mumkin Ayol va erkak nikohni qayd qilar ekan, albatta uning qonuniy bo'lishligini xohlaydi. Shu sababli nikoh fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd etish organlarida tuziladi (FHDYO). Diniy rasm-rusmlarga binoan tuzilgan nikoh huquqiy ahamiyatga ega emas. Oila qonunchiligi diniy holatlarni cheklab qo'ymaydi, faqatgina bunday holat oila qonunchiligiga zid bo'lmasligi kerak.

Nikoh tuzish nikohlanuvchilarning FHDYO organlariga ariza berganlaridan keyin bir oy o'tgach, shaxsan ularning ishtirokida amalga oshiradi. Ba'zi

holatlarda nikoh bir oy o'tgunga qadar ham tuzilishi mumkin. Bunday holatlarga:

- nikohlanuvchilar uzoq vaqt birga turgan bo'lsalar;
- nikohlanuvchilardan biri o'qish yoki mehnat safari bilan xorijiy mamlakatlarga ketayotgan bo'lsa;
- bo'lajak er-xotinning yaqin qarindoshlaridan biri og'ir kasal bo'lgan bo'lsa;
- taraflardan biri harbiy xizmatga chaqirilgan bo'lsa.

Shunday holatlar ham uchraydiki, nikoh ariza beruvchilar tomonidan ariza berilgan kuni ham qayd etilishi mumkin. Masalan; (ayol kishi homilador bo'lib qolsa, o'rtada farzand tug'ilganda.) Agar shaxs og'ir kasal bo'lib qolganda, nikohni kasalxonalarda ham qayd etishga ruxsat beriladi. Nikohni qayd etish vaqtida albatta taraflarning o'zlari hamda ikkita vakil ishtirok etadi, ya'ni kelinning dugonasi hamda kuyovning o'rtog'i. Nikoh qayd etilganidan keyin ularning shaxsini tasdiqlovchi hujjatlariga muhr qo'yiladi.

Nikohdan o'tayotgan har ikki tomonning erkin va to'liq roziligi asosidagina nikoh tuzilishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 14-moddasiga ko'ra, nikoh tuzish ixtiyoriydir. Nikoh tuzish uchun bo'lajak er-xotinning o'z roziligini erkin ifoda etish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Nikoh tuzishga majbur qilish taqiqlanadi. Demak, nikoh tuzilar ekan, albatta, taraflarning roziligi birinchi o'ringa qo'yiladi. Agar nikoh tuzishga majbur qilish aniqlansa, O'zbekiston Respublikasi JKning 136-moddasiga muvofiq, javobgarlik masalalarini keltirib chiqaradi. Ba'zan nikoh tuzishga imkon bermaydigan holatlar ham kuzatiladi. Bunday holatlarga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

- loaqal bittasi qonuniy boshqa nikohda turgan bo'lsa;
- nasl-nasab shajarasi bo'yicha to'g'ri tutashgan qarindoshlar o'rtasida, tug'ishgan va o'gay aka-ukalar bilan opa-singillar o'rtasida, shuningdek farzandlikka oluvchilar bilan farzandlikka olinganlar o'rtasida;
- ruhiyat buzilishi natijasida sud tomonidan muomalaga layoatsiz deb topilgan shaxslar o'rtasida.

Oilaviy munosabatlarda er va xotin o'z majburiyatlarini bajarmagan taqdirda ota-onalik huquqlaridan mahrum bo'ladilar. Quyidagi holatlar ota-onalik huquqidan mahrum qilinishiga asos bo'ladi:

- ota-onalik majburiyatlarini bajarishdan bosh tortsa;
- uzrsiz sabablarga ko'ra o'z bolasini tug'ruqxona yoki boshqa davolash muassasasidan olishdan bosh tortsa;
- bolalariga nisbatan shafqatsiz muomalada bo'lsa;
- muttasil ravishda ichkilikbozlik va giyohvandlikka muhtalo bo'lgan bo'lsa;
- o'z bolalarining sog'lig'i yoki hayotiga qasddan jinoyat sodir qilgan bo'lsa.

Har xil asoslar bo'yicha nikoh o'z vaqtidan oldin tugatilishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi Oila kodeksining 37-moddasiga muvofiq, quyidagi hollarda nikoh tugatilishi mumkin:

- er-xotindan birining vafoti;
- sud ulardan birini vafot etgan deb e'lon qilinishi oqibatida;
- er-xotindan biri yoki har ikkalasining arizasiga muvofiq;
- sud tomonidan muomalaga layoqatsiz deb topilganda.

Nikohdan ajratish asosan sud tartibida hamda FHDYO organlari tomonidan amalga oshiriladi. Er-xotin o'rtasida nizoli vaziyatlar mavjud bo'lmasa, nikoh FHDYO organlari tomonidan ajratilishi mumkin. Agar er-xotin o'rtasida farzandlar masalasida, mulkiy masalalarda nizoli vaziyatlar yuz bersa, nikoh fuqarolik ishlari bo'yicha sudlar tomonidan ajratiladi.

Respublikamizda nikohni bekor qilishdan oldin ularning nikohini saqlab qolish maqsadida, ularga olti oylik muddat beriladi. Bu muddat davomida er va xotin o'z nikohlarini saqlab qolish uchun harakat qilishadi. Buning uchun mahalla, xotin-qizlar uyushmalari, tegishli idoralar yaqindan yordam beradilar. Demak, oilani birdaniga ajratib yuborish emas, aksincha, oilani saqlab qolish uchun harakat qilish kerak. Mamlakatimizda oilaning huquqiy himoyalanganligini, Prezidentimiz farmonlarida, ukumatimiz tomonidan chiqarilayotgan qarorlarda va boshqa huquqiy hujjatlarda ko'rishimiz mumkin. Shuningdek, o'zini –o'zi boshqarish organlari, sud organlari, prokuratura organlari, vasiylik va homiylik

organlari va shunga o'xshash organlar bevosita oilaning huquqiy jihatdan kafolatlanganligin belgilab beradi.

Reproduktiv vazifasi - ("produktio" lotincha so'z – qayta ishlab chiqarish, ko'payish) oilaning muhim bo'lgan vazifalaridan biri (jamiyatning biologik uzluksizligini ta'minlash, bolalarni dunyoga keltirish). Reproduktiv vazifasi inson zotini davom ettirish zaruriyati sababini asoslaydi. Hozirgi kunda 2-3 odamdan tashkil topgan oilalar soni ortib bormoqda. Bunday oilalarning aytishlaricha, bolalar ota-onalarining erkinliklarini cheklaydilar: ta'lim olish, ishlash, malaka oshirish, o'z qobiliyatini yuzaga chiqarishda. Afsuski, bolaga ega bo'lmaslik mavjud bo'libgina qolmay, farzand ko'rishga layoqatli bo'lsalarda, farzand orttirmay shunday o'tadiganlar soni Yevropa mamlakatlari oilalarida ortib bormoqda. Buning sabablarini quyidagicha izohlash mumkin: tug'ilishning kamayishi, yosh oilalarning ota-onalaridan alohida yashashlari, ajralishlari o'sib borishi sababli bir ota yoki onali oilalar soni ortib bormoqda. Aholi sog'lig'ining sifati mamlakatda sog'likni saqlash rivojlanish darajasi. Ekspertlarning baholashlari bo'yicha yomon, noqulay ekologik sharoit, axloqsiz hayot kechirish, yomon ovqatlanish, kasalligi va boshqa turli xil sababli yoshi katta aholining 10-15 %i sog'lig'ining holati sababli bolaga ega bo'lish imkoniyati mavjud emas.

Iqtisodiy va xo'jalik-turmush vazifalari qadimdan oila har doim jamiyatning boshlang'ich xo'jalik tashkiloti bo'lib kelgan. Ov qilish va don etishtirish, hunarmandchilik va savdo kabilar oilada har doim vazifalar taqsimlangan bo'lgani uchun mavjud bo'la olgan. Qadimdan ayollar butun uy ishlari bilan mashg'ul bo'lganlar, erkaklar kasb-hunar bilan shug'ullanganlar. Ilmiy-texnika taraqqiyoti asriga kelib odamlar hayotiy yumushlarining ko'plari (ovqat tayyorlash, kir yuvish, uy tozalash, kiyim tikish va boshqalar) qisman maishiy xizmat sohasiga yuklatilgan. Iqtisodiy vazifalar oila-a'zolari uchun boylik to'plash bilan bo'g'liq bo'lgan kelin uchun sovg'alar, kuyov uchun qalin, avlodlarga qoldiradigan buyumlar, to'yga, voyaga yetish yoshiga sug'urta qilish mablag'lari to'plash. Bizning jamiyatimizda sodir bo'layotgan ijtimoiy-iqtisodiy

o'zgarishlar oilaning mol-mulk to'plash, xususiy mulkka ega bo'lish, turar joyni xususiylashtirish, meros qilib qoldirish va shu kabi masalalardagi iqtisodiy vazifasi yanada faollashib bormoqda. Boshlang'ich ijtimoiylashtirish vazifasi - oila bola shaxsi shakllanishida faol ta'sir ko'rsatadigan birinchi va asosiy ijtimoiy guruhdir. Oila ijtimoiy mikromuhit bo'lib, ijtimoiy ta'sir ko'rsatish omillaridan biridir. U bolaning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Oilaning vazifasi bolaning tabiatiga mos ravishda rivojlanib borishi uchun uni asta -sekin jamiyatga kiritib borishdan iboratdir. Insoniyat to'plagan ijtimoiy tajribalarga, u tug'ilib o'sayotgan mamlakat madaniyatiga, uning ma'naviy-axloqiy qoidalariga, xalq an'analari bolani o'rgatish ota-onalarining majburiy vazifasidir.

Tarbiyaviy vazifasi - boshlang'ich ijtimoiylashtirish jarayonida bolani oilada tarbiyalash muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Ota-onalar bolaning birinchi tarbiyachilari bo'lganlar va shunday bo'lib qoladi. Bolani oilada tarbiyalash murakkab ijtimoiy-pedagogik jarayondir. Oiladagi sharoit va muhit bola shaxsi shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Ota va ona o'z bolasini ardoqlaydilar, erkalaydilar, tashvish va qiyinchiliklardan asraydilar. Ota-onalarning shaxsiy ibratlari - bolaning tarbiyasiga ta'sir ko'rsatishning muhim vositasidir. Uning tarbiyaviy ahamiyati bolaning taqlid qilishga qiziqishi, havasmandligiga asoslangan. Bilim va tajribaga ega bo'lmay turib bola kattalar qilganini takrorlaydi, ularning harakatlariga ta'qlid qiladi. Ba'zan bolaning oilada olgan tajribasi atrof -odamlarga nisbatan yagona o'lchov belgisi bo'lib qoladi. To'g'ri, ba'zi oilalarda ota-onalari bemor bo'lganida, buzuk axloqli hayot kechirganlarida, pedagogik ma'daniyatga ega bo'lmagalarida va shu kabilarda tarbiya buzilishi mumkin. Albatta, oila shaxs tarbiyasiga shunchki o'zining borligi bilan ta'sir ko'rsatmaydi, balki qulay ma'naviy-psixologik muhit, uning a'zolari o'rtasidagi sog'lom munosabatlar ta'sir ko'rsatadi.

Rekreativ va psixoterapevtik vazifasi - rekreativ funksiyasi - o'zaro jismoniy, moddiy, ma'naviy va psixologik yordam ko'rsatish, bir-birining salomatligini mustahkamlash, oila azolarining dam olishini tashkil etish

demakdir. Buning mazmuni oilada inson o'zini to'la himoyalangan deb his etadiki, to'la qabul qilgan uning mavqei, tashqi ko'rinishi, hayotdagi muvaffaqiyatlaridan, moddiy ahvolidan qat'iy nazar oila uni qabul qiladigan boshpana bo'lishidan iboratdir. "Menning uyim-menning qasrim" iborasi sog'lom oila - dunyodagi hamma notinchliklardan vaqtinchalik bo'lsa ham yashirinishiga, dam olib, o'z kuchlarini to'plab olishga eng ishonchli va eng yaxshi boshpana degan ma'noni yaxshi ifoda etib beradi. Xotin o'z uyida o'zining hokimi, hamma kamsitishlar va tahqirlashga indamay chidab kelgan ana'naviy model endi o'tmishda qolib ketmoqda. Ko'pchilik ayollar ham endi ishga boradilar va uyga charchab, toliqib qaytadilar. Oilaviy sharoitda yaqinlari bilan munosabatlarda, bolalari bilan bo'lganda kuchi ancha yaxshi tiklanadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun test..

1. Nikoh tuzish uchun qonunda belgilangan erkaklar va ayollar yoshini belgilang.
 - a)* erkak-18 yosh, ayol-17 yosh
 - b) erkak-20-yosh, ayol-21-yosh
 - b) erkak-19yosh, ayol- 23 yosh
2. Oilaning asosini — yadrosini tashkil etadi.
 - a)* er-xotin
 - b) farzand
 - d) aka-uka
3. Yaqin yoki uzoq qarindoshlar bir xonadonda istiqomat qiladigan oila bu-?
 - a)*aralash oila
 - b) noto'liq oila
 - d) baynalminal oila

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar.

1. Oila haqida tushuncha
2. Oilaning vazifalari.
3. Jamiyatga munosabati bo'yicha oilaning vazifalari.

OILANING TURLARI

Tayanch tushunchalar: matriarxat oila, monogam oila, patriarxal oila, zamonaviy oila, turmush, juftlik, munosabat.

Matriarxat oila – Oila tuzilmasining ayollar ustuvorligi bilan ajralib turuvchi shakli, unda qarorlar ko‘proq ona yoki ayol tomonidan qabul qilinadi.

Monogam oila – Faqat bitta erkak va bitta ayolning o‘zaro nikoh asosidagi oilasi. Bunday oilada juftlik sadoqat asosida yashaydi.

Patriarxal oila – Oila tuzilmasining erkak (odatda ota) boshqaruvda bo‘lgan shakli. Bunday oilalarda erkaklar asosiy qaror qabul qiluvchilar hisoblanadi.

Zamonaviy oila – Hozirgi davrning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy sharoitlariga moslashgan oila turi. Tenglik, hamkorlik, erkinlik va o‘zaro hurmat ustuvor hisoblanadi

Turmush – Oila qurib, birga yashash hayoti. Bu tushuncha er-xotinning kundalik hayoti, majburiyatlari va o‘zaro aloqalarini o‘z ichiga oladi.

Juftlik – Ikki insonning (odatda nikohdagi erkak va ayolning) birgalikda yashash shakli. Bu o‘zaro sevgi, hurmat va mas’uliyatga asoslangan bo‘lishi mumkin.

Oilaning tarixiy turlari

Oila – nikoh munosabatlarini, urug‘ ichi munosabatlari va urug‘lararo munosabatlarni tartibga solish zaruriyati bilan yuzaga keldi. Oila jamiyatning tayanchi, uning zarrasidir. Ongli oila bo‘lib yashash dunyodagi barcha jonzotlar orasida faqat inson zotiga xosdir. Rivoyatlarda, oila tarixining Odam Ato va Momo Havodan boshlangani ma’lum qilinadi. Har bir insonning o‘zi bir olam, ular aslo biri-birini takrorlamaydi. Ana shu biri ikkinchisiga o‘xshamaydigan odamlarning, ya’ni er va xotinning ixtiyoriy ittifoqidan oila deb ataluvchi yangi bir olam, bu olamda o‘z navbatida yangi odamlar – farzandlar vujudga keladi.

Bu yorug‘ dunyoda hayot bor ekan, oila bor. Oila bor ekan, farzand deb atalmish bebaho ne‘mat bor. Farzand bor ekan, odamzot hamisha ezgu orzu va intilishlar bilan yashaydi. Bola tug‘ilgan kunidan boshlab oila muhitida yashaydi. Oilaga xos an‘analar, qadriyatlar, urf-odatlar bolaning zuvalasini shakllantiradi. Eng muhimi, farzandlar oilaviy hayot maktabi orqali jamiyat talablarini anglaydi, his etadi. Jamiyat shu tariqa barpo bo‘ladi, rivojlanadi, ijtimoiy taraqqiyot yuzaga keladi. O‘zbekiston Sharq mamlakatlari sirasiga kiruvchi davlatdir. Ma’lumki, Sharqda qadimdan oila muqaddas sanalgan. Unga bunday e‘zozli munosabat bugungi kunda ham o‘zgargani yo‘q.

Oila hayotning abadiyligini, avlodlarning davomiyligini ta’minlaydigan, muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, shu bilan birga, kelajak nasllar qanday inson bo‘lib yetishishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan tarbiya o‘chog‘i. “Oila - mafkuraviy tarbiyaning eng muhim ijtimoiy omillaridan biridir. Chunki oila – jamiyat negizi bo‘lib, ko‘p asrlik mustahkam ma’naviy tayanchlarga ega. Milliy mafkuramizga xos bo‘lgan ilk tushunchalar, avvalo, oila muhitida singadi. Bu jarayon bobolar o‘giti, ota ibrati, ona mehri orqali amalga oshadi. Oiladagi sog‘lom muhit – sog‘lom mafkurani shakllantirish manbaidir. Jamiyatda har bir oilaning mustahkamligi, farovonligi, o‘zaro hurmat va ahillikni ta’minlash – milliy mafkuradan ko‘zda tutilgan maqsadlarni amalga oshirishda tayanch bo‘ladi.

Oila, oilaviy tarbiya haqidagi tarixiy manbalarni quyidagi bosqichlarga bo‘lib o‘rganish maqsadga muvofiq:

birinchi bosqich – Markaziy Osiyoga islom dini kirib kelgungacha mavjud bo‘lgan ta’limotlar (yahudiylik, zardushtiylik, buddaviylik, xristianlik);

ikkinchi bosqich – IX-XII asrlarda, ya’ni islom Uyg‘onish davridagi ta’limotlar (Qur’oni Karim, hadislar, pandnomalar, mutafakkirlarning ta’limotlari: Forobiy, Beruniy, Ibn Sino);

uchinchi bosqich – XIV-XV asrlar, ya’ni Amir Temur va temuriylar davrida mavjud bo‘lgan ta’limotlar;

to‘rtinchi bosqich – xonliklar davridagi ta’limotlar (XVI-XIX asrlar);

beshinchí bosqich – Markaziy Osiyo Chor Rossiyasi tomonidan bosib olingan davrdagi ta’limotlar (XIX asr 60____ yillarining oxiri va 1917 yilning oktyabr inqilobi davrigacha mavjud bo’lgan ta’limotlar_

oltinchí bosqich – ittifoq davridagi ta’limotlar (1917 yil oktabr inqilobidan 1991 yil avgust oyigacha mavjud bo’lgan ta’limotlar);

yettinchí bosqich – Mustaqillik davri, ya’ni 1991 yilning sentabr oyidan hozirgi davrgacha.

Oilaviy hayot, oila tarbiyasining tarixiy asoslari haqida so‘z yuritganda, diniy qadriyatlar va xalq pedagogikasiga oid manbalar muhim ahamiyatga molik ekanligini alohida ta’kidlasa bo’ladi. G‘oyat uzoq taraqqiyot bosqichlarini bosib o‘tgan Markaziy Osiyo xalqlari madaniyati IX-XII asrlarda yangi kamolot pallasiga qadam qo‘ydi. Bu tarixiy davr Sharq Uyg‘onish davri deb atalib, uning mohiyatini islom madaniyati tashkil etadi. Islom madaniyati (yoki ba’zi manbalarda islom mintaqa madaniyati) turkiy, eroniy va arabiy xalqlar yashagan ulkan hududda siyosiy-iqtisodiy, ma’naviy-madaniy hamkorlikni vujudga keltirdi, xalqlarni bir-biriga tanitdi va yaqinlashtirdi. Ularga mansub bo’lgan arabiy, forsiy va turkiy tillar o‘rtasida assimilyatsiya jarayoni yuz berib, tillarning lug‘at tarkiblarida katta o‘zgarishlar sodir bo‘ldi. Fanda jahon ilmiy yutuqlariga suyangan yangi yo‘nalish va ta’limotlar vujudga keldi. «Bu yagona mintaqa madaniyatini birlashtirib turgan ichki bosh ma’naviy omil tavhid e’tiqodini borgan sari teranroq va mukammalroq tushunishga intilish edi».

Oilaviy hayotning shakllarini jiddiy o‘rganish XIX asrda boshlangan. “Oila shakllanishining tarixiy bosqichida ishlab chiqarish faoliyati yaxshi bo‘lishi uchun nafaqat ishlab chiqarish munosabatlarining ma’lum tizimi bo‘lishini talab qilgan, ya’ni xususiy mulkchilik munosabatlari, taqsimlash va balki ishlab chiqarish birlashma a’zolari o‘rtasida munosabatlarga ham o‘z ta’sirini ko‘rsatgan” .

Morgan o‘zining “Qadimgi jamiyat” (1877) asarida Oila evolyutsiyasining turli tarixiy davrlarini ko‘rsatadi.

Promiskuitet – yovvoyi erkak va ayollarning tartibsiz jinsiy hayoti (40-50 ming yil avv.). Jinsiy munosabatga har qaysi qarindosh kirishishi mumkin bo‘lgan.

Monogam oila – alohida juftliklarning, birga yashash sharti bilan quriladigan oila. Kelib chiqishi, meros ota tomonidan belgilanadi. Monogam oila asosan farzand ko‘rish maqsadi bilan urning hukmronligiga asoslanadi. Farzandlar kelib chiqishi gumonga qolmasligi kerak, negaki otaning mulkini boshqarish meros bo‘yicha farzandga qolgan. Monogamiya ittifoq juftli oilaga nisbatan mustahkam hisoblanadi. Faqat er bu turmush aloqalarini bekor qilishi mumkin edi, xiyonat qilish huquqi ham unda edi.

Qon-qardosh oila – oilaning dastlabki pog‘onasi, u aka-uka va opa-singillar guruhli turmushiga asoslangan. Turmush guruhlari ajdodlari bo‘yicha taqsimlangan: barcha bobo va buvilar bir-biriga er-xotindir, xuddi shunday ularning farzandlari va farzandlarining farzandlaridir. Er-xotinlik aloqalari faqat ajdodlar va avlodlar o‘rtasida chegaralanadi. Bunday qon-qardosh oila turi to‘liq yo‘qolgan.

Oila-punalua – bir nechta tug‘ishgan va tutingan opa-singillar turmushiga yoki aka-ukalarning har birining xotinlari bilan bo‘lgan. Shuningdek, xotinlari yoki erlari bir-biriga qarindosh bo‘lmashliklari ham mumkin.

Juftlik oila – doimiy juftliklarni tashkillashtirish katta yoki kichik, (balki, uzoq yoki qisqa deganimiz ma’quldir) muddatga, ammo birga yashash nazarda tutilmagan.

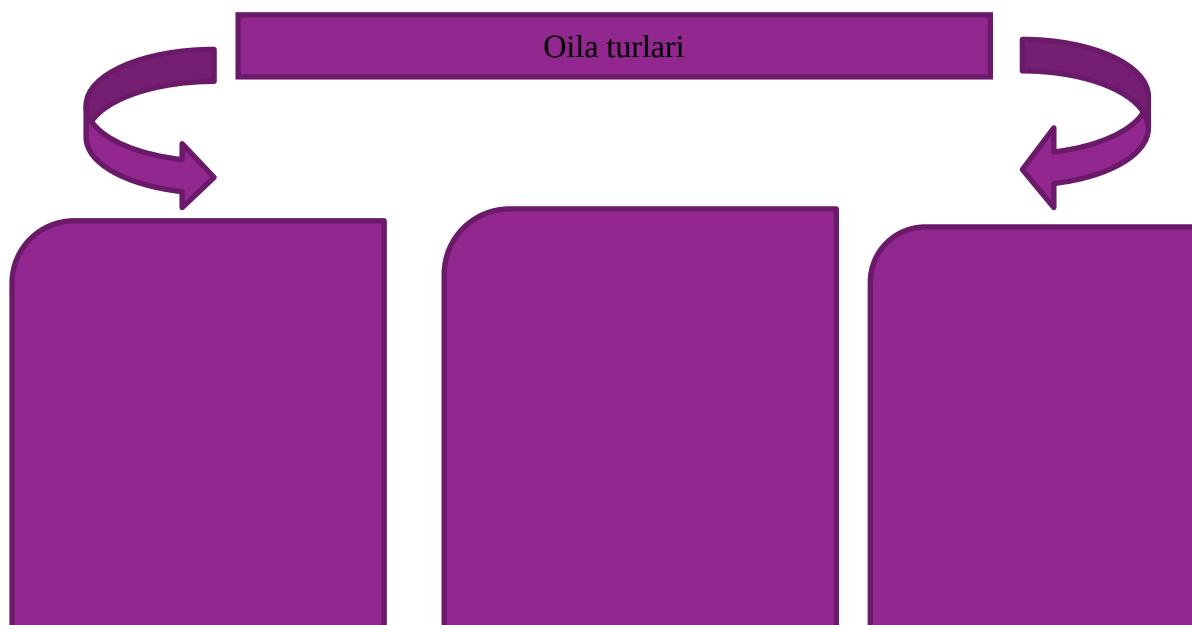
Dual-guruhli nikoh nasl qoldirishni sifatli darajada amalga oshirishni ta’minlagan .

Hayotiy yo‘l nazariyasi, jamiyatning bir bo‘lagi bo‘lmish oila o‘z rivojlanishining turli bosqichlarini o‘tishida harakat strategiyalarining o‘zgarishi, tashqi tarixiy sharoitlarga bevosita bog‘liq bo‘lgan holda ikki xil o‘ringa ega bo‘lgan: bir tomondan, u individlarning ijtimoiy o‘zgarishlarga adaptatsiyasini osonlashtiruvchi vositachi, boshqa tomondan esa, uning o‘zi o‘sha o‘zgarishlarni keltirib chiqaruvchi omil bo‘lgan .

Darhaqiqat, oila muhitida shaxsning har jihatdan barkamol bo‘lib voyaga etishi uchun zarur, chunonchi, oila xo‘jaligini boshqarish jarayonida oila a‘zolari o‘rtasida yuzaga keluvchi huquqiy, iqtisodiy, psixologik, ekologik, estetik va h.k. mazmundagi oilaviy munosabat, muomala, aloqa aralashuvi uning ijtimoiylashuvi, ya’ni, ijtimoiy munosabatlarni yuritish jarayonida erkin, mustaqil harakat qilish layoqatini, qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiluvchi omillar mavjud. Shu bois O‘zbekiston mustaqilligi sharoitida ijtimoiy jamiyatda yangilanish, keskin o‘zgarishlar yuz berayotgan, bozor iqtisodiyoti munosabatlari, shuningdek, ijtimoiy raqobat qaror topayotgan o‘tish davrida mustahkam oilalarni shakllantirish har qachongidan ham dolzarblik kasb etmoqda. Insoniyat hayotining dastlabki bosqichlarida turli urug‘lar munosabatlari doirasida oila shakllanmagan. Jinslar orasidagi munosabatlar poligamiya, ya’ni, jinsiy juftliklarni erkin tanlash, almashtirish tamoyili, qolaversa, bolalarni butun urug‘ a‘zolari bilan birgalikda tarbiyalash asosiga qurilgan. Ibtidoiy urug‘chilik bosqichida inson hayotida juda katta sifat o‘zgarishlari yuz berdi. Bu davrda kishilikning ilk jamoasi – dastlabki jamoa bo‘lib yashash an‘anasi shakllandi. Urug‘ jamoasi uning tarkib topishida onalar etakchi o‘rin egalladi. Shu sababli bu bosqich ona urug‘i, ya’ni, matriarxat (lot. “mater” – ona va “arche” – ibtido, hokimiyat; aynan “ona hukmronligi”) davri deb ataladi. “Matriarxatda ayollar hukmron mavqega ega bo‘lgan, mulk va nasl-nasab sotsial mavqe ona urug‘i bo‘yicha o‘tgan, nikohdan so‘ng er xotin jamoasiga ko‘chgan (matrilokal nikoh) yoki er va xotin o‘z jamoalarida alohida-alohida yashagan” . Ona urug‘ini bir-biri bilan qon-qarindosh bo‘lgan, kelib chiqishi jihatidan bir urug‘ dan tarqagan kishilar guruhi tashkil etdi. Urug‘ jamoasi o‘rtasidagi munosabatlar guruhli nikohga asoslangan. Ushbu nikohga ko‘ra ota noma’lum bo‘lib, qon-qarindoshlik ona urug‘ i bo‘yicha aniqlangan. Ijtimoiy munosabatlarning takomillashuvi, moddiy boyliklarning yaratilishi natijasida birgalikda xo‘jalikni boshqarish hamda o‘z bolalarini tarbiyalovchi er-xotin ittifoqi ko‘rinishida monogom (yun. “monos” – bir, yakka, yagona, “gamos” – qo‘shilishi; bir nikohlilik) oilalar shakllandi. Monogam oilalar

“ibtidoiy jamiyatning emirilishi davrida juft nikohdan paydo bo‘lib, nikohning hukmron shakliga aylangan 54 . Neolit (yangi tosh) davriga kelib, nikoh bobida garchi ikki urug‘ jamoasi o‘rtasida guruhli nikoh hukmronlik qilgan bo‘lsa-da, biroq, nikoh tub mohiyati bilan o‘zining dastlabki bosqichdagi holatidan farq qilgan. Keyinchalik matriarxal urug‘ jamoasi negizida juftlikka asoslangan nikoh va oila vujudga kelgan. Unga ko‘ra ayollar o‘z farzandlarining otalaridan urug‘ jamoasi manfaati uchun mehnat qilishni talab qiladigan bo‘ldi. Ayollar o‘zlari uchun doimiy juftni tanlay boshlagan. Ushbu davrda erkaklar o‘zlari mansub bo‘lgan urug‘ hamda xotinining urug‘ i uchun ham mehnat qilishga majbur bo‘lgan. Garchi juftlikka asoslangan oila shakllangan bo‘lsa-da, biroq, ayolning oiladagi huquqlari cheksiz bo‘lganligi sababli erkaklar ularga tobe edi.

Matriarxal davrdan keyin shakllanib, hozirga qadar mavjud bo‘lgan oila shakli – katta erkak etakchiligida bir necha avlodni birlashtirgan patriarxal (yun. “pater” “patros” – ota, “arche” – ibtido, hokimiyat; aynan “ota hukmronligi”) oiladir. Patriarxal oila, asosan, ilk xo‘jalik jamoasi bo‘lgan, uning iqtisodiy asosini erga va ishlab chiqarish qurollariga umumiy egalik (ishlab chiqarishga ham, iste’molga ham) tashkil etgan. Bu kabi oilalarda munosabatlar a’zolarning iqtisodiy va psixologik o‘zaro aloqadorligiga tayangan va avtoritar xarakter kasb etgan. Ijtimoiy hayotning farovonlashuvi natijasida faqat er-xotin va ularni voyaga etmagan farzandlarini birlashtiruvchi nuklear (juftlikka asoslangan) oila vujudga keldi. Zamonaviy oila turlari. Ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy jihatdan taraqqiy etgan har qanday zamonaviy jamiyatda ham oila muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy sharoitda oilalarning quyidagi shakllari mavjud.

1. Tinch, baxtli oilalar. Bunday oilalar zimmasidagi vazifalarni muvaffaqiyatli hal etadi. Ota-onalar o'z farzandlarining qiziqish va ehtiyojlarini tez ilg'aydi. Bordi-yu, oilaviy munosabatlarda muammolar kelib chiqsa, u holda tinch, baxtli oilalarga bir martagina amaliy yordam ko'rsatishning o'zi kifoya qiladi.

2. Barbod bo'lish xavfiga ega oilalar. Bu kabi oilalarning farzandlarida ba'zan me'yordan og'ish holatlari kuzatiladi. Ko'p holatlarda ushbu oilalar farzandlarida ijtimoiy moslashuv qobiliyatining pastligi namoyon bo'ladi. Bunday oilalarda ota-onalar bola tarbiyasini juda qiyinchilik bilan olib boradi. Shu sababli ajralish xavfi bo'lgan oilalar ijtimoiy pedagog tomonidan o'z vaqtidagi beriladigan amaliy yordam, shuningdek, doimiy kuzatuvga ehtiyoj sezadi.

3. Notinch, baxtsiz oilalar. Bunday oilalar ijtimoiy nuqtai nazardan hayotiy faoliyatning muayyan sohasi bo'yicha past darajaga ega bo'lib, zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajara olmaydi. Ota-onalar hamda farzandlarning ijtimoiy moslashuv imkoniyatlari nihoyatda past. Shu sababli bunday oilalarda bolalarni tarbiyalash jarayoni juda qiyinchilik bilan sekin boradi, ustiga ustak kam holatlarda kutilgan natijaga erishiladi. Notinch, baxtsiz oilalar doimiy ravishda ijtimoiy pedagogning faol, davomiy ko'magiga ehtiyoj sezadi. Bu kabi oilalar ega bo'lgan muammolarning xarakteridan kelib chiqib, ijtimoiy pedagogning ularga uzoq muddatli ta'limiy va psixologik yordam ko'rsatishi maqsadga muvofiqdir.

4. Asotsial oilalar. Bu turdagi oilalarning ijtimoiy holati ularni tubdan isloh qilishni talab etadi. Mazkur oilalarda ota-onalar amoral, g'ayriqonuniy

hayot kechirishadi. Ularning yashash sharoitlari eng oddiy sanitariya-gigiyenik talablarga ham javob bermaydi. Tabiiy ravishda bolalarning tarbiyasi bilan hech kim shug'ul-

lanmaydi. Shu sababli bolalar nazoratsiz qolishgan. Ular doimiy ravishda yarim och holda yurishgani uchun jismoniy rivojlanishda ortda qolishgan. Ijtimoiy pedagog ushbu oilalar bilan ish olib borganda huquqni muhofaza qilish, vasiylik va homiylik organlari bilan yaqindan aloqa o'rnatishi zarur. Oilalar turining xilma-xilligi ularning u yoki bu jihatni asos qilib olganligini tasdiqlaydi. Bu esa turli oilalarda farzandlar tarbiyasini tashkil etish jarayonining murakkabligidan dalolat beradi. Har bir oilaning hayoti ko'p jihatli, ya'ni, ijtimoiy-biologik, xo'jalik-iqtisodiy, axloqiy va psixologik munosabatlarga asoslanishi bilan tavsiflanadi. Shunga ko'ra oilaning rivoji muayyan bosqichda ma'lum vazifaning bajarilishi, yangi vazifaning o'rtaga qo'yilishi, shuningdek, oila a'zolari ijtimoiy faoliyati ko'lamining kengayishi, faollik darajasining ortib borishiga bog'liq.

Sharq xalqlari hayotida zamin, oila, ota-ona, bolalar, qarindosh-urug', umuman olganda, davlat mustaqilligiga sadoqat, insonga hurmat, ishonch, xotira, vijdon, erkinlik kabi tushunchalar keng ma'no kasb etadi. Agar inson o'zini xalqning bir zarrachasi deb hisoblasa, xalqni o'ylasa va uning manfaati yo'lida mehnat qilsagina, ma'naviy axloqqa aloqador bo'ladi.

Oilaviy tarbiya - ota-onalarning o'z hayotiy faoliyatlari, turmush tarzlari, an'analari yordamida bola shaxsiga siyosiy, huquqiy, axloqiy, estetik, diniy qarashlar, g'oyalar va tasavvurlarni shakllantirishni nazarda tutib, bir maqsadga qaratilgan holda muntazam olib boriladigan izchil ma'naviy ta'sir o'tkazish jarayonini ifodalaydi.

Yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash - bu, eng avvalo, o'zga odamlar davrasida bo'lishga intilish borasidagi ehtiyojning qondirilishini ta'minlovchi faoliyatni tashkil etishga yo'naltirilgan tarbiya bo'lib, atrofdagi kishilarning qiziqish, kayfiyat, did hamda odatlari mazmunini tushunishga bo'lgan istak va malakalarni shakllantirishdan iborat. Ushbu yo'nalish mohiyatida jamoaga

intilish, uning doirasida faoliyat yuritish asoslari mavjud, zero, oilali insonning asosiy sifatlaridan biri sifatida jamoaparvarlik tuyg‘usi e’tirof etiladi. Shu bois o‘quvchilarda vatanparvarlik, hamkorlik ko‘nikma va malakalarini tarbiyalash - yoshlarni bo‘lg‘usi oilaviy hayotga tayyorlash jarayonining asosiy yo‘llaridan biri sanaladi.

Hozirgi vaqtda oilalarning xilma-xil shakllari

Oilaning quyidagi turlari mavjud:

1. Katta patriarxal oila, bunda ota-onalar, bolalar, nevaralar bir oilada yashaydilar.
2. Ikki avloddan – ota-ona va bolalardan iborat oila.
3. Noto‘liq, ya’ni oilada biror sababga ko‘ra ota yoki ona yo‘qligi.
4. Faqat er va xotindan tashkil topgan oila.
5. Aralash, yaqin yoki uzoq qarindoshlar bir xonadonda istiqomat qiladigan oila.
6. Baynalmilal, turli millat vakillari tuzgan oila.
7. Qayta qurilgan oila.

Bolgariyalik faylasuf, siyosiy arbob P.Kubadinskiy aytganidek: «Bir necha avlod birga yashaydigan oilalarda qarilik boy, qiziqarli, ishonchli va foydali kechadi. Qari insonning ish qobiliyati susayadi, ayrim paytlarda ishga qobiliyatsiz bo‘lib qolishi mumkin. Uyda farzandlar va nabiralar bo‘lsa, qariyalarga doimo ish topiladi. Bu davrda qariyalar hayotining sermahsul davri, bosib o‘tgan hayotlarini analiz qiladilar, shaxsiy tajribalarini o‘z ildizidan bo‘lgan avlodga yetkazadilar».

Endi oila tarkibi boyicha tahlil qilamiz.

1. To‘liqligiga ko‘ra: to‘liq, noto‘liq va qayta tuzilgan (ikkinchi nikoh) oilalar.
2. Bo‘g‘inlar soniga ko‘ra: nuklear (ota-ona va bolalardan iborat bo‘lgan) va ko‘p bo‘g‘inli (ikki va undan ortiq avloddan iborat oila a’zolari birga yashovchi) oilalar.
3. Bolalar soniga ko‘ra: farzandsiz, bir bolali, ikki bolali, 3-4 bolali, 5 va undan ortiq bolali oilalar.

4. Er-xotinning ijtimoiy kelib chiqishiga ko'ra: ishchilar, dehqonlar, xizmatchilar, ziyolilar oilasi, aralash tipdagi oila.
5. Er-xotinning ma'lumot saviyasiga ko'ra: oliy ma'lumotlilar, o'rta-maxsus, tugatilmagan o'rta-maxsus yordamchi maktab ma'lumotiga ega bo'lgan qayliqlardan tashkil topgan oila.
6. Oilaning «yoshiga» ko'ra: yosh oila (1 yilgacha, 3-5 yillik, 6-10 yillik turmush tajribasiga ega bo'lgan oilalar), o'rta yoshdagi oila, yetuk yoshdagi oila (qariyalar oilasi).
7. Qayliqlarning ota-ona oilasi (ota-onasi)ning moddiy ta'minlanganlik darajasi jihatidan qudalarning bir-biriga mos ekanligi yoki ular orasida katta tafovut mavjudligi bo'yicha bir-biriga mos va mos bo'lmagan oilalar.
8. Regional jihatlariga ko'ra: shahar, qishloq, aralash tipdagi oila.
9. Nikohdan qoniqqanlik saviyasiga ko'ra, ajralish saviyasida - nikohdan qoniqqanlik darajasi quyi saviyada bo'lgan oila, o'rta saviyada va nikohdan qoniqqanlik darajasi yuqori saviyadagi oila.
10. Oilada ayol yoki erkak yetakchiligiga ko'ra: er yetakchi bo'lgan oila, xotin yetakchi bo'lgan oila, er va xotin yetakchilikni birga bajaradigan (biarxat) oila.
11. Oilada er-xotin orasidagi munosabatlariga ko'ra: avtoritar, demokratik, liberal, aralash tipdagi oilalar.
12. Er-xotinlarning millatiga ko'ra: bir millatli yoki baynalminal oilalar.

Oilada yo'lga qo'yilayotgan bolalar tarbiyasining mazmuniga ko'ra oilalarni quyidagi toifalarga bo'lish mumkin: ijtimoiy ilg'or yo'nalishdagi oilalar, ziddiyatli yo'nalishdagi oilalar va ma'naviy jihatdan past darajadagi oilalar. Oilaning bugungi shaklida oila a'zolari bir-birlari bilan umumiy turmush, iqtisodiy-mulkiy, ma'naviy-huquqiy, psixologik munosabatlar, o'zaro javobgarlik his-tuyg'ulari bilan bog'lanib turadilar. Oilada har bir oila a'zolarining o'z ijtimoiy o'rni bordir. Ma'lumki, oilaning asosini — yadrosini er-xotin tashkil etadi. Oilada er-xotin, o'zi yoki farzandlari bilan etishadi. Undan tashqari oilada er-xotin farzandlari bilan birga ularning ota-onalari, aka-ukalari va boshqa qarindosh-urug'lari ham birga yashashlari mumkin. Oila muhiti,

uning jamoada tutgan o'rnini oila a'zolariga, ularning xulq-atvorlariga bevosita bog'liqdir. Ayniqsa oila muhitida ayolning o'rnini alohida ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham oila a'zolarining oilaga, atrof-muhitga va o'zaro munosabatlarini o'rganish ham oila sotsiologiyasining vazifalaridan biridir. Oilaning tashkil topishi, shakllanishi va rivojlanishida demografik vaziyat muhim ahamiyatga egadir. Oilaning ijtimoiy-demografik tarkibi va unga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillarni o'rganish ham oila sotsiologiyasi o'rganadigan muhim masalalardan hisoblanadi, Oilaning ijtimoiy demografik tarkibi deganda, oilada yashab kelayotgan kishilarning nikoh qondoshlik-qarindonlik munosabatlari, ijtimoiy guruhlar va miqdori asosida turlarga bo'linishi tushuniladi. Oilaning eng ko'p tarqalgan ijtimoiy, turli nuklear oddiy oila bo'lib, unda er-xotin nikohga kirmagan, ya'ni turmush qurmagan farzandlari bilan yashaydi. Agar birorta farzand turmush qurib, shu oilada birga yashasa, unda bu oila kengaygan yoki murakkab oilaga aylanadi. Murakkab oilada ikki yoki undan ko'p oddiy oilalar, 3 va undan ko'p avlod vakillari istiqomat qilishadi. (etishadi.) Ma'lumki, oilaning asosini — yadrosini er-xotin tashkil etadi. Agar oilada er-xotin mavjud bo'lsa, yashasa, unda oila to'la, tugal oila, ularning biri oilada yashamasa (bo'lmasa), tugalmas oila hisoblanadi. O'zbekiston oilani quyidagi turlarga bo'lib o'rganilgan:

1. Er-xotin bolalari bilan yoki bolasiz yashaydigan oilalar;
2. Er-xotin, bolalari yoki bolasiz, ota-onalarining faqat bittasi bilan yashaydigan oilalar;
3. Er-xotin, bolalari yoki bolasiz, ota-onalarining faqat bittasi (yoki ularsiz) va boshqa qarindoshlari bilan yashaydigan oilalar;
4. Ikki yoki undan ortiq oddiy oila (nikoh juftlari) bolalari bilan yoki bolasiz, ota-onalarining biri (yoki ularsiz) va boshqa qarindoshlari bilan (yoki ularsiz) yashaydigan oilalar;
5. Ona va bolalar bilan yashaydigan oilalar;
6. Ota va bolalar bilan yashamaydigan oilalar;
7. Ona-bolalar va onaning (yoki otaning) ota-onalaridan biri yashaydigan oilalar;

8. Ota-bolalar, otasining (yoki onasining) ota-onalaridan biri bilan yashaydigan oilalar;

9. Bo

O‘zaro munosabatlar bo‘yicha oilalarning vazifalari

Oila va oilaviy munosabatlar psixologiyasi juda oddiy. O‘zaro tushunish va sevgi muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun odamlar quyidagi qoidalariga amal qilishlari kerak. Bir-biringizga qiziqish ko‘rsatish eng muhim narsalardan biridir. Bu erda faqat bitta haqiqatni tushunish kerak. Agar siz insonning hayotiga qiziqsangiz, u, albatta, sizga murojaat qiladi. Agar voqealar rivoji qarama-qarshi xarakterga ega bo‘lsa, ma’lum vaqtdan keyin ajralishdan ko‘ra ko‘proq narsaga ishonish qiyin bo‘ladi. G‘amxo‘rlik, hurmat va sevgi - bu do‘stona oilani shakllantirishning ikkinchi eng muhim daqiqasi bo‘lib, unda faqat uyg‘unlik doimo hukm suradi. Bunday oddiy shartlar bajarilsa, oila mustahkam va ajralmas bo‘lishiga ishonchingiz komil bo‘ladi. Oilaga bo‘lgan ishonch muhim rol o‘ynaydi, chunki hamma biladiki, bunday tuyg‘usiz hech narsa qandaydir yo‘qotishlarsiz tugamaydi. Sevimli insoningizning barcha so‘zlari va harakatlariga ishonganingizdagina oila gullab-yashnaydi. Muhim ishni xotiniga yoki eriga ishonib topshirib, siz bu his-tuyg‘ularni kuchaytirasiz va oilani yanada jipslashtirasiz.

Oila va oilaviy munosabatlarning har xil turlari mavjud. Agar siz ro‘yxat qilsangiz, e’tibor berishingiz kerak bo‘lgan bir nechta asosiy fikrlar mavjud. Odamlar bir-birini sevadigan oilaviy munosabatlar. Bunday holda, hamma narsa yaxshi bo‘lishini tushunish kerak, asosiysi shoshilmaslikdir. Agar hamma narsa odatdagidek davom etsa, siz kuchli oilaga ishonishingiz mumkin, u erda har doim faqat sevgi, o‘zaro tushunish va hurmat bo‘ladi. Sevgisiz munosabatlar. Bunday holda, his-tuyg‘ular yo‘qligini o‘z vaqtida tushunish muhimdir. Bunday munosabatlar hech qachon ijobiy narsa bilan tugamaydi. Oxirida har doim ajralish bo‘ladi, buni eslash juda muhim.

Oila va oilaviy munosabatlarni o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, haqiqatda baxt uchun odamlar bir-biriga imkon qadar ko‘proq ishonishlari, shuningdek,

qiyin paytlarda yordam berishlari kerak. Oilalarda oilaviy munosabatlarning buzilishi nimaga olib keladi? Buning ortidan ajralish va ajralish kelishini tushunish qiyin emas. Asosiy qoidalarga rioya qilish, yaqiningizni hurmat qilish va unga yordam berishga intilish har doim muhimdir. Eng muhimi, siz bir-biringizga sodiq bo'lishingiz kerak. Aldash ko'p oilalarda tez-tez uchraydigan narsadir. Agar siz sevganingizga xiyonat qilsangiz, hatto baxtga ham ishonmasligingiz mumkin, bu shunchaki imkonsiz bo'ladi.

Har bir oila kichik ijtimoiy-psixologik guruh bo'lib, u turmush o'rtoqlar, ota-onalar va bolalar o'rtasidagi chuqur intim va ishonchli munosabatlar asosida shakllanadi. Uning ijtimoiy faolligi, tuzilishi, axloqiy-psixologik muhiti nafaqat umumiy sharoitlar va qonuniyatlarga, balki oila qanday shakllangan, yashaydigan va faoliyat yuritadigan o'ziga xos sharoitlarga bog'liq. Oila a'zolarining ma'lumoti va madaniyati darajasi, moddiy ahvoli, ular o'z hayot rejalari va intilishlarida amal qiladigan urf-odat va qadriyatlari, yashash joyi, oilaning ijtimoiy mansubligi, ma'naviy-ma'rifiy va ma'naviy-axloqiy qadriyatlari shular jumlasidandir. Er-xotinning e'tiqodi, bu oilaning qobiliyati ko'p jihatdan bog'liqdir. Bu holatlarning barchasi muqarrar ravishda oiladagi munosabatlarning tabiatida iz qoldiradi, oilaviy munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi. Oilaning tuzilishi va vazifalari. Oilalar katta va kichik. Ko'pgina mamlakatlarda zamonaviy oila kichik oilalar qatoriga kiradi. Katta oilalar bugungi kunda faqat o'ziga xos kichik federatsiyalar shaklida saqlanib qolgan. Shu bilan birga, kichik turmush qurgan oila, qoida tariqasida, xotin va urning ota-onasining oilalari bilan mustahkam bog'langan, garchi yosh oilalar er-xotinlarning har birining boshqa qarindoshlarining oilalari bilan ham munosabatlarni saqlab turadilar.

Turmush o'rtoqlarning shaxsiy fazilatlarining qiymati, oilaviy munosabatlarning mazmuni va tashkil etilishi. Oilaning holati, xususan, uning birlashishi yoki parchalanishi, birinchi navbatda, turmush o'rtoqlarning shaxsiy fazilatlarini, ular e'tirof etadigan hayotiy tamoyillari, dunyoqarashi va axloqiy munosabatlariga bog'liq. Shu munosabat bilan savol tug'iladi, umuman

olganda inson va xususan, sotsialistik shaxs nima? Hamma ham bunga yetarlicha aniq javob bera olmaydi. Ilmiy tushunchada shaxs - bu shaxsning barqaror ijtimoiy ahamiyatga ega xususiyatlari to'plami. Bu xususiyatlar ham ijobiy, ham salbiy bo'lishi mumkin. Ulardan asosiylari dunyoqarash, e'tiqod, hayot rejalari va maqsadlari, qaror qabul qilish va amalga oshirish qobiliyatidir. Bu shaxsiy xususiyatlar uning umumiy yo'nalishini, shuningdek, o'zini, harakatlarini boshqarish va ularni tashqi dunyo bilan bog'lash qobiliyatini belgilaydi. Haqiqiy sotsialistik oila paydo bo'lishining zaruriy sharti har ikkala turmush o'rtog'ining ilmiy, marksistik-leninistik dunyoqarashi, ya'ni ularning shaxsiyatining sotsialistik xarakteridir. Adolat uchun aytish kerakki, sovet fuqarolari orasida bizga begona axloq tamoyillariga e'tirof etadigan odamlar bor. Ularning oilalari, garchi ular barqaror bo'lib chiqsalar ham, o'zlarining asosiy vazifasini - sotsialistik jamiyatning to'laqonli hujayrasi bo'lishni bajara olmaydilar. Bu yerda, xususan, moddiy manfaatdorlikka, "chiroyli hayot"ga yo'naltirilgan oilalar, masalan, ish bilan bog'liq bo'lmagan daromad manbalari hisobiga, masalan, mansab mavqeidan foyda olish, chayqovchilik, korxonalaridagi mayda va yirik o'g'irliklar nazarda tutiladi va kolxozlar, firibgarlik va hokazo. Bu oilalar vakillari ko'pincha o'zlarining "amaliyligi", "yashash qobiliyati" bilan maqtanadilar, lekin ularning ichki dunyosi, xuddi oilaviy munosabatlar dunyosi kabi, qashshoq va oxir-oqibat ular doimo pul to'laydilar inson qiyofasining yo'qolishi va ko'pincha oilaning qulashi, shaxsiy fojialar va bolalarning fojialari bilan "go'zal hayot". Er-xotinning (yoki turmush qurmoqchi bo'lgan shaxslarning) dunyoqarashi, mafkuraviy qarashlari bir-biriga to'g'ri kelmagan hollarda, oila jamiyatning barqaror birligi sifatida paydo bo'lmaydi. Mafkuralardagi farq ehtiyojlar, maqsadlar, ideallar va shuningdek xatti-harakatlardagi farqni belgilaydi, bu esa nomuvofiqlikka va hatto dushmanlikka olib keladi. Turli xil dunyoqarashlarga amal qiladigan erkak va ayol o'rtasidagi haqiqiy yaqinlashuv, agar ulardan biri yoki ikkalasi o'zlarining asl pozitsiyalaridan voz kechsalarigina yuzaga keladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar.

1. Oilaning tarixiy turlari.
2. Hozirgi vaqtda oilalarning xilma-xil shakllari.
3. O‘zaro munosabatlarning xarakteri bo‘yicha oilalarning turlari.

Mavzuni mustahkamlash uchun test..

1. Oilaning nechta turi mavjud?
 - a) *7ta
 - b) 5ta
 - d) 6ta
2. To‘liqligiga ko‘ra oila tarkibi qanday bo‘ladi?
 - a) nuklear (ota-ona va bolalardan iborat bo‘lgan) va ko‘p bo‘g‘inli oilalar.
 - b) *to‘liq, noto‘liq va qayta tuzilgan (ikkinchi nikoh) oilalar.
 - c) farzandsiz, bir bolali, ikki bolali, 3-4 bolali, 5 va undan ortiq bolali oilalar.
3. Oilada er-xotin orasidagi munosabatlariga ko‘ra oila qanday tuzilgan bo‘ladi?
 - a) nuklear (ota-ona va bolalardan iborat bo‘lgan) va ko‘p bo‘g‘inli oilalar
 - b) farzandsiz, bir bolali, ikki bolali, 3-4 bolali, 5 va undan ortiq bolali oilalar.
 - c) * avtoritar, demokratik, liberal, aralash tipdagi oilalar.
4. Morganning oila haqida qanday asari mavjud?
 - a) *“Qadimgi jamiyat”
 - b) “Oila jamiyatning bo‘lagi”
 - c) “Qadimgi oilalar”

Amaliy topshiriqlarni bajarish yuzasidan uslubiy ko‘rsatmalar:

1. Kishilik tarixi taraqqiyotida shakllangan oilalar va ularga xos tavsiflarni yoritishda ham talabalarning kichik guruhlar yoki juftliklarda ishlashlari maqsadga muvofiqdir. Talabalar kichik guruhlar yoki juftliklarda kishilik tarixi taraqqiyotida shakllangan oilalar va ularga xos tavsiflarni yoritishda quyidagi namunadan foydalanishlari mumkin:

Turlari

Matriarxal
oila

Monogom oila

Patriarxal oila

Nukler oila

ZAMONAVIY OILALAR RIVOJINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

Tayanch tushunchalar: patriarxal oila, interaktiv, kommunikativ, ekspluatatsion, Egalitarlik oila. oila huquqi

Patriarxal oila- bu yerda kamida uch avlod bir tom ostida yashaydi va rahbarlik roli eng katta erkakka beriladi.

Interaktiv- o'zaro ta'sirni tashkil etish

Kommunikativ- axborot almashish

Ekspluatatsion- erkak rahbarligi, oilada erkak va ayolning qat'iy taqsimlanishi, oiladagi rollar, turmush o'rtoqlar o'rtasidagi majburiyatlarning chegaralanishi bilan, ayolga ham erkak bilan birga ijtimoiy ishlarda qatnashish huquqi beriladi.

Egalitarlik oila- unda uy vazifalari er-xotinlar, boshqa oila a'zolari o'rtasida mutanosib ravishda taqsimlanadi, qarorlar birgalikda qabul qilinadi, hissiy munosabatlar g'amxo'rlik, sevgi, hurmat, ishonch bilan yotadi.

Oila huquqi — nikoh tuzish va nikohni bekor qilish tartibi va shartlari; er-xotin, ota-ona bilan bolalar o'rtasida vasiylik va homiylik, bola asrab olish tufayli kelib chiqadigan munosabatlar; fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd qilish tarzini belgilaydigan huquqiy me'yorlar yig'indisi

Zamonaviy oilalarning o'ziga xosliklari

Oila kichik ijtimoiy guruh sifatida turli xil hayot davrlarida o'zgarib turadigan bir qator ijtimoiy maqsadlarning mavjudligi bilan tavsiflanadi; oila a'zolarining qiziqishlari, ehtiyojlari va munosabatlaridagi qisman farq; vositachilik qo'shma tadbirlar. Shunday ekan, turmush o'rtoqlar va boshqa oila a'zolarining bir-biriga qay darajada g'amxo'rlik qilishlari, hamdardliklari, qiyinchiliklarni yengish uchun kuchlarni birlashtirishi, bag'rikenglik va iltifot ko'rsatishi oilaning farovonligi va uzoq umr ko'rishiga qanchalik bog'liq? Oilada muhim rol uning uchta tarkibiy qismining birligida muloqotga beriladi: kommunikativ(axborot almashish), interaktiv(o'zaro ta'sirni tashkil etish), idrok etuvchi(sheriklar tomonidan bir-birini idrok etish). Haqiqiy hayotda odamlar o'rtasidagi munosabatlar turli yo'llar bilan rivojlanayotganligi sababli, oilalarning turli xil variantlari mavjudligi mumkin. Oilaviy mas'uliyatni taqsimlash xususiyatiga ko'ra va oilada kim etakchi ekanligiga ko'ra ular bir-biridan farq qiladilar. Uchta asosiy oila turi :

1. An'anaviy(patriarxal) oila, bu erda kamida uch avlod bir tom ostida yashaydi va rahbarlik roli eng katta erkakka beriladi. Bu erda ayol va bolalarning eriga iqtisodiy qaramligi mavjud; erkak va ayolning majburiyatlari aniq belgilangan; erkaklar hukmronligi shubhasiz tan olinadi,

2. An'anaviy bo'lmagan(ekspluatatsion) oila: erkak rahbarligi, oilada erkak va ayolning qat'iy taqsimlanishi, oiladagi rollar, turmush o'rtoqlar o'rtasidagi majburiyatlarning chegaralanishi bilan, ayolga ham erkak bilan birga ijtimoiy ishlarda qatnashish huquqi beriladi. Bunday oilada ayolning haddan tashqari ish bilan bandligi, ortiqcha yuklanishi tufayli o'ziga xos muammolar paydo bo'lishi tabiiydir.

3. Egalitarlik oila (teng tengdoshlar oilasi), unda uy vazifalari er-xotinlar, boshqa oila a'zolari o'rtasida mutanosib ravishda taqsimlanadi, qarorlar birgalikda qabul qilinadi, hissiy munosabatlar:g'amxo'rlik, sevgi, hurmat bilan yuzaga keladi. Boshqa turdagi oilalar ham ma'lum, masalan, onaning rolini ota, aka yoki opa o'ynaydi. Ushbu tendentsiyalar ijtimoiy ishchilarni ma'lum bir oilaning o'ziga yuklangan funksiyalarni amalga oshirishga tayyorligini

boshqacha baholashga va unga yordam berish usullarini tanlashga majbur qiladi. Zamonaviy oilaning turlari, shakllari va toifalari doirasi juda xilma-xildir. Oila tipologiyalari aniqlashda turli yondashuvlar va o'rganish mavzusini tanlashga N.Gurko T.A tomonidan berilgan oila turlarining tasnifini keltiramiz. Uning fikricha, bunday tipologiyalar uchun asos bo'lishi mumkin:

1. Nikohni qonuniy rasmiylashtirish:

- nikohga asoslangan oilalar; defakto oilalar yoki nikohdan tashqari birgalikda yashash; qonuniy ro'yxatdan o'tgan, lekin alohida yashaydigan turmush o'rtoqlar

2. Oila o'zagini tashkil etuvchi shaxslarni nikohdan o'tkazish ketma-ketligi:

- har ikkala er-xotinning birinchi nikohiga asoslangan oilalar; turmush o'rtog'ining (er-xotinning) qayta turmush qurishiga asoslangan oilalar.

3. Ota-onalar va bolalar o'rtasidagi huquqiy munosabatlar:

- har ikkala turmush o'rtoq ham o'z farzandlari bilan yashaydi va ular tug'ilgunga qadar boshqa farzandlari bo'lmagan; turmush o'rtoqlardan kamida bittasi nikohdan oldin farzandlari bo'lgan oilalar, bolalar ham shu oilada, ham boshqa oilada yashashi mumkin - birlashtirilgan; farzand asrab oluvchi homiylik ostidagi oila; bola bir muddat ota-onasidan ajratilgan holda yashaydigan vaqtinchalik homiylik ostidagi oila; vasiy oila.

4. Oila tuzilishi. Odatda, oilaning har xil tarkibiy turlarini taqsimlash dixotomiya tamoyiliga muvofiq amalga oshiriladi:

- kengaytirilgan (uch avlod, tegishli, "kommuna") - yadroviy; monogam - ko'pxotinli; voyaga etmagan bolalarning yo'qligi (Rossiya Federatsiyasida 18 yoshgacha); ularning mavjudligi (o'z navbatida, bir, ikki yoki kichik, o'rta, ko'p oilalar ajratiladi); to'liq (voyaga etmagan bolalari bilan ona yoki o'gay onasi va otasi yashaydi) va to'liq bo'lmagan (faqat ona yoki faqat ota voyaga etmagan bolalar bilan yashaydi), o'z navbatida, shakllanish manbasiga ko'ra quyidagilarga bo'linishi mumkin: nikohdan tashqari; ajrashgandan keyin;

bevalikdan keyin; turli sabablarga ko'ra turmush o'rtoqlarning ajralishi natijasida.

5. Er yoki xotinning ijtimoiy-demografik xususiyatlari- yoshi, kasbiy mavqei, ma'lumoti, dinga munosabati: talabalar oilasi; voyaga etmaganlar oilasi; ishchi oilasi; qishloq oilasi - ikki marta (er va xotin professionallar); o'rta sinf oila – “qora” oilalar (AQShda), xalqaro ishsizlar oilasi, politsiyachining oilasi - gomoseksual va boshqalar.

6. Muayyan muammolarga duch kelgan oilalar. Muayyan muammolar ko'pincha xatti-harakatlardagi og'ishlarni (alkogolizm, giyohvandlik, zo'ravonlik, dahol, fohishalik, jinoyatchilik, huquqbuzarlik, o'z joniga qasd qilish tendentsiyalari) va uning a'zolari: kattalar va bolalarning ruhiy va jismoniy kasalliklarini anglatadi.

7. Hayotiy siklning bosqichi: farzandsiz yangi turmush qurganlar oilasi; birinchi farzandli oila; birinchi farzandi maktabga kirgan oila; qaysi oila eng kichik bola maktabga boradi, onasi esa ishga qaytadi; “bo'sh uyalar”, keksa turmush o'rtoqlarning oilalari, ulardan oxirgi farzandidan ajralgan oila; bobo va buvilar oilasi; nafaqaxo'rlar oilasi (maqom va aloqalarni yo'qotish, o'zgarish moliyaviy ahvol). Ijtimoiy ish uchun eng dolzarb oila turlarini ajratib ko'rsatish mumkin: ko'p bolali oilalar, nogironlarning oilalari, kam ta'minlangan va kam ta'minlangan oilalar, disfunktsional oilalar, to'liq bo'lmagan oilalar va boshqalar. Shunday qilib, oila toifalarining har biri unda sodir bo'ladigan ijtimoiy-psixologik hodisa va jarayon, unga xos bo'lgan nikoh va oilaviy munosabatlar, shu jumladan, subyektiv-amaliy faoliyatning psixologik jihatlari, muloqot doirasi va uning mazmuni, munosabatlarning xususiyatlari bilan tavsiflanadi. Oila a'zolarining hissiy aloqalari, oilaning ijtimoiy-psixologik maqsadlari va undagi a'zolarining individual psixologik ehtiyojlari.

Zamonaviy oilalar rivojining ijtimoiy xususiyatlari

Oila kichik ijtimoiy guruh sifatida turli xil hayot davrlarida o'zgarib turadigan bir qator ijtimoiy maqsadlarning mavjudligi bilan tavsiflanadi. Oila a'zolarining qiziqishlari, ehtiyojlari va munosabatlaridagi qisman farq qiladi. Shunday ekan, turmush o'rtoqlar va boshqa oila a'zolarining bir-biriga qay darajada g'amxo'rlik qilishlari, hamdardliklari, hamdardliklari, hamdardliklari, qiyinchiliklarni yengish uchun kuchlarni birlashtirishi, bag'rikenglik va iltifot ko'rsatishi oilaning farovonligi va uzoq umr ko'rishiga qanchalik bog'liq. Oiladagi muhim rol uchta tarkibiy qismning birligidagi muloqotga beriladi. Ular

quyidagilar: kommunikativ(axborot almashish), interaktiv(o'zaro ta'sirni tashkil etish), idrok etuvchi(sheriklar tomonidan bir-birini idrok etish).

Sharqda oila muqaddas deb sanalgan va nikohsiz er-xotin bo'lish man etilgan. Millat ko'payishining birdan-bir yo'li erkak va ayolning nikoh va oila munosabatida bo'lishidir. G'arb oilasini g'oyalar dunyosi boshqarsa, Sharqda oila urf-odat va diniy qoidalar bilan tartibga solingan. Sharqda oilaviy munosabatlar o'zida diniy, milliy, umuminsoniy madaniyatni shakllantirgani, har qanday sharoitda ham insoniy qadr-qimmatni ustuvor bilgani, milliy axloq-odobga asoslanganligi bilan farqlanadi. Sharq oilasiga xos xususiyat oilalarning mustahkamligi, kishilarning oilaviy hayotdan tashqarida yashashni tasavvur qila olmasligi, oilaparvarligi, jamoa bo'lib yashashning ustunligi, serfarzandligi, bolajonligi, oilani muqaddas bilishida namoyon bo'ladi.

Oila qurmoqchi bo'lgan har bir yigit-qiz o'ziga umr yo'ldoshi tanlashda bo'lajak farzandlarining otasi yo onasining shaxsiy fazilatlariga e'tibor berishi kerak. Chunki otaning axloqi, odobi, onaning fazilatlariga bolaga o'tishi isbot talab qilmas haqiqatdir. Xullas, o'g'il ham, qiz bola ham, eng avvalo, oila muhitida shakllanadi. Ana shu shakllanish uning ma'naviyatida, qalbida bir umr yo'lchi yulduz kabi nur sohib turadi. Rizouddin ibn Faxriddinning "Oila" risolasida: "Tarbiyali xotin ota-onasini, eri hamda bolasini, butun oila ahlini oilaga

munosabati bo'lgan do'st-u qo'shnilarini, xodim-u xodimalarini xulqi bilan mamnun qilur", — deyiladi.

Amoma binti Xoris ismli ayol tajribasidan misol. U o'z qizlarini kelin bo'lib, kuyovning uyiga ko'chirilishidan oldin saodatli oila asoslarini bayon qiluvchi nasihatlarini bilan kuzatgan ekan: "Ey qizginam, agar ahli fazl va ahli odoblarga nasihat kerak bo'lmaganida edi, senga nasihat qilmas edim. Lekin nasihat — g'ofilga eslatma, oqilga yordamdir". Agar qiz bola ota-onasining kambag'alligi sababli erga berilishi kerak bo'lganida, sen hech qachon uzatilmagan bo'lur eding. Chunki otangning boyligi ham, martabasi ham yetarli. Lekin hayot qonunlariga ko'ra ayollar erkaklar uchun va, aksincha, erkaklar ayollar uchun yaratilgandir.

Ey qizginam, endi o'zing o'sgan havodan ayrilding. O'zing yayrab-yashnagan oshiyondan chiqding va notanish joyga borib, avval o'zing bilmagan sherikka uchrayasan. U endi sening xojang, do'sting, mahbubingdir. Sen unga cho'ri bo'lsang, u senga qul bo'ladi. Sen unga yer bo'lsang, u senga osmon bo'ladi. Sen uning uchun 10 xislatni ado qilsang, oilada mas'ud va baxtiyor hayot kechirasizlar:

1. Qanoat sohibasi bo'l, undan xayiqib tur, ering uyga nima ko'tarib kelsa, xushfe'llik va odo-nazokat bilan qabul qilib ol va tashakkur ayt.

2. Eringga hamisha itoatda bo'l, amrlarini yaxshilab tingla va bajar.

3. Eringning nazari tushadigan joylarga e'tibor qil. Uy ichi va hovlini nihoyatda ozoda va tartibli tut.

4. Eringning burniga hushyor bo'l, dimog'iga yomon hid kirmasin, hushbo'ylik sezsin.

5. Ovqatni vaqtida tayyorla, aslo kechiktirma, kelishi bilan dasturxon yoz.

6. Uning ovqatlanish va uyg'onish paytini bilib ol, chunki ochlik va uyquning buzilishi erkaklarning g'azabini qo'zg'aydi.

7. Xojangning moli va ashyosiga e'tiborli bo'l, isrof qilma. Avaylab-asra, chunki uning mol-u dunyosi senikidir.

8. Eringning yaqinlari va qarindoshlarini hurmat qil. Bu bilan xojangni hurmat qilgan bo'lasan.

9. Eringning sirlarini boshqalarga aytuvchi bo'lma, uning ishonchini yo'qotasan.

10. Xojangning amriga osiy bo'lma, uning diniga to'g'ri keladigan barcha buyruqlarini ado qil. Shuni yaxshi bilib olginki, xojang xafa bo'lganda xursand ko'rinishdan, quvongan paytida g'amgin bo'lishdan o'zingni ehtiyot qil.

Zamonaviy oilalar rivojining pedagogik xususiyatlari

Umumiy huncha bo'lib, jamiyatning o'zi ham oilalardan tashkil topadi. Oila esa o'z o'rnida jamiyat bag'rida vujudga keladi, rivojlanadi. Ayni paytda oilaning jamiyatda o'z vazifalari mavjud.

Oilaning mohiyati va vazifalari dunyodagi barcha xalqlar uchun bir xildir. Lekin uning tashkil topishi, taraqqiy etishi va oiladagi vazifalarni bajarish jarayonlari har bir xalqda alohida, o'ziga xos xususiyatga ega.

Mustaqillik munosabati bilan o'zbeklarning oilaviy hayotida istibdod yillarida ta'qiq ostida bo'lgan ba'zi xususiyatlarni tiklash masalasi hal qilinmoqda. Masalan, tarixan tashkil topgan hovlining tashqi va ichki hovliga bo'linishi — xalqning milliy ruhini, iymon-u e'tiqodini, toat-u ibodatini aks ettirgan.

Hovlilarning ichki va tashqiga bo'linishi ayollarda farosat va malohat tuyg'ularini shakllantirishga, farzandlarning har xil odamlar nigohidan yiroqroq bo'lishiga, ortiqcha gap-so'zlarni eshitmaslikka, kattalarning ishiga aralashmaslikka imkon bergan. Ayniqsa, bu milliy odat to'y va ma'rakalarni o'tkazishga katta qulayliklar tug'dirgan. Yevropa madaniyatining ba'zida ko'r-ko'rona targ'ib qilinishi oilada ham o'z aksini topdi, tarbiyaviy ta'sirning kamayishiga, ojizlanishiga olib keldi, ma'naviy qashshoqlanish kuchaydi. Mamlakatimiz milliy istiqbolga erishgach, xalqning oilaviy qadriyatlari asta-

sekin tiklanmoqda, sun'iy ravishda turmushga kiritilgan ayrim oilaviy marosimlar xalq nazaridan qolib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasida «Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega» deyiladi. Yangi «Oila Kodeksi»ga va Konstitutsiyamizning 63-modda, 2-qismiga binoan «Nikoh tomonlarning ixtiyoriy roziligi va teng huquqliligiga asoslanadi. BMTning 1948-yil 10-dekabrda qabul qilingan «Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi»ning 16-moddasida shunday bandlar mavjud:

1. Balog'at yoshiga yetgan erkaklar va ayollar irqi, millati va diniy belgilari bo'yicha hech qanday cheklashlarsiz nikohdan o'tishga va oila qurishga haqli.

2. Ular nikohdan o'tishda, nikohda turgan vaqtlarida va uni bekor qilish vaqtida bir xil huquqdan foydalanadilar;

3. Nikohdan o'tayotgan har ikki tomonning erkin va to'liq roziligi asosidagina nikoh tuzilishi mumkin;

4. Oila jamiyatning tabiiy va asosiy hujayrasi sanaladi va jamiyat hamda davlat tomonidan himoya qilinishga haqli.

Shu bilan birga oila huquqi — nikoh tuzish va nikohni bekor qilish tartibi va shartlari; er-xotin, ota-ona bilan bolalar o'rtasida vasiylik va homiylik, bola asrab olish tufayli kelib chiqadigan munosabatlar; fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd qilish tarzini belgilaydigan huquqiy me'yorlar yig'indisidan iborat.

O'zbekiston birinchi Prezidenti Islom Karimov o'zining «O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li» asarida qayd qilganidek, «Bizning davlatimizni ham katta bir oila deb tushunish mumkin va lozim. Bunda o'zaro hurmat va qattiq tartib bo'lmasa, oilaning barcha a'zolari o'z burchlarini ado etmasa, bir-biriga nisbatan ezgulik bilan mehr-oqibat ko'rsatmasa, yaxshi va munosib tarzda yashash mumkin emas. Oila turmush va vijdon qonunlari asosiga quriladi, o'zining ko'p asrlik mustahkam va ma'naviy tayanchlariga ega bo'ladi, oilada demokratik negizlarga asos solinadi, odamlarning talab-ehtiyojlari va

qadriyatlari shakllanadi. O'zbeklarning aksariyati o'zining shaxsiy farovonligi to'g'risida emas, balki oilasining, qarindosh-urug'lari va yaqin odamlarining, qo'shnilarining omon-esonligi to'g'risida g'amxo'rlik qilishni birinchi o'rniga qo'yadi. Bu esa eng oliy darajadagi ma'naviy qadriyat, inson qalbining gavharidir».

Fransuz yozuvchisi Viktor Gyugo (1802—1885) ning bu haqdagi quyidagi fikri juda o'rinli bayon etilgan: «Kimki ayol huquqini himoya qilsa, bola huquqini himoya qilgan bo'ladi, boshqacharoq aytganda, u kelajakni himoya qilgan bo'ladi».

TEST

1. Egalitarlar oilasi bu-...

- a)* teng tengdoshlar oilasi
- b) zamonaviy oila
- d) an'anaviy oila

2. «Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi» qachon qabul qilingan?

- a)* 1948-yil 10-dekabr
- b) 1948-yil 12-dekabr
- d) 1949-yil 10-dekabr

3. «Kimki ayol huquqini himoya qilsa, bola huquqini himoya qilgan bo'ladi, boshqacharoq aytganda, u kelajakni himoya qilgan bo'ladi». Fikr muallifini toping.

- a)* Viktor Gyugo
- b) Pestalotsiy
- d) Farobiy

4. Kamida uch avlod bir tom ostida yashaydi va rahbarlik roli eng katta erkakka beriladi. Bu qaysi oila turi?

- a)* Patriarxal
- b) zamonaviy
- d) teng tengdoshlar oilasi

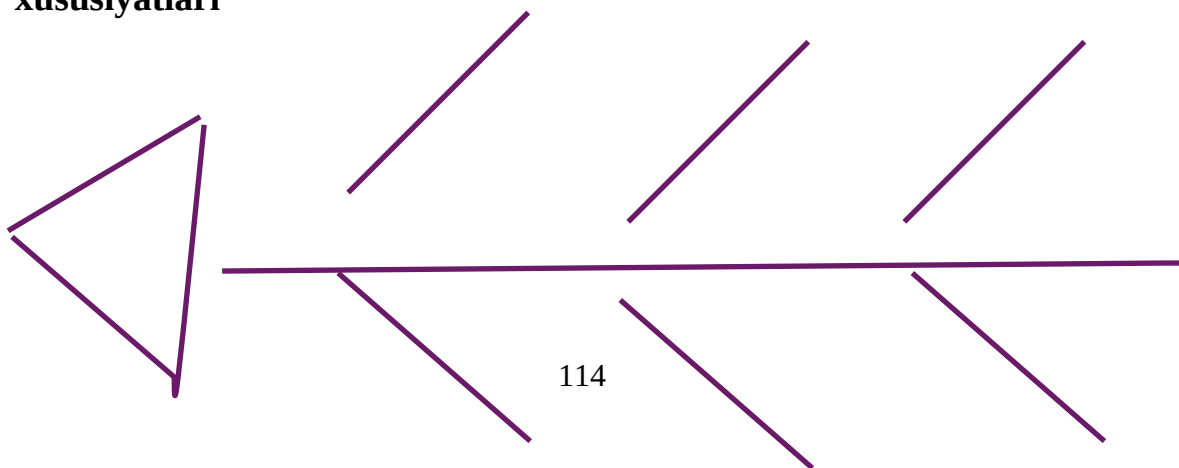
Mavzuni mustahkamlash uchun savollar.

1. Zamonaviy oilalar rivojining pedagogik xususiyatlari.
2. Zamonaviy oilalarning o'ziga xosliklari.
3. Zamonaviy oilalar rivojining ijtimoiy xususiyatlari.
4. Zamonaviy oilalar rivojining psixologik xususiyatlari.

Amaliy topshiriqlarni bajarish yuzasidan uslubiy ko'rsatmalar:

1. Talabalar matnlar bilan tanishish jarayonida zamonaviy oilalar odatda ijtimoiy, pedagogik, psixologik va huquqiy xususiyatlarni aks ettirishini yodda tutishlari kerak. Tavsiya etilgan matnlar o'z mohiyatiga ko'ra ijtimoiy, pedagogik va psixologik xususiyatlarni namoyon etadi. Ularni aniqlash esa talabalarning zimmasiga yuklatiladi.
2. Talabalarning kichik guruhlarda ishlash asosida zamonaviy oilalarga xos bo'lgan xususiyatlarni aniqlashtirar ekanlar, "Baliq skeleti" grafik organayzeridan foydalanishlari maqsadga muvofiqdir. Zero, ushbu grafik organayzer ham boshqa grafik organayzerlar kabi tahlil etilayotgan holat mohiyatini yaqqol aks ettirishga xizmat qiladi. Topshiriqni bajarishda talabalarning e'tiborlariga grafik organayzerning quyidagi namunasi taqdim etiladi:

**Zamonaviy
oilalarga xos
xususiyatlari**

Amaliy topshiriqlar:

1. Quyidagi matnlar bilan tanishib chiqing va ularda oilaga xos qanday xususiyatlar aks etganligini aniqlang

A. Oilaviy kitobxonlik shaxsning madaniy saviyasini oshirishda yo'lga qo'yish mumkin va lozim bo'lgan faoliyat turidir. Buning uchun ota-ona yoki oiladagi yoshi va ta'siri ulug' kishi tashabbus ko'rsatib, oila a'zolarining umumiy qiziqishlarini hisobga olgan holda biror kitobni tanlab kechki ovqatdan so'ng qiroat bilan o'qib berishi kerak bo'ladi. Oilaviy kitobxonlik har kuni yoxud haftaning ma'lum kunlari qat'iy tartibda yo'lga qo'yilsa, bolalarda badiiy kitobga qiziqish o'z vaqtida va qat'iy tarzda shakllanadi.

Ota-boblarimiz farzandlarga hamisha bir-birlari bilan inoq, totuv, hamdard, hamfikir bo'lib yashash inson hayotida juda muhim ahamiyatga ega ekanligini uqtirib kelganlar... Oilada tinchlik-totuvlik, halovat ko'p jihatdan aka-ukalarning ahilliklariga bog'liq. Odatda og'alar o'z inilariga yaqin do'st, maslahatchi bo'ladilar, ukalar o'z yo'lini topib olguncha, ularga moddiy va ma'naviy yordam berib turadilar. O'zbek odatlariga ko'ra, katta o'g'illar o'z kiyim-kechaklarini, asbob-anjomlarini, qalam-dovot, kitob-daftar va boshqa buyumlarini avaylab tutadilar. Chunki bu buyumlar o'zlaridan keyin ukalarga o'tadi.

Oilaviy an'analar – oilaning tabiiy va ijtimoiy ehtiyojlari asosida vujudga kelgan, avloddan-avlodga meros bo'lib o'tadigan, oila a'zolari ma'naviy shakllanishiga ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy-madaniy hodisa. Oilaviy an'ana ... oila a'zolari e'tirof etgan tartib va qoidalar majmuasi hisoblanadi. Oila ichidagi yaxshi munosabatlar shaxsning har tomonlama shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Oilaviy an'analar bu munosabatlarni yanada mustahkamlaydi va bolalarga ularning ta'sirini kuchaytiradi. Ular madaniyat va ma'naviy hayotni rivojlantirishda, avlodlar vorisligini ta'minlashda, jamiyat va shaxsning barkamol rivojlanishida muhim rol o'ynaydi.

OILA TARBIYASINING MAZMUNI VA MOHIYATI

Tayanch tushunchalar: oila, axloqiy tarbiya, estetik tarbiya, jismoniy tarbiya, iqtisodiy savodxonlik, Oila byudjeti

Oila-qon-qarindoshlik, qarindoshchilik (nikoh orqali) yoki birga istiqomat qilish orqali bogʻlangan odamlardan iborat ijtimoiy guruhdir

Axloqiy tarbiya-shaxsni shakllantirishda xizmat qiladigan koʻp qirrali jarayon.

Estetik tarbiya- jamiyatda maʼnaviy muhitni paydo qilishga koʻmak beruvchi muhim unsur

Jismoniy tarbiya- sogʻlikni mustahkamlash, odam organizmini uygʻun ravishda rivojlantirishga qaratilgan umumiy tarbiya.

Iqtisodiy savodxonlik- bu tejamkorlik, bolaning iqtisodiy jihatdan bilim doirasini kengaytirish, iqtisodiy ong, tafakkur va moddiy boyliklarga nisbatan oqilona munosabatni tarbiyalash.

Oila byudjeti – oila aʼzolarining oylik ish haqi hisobidan toʻplanib, daromad va harajatlarni yigʻindisidir.

Oila tarbiyasi yaxlit tizim sifatida

Oila ikki ustundan iborat:

Birinchisi - iqtisod, ikkinchisi - maʼnaviyat. Oilani shu ikki ustundan birisiz tasavvur etib boʻlmaydi. Lekin iqtisodda imkoniyatdan, maʼnaviyatda sharoitdan kelib chiqmoq kerak. Shunda oila mustahkam qoʻrgʻonga aylanadi. “Eng doʻzaxi ayol — erining imkoniyati darajasidan ortiq talab etuvchi ayoldir”, — deb uqtiriladi muborak hadislarida.

Oila tutishda maʼnaviyatning sharoit taqozo etgan tomonlari borki, bu haqda allomalarimiz eslatib oʻtishgan. Beruniy oila qurayotgan qizlarga otanonaning pand-nasihatlarini keltirib, oiladagi tinch-totuvlik koʻproq ayollar zimmasiga tushishini taʼkidlab shunday yozadi: «Ey qizim! Sen oʻrgangan uyingdan ketib, notanish xonadonga tushmoqdasan. Sen boʻlajak kuyovingning

hamma hislatlarini bilmaysan. Sen yer bo‘l, u esa osmon bo‘ladi. Demak, sen u bilan shunday yo‘l tutki, uning oldida yer kabi kamtar bo‘lsang, u osmon kabi olijanob bo‘ladi. Osmon shifobaxsh yomg‘iri bilan yerni ko‘kartirgani kabi u ham o‘z mehr-u shafqati ila seni xushnud etadi. Ering sendan faqat yumshoq va shirin so‘zlar eshitsin, yaramaydigan va eski libosda yoki sochlaring tartibga solinmagan holda uning oldida o‘tirma. Qizim, kuyovingdan kuchi etmagan va sotib olishga qudrati etmagan narsalarni talab qilma. Bunday qilsang orada totuvlik yo‘qoladi, turli xil janjallar paydo bo‘ladi. Qizim, rashk qilishdan saqlangin, chunki u ajralib ketishning kalitidir. Eringga hadeb gina qilaverishni man etaman. Yaxshisi, sen u bilan xushmuomalada, shirin so‘zli bo‘lgin, bu ishing har qanday sehr-u jodudan yaxshidir. O‘zingga xushbo‘y narsalar bilan oro bergil. Pokizalik hamisha yo‘ldoshing bo‘lsin».

82 yoshli Lev Tolstoy 1910-yil oktyabr oyining qorli, sovuq tunlaridan birida injiq ayolidan (ayoli boylikka berilgan edi) qutulish maqsadida uyini tark etib, boshi oqqan tomonga jo‘naydi. Oradan o‘n bir kun o‘tgach, kichkinagina temir yo‘l stansiyasida o‘pka shamollashidan vafot etgan yozuvchining so‘nggi so‘zi shu bo‘ldi: «Xotinimni yonimga yo‘latmanglar».

«Be‘mani injiqlik — zahri qotil»,— deydi Deyl Karnegi. «Oqila rafiqam! Agar ering yoningda bo‘lishini istasang, shuning payiga tushginki, toki u hech yerda sening huzuringdagi kabi rohat-farog‘at va muloyimlikka duch kelmasin»,— deb yozganida buyuk olim Pifagor ming karra haqli edi.

Oilada axloqiy tarbiya

Axloq kishilarning xulq-atvor normalari va qoidalarini, ularning o‘z-o‘ziga boshqa kishilarga, mehnatga, jamiyatga munosabati kabi axloqiy tushunchalarni o‘z ichiga oluvchi ijtimoiy ongning shakllaridan biridir. Axloq tarixiy xususiyatga ega, chunki u kishilik jamiyatida avlodlar tomonidan to‘plangan axloqiy tajribalar va munosabatlarni aks ettiradi.

Axloq ilmiy yaxshilik bilan yomonlik o'rtasidagi muammolar haqida bahs yuritib, insonlarning kamolotga erishish yo'lini yoritib boradi. Har bir inson bir olam bo'lgani kabi uning axloq-odobi ham juda murakkab olam desak yanglishmaymiz. Chunki shaxsning ichki va tashqi olamini o'rganish, bilish, tahlil qilish g'oyatda murakkab, bu ruhiyat bilan bog'liq holatdir.

Axloqli, odobli komil insonda odamiylikning eng yaxshi xislatlari: mehr-muhabbat, rahm-shafqat, adolat-u diyonat, hayo-yu iffat, imon-u e'tiqod kabilar mujassam bo'ladi, ayni paytda shu xislatlarning aksi - beburd, axloqsiz kimsalar fe'lida ko'rinadi. Har bir xalqning nufuzi va obro'-shuhrati kishilarning axloq-odobi, yaxshi xislat-fazilatlari bilan belgilanadi.

O'zbekistonning milliy mustaqillikka erishishi va hozirgi kunda Respublikamizda amalga oshirilayotgan siyosiy, iqtisodiy, tarixiy va ma'naviy o'zgarishlar jamiyatimiz ijtimoiy hayotida mazmunan boy ishlar qilindi. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning tashabbuslari bilan 1998-yil "Oila" yili deb e'lon qilindi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 63-moddasida "Oila jamiyatning asosiy bo'g'inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega" deyiladi.

Oila tarbiyasi kabi katta mas'uliyat birinchi navbatda ota va ona zimmasiga tushadi. Shu o'rinda bir narsani alohida aytish kerakki, bolalar tarbiyasida asosiy ta'sirchan kuch-qudrat bu – onadir. Ota ko'pchilik xalqlarda oilaning moddiy ehtiyojlarini qondirish va ta'minlash, qolaversa, oilaning xo'jalik ishlari bilan band bo'ladi. Bu o'zbek oilalarining tarixidan ma'lum bo'lgan haqiqat va ota-bobolarimizdan meros bo'lib qolgan an'anadir. Shunga ko'ra bola bilan ko'proq ona birga bo'ladi. Axir xalqimiz: "Sut bilan kirgan jon bilan chiqadi" deb bejiz aytmagan. Yuksak axloq-odob aqidalari bola ruhiga ko'proq ona suti bilan kiradi.

Oila tarbiyasida to'g'ri yoki egri o'sishga bog'bon mehnati va mahoratiga bog'liq. Egri o'sayotgan niholning qaddini rostlab qo'ymasa, u

noto'g'ri o'sadi. Yangi tug'ilgan go'dak tarbiyasi bilan shu yosh nihol holati o'rtasida qandaydir o'xshashlik mavjud.

Bundan ko'rinib turibdiki, axloq-odobning normalari – kattalarga hurmat, kichiklarga shafqat, halollik, rostgo'ylik, mehnatsevarlik va shu kabilar oiladan boshlanadi. Bu zikr qilingan pedagogik falsafiy tushunchalar oila rahbarining dunyoqarashi bilan chambarchas bog'liqdir.

Axloqiylik oiladan boshlanadi deb yuqorida ko'rsatib o'tdik. Inson dunyoga kelishi bilan o'zini o'rab olayotgan muhit ta'siriga tushadi, atrofdagi voqea-hodisalarga bog'liq bo'ladi. Chaqaloq gapira olmaydi. Bu tabiiy holat. Ota-onalarimiz bobo-momolarimizdan, biz esa ota-onalarimizdan, farzandlarimiz esa bizdan o'rganadilar. Avlodlar vorisligi ham ana shundan kelib chiqadi. Tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, avlod-ajdodlarimiz axloqiy fazilatlarni bir-birlariga o'rgatib, bir-birlaridan o'rganib kelgan. O'zbekona, milliy axloqda ota-bobolarimizning tarixiy tajribalari, davrlar sinovidan o'tgan saboqlari va bizga doim madad bo'lib turgan ruhiy quvvatlari jamuljamdir. Ularning sharofati ila milliy-axloqiy qadriyatlarimiz asrlar osha avloddan-avlodga o'tib kelmoqda. Chunki, bir tomchi bo'lsa ham ularning qoni tomirimizda oqayotir. Ana shu qonni jo'sh urdirmoq bilan yuraklarimiz uyg'oq, dillarimiz ravshan, tafakkurimiz munavvardir. Ana shunday kayfiyat bizning dilimizda ko'p yillardan beri yashirinib kelar edi. Endilikda milliy istiqloq tufayli milliy-axloqiy qadriyatlarimiz qaytadan tiklandi. Ulardan bolalarni ma'naviy – axloqiy jihatdan tarbiyalashda foydalanish oilaviy tarbiyamiz uchun ob'ektiv pedagogik zaruriyatga aylandi. Birgina misol: o'zbeklarda "har bir avlod o'zining etti pushtini bilishi kerak" degan odat bor. Buning zamirida nasl-nasabning tozaligi va pokligini saqlashga da'vat bor.

Sohibqiron Amir Temur o'z tuzuklarida yozadi: "Kelin izlamoqqa e'tibor berdim. Bu ishni davlat yumushlari bilan teng ko'rdim. Kelin bo'lmishning nasl-nasabini, yetti pushtini surishtirdim . . . sog'liq . . . jismonan kamolotini aniqladim . . . barcha qusurlardan holi bo'lsagina...kelin tushirdim". Bu so'zlarda o'z qonining tozaligini saqlash, uning aynishiga yo'l qo'ymaslik va

buning oldini olishga intilishini ko'rish mumkin. Zero, qondagi, ruhdagi aynish - millatning ming yillik qadriyatlarini nobud qilishi mumkin.

Xalqimizda shunday axloqiy qoidalar mavjudki, ular o'zbekligimizni namoyon qilib, qadrimizni boshqa xalqlar oldida ko'tarib turadi va milliy o'zligiga xosligi bilan ajratib turadi. Oilada bolaning ongiga go'dakligidanoq o'zgalar manfaatini o'z manfaatidan ustun qo'yish, jamiyat manfaatini shaxsiy manfaatdan ustuvor ekanligini uning ongiga singdirib borish muhimdir. Oilaviy tarbiya mahorati bolada uni o'rab turgan dunyoni fuqaro va vatanparvar sifatida ko'rish va anglab etishni o'rgatishda ko'rinadi. Toki, bola o'z atrofida, o'z yonida bo'layotgan voqea va hodisalarga befarq qaramaydigan bo'lsin, bolaligidanoq boshqalarning quvonchi va tashvishiga sherik bo'lsin, ko'nglidan o'tkazsin. Shunda boladagi fuqarolik hissi axloqiy qadriyat sifatida uning tabiatiga singib ketadi.

Fuqarolik hissini bola ongida shakllantirish, uni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash bugungi kunning asosiy mezonini bo'lib qolayotganligini to'la his qilish oilaviy tarbiyada muhim ahamiyatga egadir.

Oilada shaxsni axloqiy shakllantirish bolaning tug'ilishidan boshlanadi. U ko'pgina omillar ta'sirida tarkib topadi. Bu omillar oilaviy munosabatlar xarakteri, ota-onalarning namunasi, ulardagi umumta'lim darajasi, umummadaniy saviyasi hamda ularning pedagogik madaniyati va nihoyat, oilaviy hayotning tashkil etilishidan iborat. Bu omillar oilada bolani axloqiy tarbiyalashning mazmunini tashkil etadi va ular bir qator pedagogik xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Bular quyidagilardan iborat:

1. Ayrim oilalarda bolalar tarbiyasi faqat onalar zimmasida, ota esa bu ishdan o'zini chetga oladi. Go'yo, farzandlarini bog'cha, maktab tarbiyalab berishi shart. Tarixiy tajriba shundan dalolat beradiki, qadimdan o'g'il bolalar tarbiyasi bilan ota, qiz bola tarbiyasi bilan ona shug'ullangan, ammo ular asosan erkaklar nazoratida bo'lgan.

2. Ota-onalar bolalarga birdek munosabatda bo'lishlari, bir xil mehribon va g'amxo'r, talabchan va qattiqqo'l bo'lsalar bolalar hayoti butun va

mukammal bo'ladi. Biri talab qilganda, ikkinchisi yonini olsa tarbiya buziladi. Bolalariga haddan tashqari mehribonchilik qilayotgan ota-onalar ularni hurmat qilishdan oldin, o'zlarini ham hurmat qilishni o'rgatishlari zarur.

3. Ko'pgina ota-onalar bolalarini tarbiyalash borasida o'z vazifalari va burchlarini to'la his qilmaydilar. Boshqacharoq aytganda, ularda pedagogik tayyorgarlik yetishmaydi. Oilaviy tarbiya, avvalo, ota-onalarning o'zlarini o'zlari tarbiyalash demakdir. Chunki bola ayni paytda ta'sir ob'ekti va sub'ektidir. Biroq, ota-ona bola ana shunday obyekt ekanligini sezmasligi uchun harakat qilishi kerak. Ammo barcha ota-onalar ham buni tushunib yeta olmaydilar.

4. Oila hayotini to'g'ri tashkil qilish, oilada sog'lom axloqiy muhitni yaratish lozim. Bu ishda hech qanday mayda-chuydalar bo'lmasligi kerak. Har bir narsa bolaga ta'sir qiladi. Ana shu ta'sir natijasida salbiy yoki ijobiy odatlar, turlicha xulq-atvorlar paydo bo'ladi. Ota-onalarning har bir xatti-harakatini bolalar kuzatib turadi. Shuning uchun bolaga u yoki bu ishni qil yoki qilma deb nasihat qabilidagi o'rgatish yo'li bilan tarbiyalayman, deb o'ylamaslik kerak.

5. Har bir ota-ona bolasining barkamol inson bo'lishini istaydi. Farzandini ana shunday inson bo'lishidan nafaqat ularning o'zi, balki jamiyat ham manfaatdordir. Ota-onaning fuqarolik burchi ham shuni taqozo etadi. Shunga ko'ra har bir ota-ona, eng avvalo, mamlakat uchun bo'lajak fuqaroni tarbiyalayotganini unutmasligi lozim.

6. Ota-ona shaxsining o'zi bola tarbiyasida muhim rol o'ynaydi. Ularning oqilona o'g'itlari, pand-nasihatlarining hech biri ularning shaxsiy namunasi o'rnini bosa olmaydi. Bolalar axloqiy fazilatlarining tarkib topishida, oiladagi o'zaro ahillik, halollik va rostgo'ylik, o'zaro ishonchning mavjudligi, umuman, sog'lom axloqiy muhit muhim ahamiyatga ega.

7. Oilada bolalarni sevish, ularning shaxsiyatini hurmat qilish va hech qachon ularning izzat-nafsigaga tegmaslik zarur. Bunday jazolash usuli bola nafratini kuchaytiradi. Har qanday g'amxo'rlik talabchanlik bilan olib borilgani maqsadga muvofiqdir.

8. Har bir oilada uning o'ziga xos an'analari mavjud bo'lib, bu an'analar bola ongiga, uning xulq-atvoriga juda kuchli ta'sir qiladi. Masalan: oila a'zolarining tug'ilgan kunlarini o'tkazish, qarindosh-urug'lar holidan xabar olish va hokazolar.

9. Bola tarbiyasida ota-onaning ishxonasidagi, mahalla va qo'ni-qo'shnisi oldidagi obro'yi ham katta rol o'ynaydi va bolalarida ularga nisbatan faxrlanish hissini uyg'otadi. Ular shu ruhda tarbiyalanadilar.

Oilada bolalarni estetik ruhda tarbiyalash

Ota-onalarning butun hayoti, ularning fuqarolik qiyofasi, ma'naviy dunyosi bola tarbiyasining negizini tashkil etadi. Ota-ona bolalari uchun aziz va muqaddas kishilardir. Shu sababli ularga taqlid qiladilar, ularga o'xshashga intiladilar.

Oilada tarbiyaning yuqoridagi xususiyatlarini hisobga olish, bolani axloqiy jihatdan tarbiyalashda milliy axloqiy qadriyatlardan foydalanishning mohiyatiga, uning o'ziga xosligi va ahamiyatini tahlil qilishga yordam beradi.

Milliy mustaqillik sharoitida jamiyatning ijtimoiy – siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotida yuz berayotgan o'zgarishlar tabiiy ravishda va qonuniy tarzda xalq ravnaqiga yo'l ochdi, mustaqillikni mustahkamlashga samarali ta'sir ko'rsatdi. Natijada bu tarixiy jarayonlar oilada bola tarbiyasida ham o'z aksini topa boshladi. Buning uchun ota-onalarning o'zida milliy qadriyatlarga munosabat o'zgarmog'i lozim. Ular bolalarni ota-bobolarining pand-nasihatlarini, o'g'itlari, tajribalari asosida eng yaxshi va olijanob an'analar ruhida tarbiyalab kelganlar.

Ularning dono fikrlari, turmush saboqlari davrlar g'alviridan o'tib, saralanib bizgacha etib kelgan. Lekin hozirgi kunda o'zbek oilalarida bola tarbiyasi borasida salbiy holatlarni uchratish mumkin. Masalan: ayrim ota-onalar farzandlarining bemehrligidan nolishadi. Yomon yo'lga kirib ketgan farzandlari xususida ko'pchilik ota-onalarning fikrlari bir xil: "o'z bilganidan qolmaydi, hurmat qilishni bilmaydi...". Xo'sh, o'sha bemehr bolaning otasi yoki onasini

tarbiyali desa bo‘larmikan? Ishdan so‘ng, dam olish kunlari ota choyxonada, ona mehmondorchilikda bo‘lsa. Ayniqsa, ota ham, ona ham “ishbilarmonlik”ka sho‘ng‘ib ketib, go‘yo bola haqida tinmay qayg‘urib, boshini har eshikka urayotgan bir paytda, oilada bola tarbiyasi bilan kim shug‘ullanadi?.

Tarbiyasi og‘ir bolalarning ko‘payib borayotgani sir emas. Buning kelib chiqishining ichki va tashqi sabablari mavjud. Ota-onasi, qarindosh-urug‘i bo‘la turib, gohida bolalar “bolalar uyi”ga topshirilmoqda. Qachondan beri bizning xalqimiz “bolalar uyi” degan atamani qo‘llay boshladi?

“O‘nta bo‘lsa, o‘rni boshqa” deya bir etak farzandni tarbiyalab voyaga etkazgan ota-bobolarimizning siri nimada ekan?

Ko‘p bolali bo‘lish, bolajonlik qilish o‘zbeklarga xos milliy xususiyat hisoblanadi. Bugungi kunda ana shu milliy xususiyat kelajak avlodni axloqiy jihatdan tarbiyalashda juda qo‘l keladi. Negaki, oilada aka-ukasini, opa-singlisini yetaklab katta qiladi, bilganini o‘rgatadi. O‘sib ulg‘ayganlarida esa bir-birini qo‘llab-quvvatlaydi, bir-biriga yordam beradi. Shaxsda jamoatchilik hissini shakllantirish ana shu ko‘p bolali oilalardan boshlanadi.

Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, ko‘p bolali oilalarda ko‘pincha mehnatsevar, o‘zaro inoq va aqlli-hushli, axloq-odobli farzandlar o‘sar ekan.

Keyingi vaqtlarda jamiyatimiz hayotida ayrim salbiy holatlar ham ko‘zga tashlanmoqda. Afsuski, bugungi bozor iqtisodiyotiga o‘tayotgan serg‘alva sharoitda ayollarimizning ma‘lum qismi, tog‘ni ursa talqon qilgudek erlari uylarida turib, “ishbilarmonlik” bahonasi bilan shaharma-shahar turli-tuman ashyolarni sotib yurishmoqda. Hatto sarson-sargardon bo‘lsalar ham ayrim xorijiy mamlakatlarga ham “sayohat qilib”, borib kelayaptilar. Ularning ayrimlari yengil-yelpi yo‘llarga kirib ketyapdilar. Bu bilan o‘zbek ayollari nomiga isnod keltirmoqdalar.

Ayrim ayollarimiz “gap” o‘ynashib, tonggacha maishatga berilib ketayotganliklari, mehmonxonalar atrofidagi yengiloyoq ayollarning qilmishlari jamiyatimizning ma‘naviy-axloqiy muhitini buzmoqda. Ana shunday yengil-yelpi hayot kechirish – “ishqi” bilan yashayotgan bunday ayollarning uylarida

qolgan farzandlarining tarbiyasi nima bo'ladi? Murg'ak qalbi, jajji vujudiga nopoklik, haromxo'rlik ilk bor ona suti bilan birga kirgan begunoh go'daklar kelajakda sog'lom fikrli, ma'naviy-axloqiy inson bo'ladilar deb hech kim kafolat bera olmaydi.

Ana shunday "yumushlar" bilan band bo'lgan ayollarimiz kasofati tufayli gulday oilalarning buzilib ketishi, g'aribxona hamda yetimxonalarning ko'payishi, ayollarning onalik huquqidan mahrum bo'lishi, mayib-majruh, aqlan va jismonan nosog'lom, nogiron farzandlarning dunyoga kelishi kabi hollar sodir bo'lmoqda.

Bola tarbiyasini o'z holiga tashlab qo'yib bo'lmaydi. Agar shunday qilinsa, uning kelajagi barbod bo'ladi. Shaxsning ma'naviy tubanlashuvi nafaqat uning butun zurriyotiga, balki yon-atrofda nosog'lom muhitning paydo bo'lishiga olib keladi. Chunki har qanday odam o'z naslining davom etishi ko'p jihatdan farzandlariga ham bog'liq ekanligini yaxshi biladi. Unga ijobiy ma'noda katta ahamiyat berilishi esa farzandlarning salbiy ta'sirlarga berilib ketishining oldini oladi.

Har bir ota-onaning obro'si ma'lum bir ma'noda farzandlarining kamolotiga ham bog'liq bo'ladi. Shunga ko'ra oilani mustahkamlashga asoydil kirishgan va o'z naslini pok saqlagan millatninggina istiqboli porloq bo'ladi. Ta'lim-tarbiya ishlariga jiddiy e'tibor bermagan jamiyat, oila oxir-oqibatda ma'naviy qashshoq bo'lib qolaveradi.

Urf-odatlarimizga ko'ra oq harir libosda "yor-yor" sadolari ostida boshqa bir xonadonga farzand bo'lib, kelayotgan qiz hayo, ibo, iffat, nomusi bilan kelmog'i zarur. Shu bilan birga u ota-onadan ro'zg'or yuritish, oila tutishning o'ziga xos sir-u asrorlaridan ta'lim olmog'i ham kerak. Qiz bolaning baxti uning axloq-odobi mevasidir. Shirinso'zlik, samimiylilik, sermulohazalilik, go'zal xulq, yaxshi muomala, saronjom-sarishtalilik qiz bolaning ko'rkidir. Uning ko'rkiga ko'rk qo'shuvchi odamiylilik fazilatlarini zebo qilib boruvchi ota-onadir. Ota-onaning pand-nasihatlarini dillariga jo qilgan yigit-qizlar hayotda

qoqilmaydilar, qiyinchiliklarga sabrli, bardoshli bo'ladilar. Ularning kelgusi hayot yo'llari ham porloq bo'ladi.

Bir kuni Luqmoni hakim o'tib ketayotsalar, bir ona qiziga nasihat qilib, yaxshi odatlarni o'rgatayotgan emish: "Qizim sen ham balog'at yoshiga yetib qolding. Ertaga birovning xasmiga borasan, menikiga esa mehmonga kelasan, xolos. Sen yaxshi hayot kechiraman, obro'-e'tiborli bo'laman desang, qaynonangni hurmat qil. Hammadan erta tur! Hammadan kech yot! Qo'ling egri bo'lmasin, boshingga qilich kelsa ham rost gapir. Yolg'onchi, chaqimchi, ikkiyuzlamachi, g'iybatchi bo'lma, qo'lingdan keladigan xizmatini ayama, kelgan mehmonni izzat-hurmatini joyiga qo'yib kuzat. Oila a'zolariningni birovga yomonlama, ziyrak, dono, aqlli bo'l. Kuyovingning hurmatini joyiga qo'y, ko'chadan kelganida kutib ol. Ketganida kuzatib qo'y. Boriga shukur qil, sabr-toqatli, chidamli bo'l. Salomni kanda qilma. Shundagina baxt sening yo'ldoshing, g'am-tashvish esa kundoshing bo'ladi",- debdi.

Shunda Luqmoni hakim "Onasini ko'rib qiz ol, qirg'oq ko'rib bo'z ol!" deganlari shu bo'lsa kerak deb, yo'llarida davom etgan ekanlar.

Xulosa qilib aytganda, farzand ko'rib, ularni tarbiyalab, kishilarga, jamiyatga halol va fidoyilarcha xizmat qilishga qadar shaxslarni shakllantirish har bir ota-onaning ijtimoiy, ma'naviy burchi sanaladi.

Oilada bolalarni axloqiy tarbiyalashning usullarini xalq pedagogikasi manbalaridan o'rganishimiz lozim. Jumladan, tushuntirish, namuna ko'rsatish, odatlantirish, iltimos qilish, tilak-istak bildirish, yolvorish - iltijo qilish, maslahat berish, ko'ndirish, undash, ma'qullash, rahmat aytish, duo qilish, olqish, ta'na qilish, koyish, qarg'ash, qo'rqitish, uzr so'rash, la'natlash, so'kish, urish, kaltaklash kabilar. Lekin insonni axloqiy tarbiyalashda eng kuchli tarbiyaviy vosita sifatida o'git-nasihat, ibrat ko'rsatish, ma'qullash va maqtash, mukofotlash kabilardan foydalanish samarali natijalar berishi kuzatishlardan ma'lum. Xalq pedagogikasi materiallarida uchraydigan axloqiy tarbiya vositalari ichida:

1. bolalar o'yinlari;

2. choyxo‘rlik – choyxona gurungi;
3. bolalar gapi – gap – gashtak;
4. bolalarga kattalar bilan birgalikda:
 - to‘y marosimlari – beshik to‘yi, sunnat to‘yi, nikoh to‘yi, hovli to‘yi;
 - sayllar – dala sayli, gul sayli, qovun sayli;
 - yig‘in tomosha, tug‘ilgan kunni nishonlash, yigit bazmi, qiz bazmi, kelin salom, uloq, poyga, kurash;
 - a‘za ma‘rakasi;
 - safarga chiqish kabilar haqida ma‘lumot berish va ana shu vositalar asosida farzandlarimizni axloqiy tarbiyalash katta ahamiyatga ega. Chunki bolaning ijobiy yoki salbiy xatti-harakati ko‘pchilikning ko‘z o‘ngida namoyon bo‘ladi va ular tomonidan baholanadi. Ayrim ota-onalar o‘z o‘g‘il-qizlarining to‘y-hasham va ma‘rakalarga aralasha boshlaganidan keyingina ulardagi salbiy yoki ijobiy sifatlarni payqay boshlaydilar. Bunday hol ota-onalarning bolalariga singdirgan tarbiyasiga xulosa yasashga yordam beradi.

Oilada jismoniy tarbiyani yo‘lga qo‘yish

Oilada bolalarni jismoniy mashqlarni bajarishga o‘rgatib borish zarurdir. Chunki jismoniy mashqlar bolalarni sog‘lomlashtirishga, ularni chiniqtirishga va jismoniy mehnatga tayyorlashga yordam beradi.

Jismoniy mashqlar inson o‘zida bo‘lajak mehnat faoliyati (ov, turli mehnat qurollari yasash va hokazo) arafasida oldindan jismoniy tayyorgarlik ko‘rish ehtiyojini anglagan davrda paydo bo‘lgan. Tajriba insonga ov oldidan bo‘ladigan tayyorgarlik va uning natijalari o‘rtasida aloqa o‘rnatishga va to‘plangan harakat tajribasini avloddan-avlodga berish muhimligi baholashga imkon berdi. Inson ov qilishdan ancha oldin bo‘lajak faoliyatini mashq qiladi: hayvon tasvirini, (suratlar, tulup va hokazo) mo‘ljalga olishga harakat qiladi. Bunday harakatlarni ko‘p marta takrorlash natijasida insonda nishonga tekizish malakasi shakllangan, ko‘z bilan chamalash, kuch va boshqa fazilatlar rivojlangan. Shunday qilib, jismoniy mashqlar dastavval mehnatda jismoniy

qo'llaniladigan harakatlardan tashkil topgan. Keyinchalik jismoniy mashqlarning rivojlanishiga harbiy ish, fan va san'at sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Jamiyatning va jismoniy tarbiyaning rivojlanishi bilan mehnat harakatlari formalari va jismoniy mashqlar o'rtasidagi farq yo'qolib bordi. Bu murakkab harakat faoliyatidan ayrim mashqlar (turli masofalarga yugurish, uzoqqa uloqtirish, uzunlikka sakrash va boshqalar)ni ajratib olish va ulardan jismoniy tarbiya maqsadlarida foydalanish imkonini berdi. Jismoniy tarbiya nazariyasi va amaliyotining rivojlanishi jarayonida ayrim muskul gruppalari uchun maxsus (predmetlarsiz va predmetlar bilan, predmetlarda, gimnastika snaryadlari va boshqalarda) bajariladigan mashqlar shuningdek, o'yinlar (voleybol, basketbol, futbol, xokkey va boshqalar) uchun maxsus mashqlar yaratildi. Hozirgi vaqtda jismoniy mashqlarning katta miqdori mavjud va ularning rivojlanishi davom etmoqda.

Oilada bolalarni jismoniy mashqlarga o'rgatish orqali ularda sportning biror bir turi bilan mustaqil holda shug'ullanish malakalarini tarbiyalash mumkin.

Sport jismoniy mashqlarning biror turida yuqori muvaffaqiyatga erishishga yo'naltirilgani bilan xarakterlanadi, kishining ma'naviy va jismoniy kuchlariga yuksak talablar qo'yadi. Shuning uchun u faqat muayyan yosh bosqichining rivojlanish darajasidagina qo'llanishi mumkin. Bu esa jismoniy tayyorlik va sog'lig'iga muvofiq keladigan sharoitni talab qiladi. Sport jismonan kamol topishga xizmat qiladi va ma'naviy irodaviy fazilatlarni tarbiyalashga yordam beradi. Shuning uchun sport bilan shug'ullanish ayniqsa, kishi organizmining hamda inson shaxsining shakllanish davrida foydalidir.

Oilaning bolalar iqtisodiy savodxonligini oshirishdagi o'rni

Oila byudjeti oilaning ma'lum muddatda kutadigan daromadlari va harajatlarining hisob-kitobi. Oila byudjetining daromadi barcha oila a'zolarining ish haqi, turli mukofotlari, nafaqa, stipendiya, pensiya, shaxsiy yordamchi xo'jaliklardan olinadigan foyda va boshqalar yig'indisi hisoblanadi.

Oila byudjetining sarflanishi quyidagi yo‘nalishlarda bo‘lishini o‘rgangan edik:

1. Uy-joy harajatlari
2. Oila uchun oziq-ovqatlar, kiyim-kechaklar, transport harajatlari
3. Ro‘zg‘or uchun jihozlar
4. Oila miqyosidagi an‘anaviy tadbirlar o‘tkazish uchun sarf-harajatlar
5. Oilaga qo‘shimcha daromad keltiruvchi xo‘jalikka qaratilgan sarf-harajatlar (yem-xashak, kunjara, siylos, don va boshqalar).
6. Oila uchun texnikaviy jihozlar.

Sanab o‘tilgan sarf-harajatlar katta va kichik, doimiy va takrorlanuvchi bo‘lishi mumkin. Harajat turlari:

Uy-joy, avtomobil, zamonaviy texnika, an‘anaviy tadbir kabilarga sarflanadigan mablag‘ katta harajat hisoblanadi.

Turli uy-ro‘zg‘or anjomlari (bolg‘a, tesha, supurgi, changyutgich, qozon, idish-tovoq va boshqalar), ro‘zg‘orga oid, zarur kichik jihozlar, maydachuydalarga sarflanadigan mablag‘ kichik harajat deb ataladi.

Oziq-ovqat mahsulotlari uchun, oilaga qo‘shimcha daromad keltiruvchi xo‘jalikka yo‘naltirilgan sarflar hamda kundalik ehtiyoj uchun ajratiladigan mablag‘lar doimiy xarajat sanaladi.

Uy-hovli soliqlari, radio, telefon, gaz, suv, elektr kabilarga to‘lovlar, mavsumiy kiyim-kechaklar, o‘quv qurollari va boshqalarga sarflanadigan mablag‘lar takrorlanuvchi xarajat deb yuritiladi.

Oila byudjetini to‘liq va to‘g‘ri tushunishdan iqtisodning tub ma‘nosini anglash, shuningdek, «Iqtisod» qasrining sehrli kalitini topish boshlanadi. Gap shundaki, oila va uning a‘zolari ehtiyoji chegaralanmagan. Masalan: hamma oila hashamatli uy-joy, zamonaviy avtotransport, texnikaviy jihozlarga, eng yaxshi kiyim-kechak, sifatli oziq-ovqat, ko‘rkam dala hovli kabilarga ega bo‘lishni istaydi. Ammo, oila byudjeti doim chegaralangan. Demak, chegaralangan imkoniyatdan samarali foydalangan holda chegaralanmagan ehtiyojni qondirish muammolarini yechish iqtisodiyotni keltirib chiqaradi.

Oila byudjetini sarflash yo‘nalishlari turining ahamiyatiga qarab o‘zgaradi. Masalan, oila a‘zolarining avtomobil olishga bo‘lgan ehtiyoji birinchi o‘ringa qo‘yilsa, qolgan yo‘nalishlardagi sarf-harajatlar avtomobil sotib olish maqsadiga erishgunga qadar kamaytiriladi.

Shuningdek, yuqoridagi yo‘nalishlarda ko‘rsatilgan katta xarajatlarga bo‘lgan ehtiyoj maqsadga aylansa, qolgan yo‘nalishlarga sarflanadigan mablag‘ o‘z-o‘zidan kamayadi. Pul va molni kerakli, zarur narsalarga sarflagandan keyin qolgan puldan bir qismini kelgusi kunlar uchun saqlash lozim. Shunday qilinsa, doimo iqtisod qilib borilsa, katta sarmoya hosil bo‘ladi.

Iqtisod qilishga, tejashga odatlangan odamlar saodat va tinchlik bilan umr kechiradilar. To‘g‘ri, yaxshi yeyish, ichish, kiyish kerak, ammo «ko‘rpangga qarab oyoq uzat» naqliga amal qilinsa, boshqalarning narsalariga ta‘ma qilinmaydi, ko‘ngil ham xotirjam bo‘ladi. Qo‘lida bo‘lgan pulga, mulkka qanoat qilmagan odamning nafi butun dunyo moliga ham qanoat qilmaydi.

Isrof - o‘rinsiz, foydasiz ishlarga pul va mol sarflashdir. Qo‘ldagi pul va molni kerakli joylarga sarflash, yaxshi idora qila olish, isrofgarchilikdan saqlanish lozim. Shuhrat qozonish uchun to‘y va ziyofatlar qilib, pul sarflash nodonlikdir. Isrof natijasida yo‘qchilik, keyin har kimning mol, davlatiga ta‘ma va hasad qilish kelib chiqadi.

Bayt:

Sen agar isrof etishni tashlading,

Ul zamon davlat etagin ushlading.

Har qanday oila ma‘lum bir daromad hisobiga yashaydi. Davlatimiz oilalarning iqtisodiy quvvatini oshirishga yaqindan yordam berish maqsadida yildan yilga mehnatkashlarning oylik ish haqlarini oshiryapti, pensioner, talaba, yolg‘iz ona ham davlat e‘tiboridan chetda qolayotgani yo‘q. Davlatimiz oilaga ma‘naviy, iqtisodiy jihatdan yordam berar ekan, oilada kelajak yaratuvchisining xarakteri, mehnatga munosabati, axloqi, g‘oyaviy-madaniy saviyasi o‘sishini ko‘zda tutadi, oilalarning kundalik ro‘zg‘or uchun zarur narsalar, uy-joy bilan ta‘minlashni, ayolning mehnatini yengillatishni o‘z oldiga vazifa qilib qo‘yadi.

Bu esa mustaqil davlat oilasining mustahkamlanishida, byudjeti va xo‘jaligi rivojida muhim ahamiyat kasb etadi.

Yosh oilalar faqat bir-birlarini tushunmasligi tufayligina emas, balki iqtisodiy sharoitni yo‘lga qo‘ya olmasligi tufayli ham ajraladigan hollar uchraydi.

Shunday oilalar borki, qiyinchilik bilan topilgan pulni osongina sovradilar, ular oilaning iqtisodiy masalalari bilan yuzaki shug‘ullanadilar. Ammo bu borada o‘ylab ko‘radigan ko‘p muammolar bor. Oila a‘zolari oyiga qancha ish haqi olishi aniq, lekin bu pulni qaysi maqsadlarga qanday sarflayotganlari haqida aniq hisob-kitob yo‘q.

Oila byudjeti – oila a‘zolarining oylik ish haqi hisobidan to‘planib, daromad va xarajatlar yig‘indisidir. Xo‘sh, tabiiy va maishiy ehtiyojga sarflanganidan qolgan mablag‘ni nimaga sarflash kerak? Turistik sayohat uchunmi? Kitob sotib olishgami? Qimmatbaho kiyimlar uchunmi? Mashina xarid qilishgami? Buni oila a‘zolari hal qilishi kerak.

Oilada bolalarni yoshligidanoq oilaning iqtisodiy masalalarini hal qilishga jalb etish, birinchidan, bolaning ota-ona oldidagi qadrini oshiradi, bolaning o‘ziga ishonchini kuchaytiradi, ikkinchidan, pul sarflash madaniyatiga, hisob-kitobga, tejamkorlikka o‘rgatadi. Oila xo‘jaligining iqtisodiy masalalari, hamma oila a‘zolari ishtirokida o‘tadigan oilalarda pul-mablag‘ sababli janjallar ro‘y bermaydi, balki, oila a‘zolarini oila kollektiviga yanada jipslashtiradi.

Doimiy ravishda pul yetmay qolishi ko‘pgina oilalarda urish-janjalga sabab bo‘ladi. Ular pulni rasamadi bilan xarajat qilishni bilmaydilar. Pulni hisob-kitob bilan harajat qilish haqida o‘quvchilarga bir topishmoq aytish mumkin:

Ota o‘g‘liga chaqa pul berib:

- O‘zimizga, sigirimizga, tovuqlarimizga yegulik biror narsa xarid qil, - dedi.

O'g'li bozorga bordi, o'ylab-o'ylab bir narsa xarid qilib keldi. Bundan ota xursand bo'ldi. O'g'il nima sotib olgan edi?

- Qovun.

O'qituvchi javobni izohlab, davom etadi.

Oila byudjetini, xo'jaligini to'g'ri boshqarish uchun yil boshida er-xotin bir yil davomida qilinadigan harajatlarni hisoblab chiqadi. Bu umumiy daromadga nisbatan olinadi. Harajatlar uch qismga ajratiladi:

1. Har oyda takrorlanadigan joriy harajatlar: oziq-ovqat, turar joy haqi, transport, gigiyenaga sarflanadigan mablag'.

2. Aniq hisob-kitobsiz, taxminiy sarflanadigan (kitob xarid qilishga, gazeta-jurnalga) mablag'.

3. Uzoq muddat saqlanadigan buyumlar sotib olishga sarflanadigan mablag'.

Yillik umumiy daromaddan sug'urtaga, oilaning katta a'zolari sarf qiladigan ba'zi xarajatlarni chiqarib tashlaymiz. Xarajatni rejalashtirishni kunda bo'ladigan xarajatlarning aniq miqdorini belgilashdan boshlash kerak, shunda undan ortgan daromad uzoq muddat saqlanadigan buyumlar sotib olishga sarflanadi.

Kundalik xarajatlar oilaning umumiy daromadiga hamda yashash usuliga qarab belgilanadi. Bunda uy-ro'zg'or ishlarini boshqaradigan ayolga ham ko'p narsa bog'liq, shunday ayollar borki, hech qachon ovqati aynimaydi, nonni isrof qilmaydi, hammayoq saranjom- sarishta, hech shoshib qolmaydi, ro'zg'orida doim hamma narsa yetarli bo'ladi. Boshqa bir ayol buning mutlaqo teskarisi. Bu esa ayolning qizligida uyida olgan tarbiyasiga ham bog'liq.

Ba'zi oilalar kayf-safoni, to'kin-sochin dasturxon atrofida mehmon kutishni, sovg'a-salom bilan mehmonga borishni, boshqalari sayohatni, yana ba'zilar kutubxonalari uchun kitob yig'ishni sevadilar. Xarajat ham shunga qarab bo'ladi.

Ayrim bolalar ota-onalarining oylik daromadlari qancha ekanligini bilmagani uchun ba'zi qimmatbaho narsa olib berishni talab qilib turib oladi.

Oylik daromadni bilganida u bunday qilmasdi. Shuning uchun Makarenko bolani oila xo'jaligini yuritish ishlaridan xabardor qilib turish kerakligini uqtirgan edi.

Agar oila yaxshi ta'minlangan bo'lsa, bu haqda bolaning o'rtoqlariga maqtanishiga yo'l qo'ymaslik kerak.

Oila o'z ehtiyojlarini qiyinchilik bilan (ma'lum bir sabablarga ko'ra) qoplayotgan bo'lsa, shunday qilish kerakki, bola boshqalarga hasad bilan qaramasin. Bola mehnatsiz keladigan daromaddan ko'ra, qiyinchilik bilan, mehnat bilan oila hayoti yaxshilanishidan faxrlansin.

Agar oilada pul mablag'lari to'g'ri sarflansa, bu oiladagi bola bosiq, tejamkor, pulning qadrini biladigan bo'lib ulg'ayadi.

Shunaqa oilalar borki, oylik olishi bilan bolalarga shirinliklar, o'yinchoqlar sovg'a qilishadi-yu, keyin tang holga tushib qolishadi. Bunday oilalardagi bolalar pul va buyumlarning qadriga yetmaydi, borgan sari katta talablar qo'ya boshlaydi. Ota-ona qiyinchilik bilan bo'lsa-da, bolaning xarxashasidan qutulish uchun aytgan narsasini olib beradi. Bundan bolada boqimandalik kayfiyati, isrofgarchilik odati, xudbinlik paydo bo'ladi. U haqiqiy yurt farzandi, mehnatkashi bo'la olmaydi.

Bundan bolaga umuman sovg'a bermaslik kerak, degan ma'no chiqmaydi, sovg'a bolaga katta xursandchilik baxsh etadi va u sovg'a kutadi! Puxta o'ylab qilingan sovg'aning tarbiyaviy ahamiyati katta bo'ladi.

Bolaning oila xo'jaligi ishlarida qatnashishi o'zining ortiqcha talablarini tiyishga, isrofgarchilikka qarshi kurashga o'rgatadi. Bola 8-9 yoshga yetganda xarajatlarni hisobga olgan holda oldindan pul berib turish mumkin. Bola bunga o'rgangandan keyin uni muntazam ta'minlab turish zarur. Bolaning mehnati yoki

o' qishi uchun hech qachon pul bilan rag'batlantirmaslik kerak.

TEST

1.«Be'mani injiqlik — zahri qotil»,— deydi

a)* Deyl Karnegi

b) Pifagor

d) Tolstoy

2. – oila a'zolarining oylik ish haqi hisobidan to'planib, daromad va harajatlarni yig'indisidir.

a)* Oila byudjeti

b) daromad

d) isrofgarchilik

3. Jismoniy mashqlarning rivojlanishiga harbiy ish, fan va san'at sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

a)* harbiy ish, fan va san'at

b) faoliyat

d) chiniqish

4. Ma'naviy- irodaviy fazilatlarni tarbiyalashga yordam beradigan mashg'ulot bu-?

a)* sport

b) tejamkorlik

d) savodxonlik.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar.

1. Oila tarbiyasi yaxlit tizim sifatida.

2. Oilada axloqiy tarbiya.

3. Oilada bolalarni estetik ruhda tarbiyalash.

4. Oilada jismoniy tarbiyani yo'lga qo'yish.

5. Oilaning bolalar iqtisodiy savodxonligini oshirishdagi o'rni.

Amaliy topshiriqlar:

1. Oilada tashkil etiladigan tarbiya yo'nalishlarini aks ettiruvchi tasvirni yarating.

2. Kichik guruhlarda oilada tashkil etiladigan tarbiya yo'nalishlarining mohiyatini aks ettiruvchi "Kichik esse"ni yarating.

Amaliy topshiriqlarni bajarish yuzasidan uslubiy ko'rsatmalar:

1. Talabalar oilada tashkil etiladigan tarbiya yoʻnalishlarini aks ettiruvchi tasvirni shakllantirishda ikki guruhda ishlaydilar. Har ikki guruh tomonidan yaratilgan tasvir muhokama qilinishi, ular orasidan oilada tashkil etiladigan tarbiya yoʻnalishlarini toʻliq aks ettira olgan tasvir tanlanadi.

2. Kichik guruhlarda oilada tashkil etiladigan tarbiya yoʻnalishlarining mohiyatini aks ettiruvchi “Kichik esse”ni yaratishda talabalar kichik guruhlarda ishlaydilar. Har bir kichik guruhga alohida-alohida topshiriq beriladi. M: kichik guruhlariga beriladigan topshiriqlar quyidagicha boʻlishi mumkin:

№	Guruhlar	Topshiriq mazmuni
1	1-guruh	Oiladagi maʼnaviy-axloqiy tarbiya
2	2-guruh	Oiladagi aqliy tarbiya
3	3-guruh	Oiladagi mehnat tarbiyasi
4	4-guruh	Oiladagi estetik tarbiya
5	5-guruh	Oiladagi jismoniy tarbiya
6	6-guruh	Oiladagi jinsiy tarbiya
7	7-guruh	Oiladagi ekologik tarbiya
8	8-guruh	Oiladagi huquqiy tarbiya
9	9-guruh	Oiladagi iqtisodiy tarbiya

OILA TARBIYASI METOD, SHAKL VA VOSITALARI

Tayanch tushunchalar: oila, oila tarbiyasi, tarbiya metodlari, urf-odat, anʼana, marosim. aqika.

Oila- jamiyatning kichik boʻgʻini.

Oila tarbiyasi- ota-ona, vasiy yoki kata kishilar tomonidan bolalarni tarbiyalash.

Tarbiya metodlari- maqsadni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun foydalaniladigan usullar.

Urf-odat- kishining fe'l-atvorida mustahkamlanib qolgan va keyinchalik o'z-o'zidan beixtiyor bajariladigan harakat.

An'ana -ijtimoiy hayot, mehnat, madaniyatining barcha sohalariga xos hodisa sifatida juda keng doirani qamrab oladi. Urf-odat esa muayyan bir kishining turmush tarzi, xatti-harakati, xulq-atvori, muloqoti va oilaviy munosabatlarida namoyon bo'ladi.

Marosim – inson hayotidagi muhim voqealarni nishonlashga qaratilgan, rasmiy va ruhiy ko'tarinkilik vaziyatida o'tadigan, tartib-qoidalariga amal qilinadigan tadbir.

Aqiqa- farzand 7, 14, 21, 28 kunlik bo'lganda qo'y so'yib, osh damlab, qarindosh-urug', qo'ni-qo'shnilar ishtirokida tashkil etiladi. U ikki jon - ona va bolaning eson-omon bo'lishi niyatida, Ollohga shukonalik ramzi sifatida o'tkaziladi.

Oilada bolalarni tarbiyalash metodlari

Oila tarbiyasi metodlari – muayyan jamiyatda ijtimoiy maqsadni amalga oshirish jarayonida pedagogik faoliyatning samaradorligini ta'minlash maqsadida foydalaniladigan tarbiyaviy ta'sirlar tizimidan iborat. Bu metodlar shaxsiga yo'naltirilgan bo'lib, bolalarda ijobiy mazmundagi sifatlarni tarbiyalash, ularni har tomonlama, barkamol shaxs bo'lib kamolga yetishlarini ta'minlashga xizmat qiladi.

Obro' bir kun yoki bir yil mobaynida hosil bo'ladigan jarayon emas. Obro'ni inson hayot mazmunidagi faoliyati jarayonida asta-sekin shakllanib boradi. Ota-onaning oiladagi obro'si tarbiya vositasi sifatida xizmat qiladi. Obro' oilaviy munosabatlar jarayonida shakllanadi.

Ma'naviy axloqiy xislatlarni, zamon ruhiga mos tushadigan fazilatlarni shakllantirishga qaratiladi. Mazkur toifadagi oila a'zolari davrasidagi suhbatlar, munozaralar, bahslar mulohazalar o'zaro tenglik, hurmat ruhiga bo'ysundiriladi. Oilaviy munosabatlarining ushbu ko'rinishda turli yoshdagi, jinsdagi bolalarga maqsadga muvofiq tarbiyaviy ta'sir o'tkazish imkoniyati mavjuddir.

Shu boisdan tasodifiy voqea va hodisalarning sodir bo'lish turli tarzda baholanadi va ularga bevosita aloqador oila a'zolari turmush tajribasidan kelib chiqqan holda yo rag'batlantiriladi yoki tanbeh beriladi, jazolanadi. Bunday odilona amalga oshirilgan muloqot ta'sirida o'gil-qizlar ruhiy dunyosida ota-onaga nisbatan dilkashlik, xushmuomalalik, o'z faoliyati uchun javobgarlik, o'z-o'zini boshqarish kabi muhim insoniy fazilatlar paydo bo'ladi.

Pedagogika fanida e'tirof etilgan qarashlarga muvofiq tarbiya metodlari o'sib kelayotgan avlod tarbiyasini tashkil etish, ularda ma'naviy-axloqiy, aqliy hamda irodaviy sifatlarni tarbiyalash maqsadda qo'llaniladi. Milliy xususiyatlarni namoyon etuvchi tarbiyaning muhim omillari bo'lgan tarbiya metodlari esa yosh avlodni muayyan jamiyatda tan olingan ma'naviy-axloqiy me'yorlarga asoslanib tarbiyalashni nazarda tutadi.

Oila tarbiyasini tashkil etish chog'ida qo'llanilayotgan tarbiya metodlari o'zlarining yo'nalishi, mazmuni va asosiy g'oyasiga ko'ra rang-barangdir. Oila tarbiyasi metodlarini quyidagi tarzda guruhlash mumkin:

1. Mazmuniga ko'ra.
2. Qo'llanilishiga ko'ra.
3. Ta'sir darajasiga ko'ra.

O'z navbatida oila tarbiyasida qo'llaniladigan metodlar guruhining har biri ham alohida guruhlarga ajratiladi. Ular:

I. Mazmuniga ko'ra: 1) ijobiy xarakterga ega metodlar; 2) salbiy xarakterga ega metodlar.

II. Qo'llanilishiga ko'ra: 1) faol qo'llaniladigan metodlar; 2) kam qo'llaniladigan metodlar.

III. Ta'sir darajasiga ko'ra: 1) faoliyatdan norozilikni ifoda etuvchi metodlar; 2) faoliyatni rag'batlantiruvchi metodlar; 3) faoliyatning ta'qiqlanishiga olib keluvchi metodlar.

Oilada munosabatning yana bir turi «avtoritar» -- yoki «obro'talab» munosabat deb atalib, bunda ota-onaning obro'si shaxslararo muloqotda hal qiluvchi, yetakchi rol o'ynaydi. Shaxslararo teng huquqlilik, erkin xatti-harakat

qilish, tashabbuskorlik bunda o'z ahamiyatini yuqota boshlaydi. Oila a'olarining yurish-turishi, xatti-harakati ko'pincha kattalar tomonidan cheklab qo'yiladi.

Ota-ona tomonidan tarbiyaviy ta'sir o'tkazishning asosiy usuli bu jazolash hisoblanadi, biroq, onda-sonda rag'batlantirish usulidan foydalanilganda ham ma'naviy rag'batlantirish imkoniyatiga ega bo'lmaydi, munosabatdagi bunday noxushlik ota-ona ko'zlagan tarbiyaviy maqsadni amalga oshirmaydi va past samara beradi. Buning oqibati natijasida oila a'zolari o'rtasida, mehr-oqibat hissi pasayadi. Ushbu paydo bo'lgan salbiy nuqtai nazar ota-onaga nisbatan qo'llaniladi.

Farzandlarda ota-onaga yaqinlik mehr-muhabbat hissi bir oz bo'lsada kamayadi, keyinchalik bu tuyg'u uzoqlashishi «begonalashish» tomoniga o'sib o'tadi. Oilaviy turmush munosabati ichida «liberal» (murosasozlik) toifasi ham ko'zga tashlanib turadi. Oila davrasida ota yoki ona murosasoz, ko'ngilchang bo'lishlik tashqi ko'rinishidan iliq ruhiy iqlimini o'ziga aks ettirganday bo'lib tuyulsa ham, aslida unda hamjihatlik, o'zaro tushunish yetishmaydi. Murosasozlik ta'sirida farzandlar fe'l-atvorida munofiqlik, ikkiyuzlamachilik, kelishuvchilik kabi illatlar tarkib topishi mumkin.

Ota-ona obro'si oiladagi axloqiy tarbiyaning garovi hisoblanadi.

Buyuk allomalarning mulohazalariga ko'ra, tarbiyada hazilga yo'l qo'yuvchi jiddiylik hukm surishi lozim, lekin hamma ish hazilga, ermakka, sertakalluflikka, adovat, tirnoq orasidan kir izlashga aylanib ketmasligi kerak.

Shu boisdan muayyan pedagogik-ruhiyat qonun-qoidalariga rioya qilingan holda ota-onalar tarbiya tamoyillari, usullari, vositalari bilan qurollangandagina haqiqiy nazokatga va odobga erishish mumkin. Bu narsa ulardan chuqur izlanishlarni talab qiladi. Oilada farzandlarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishining iltimos, maslahat, ishontirishi, talab qilish, buyruq va tanbeh berish, jazolash, rag'batlantirish singari qator usullaridan o'z o'rnida va me'yorida foydalanilmasa, ko'zlagan maqsadga erishib bulmaydi.

Mezon tuyg'usi va me'yor hissiga amal qilish ota-ona ruhiy dunyosiga, ma'naviyatiga singib borsa, u holda farzandlaridan uzoqlashishi, begonalashish,

bordi-keldiga borish, anglashilmovchilik g'ovining vujudga kelishi, bachkanalashish, badjahllik, asabbuzarlik xulq-atvori namoyon bo'lmaydi.

Tarbiyaning muhim roli nutq hisoblanadi, shuning uchun ota-ona o'z nutqida yoqimsiz ohang bilan, mantiqsiz va qaytariq so'zlarini ishlatish vaqo'llash bilan farzandlarni ranjitmaslik, ularda ishonch hissini so'ndiradigan, hazil-mutoyiba, samimiy bo'lmagan fikr va mulohazalardan saqlanish kerak. Hayotda muloyimlikka, shirinsuxanlikka, samimiylikka, sof vijdonligi, dilkashlik va hotamtoylikka hamdardlikka nima etsin!

Odatda, ota-ona nazokatli bo'lgandagina haqiqiy obro'-e'tiborga erishadi. Bundan tashqari obro'li bo'lmoq uchun ishonch har tomonlama rivojlangan bo'lishi, shuningdek, aqliy, axloqiy estetik jihatdan muayyan cho'qqiga erishgan bo'lishi darkor. Bularning barchasi ota-onadan aql-zakovatli, milliy udum va urf-odatlarni mukammal egallagan shaxs bo'lishni talab qiladi.

Oilaviy turmushda farzand kamol topishini to'g'ri yo'lga qo'yishning asosiy vositasi bolada e'tiqodni shakllantirishdir. Buni bolani faqat ishontirish yo'li bilan amalga oshirsa bo'ladi. Shuning uchun ota-ona o'g'il -qizlarni voyaga yetkazishda ularni ko'r qilishga yoki asosiz buyruq berishga tayanmasligi kerak. Xo'sh, ota-ona obro'si farzandlarda qachon paydo bo'ladi? Oilaviy turmush tajribalaridan shu narsa ma'lumki, ota-onaning obro'si davlat va oila a'zolari oldida javobgarlikni his qilishdan boshlanadi. Mabodo ota-ona o'z ishi, o'z burchi uchun javobgar ekanligini tasavvur qila olsa va unga amaliyotda rioya qilsa, mana shu narsa ularning obro'- e'tibor qozonishi uchun asosiy zamin hisoblanadi. Ularning ruhiy dunyosi, ma'naviyati oilaviy iliq muhit uchun yetarli va ta'mirchan bo'lsa, o'z-o'zidan obro' qozonilaveradi, oila a'zolari o'rtasida mehr-muhabbatga erishadi.

Agarda ota-onalar o'zlarining xulq-odob xislatlari, his-tuyg'ulari, xatti-harakatlarida bularga rioya qilsalar, oila a'zolari hamda jamoatchilik o'rtasida yetarli darajada obro' qozona oladilar. Lekin, obro' qozonish shaxsning tezkorlik bilan amalga oshiriladigan sifati emas. Ota-ona obro'si butun hayot davomida kundalik ibratli xulqi, axloqi, intizomi, aql-zakovati, kamtarinligi,

ishbilarmonligi bilangina qo'lga kiritishadi. Ibrat, namuna, chekilgan zahmat, zakovat, chin ezgu niyat, xayrli ish, samimiylik evaziga yuzaga kelgan obro' haqiqiy obro' bo'ladi.

Bunday obro' farzandlar xayrixohligi va hamdardligiga sazovor bo'ladi. Natijada oila a'zolari totuv, osoyishta, inoq, ahil, xotirjam, hamjixat turmush kechiradilar. Oiladagi farzanddar yuksak his-tuyg'uli, ma'naviyatli, madaniyatli inson sifatida ruhiy ozuqa oladilar, ular ota-onalari bilan bexad faxrlanadilar, his-hayajonga to'ladilar va shu bilan yashaydilar, asta-sekin eng zarurshaxsiy fazilatlarini egallab boradilar.

O'zbek oilalarida tarbiya jarayonida qo'llaniladigan metodlar

Ijoby metodlar	Salbiy metodlar	
So'rash	Arazlashish	Sovg'a berish
Talab qilish	Ayblash	Homiylik qilish
Tasalli berish	Bahslashish	Qarg'ash
Ta'birlash	Begona qilish	Xo'mrayish
Ta'kidlash	Biriktirish	Zorlanish
Ta'kidlash	Bitim tuzish	Aldash
Buyurish	Girgiton bo'lish	Bachkanalashish
Va'da olish	Tahsinlash	Vaysash
Ta'qiqlash	Tenglashish	Gij-gijlash
Hamdard bo'lish	Tergash	Gina qilish
Hurmat qilish	Uyaltirish	Yomonlash
Kafil bo'lish	Shavqlantirish	Zarda qilish
Kengashish	Erkalatish	Ko'r-ko'rona ishonish
Koyish	Yalinish	Majbur qilish
Kuzatish	O'ynatish	Nizo keltirib chiqarish
Ko'rsatish	O'rgatish	So'kish
Maqtash	O'qitish	Urishish
Nasihat qilish	Qaytarish	Ishonchisizlik bildirish
Ovutish	Hazillashish	"Men"ligini tan olmaslik
Odatlantirish		

Oqlash		
Tushuntirish		
Ishonch bildirish		
Baholash		

Ota-onalarning tarbiya metodlarini tanlash va qo'llash shart-sharoitlari

Oilaviy turmushda ayrim ota-onalar faqat tazyiq o'tkazish yo'li bilan farzandlari hamda boshqa oila a'zolari davrasida obro' orttirishni xohlaydilar, bu narsani yashashning asosiy vositasi deb hisoblaydilar. Bunda ular qo'rqitish, buyruqberish, ruhan ezish, tahqirlash, u tazyiq o'tkazish usullarini qo'llaydilar. Goho ular zaxarxandalik va badjahllikni bola tarbiyasining eng muhim usuli deb biladilar. Qo'rqinch asosida bolada vujudga kelgan «tobelikni», «bo'ysunishni» ular o'zlaricha farzandlari davrasida erishgan obro'si deb o'ylaydilar, tarbiyaning bu usuli yuqorida aytib o'tilganidek avtoritar deb aytiladi.

Ayrim ota-onalar esa o'z farzandlari bilan kamroq muloqotda bo'lishni, o'zlarini ulardan uzoqroq olib yurishni shu yo'l bilan obro' orttirishni ham hayol qilishadi. Ularning nazarida go'yo farzand bilanqancha kam uchrashishsa, ma'lum masofadan muomala qilishsa, shuncha ko'proq obro' qozonish mumkin emish. Bu noto'g'ri tushuncha, yuzaki qarorga kelish hisoblanadi. Aksincha ota-onalar o'z farzandi bilan qancha kam muloqotda bo'lishsa, ularning ruhiyati bilan yaqindan tanishmasa, o'z ta'sirini o'tkazmasada, ular o'rtasida begonalashish, befarq bo'lish, his-tuyg'ulari, ishonishlari, xohishlari kelib chiqadi.

Hozirgi paytda shunday ota-onalar ham uchraydiki, ular bolaga faqat rasmiyatchilik bilan munosabatda bo'lish orqali obro' orttirishga harakat qilishadi.

O'z maqsadlarini amalga oshirish uchun ular qildan qiyiq qidirishadi, xatti-harakatlarni keltirib chiqargan asl sababdan ko'z yumishadi. Bolaga hadeb tanbeh berishadi, begonalar davrasida kalaka qilishadi. Uning yurish-turishlarini cheklab qo'yishadi, bo'lar-bo'lmasga tanbeh berishadiyu, arziyas harakat uchun jerkib, siltab tashlashadi. Farzandlariga ko'p pand-nasihatqilaverish ham

shaxslararo munosabatda noxush kechinmalarni vujudga keltiradi. Ota-onalar arzimagan mayda-chuyda muammo, mulohaza, ko'mak uchun ham uzundan uzoq o'g'it-nasihat qiladilar. Farzand erkini poymol etib, mustaqil fikr yuritishi, intilishini oyoq osti qilishgacha borib etadilar. Ular o'zlarining nasihatgo'yliklarini ota-onalik burchi deb baholaydilar. Mayda gaplik, ezmalik bilan o'g'il-qizlar o'rtasida haqiqiy obro' qozonib bo'lmaydi.

Turmushda soxta yaxshilik qilish orqali farzandlari oldida obro' orttirishmoqchi bo'ladigan ota-onalar ham bor. Bunday ota-onalar o'zlarining yumshoq muomalaligi, bezorligi, kechiruvchanligi, yon beruvchanligi, kam talabchanligi bilan farzandlarini o'zlariga rom qilib olishni istaydilar. Ularning fe'l-atvorida, na ma'naviyatida qat'iyatlilik, na talabchanlik, na barqarorlik mavjud. Tilyog'lamachilik, soxtalik, sun'iylik bilan bolada yuksak insoniy xislatlarni, oliyjanob his-tuyg'ularni, irodaviy sifatlarni tarkib toptirib bo'lmaydi. Ota-ona obro'sini orttirishda ibrat ko'rsatish usuli muhim rol o'ynaydi, oilada tarbiya ishini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun ota-ona tinmay o'zlarini ham pedagogik, ham ruhiy jihatdan tarbiyalab borishlari kerak, ular o'zlarida yetishmaydigan sifatlarni egallab borib, mavjud illatlarni batamom tugatishlari lozim. Chunki ota-onaning tarbiya jarayonidagi iste'dodi – bu farzandlarga nisbatan muhabbat va sadoqatdan iboratdir.

Ota-onalar o'z farzandlari o'rtasida obro'ga ega bo'lishlari uchun qator chora tadbirlarni amalga oshirishlari zarur. Farzandlarni yoshiga mos holdaqator tarbiyaviy ishlar olib borishlari darkor.

- Ota-onalar farzandlari davrasida obro' orttirish uchun ularning ruhiy dunyosiga kirib borishlari ayni muddaodir. Chinki obro'ga ega bo'lmoqchi bo'lgan har bir ota-ona qimmat vaqtlarini o'z norasidalaridan hech mahal ayamaskliklari kerak.

- Oila davrasida ota-onalarning kuzatuvchanligi, ziyrakligi, sezgirligi, fahmliligi, hozirjavobliligi, samimiyligi muhim ahamiyat kasb etadi.

- Ota-onalarning o'z farzandlariga va oilaning boshqa a'zolariga (buva, buvi, kelin va boshqalar)ga mehribonligi obro' orttirishning eng

muhim yoʻlidan biridir.

- Farzandlarining kuchiga, qobiliyatiga, aql-zakovatiga xotirasiga, diqqat-e'tiboriga, irodaviy hislatiga, qiziqishlariga, ko'nikma va malakalariga qarab aqliy va jismoniy topshiriqlar berilishi va o'z vaqtida, uzluksiz ravishda ularning natijasini tekshirish va oqilona baho berish, rag'batlantirish bolalarda qat'iylik va dadillik fazilatini vujudga keltiradi, mustaqil intimini, tashabbus ko'rsatish sari chorlaydi, kattalarga nisbatan ixlosi ortadi.

- ixlos, hurmat, intilish, tirishqoqlik obro'ning uzviy zanjirlari hisoblanadi.

- ota-onalarning ijtimoiy muhitda, jamoatchilik o'rtasida va oila davrasidagi samimiyligi va g'amxo'rliqi ularga katta obro' keltirishi mumkin.

Ulardagi samimiylilik, g'amxo'rlik fazilatlari farzandlar ruhiy dunyosiga katta ta'sir etadi, ruhlanish, to'liqlanishi, shijoat, ehtirosni vujudga keltiradi. Ularning ibratli xislatlari, shaxsiy fazilatlari, irodaviy sifatleri, o'z-o'zini qo'lga olish kabi jihatlari yigit va qizlar qalbida o'chmas iz qoldiradi.

Ota-onaga nisbatan ishonch, intilishi moyillik hamdardlik sifatleri shakllana boradi. Oilada ruhiy muhit, totuvlik mavjud bo'lishi uchun ota-onalarda haqiqiy ma'nodagi nazokat hamda obro' mustahkam shakllangan bo'lishi kerak.

Oilada bolalarni tarbiyalash shakllari

Oilada sog'lom turmush tarzini shakllantirish, uning ma'naviy va tibbiy salomatligi negizidir.

Sog'lom turmush tarzi kishilarning hayot darajasi bilan, sihat-salomatligi, kayfiyati, intilishlari, ishonchi, kundalik o'zgarishlar bilan, bu o'zgarishlar qay darajada xalqimizning ehtiyojini qondirishi bilan, jamig'iyatning ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy taraqqiyoti darajasi bilan, eng muhimi, yosh avlod tarbiyasining yuksak samaradorligini ta'minlaydigan chora-tadbirlar bilan bog'liqdir.

Sog'lom turmush tarzi oilaning farovonlik darajasi, sog'ligi, maishiy xizmatga bo'lgan ehtiyojlarini to'la qondirish demografik jarayonlarni maqbul holatga

keltirish, oila a'zolarining ma'naviy madaniyati, ongliligi, axloqiy jihatlari va ijtimoiy mehnatdagi faolligi bilan belgilanadi.

Oilada turmush tarzi jismonan sog'lom va aqlan barkamol yangi avlodni shakllantirish, mehnat qilish, dam olish va ijtimoiy faoliyat ko'rsatishga yordam beruvchi oqilona hayot tarzini tashkil etadi.

Sog'lom turmush tarzini shakllantirish, uy-joy sharoitini yaxshilash, oila byudjetini to'g'ri taqsimlash, to'g'ri va sifatli ovqatlanish, spirtli ichimliklar, giyohvandlik, chekishni qat'iyan man etish, muntazam ravishda jismoniy tarbiya bilan shug'ullanish, sanitariya-gigiena qoidalariga to'la rioya qilish, ma'naviy intellektual shaxs bo'lishni talab etadi. Oilaning moddiy imkoniyatlarini yaratish, ota-onalarning ongliligi, ma'naviyati darajasi farzandlarni jismonan sog'lom, ma'nan boy qilib o'stirishga imkoniyat yaratadi.

Atrof-muhitning ekologik musaffoligini ta'minlash, ekologik ong va tafakkurni shakllantirish ham aynan oilada amalga oshirilgandagina oilada sog'lom turmush tarzini shakllanishida o'zining ijobiy samarasini beradi.

Juda ko'p eshitamiz, anemiya, kamqonlik bilan ona bo'lishmoqda degan gaplarni. Lekin xotin-qizlardagi ekstrogenetal va surunkali kasalliklarning oldini olish, bemor onalarga tibbiy yordam ko'rsatish borasida hukumatimiz tinimsiz chora-tadbirlar ko'rayotganligi ham ayon. Bugun biz shu holatni ko'z oldimizga keltirib, bo'lg'usi onaning taqdiri to'g'risida ko'proq qayg'urishimiz kerak. Tibbiyot xodimlari bilishadi, ko'pinchalik onalar u yoki bu infeksiyaning tashuvchilari sifatida ona bo'lishadi, u xomiladan bolaga o'tadi, natijada, go'daklar o'rtasida, kichik yoshli bolalar o'rtasida turli kasalliklar aniqlanmoqda. Shuning uchun ham, eng avvalo, 2003-yil avgust oyida qabul qilingan Vazirlar Mahkamasining 365-qarorinnng mohiyatini maktablarning yuqori sinf o'quvchilari, kollej va litseylarning qizlariga tushuntirishimiz, kasalliklarning oldini olib, qizlarni sog'lom onalikka tayyorlashimiz kerak. Bu ham yosh onalarga, bo'lg'usi avlodga g'amxo'rligimiz bo'ladi.

Bugungi kunda Respublika «Oila» ilmiy-amaliy markazi xodimlarining ustuvor maqsadlaridan biri ham mutaxassislar, tibbiyot xodimlari, mahalla

ta'qiqlanishi, sog'lom onadan sog'lom farzand tug'ilishi oilaning balog'at yoshidagi har bir a'zosi, tug'ish yoshidagi ayollar ongiga singdiriladi.

Darhaqiqat, demografik vaziyat murakkab bo'lgan O'zbekiston uchun oilani mustahkamlash, uni rejalashtirish - bugungi kunda shunchaki oddiy bir masala emas, balki uning yechimini to'g'ri topish - respublika taraqqiyotini ta'minlashning omilidir.

Albatta, oilani rejalashtirish haqida gap borar ekan, gap bu yerda tug'ishni cheklash haqida emas, balki tug'ish oralig'ini uzaytirish hisobiga sog'lom va jismonan baquvvat bolani dunyoga keltirish, onaning salomatligini tiklash nazarda tutiladi. Bu o'z vaqtida oilaning iqtisodiy barqarorligini ta'minlanishida ham muhim rol o'ynaydi. Oilani rejalashtirishning o'ziga xos xususiyatlari, nazariy va amaliy jihatlari haqida o'smirga, butun aholiga berilayotgan axborotlar mazmunini boyitish va takomillashtirish davr talabidir.

Respublikamizdagi demografik vaziyatni inobatga olib, oilani rejalashtirish, oila a'zolari salomatligining tibbiy-biologik asoslarini ilmiy-amaliy tatbiq etish, uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish va ularni amaliyotga keng tatbiq etish hozirgi ijtimoiy-iqtisodiy va demografik sharoitda mustahkam oilaning shakllanishi uchun zarurdir.

Oila jamiyatdagi iqtisodiy, ma'naviy va madaniy munosabatlardan tashqari tabiiy-biologik munosabatlarni ham ifodalaydi. Ya'ni, oilada avlod davom ettiriladi. Jamiyat erkak va ayol o'rtasidagi tabiiy munosabatlar madaniyatini tarbiyalash orqali ular o'rtasidagi ahillikni mustahkamlashga ko'maklashadi. Bu munosabatlar madaniyatini shakllantirish oila hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, bolalar salomatligi, soni va tug'ilish muddatlarini maqsadga muvofiqlashtirishni, oilaning rivojlanish jarayonini ongli ravishda boshqarishni ta'minlaydi.

Tabiiyki, jamiyat tug'ilish muammosiga befarq qaray olmaydi, bu holat uning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga katta ta'sir ko'rsatadi. Respublikamiz aholisi tez sur'atlar bilan o'sayotgan mamlakatlar qatoriga kiradi. Uning asosiy sabablarini quyidagi omillar bilan izohlash mumkin: nikohlanish

ko'rsatkichlarining yuqoriligi, barvaqt nikohanish, migratsion harakatning pastligi, xalqimizning serfarzandligi va bolajonligi kabi.

Tug'ish yoshidagi ayollarning salomatligini mustahkamlash, tug'ilajak farzandning hech qanday asoratsiz sog'lom tug'ilishni ta'minlash maqsadida tug'ilgan farzandlar oralig'i 2 yoki 3 yil bo'lishi tibbiy nuqtai nazardan tavsiya etilmoqda. Bu esa kelajagi buyuk O'zbekistonimizni taraqqiy etgan davlatlar qatoridan o'rin olishda o'zining ma'naviy va jismoniy barkamolligi bilan ulush qo'shadigan farzandlar dunyoga kelishi, millatimiz genafondining saqlanishi uchun zamin hisoblanadi.

Qizlarning balog'atga yetmasdan turmushga chiqishi yoki juda kech turmushga chiqib ona bo'lish holatlari ona va bola salomatligi uchun zararli oqibatlar keltirishi, shubhasiz. Buning oldini olishda xotin-qizlar qo'mitalari «Sog'lom avlod uchun», «Bolalar», «Mahalla» jamg'armalarining faoliyati onalar va bolalarning salomatligini ta'minlashga, aholining tibbiy ongini shakllantirishga qaratilgandir.

Insoniyat tarixida oilaning paydo bo'lishi, shakllanishi va rivojlanishi tarixi, uning etnopedagogikasi va etnopsixologiyasi - mohiyatini davr talabi nuqtai nazaridan chuqur o'rganish, ilg'or g'oyalarni amaliyotga tatbiq etish oila farovonligi va barqarorligini ta'minlash uchun zamindir. Shuningdek, xalqaro hamkorlik asosida umumjahon ilg'or tajribalardan o'zbek oilasi mentalitetiga mos foydalanish O'zbekiston oilasini jahonga namoyon etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Oilada ma'naviy va jismoniy barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlarni oilaviy hayot qurishga tayyorlash, ularni zamonaviy kasb-hunar sirlari bilan qurollantirish bilan bir qatorda, xalqimizning asrlar davomida shakllanib kelgan kasb-hunar, qadriyatlarga hurmat va e'zozni shakllantirish oilaning iqtisodiy va ijtimoiy manfaatlarini himoya qilishda muhim omil hisoblanadi.

Jamiyatning asosiy tayanchi hisoblanmish oila barqarorligi, farovonligi, tinch-totuvligi va mustakamligini ta'minlash bilan bog'liq masalalarni hal

etishda jamiyatning ushbu masalaga daxldor barcha institutlarining hamkorligini ta'minlash oila manfaatlarini ta'minlashda ijobiy samaralar garovidir.

Oila - mahalla – bog'cha - maktab - oliy va o'rta maxsus ta'lim - jamoatchilik tizimida amalga oshiriladigan barcha ta'limiy-tarbiyaviy, ma'rifiy-madaniy targ'ibot va tashviqot ishlari sistemalilik, mustahkam hamkorlik, izchillik, uzviylik, ketma-ketlik tamoyillari asosida tashkil etilgan taqdirdagina jamiyat rivojida oila o'zining ijtimoiy vazifalarini to'la ado etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Oilada bolalarni tarbiyalash vositalari

Mustaqil Respublikamiz iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy yuksalishining muhim omillaridan biri oila, mahalla, maktabning hamkorlikda olib boradigan tarbiyaviy jarayonning amalga qaratilgan faoliyati hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risidagi qonunida oilaning jamiyat, davlat oldidagi mas'uliyatini anglab yetadigan komil insonni tarbiyalashdagi roliga alohida e'tibor berildi. Bu borada «Oila- mahalla-maktab» dasturining yaratilishi muhimdir.

Oilada bola tarbiyasini yo'lga qo'yishda mahallaning roli kattadir. Qadimdan o'zbek xalqi mahalla-jamoatchilik bilan hamjihatlikda yashab, oilaviy urf-odat va an'analarni ular ishtirokida, ular bilan bamaslahat o'tkazganlar.

Mahalla kishilarni birlashtiradigan, ijtimoiy-siyosiy, madaniy-ma'rifiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan jamoa vazifasini bajarib kelgan.

Maktab aholining, birinchi navbatda, ota-onalarning pedagogik uquvini amalga oshiradi, har bir oilada o'zaro hurmat, bir-biriga yordam, insoniy munosabatlar muhiti yaratilishini qo'llab-quvvatlaydi, ko'p bolali va kam ta'minlangan oilalarning bolalariga moddiy yordam ko'rsatish yo'lida fuqaro mehr-shafqat dasturini amalga oshirishda o'zining tarbiyaviy imkoniyatlarini ochib beradi.

Oila esa, o'z navbatida o'quv-tarbiya jarayonini qayta qurishda maktabga yaqindan yordam berib, o'quvchilarning ta'lim-tarbiyaning barcha jabhalarini egallashlari uchun maktab jamoasiga yaqindan ko'maklashadi. Shuning uchun ham oila, maktab va mahalla hamkorligi masalasi hozirgi davrning asosiy talabidir.

Maktab tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning pedagogik jihatdan malakali, maqsadga muvofiq omillariga hamda keng imkoniyatlariga ega. Maktabdan tashqarida olib boriladigan tarbiyaviy ishlar pedagogik-psixologik qoidalarga amal qilinmagan, maktab, oila va jamoatchilikning tarbiyaviy jarayondagi talabi bir xilda bo'lmagan taqdirda oilada ayrim hollarda tarbiyasi og'ir bolalar paydo bo'ladi, murakkab muammolar yuzaga keladi. Bunday holatning oldini olishning muhim vositasi oila-mahalla va maktabning hamkorlik dasturi asosida ta'lim-tarbiyaviy ish olib borishni ta'minlashdan iboratdir.

Bunday mushtarak tarbiya asosida avlodlar vorisligi yotmog'i lozim. Vorislikni ta'minlashning muhim omili oila qadriyatlariga asoslanishdan iboratdir. Eng muhimi, yoshlar ongiga, shuuriga kattalarga hurmat, ishdagi, o'qishda odamlar bilan munosabatda ota-onadan o'rnak olish, tarbiya, mehnat, insonparvarlik, vatanparvarlik qadriyatlarini chuqurroq o'rganish va ularga amal qilish, umrboqiyiligini ta'minlashdek muhim ishni amalga oshirish bugungi kunda ijtimoiy ehtiyojga aylanib qolmog'iga erishish zarur.

Yana bir muhim masala – bu qizlarning, onalarning jismoniy salomatligi. Bu masala oilaviy sportni rivojlantirish, uni ommalashtirish masalasi bilan bog'liq. Jismonan chinniqqan qiz bola ertaga ona bo'lganda, uncha-muncha infeksiyaga yoki xastalikka bardoshli, uning bolasida ham immunitet kuchli bulishi fanda isbotlangan. Hammaga ma'lumki, bugun yurtimizda sportga va, aynan, bolalar sportini rivojlantirishga mamlakat rahbarining o'zi bosh-qosh bo'lib turibdi. Demak, jismoniy chiniqish va sport bilan shug'ullanishning ma'naviy-ma'rifiy imkoniyatlari cheksiz. Agar yigit va qizlarimiz ilk yoshlikda sport bilan shug'ullansa, uni o'zining turmush tarzidagi muhim, ajralmas odat va ko'nikma tarzida ongiga singdira olsa, bu narsa uning inson sifatida shakllanishi,

faoliyati uchun muhim bo'lgan boshqa mashg'ulotlarni ham qiyinchiliklarsiz yenga olishga, salomatligiga qadriyat sifatida qarashga o'rgatadi.

Masalan, bir xonadonda oila boshlig'i bo'lgan ota bolasi ilk yoshligidan shug'ullanishi uchun oddiy trenajyorni o'z qo'li bilan yasab berdi va kuniga shug'ullanish odatini farzandida shakllantirdi, deylik. Bola katta bo'lgan sari u endi bu mashg'ulotni hovlida, bog'chasida, so'ngra maktabida davom ettiradi. Shu kabi o'zbek mentalitetimizga mos sport turlarini qizlar orasida keng quloch yozdirish, millat onasining sog'lom bo'lishiga yordam beradi.

Demak, bugun sportni rivojlantirish, u orqali millatning ham qizi, ham o'g'lini tarbiyalash masalasi o'zbek oilasini mustahkamlash, jamiyatni poklash, ma'naviyatni barqarorlashtirish kabi muhim ishlarning asoslari bilan bog'lanmoqda. Yoshlar orasida bu borada targ'ibot – tashviqot qilganimizda uning mohiyatini to'g'ri tushuntirish, bola sport bilan faqat o'zining jismoniy quvvatini tiklash va bo'sh vaqtini maroqli o'tkazish uchun emas, balki u orqali sog'lom turmush tarziga amal qilish, ma'naviy va jismoniy kamolga intilish, turli salbiy ta'sirlar va zararli odatlardan xalos bo'lish, kuchli xarakterni shakllantirish uchun shug'ullanish zarurligini uqtirishimiz kerak. Demak, ana shunday fazilatlarga ega bo'lgan qizlar bugun bizga, hammamizga kerak - ota-onaga ham, ustoz- murabbiyga ham, mahalla faollariga ham, ishlab chiqarishni tashkil etuvchi mutasaddilarga ham. Eng muhimi – bu qadriyatlardan shaxsning o'zi – bo'lg'usi onalarning o'zlari birinchi navbatda manfaatdor.

Demak, ushbulardan mantiqan jismoniy madaniyat va tibbiy-reproduktiv madaniyatni oshirishga umumxalq tadbiri deb qarashimiz to'g'ri bo'lishi fikri kelib chiqadi. Bu xulosa uchun yana ikkita kuchli asos bor. Birinchisi - sportning, ayniqsa, qizlar sportining o'zi ommaviy tus olgandagina samarali bo'lishini tushunishimiz lozim.

Ya'ni, bu ishga qizlarimiz yoshlikdan faqat tilda emas, balki dildan yaxshi ko'radigan mashg'ulotga qaraganday munosabatda bo'lgandagina ommaviy tus oladi. Bu strategik maqsadimiz - milliy genofondni yaxshilash, barkamol va sog'lom avlod tarbiyasi borasida amalga oshirayotgan ishlarimizni sifat

pog‘onasiga ko‘taradi. Olimlardan biri - F.Naytingeyl yozgan ekan: «Hozir hamshiralar bemorlarga qaramoqdalar, lekin shunday vaqtlar keladiki, ularning qaramog‘idagilar sog‘lom bo‘lib, hamshiraning vazifasi faqat ular_ning betob bo‘lib qolmasliklari uchun qayg‘urish bo‘lib qoladi». Bugun bolalar sportini rivojlantirishga qo‘shayotgan hissamiz, onalar va qizlarning jismonan baquvvat va sog‘lom bo‘lishlariga qayg‘urayotganimiz kelajakda, albatta, bemor onalar kam bo‘lib, faqat o‘zlarini chiniqtirish uchun ongli tarzda sog‘lom turmush tarzini shakllantira oladigan insonlar jamiyatiga kelishimizga imkon beradi. Har bir xalqning ijtimoiy-madaniy hayotida azaliy an‘ana, urf-odat, marosim, bayramlar alohida o‘rin tutadi. Ular kishilar turmush tarzining o‘ziga xos hodisasi sifatida namoyon bo‘ladi. “An‘ana”, “odat”, “marosim” bevosita “bayram” tushunchasi bilan bog‘liq.

“An‘ana” – tarixiy taraqqiyot jarayonida va ijtimoiy ehtiyojlar orasida vujudga keladigan, avloddan-avlodga meros bo‘lib o‘tadigan, kishilar ma‘naviy hayotiga ta’sir ko‘rsatadigan madaniy hodisadir. An‘ana o‘ziga xos ijtimoiy majmua hisoblanadi. Xalq an‘analari – uzoq taraqqiyot jarayonida etnoslarning ijtimoiy-ma‘naviy ehtiyojlari asosida vujudga kelib, ularning aqliy – ijodiy faoliyati asosida, atrof – muhit, tabiat, mehnat jarayoniga bog‘liq holda avloddan-avlodga o‘tib, taraqqiy etgan va asrlararo ajdodlar fikri, orzu-o‘ylari, tajribalari, yutuqlari va boshqa qadriyatlarini mujassamlashtirgan bebaho ijtimoiy–madaniy merosga aylangan.

Urf – odat kishilarning turmushiga singib ketgan, ma’lum muddatda takrorlanib turuvchi xatti-harakat, ko‘pchilik tomonidan qabul qilingan xulq-atvor qoidalari ko‘nikmasidir. Masalan: kichiklarning kattalarga salom berishi, uy-hovlini tartibga keltirish, mehmonlarga alohida hurmat ko‘rsatish, bayram arafasida keksa qariyalar, kasal, ojiz, qiynalgan kishilar holidan xabar olish, qo‘ni-qo‘shnilarning biror ishiga yordam berish, hasharga borish kabilar o‘zbek xalqiga xos yaxshi odatlar hisoblanadi.

Urf-odat degan tushuncha psixologiyada ham mavjud bo'lib, u ma'lum sharoit ta'sirida vujudga kelib, kishining fe'l-atvorida mustahkamlanib qolgan va keyinchalik o'z-o'zidan beixtiyor bajariladigan harakat ma'nosini bildiradi.

An'ana ijtimoiy hayot, mehnat, madaniyatining barcha sohalariga xos hodisa sifatida juda keng doirani qamrab oladi. Urf-odat esa muayyan bir kishining turmush tarzi, xatti-harakati, xulq-atvori, muloqoti va oilaviy munosabatlarida namoyon bo'ladi.

Marosim – inson hayotidagi muhim voqealarni nishonlashga qaratilgan, rasmiy va ruhiy ko'tarinkilik vaziyatida o'tadigan, tartib-qoidalarga amal qilinadigan tadbir sanaladi. Masalan: ism qo'yish, nikohdan o'tish, dafn qilish, xotiralash, urug' qadash marosimlari. Farzand tug'ilmasdan avval qilinadigan urf-odatlar. Xalqimiz homilador ayolni asrab-avaylaydi. Bu ota-onalarimizdan bizgacha etib kelgan odat. Homilador ayolga yomon gapirish, qo'pollik qilish eng katta gunoh sanaladi. Homilador ayollarning asabiylashishi, og'ir yuk ko'tarishi, zo'riqishiga aslo yo'l qo'yish mumkin emas.

Qadimdan homilador ayolga murdani ko'rish, axlat tashlangan joylardan yurish, mol so'yilgan yerlardan o'tish, supurgi, tayoq, arqon, suv ustidan sakrab o'tish taqiqlangan. Homilador ayol amal qilishi kerak bo'lgan qadimiy o'gitlarda katta ma'no bor. Ularning o'ziga xos asosga ega ekanligini zamonaviy ilm-fan ham tasdiqlaydi. Xalqimizning barcha qadimiy odatlari homilador ayol va uning tug'ilajak farzandining jismoniy, ruhiy xavfsizligini saqlash, chaqaloqning sog'omon tug'ilishini ta'minlashga qaratilgan. Ajdodlarimiz bola tarbiyasi ona qornida boshlanishini o'sha zamonlardayoq tushunib yetishgan.

Shunday ekan, homilador ayol hayoti bilan bog'liq xalq urf-odatlarini chuqur o'rganish, tahlil qilish, ulardan unumli foydalanish millatning kelgusi bo'g'ini uchun jiddiy zamin yaratadi.

Chaqaloq va onasi uchun chilla davri. Xalqimizning urf-odatlarida farzandning dunyoga kelishi bilan bog'liq marosimlar mavjud bo'lib, ularning har biri yaxshi niyatlar bilan amalga oshiriladi.

Bu chaqaloq tug'ilganda yaqin kishilardan "suyunchi olish", "kindik kesish", bolani cho'miltirish, chaqaloqqa ism qo'yish, qulog'iga azon aytish, kichik va katta chilla davrini o'tkazish, chaqaloqni beshikka solish kabi tadbirlardan iborat. O'tmish odatlariga ko'ra ona va chaqaloqni har tomonlama asrash taqozo etilgan. Chilla davri uchun xarakterli xususiyatlar: ona va bolani yolg'iz qoldirmaslik, ular yashayotgan xonaga hech kimni kiritmaslik, chaqaloqni tuzli, tuproqli suvlarda tez-tez cho'miltirish, onaga og'ir yumushlar qildirmaslik, tunda tashqariga chiqmaslik, bolani qorong'u joyda saqlamaslik, ona-bola asabini buzmaslik, qo'rqitmaslik ular salomatligini saqlash garovidir. Sharqda qadimdan emizikli ayol taomnomasiga alohida ahamiyat berib kelingan. Yosh bo'shangan ona sut keltiruvchi kuchli taomlar iste'mol qilishi, sutning sifatini buzmaslik uchun piyoz, sarimsoq, garmdori, spirtli ichimliklar iste'mol qilmasligi zarur. Bular bola tanasi uchun – og'irdir.

Toshkentda chilla davrida "aqiqa" degan marosim o'tkaziladi. U farzand 7, 14, 21, 28 kunlik bo'lganda qo'y so'yib, osh damlab, qarindosh-urug', qo'ni-qo'shnilar ishtirokida tashkil etiladi. U ikki jon - ona va bolaning eson-omon bo'lishi niyatida, Ollohga shukonalik ramzi sifatida o'tkaziladi.

Xulosa qilib aytganda, chaqaloq "chilla" davomida ona maxsus gigienaga rioya qilgan, u o'z bolasini kasallik, "yovuz kuchlar"dan, "yomon ko'z"lardan asrab-avaylagan. U o'z farzandini bu yorug' dunyoga moslashishi uchun zamin yaratgan. Tibbiyot xodimlari fikricha, chilla davrida kasal bo'lmagan chaqaloq ulg'ayganda ham sog'lom bo'ladi.

Ism qo'yish odatlari. Chaqaloqqa ism qo'yish inson hayotidagi eng muhim voqealardan hisoblanadi. Qadimdan bolaga ism qo'yish mas'uliyatli ish sanalgan. Ism bola tabiatiga mos kelmasa, undan yaxshi inson chiqmaydi yoki u kasallikka chalinaveradi deyilgan. Chaqaloqqa ism qo'yish vazifasini har kimga ham ishonilmagan. Buning uchun maxsus marosim uyushtirilib, unga eng obro'li dono qariyalar taklif etilgan. Ana shu marosimga yig'ilganlar o'zaro maslahatlashib, bolaga ism qo'yishgan.

Islom diniga e'tiqodi baland kishilar mulla - eshon chaqirib, chaqaloqning qulog'iga azon aytdirib, so'ng unga ism qo'ydirishgan.

Xalqda "ismi jismiga mos" degan ibora bor. Kishilar bolaga qo'yilgan ism ulg'ayishi jarayonida uning odobiga ta'sir qiladi, deyishgan. Kishining ismiga mos bo'lishga intilishi uning ma'naviy ulg'ayishiga samarali ta'sir qiladi.

TEST

1..... kishilarning turmushiga singib ketgan, ma'lum muddatda takrorlanib turuvchi xatti-harakat.

a)* Urf – odat

b) marosim

d) an'ana

2..... inson hayotidagi muhim voqealarni nishonlashga qaratilgan, rasmiy va ruhiy ko'tarinkilik vaziyatida o'tadigan, tartib-qoidalarga amal qilinadigan tadbir sanaladi.

a)* marosim

b) urf-odat

d) bayram

3. Toshkentda chilla davrida qanday marosim o'tkaziladi?

a)* "aqiqa"

b) chilla

d) cho'miltirish

4. Tarixiy taraqqiyot jarayonida va ijtimoiy ehtiyojlar orasida vujudga keladigan, avloddan-avlodga meros bo'lib o'tadigan, kishilar ma'naviy hayotiga ta'sir ko'rsatadigan madaniy hodisadir.

a)* an'ana

b) marosim

d) bayram

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar.

1. Tarbiya metodlari va oila.

2. Oilada bolalarni tarbiyalash metodlari.
3. Ota-onalarning tarbiya metodlarini tanlash va qo'llash shart-sharoitlari.
4. Oilada bolalarni tarbiyalash shakllari.
5. Ota-onalarning tarbiya shakllarini tanlash va qo'llash shart-sharoitlari.

Amaliy topshiriqlar:

1. O'z ota-onalaringiz faoliyati misolida oila tarbiyasiga qo'llanilgan ijobiy va salbiy xarakterdagi metodlar ro'yxatini tuzing.
2. "T-jadval" grafik organayzeri yordamida o'zingizga ma'lum bo'lgan oila tarbiyasida muayyan metodlar qo'llanilishida ularning ta'sirchanligini oshiruvchi va pasaytiruvchi holatlarni tahlil qiling.
3. Oila tarbiyasida faol qo'llaniluvchi ijobiy va salbiy talablarni o'zida aks ettiruvchi buklet tayyorlang.

Amaliy topshiriqlarni bajarish yuzasidan uslubiy ko'rsatmalar:

1. Topshiriqni bajarishda talabalar mustaqil ishlaydilar. Mashg'ulotda jamoa o'qituvchi rahbarligida har bir talabaning ishi bilan tanishib chiqadi. Barcha javoblar o'rganilib, oilalarda eng ko'p qo'llaniladigan metodlar umumlashtiriladi. Shu asosida o'zbek oilalarining tavsifi haqidagi ma'lumotga ega bo'linadi.
2. Talabalar topshiriqni kichik guruhlarda bajaradilar. Har bir guruh "T-jadval" grafik organayzeri vositasida oila tarbiyasida qo'llaniladigan metodlar ta'sirchanligini oshiruvchi va pasaytiruvchi holatlar yuzasidan o'z javoblarini yoritadi. Jamoa guruhlar ishi bilan tanishib, eng yaxshi ishni aniqlaydi.
3. Topshiriqni bajarishda jamoa a'zolari ikki guruhga birlashgan holda ishlaydilar. O'qituvchi guruhlariga quyidagi topshiriqni beradi:

№	Guruhlar	Topshiriq mavzusi
1	1-guruh	Oila tarbiyasida faol qo'llaniluvchi ijobiy talablar
2	2-guruh	Oila tarbiyasida faol qo'llaniluvchi salbiy talablar

Guruhning har bir a'zosi ixtiyoriy ravishda biror-bir metodni tanlaydi va uning mohiyatini to'liq yoritishga harakat qiladi. Shu asosida guruh a'zolarining o'zaro hamjihatligida yaxlit buklet shakllantiriladi. Har bir guruhi o'ziga berilgan mavzu bo'yicha ma'lumotlarni bayon qilishda quyidagi jadval asosida ish ko'rishi mumkin:

1. Oila tarbiyasida faol qo'llaniluvchi ijobiy talablar

№	Metodlar	Ularning mohiyati
1	Iltimos	
2	Ishonch bildirish	
3	Ma'qullash	
4		

2. Oila tarbiyasida faol qo'llaniluvchi salbiy talablar

№	Metodlar	Ularning mohiyati
1	Ishonchsizlik	
2	Do'q qilish	
3	O'rinsiz tanqid	
4		

OILADA BOLALAR BILAN MULOQATNI YO'LGA QO'YISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK SHART-SHAROITLARI

Tayanch tushunchalar: oila, muloqot, pedagogik muloqot, muloqot uslublari, avtoritar, liberal, demokratik uslub.

Oila – bu jamiyatning kichik bo'g'ini.

Muloqot- yunoncha soʻz boʻlib, suhbatlashuv, shaxslararo suhbat va oʻzaro fikr almashuv maʼnosini bildiradi.

Pedagogik muloqot- bu oʻqituvchining oʻquvchilar bilan darsda va darsdan tashqari faoliyatda eng qulay psixologik muhitni vujudga keltirib, ijobiy ruhiy iqlimni yaratishi uchun imkoniyat beruvchi kasbiy munosabatidir.

Muloqot uslublari- shaxsning rivojlanishiga taʼsir qiluvchi omillardan biri.

Avtoritar – pedagogik faoliyat olib boruvchi oʻqituvchi “Mening aytganim aytgan, deganim degan” shaklidagi tamoyil asosida pedagogik faoliyat

Liberal- tashabbussiz, eski qolipda pedagogik faoliyat olib borish

Demokratik- har bir inson erkin fikrlaydigan etib tarbiyalanadigan uslub.

Muloqot tushunchasi

Muloqot – yunoncha soʻz boʻlib, suhbatlashuv, shaxslararo suhbat va oʻzaro fikr almashuv maʼnosini bildiradi hamda ikki yoki undan ortiq kishilarning soʻzlashuvida paydo boʻladi. Inson muloqot jarayonida ijtimoiy tajriba, taʼlim-tarbiya, turli munosabatlar, axloqiy meʼyorlar gʻoya va mafkura omillari taʼsirida yashab ijtimoiylashadi va shaxs sifatida kamolotga etadi. Kishilar oʻrtasidagi oʻzaro muloqot pedagogik-psixologik fanlarning asosiy kategoriyalaridan biri hisoblanib, u oʻz ichiga shaxslararo munosabatning eng muhim mexanizmlarini qamrab oladi.

Psixologiya fanida muomala kategoriyasi keng maʼnoda tushuniladi hamda hamkorlik faoliyatining ichki aloqasini mujassamlashtirib, oʻzaro taʼsir va oʻzaro munosabatni aks ettiradi va ijtimoiy protsessual faoliyatni ifodalaydi.

Pedagogikada muloqot oʻqituvchi va oʻquvchilar jamoasining oʻzaro taʼsir malakasi, usuli va tizimini anglatib uning mohiyati, oʻzaro axborot almashishida, taʼlim va tarbiyaviy taʼsir oʻtkazishida, oʻzaro bir-birlarini tushunishga erishishlarida namoyon boʻladi hamda quyidagi xususiyatlarga ega:

- muloqot oʻqituvchining pedagogik faoliyatida eng muhim kasbiy qurol hisoblanadi;

- muloqot jarayonida uni maqsadga muvofiq amalga oshirishni ta'minlash uchun ijtimoiy nazorat va ijtimoiy qonuniyatlar muhim ahamiyatga ega;

- o'qituvchi va o'quvchi munosabatlarining eng muhim tarkibiy qismi muloqot sanalib, motivatsiyada motiv qanday ahamiyat kasb etsa, u ham xuddi shunday muhim rol o'ynaydi;

- pedagogikada muloqot – o'qituvchining o'quvchilarga ta'sir o'tkazish asosida o'zaro munosabatini faol tashkil qilishi, muayyan bir maqsadni dastur asosida amalga oshirishning rejalashtirilgan funksiyasini bajarishidir;

- muloqot – hamkorlik faoliyatining ehtiyojidan vujudga kelib chiqadi va shaxslararo munosabat rivojlanishining ko'p qirrali jarayoni hisoblanadi;

- noto'g'ri pedagogik muloqotdan o'quvchilarda qo'rquv, o'z kuchiga ishonchsizlik paydo bo'ladi, ularning diqqat-e'tibori, ishchanlik harakati susayadi, nutq dinamikasi buziladi, mustaqil va erkin fikrlash qobiliyati pasayadi.

Pedagogik muloqot- bu o'qituvchining o'quvchilar bilan darsda va darsdan tashqari faoliyatda eng qulay psixologik muhitni vujudga keltirib, ijobiy ruhiy iqlimni yaratishi uchun imkoniyat beruvchi kasbiy munosabatidir.

O'qituvchining o'quvchilar bilan o'zaro yaqin muloqotidan asosiy maqsad:

- salbiy holatlarni vujudga keltiruvchi barcha jarayonlarga barham berish;

- o'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini hosil qilish;

- o'quvchilarni faollikka, erkin fikrlashga, o'z fikr mulohazalarini cho'chimasdan bayon qilib unga tayanishga o'rgatish;

- o'quvchilarning yashirin qobiliyatlarini rivojlantirish;

- dars va darsdan tashqari jarayonlarda quvonch va shodlik kayfiyatini paydo qilish.

A.S.Makarenkoning fikricha, o'qituvchi muloqoti hurmat va talabchanlikka asoslangan munosabat shaklida bo'lishi lozim.

V.D.Suxomlinskiy o'qituvchining "...maktab hovlisida gapirgan har bir so'zi puxta o'ylangan, aql va mulohazalarga boy, ma'lum bir tarbiyaviy maqsadga qaratilgan bo'lishi kerak",- deb ta'kidlaydi. O'qituvchining har bir so'zi olimning fikricha, nafaqat o'quvchi qulog'iga aytiladi, balki uning qalbiga ham qaratilgan bo'lishi shart. Umuman, ilg'or o'qituvchilarning fikricha, ta'lim va tarbiya faqat o'qituvchi va o'quvchining o'zaro hamkorlik pozitsiyasi asosidagi muloqot jarayonida quriladi.

Oilada muloqot uslublari va ularning o'ziga xosliklari

Pedagogik muloqot tuzilishi jihatidan o'qituvchi ijodkorligining noyob namunasidir. Pedagog olimlar o'qituvchining o'quvchilar bilan muloqotiga ko'plab tavsiflarni ilmiy asarlarda bayon etsalar-da, muloqot, avvalo, o'qituvchining shaxsiy psixologik xususiyati sifatida namoyon bo'ladi. Olimlar esa, muloqot uchun o'qituvchiga yo'nalish beradi, xolos. Jumladan, rus pedagogi V.A.Kan-Kalikning fikricha, o'qituvchining pedagogik muloqoti tuzilishi quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

1. Prognostik bosqich (modellash): O'qituvchi tomonidan sinf jamoasi bilan bo'lajak muloqotni modellash.
 2. Kommunikativ aloqa: O'quvchi bilan dastlabki o'zaro tanishuv jarayonida bevosita muloqotni tashkil etishga erishish.
 3. Pedagogik jarayon: O'qituvchining xatti-harakati, pedagogik mahorati bevosita muloqotni boshqarishga qaratilgan bo'lishi kerak.
 4. Natijalar tahlili: Amalga oshirilgan muloqotni tahlil etish, yutuq va kamchiliklarni xolisona baholab kelgusi faoliyat uchun modellash.
- Olimning fikrlari asosida muloqotning ushbu yo'nalishlarini quyidagicha ta'riflash mumkin:

Modellash bosqichida auditoriyaning barcha andozalarga javob berishi, har bir o'quvchining psixologik xususiyatlarini o'rganish, ta'lim-tarbiyaviy jarayonda uchrashi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar dinamikasini oldindan ko'ra olish va bartaraf etish, muloqotning o'zaro hamkorlik asosiga

qurilishi, ya'ni muloqot o'qituvchi shaxsiga emas, balki o'quvchi shaxsiga ham mos kelishini ta'minlash zarur.

Kommunikativ aloqa bosqichida sinf jamoasini o'zaro muloqotga tez jalb etadigan suhbat texnikasini puxta bilish, ularning barcha qiziqishlariga javob bera olish, erkin fikr bildirishlariga imkoniyat yaratish va o'quvchilar ongiga ijobiy ta'sir etishning turli usullarini qo'llash metodlarini egallash lozim.

Pedagogik jarayon bosqichida o'qituvchining faoliyati bevosita ta'lim-tarbiyaviy ishlarni ma'lum bir yo'nalishga solish, o'quvchilar tashabbusini qo'llab-quvvatlash, sinf jamoasining rasmiy va norasmiy liderlari bilan adolatli muloqotni tashkil etish, o'z fikrlarini jamoa fikrlari bilan real sharoitga moslashtira olish ko'nikmalarini yaratish kabi faoliyat olib boriladi.

Natijalar tahlilida o'qituvchi o'z faoliyatiga xolisona baho berishi, yutuq va kamchiliklarni inobatga olib, kelgusi ta'lim-tarbiyaviy faoliyatida tanqidiy qo'llashni bilishi lozim, ushbu yo'nalishda maqsad, reja va natijalarning birligi ta'minlanadi, o'quv-tarbiya jarayonida o'qituvchi o'quvchilar bilan muloqotni tashkil etish va boshqarishda rahbarlikni, tashabbuskor bo'la olishni bilishi kerak.

O'quvchilarning axloqiy jihatdan tarbiyalanganligi uning atrof muhitga nisbatan bo'lgan munosabatlarida ham namoyon bo'ladi. Axloqiy tarbiyalanganlik o'quvchining his-tuyg'ularida, ichki kechinmalarida ifodalanadi va xulq-atvorida, o'qituvchi bilan muloqot jarayonida yuzaga qalqib chiqadi. O'quvchilar bilan yaqin munosabatda bo'lish va mehribonlikni namoyish etish, o'qituvchining sinf jamoasi bilan munosabatda to'g'ri va odilona muloqotni tashkil etishda asosiy zamin bo'ladi.

Muloqot turli rollar orqali shaxs faoliyati uchun ijtimoiy maydon yaratadi, shaxsning ijtimoiy xulq-atvorini shakllantiradi. O'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonida o'zining shaxsiy tashabbuskor va rahbarlik rolini namoyish etadi. Dars jarayonida esa o'qituvchi o'quvchilarni *tashkilotchi* va *ijrochi* rollarida bo'lishiga imkoniyat yaratishi kerak. Muloqot asosida shaxs

o'zligini tanishni o'rganadi. O'qituvchi darsni rejalashtirar ekan, faqat o'rganilayotgan dars mavzusi to'g'risidagi ma'lumotlar asosida o'quvchilarni axborot ko'lamiga jalb etishni o'ylamasligi kerak, balki o'qituvchining yordamiga muhtoj bo'lgan o'quvchilarni topishi, ularga yordam berish uchun sharoit yaratishi, har bir o'quvchining qiziqishini ta'minlovchi sharoitlarni ko'ra olishi va o'zaro hamkorlikni ta'minlashi lozim.

Pedagogik faoliyatda o'qituvchi muloqot asosida o'quvchilar bilan yaxshi munosabatni tashkil eta olishi, demokratik talablarni qo'llashi va birgalikda ijodiy faoliyat olib borishi kerak. Pedagogik muloqot esa, bu o'qituvchi kasbiy faolligining bir ko'rinishi bo'lib, bunda ta'lim va tarbiya muammolari o'qituvchi hamda o'quv-tarbiya jarayonining boshqa ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro ta'sir vositasi bilan hal qilinadi. Bu vaziyatda o'qituvchi baho beruvchi rolida namoyon bo'ladi hamda uning o'zi baho oluvchi hisoblanadi. Bunday hollarda pedagogik ta'sir ko'rsatish vazifalari va vositalari hamda o'qituvchining o'quvchilar bilan pedagogik muloqoti quyidagi tamoyillarda namoyon bo'ladi:

Avtoritar uslub

Avtoritar uslubda faoliyat olib boradigan o'qituvchi ish faoliyati va xarakterida quyidagi xususiyatlar mujassamlashgan bo'ladi:

- o'zi yakka holda guruh faoliyatining yo'nalishlarini belgilaydi;
- o'zi o'quvchilarga ko'rsatmalar va buyruqlar beradi;
- ta'lim-tarbiyaviy jarayonga javobgarlikni o'z zimmasiga oladi;
- o'quvchilarning unga so'zsiz bo'ysunishini da'vo qiladi;
- qattiq intizom asosida ish olib boradi;
- topshiriqlarning to'liq bajarilishini talab qiladi;
- gap qaytargan, fikr bildirgan o'quvchini yoqtirmaydi;
- aytgan tashakkuri ham buyruqdek chiqadi, so'zlari qattiq va qo'pol;
- o'quvchilarga biror muammoni to'liq tushuntirmasdan talab qiladi.

Avtoritar uslublarda pedagogik faoliyat olib boruvchi o'qituvchi "Mening aytganim aytgan, deganim degan" shaklidagi tamoyil asosida pedagogik faoliyat olib boradi. U sinf jamoasi bilan muloqotga kirishishda quyidagi uslublarni qo'llaydi: buyruq, ko'rsatma berish, qattiqqo'llik bilan ishlash, tarbiyaviy jazo turlarini tez-tez qo'llash. O'qituvchi o'quvchilar bilan muloqot jarayoniga qo'pol, dag'al, do'q-po'pisa, majbur etish, qo'rqitish, cho'chitish orqali kirishadi. Ushbu uslub o'qituvchi asab tizimini doimiy taranglashib yurishiga sabab bo'lib, uning sog'ligiga putur etkazishi mumkin. Natijada o'qituvchi tez charchaydi. Avtoritar usulning ijobiy tomonlari ham bor: ya'ni, ular faqat favqulodda vaziyatlar jarayonida ishlatilishi (yong'inda, suv toshqinida, aholini evakuatsiya qilishda) mumkin. O'qituvchi muloqotining ushbu uslubda boshqarilishi sinf jamoasini tarqoqlikka, hamjihatlikning buzilishiga olib keladi.

Liberal uslub

Liberal uslub asosida faoliyat olib boruvchi o'qituvchi xususiyatlariga sho'rolar zamonidan qolgan ta'lim-tarbiya tizimiga xos mafkuraviy qarashlar mujassamlashgan. O'qituvchining pedagogik faoliyati va xarakterida quyidagi xususiyatlar mavjud:

- tashabbussiz, eski qolipda pedagogik faoliyat olib boradi;
- sinf jamoasining tarbiyaviy faoliyatiga aslo aralashmaydi;
- ta'lim-tarbiyaga oid muammolarga yuzaki qarab chiqadi;
- o'z mustaqil fikriga ega emas, javobgarlikdan o'zini olib qochadi;
- o'quvchilarga berilgan topshiriqlarning natijalari bilan qiziqmaydi;
- o'quvchilar kelajagiga, taqdiriga e'tiborsiz, beg'am qaraydi;
- o'z pedagogik faoliyatiga sovuqqonlik bilan munosabatda bo'ladi.

Biroq, yillar o'tib, zamonlar o'zgargan sari, XXI asrda jamiyatning ijtimoiy talablaridan kelib chiqib, o'qituvchining xulq-atvori, pedagogik va psixologik bilimlar saviyasi, o'z kasbiy faoliyatiga nisbatan munosabati, pedagogik va axborot informatsion texnologiyalarini puxta o'zlashtirish saviyasi ham o'zgarmoqda. Shu sababli, o'qituvchilar o'z bilim va tafakkurlari nuqtai

nazaridan kelib chiqib, sinf jamoasini boshqarishning turli shakl va metodlarini amalda qo'llamoqdalar. Sinf jamoasining har qanday boshqaruv uslubi o'qituvchi muloqoti asosida tashkil etiladi. Muloqotdan kutilayotgan natija, tarbiya asosida o'quvchining ongini va tafakkurini boyitish va o'zgartirishdir.

Demokratik uslub. Anomal uslub

Demokratik uslub asosida faoliyat olib boradigan o'qituvchining bosh shiori o'quvchilarda mustaqil va erkin fikr yuritish ko'nikmalarini va ongli intizomni hosil qilishdan iborat. O'qituvchining muloqoti barcha demokratik talablar asosiga quriladi. Zero, «Demokratik jamiyatda bolalar, umuman, har bir inson erkin fikrlaydigan etib tarbiyalanadi». Ushbu uslubni mukammal egallagan o'qituvchi o'z pedagogik faoliyati va xarakterida quyidagi xususiyatlarni mujassamlashtiradi:

- pedagogik faoliyatda sinf jamoasining fikr-mulohazalariga tayanib ta'lim-tarbiyaviy ishlarni tashkil etadi;
- sinf jamoasining tashabbusini ma'qullaydi, rivojlantiradi, o'quvchilarning erkin fikr bildirishlariga imkoniyat yaratadi;
- muloqot jarayonida o'quvchilar fikr-mulohazalarini inobatga olib, pedagogik faoliyatida qo'llaydi;
- muloqotga kirishishning asosiy shakllari: iltimos, maslahat berish, samimiy muomala.

Demokratik uslubda muloqotni tashkil etuvchi o'qituvchi hozirgi zamon talablariga, ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlardan kutilayotgan maqsadlarga javob bera oladi. O'qituvchining vazifasi barkamol inson tarbiyasini davlat siyosatining ustuvor sohasi deb bilgan holda, yuksak ongli, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan tengdoshlariga namuna bo'ladigan bilimli, ma'rifatli, aql-zakovatli, yuksak ma'naviyatli o'quvchilarni tarbiyalash uchun qizg'in pedagogik faoliyat olib borishi lozim. Muloqot jarayonida o'quvchilarning jamoa bo'lib birlashishlari, ularda o'zaro yordam tuyg'usini o'stirishga xizmat qilishi kerak. Samarali demokratik tarbiyaviy jarayon, sinf

jamoasi a'zolarining qobiliyat va iste'dodlarini yuzaga chiqaradi, o'quvchining jamoada har tomonlama rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar paydo qiladi. O'quvchilar bilan muloqotning erkin demokratik asosda tashkil etilishi sinfning ahil jamoa bo'lib birlashib, tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishda muvaffaqiyatlarga erishishiga zamin yaratadi. Yaxshi uyushgan jamoada har bir o'quvchining fikri ulkan tarbiyaviy kuchga ega.

TEST.

1..... – hamkorlik faoliyatining ehtiyojidan vujudga kelib chiqadi va shaxslararo munosabat rivojlanishining ko'p qirrali jarayoni hisoblanadi.

a)* Muloqot

b) faoliyat

d) uslub

2. ning fikricha, o'qituvchi muloqoti hurmat va talabchanlikka asoslangan munosabat shaklida bo'lishi lozim.

a)* A.S.Makarenko

b)V.D.Suxomlinskiy

d) Tolstoy

3. – yunoncha so'z bo'lib, suhbatlashuv, shaxslararo suhbat va o'zaro fikr almashuv ma'nosini bildiradi.

a)* muloqot

b) uslub

d) faoliyat

4. O'qituvchi tomonidan sinf jamoasi bilan bo'lajak muloqotni modellashtirish bu qaysi bosqich?

a)* Prognostik bosqich

b) Kommunikativ aloqa

d) Pedagogik jarayon

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar.

1. Muloqot tushunchasi.

2. Oilada muloqot uslublari va ularning o'ziga xosliklari.

3. Avtoritar uslub.
4. Liberal uslub.
5. Demokratik uslub.

Amaliy topshiriqlar:

1. “Klaster” metodi yordamida jamoa bo‘lib, barkamol avlod portretini yarating.
2. Oilada bolalarni milliy ruhda tarbiyalashning yo‘llari bo‘yicha bahs-munozara tashkil eting. Bahs-munozarada ilgari surilgan g‘oyalar asosida oilada bolalarni milliy ruhda samarali tarbiyalashga oid amaliy tavsiyalarni ishlab chiqing.
3. “FSMU” strategiyasi yordamida oilada bolalarni milliy ruhda samarali tarbiyalashga xizmat qiluvchi vositalar va ularning mohiyatini yoriting.

Amaliy topshiriqlarni bajarish yuzasidan uslubiy ko‘rsatmalar:

1. Topshiriqni bajarishda talabalar jamoa bo‘lib ishlaydilar. O‘qituvchi klasterlar yordamida barkamol avlod portretini yaratishda akademik guruhdagi har bir talabaning faol bo‘lishini nazorat qilib borishi lozim. Portretni shakllantirish jarayonida talabalar tomonidan bildirilgan har bir fikr inkor qilinmaydi. Biroq, portretning yakuniy variantini tahlil qilishda o‘zaro o‘xshash yoki bir-birini takrorlovchi sifatlar olib tashlanishi mumkin.
2. Talabalar topshiriqni bajarishda mavzuga oid bilimlari, o‘z ota-onalarining faoliyatlari va tajribalariga tayanadilar. Ishlab chiqilgan amaliy tavsiyalarning oilaviy tarbiya samaradorligini oshirishdagi ahamiyati inobatga olinishi lozim.
3. Topshiriqni bajarish uchun talabalarning e‘tiborlariga oilada bolalarni milliy ruhda samarali tarbiyalashga xizmat qiluvchi vositalar va ularning mohiyatini quyidagi jadval tavsiya etiladi:

	Vositalar	(F)	(S)	(M)	(U)

1	Ota yoki onaning soʻzi				
2	Ota yoki onaning namunasi				
3	Oila davrasidagi suhbat				
4					

Izoh: shartli belgilar quyidagi mazmunni anglatadi:

(F) – fikringizni bayon eting;

(S) – fikringizni asoslovchi biron sababni koʻrsating;

(M) – koʻrsatilgan sababning asosli ekanligini isbotlovchi misol keltiring;

(U) – fikringizni umumlashtiring!

OTA-ONALAR BILAN OLIB BORILADIGAN ISH, SHAKL VA METODLARI

Tayanch tushunchalar: taʼlim muassasasi, oʻqituvchi, sinf rahbari, oila, hamkorlik.

Taʼlim muassasasi- davlat hokimiyati va boshqaruv organlari tomonidan davlat mulki boʻlgan mol-mulk negizida tashkil etilgan, davlat taʼlim standartlariga va davlat taʼlim talablariga muvofiq taʼlim beradigan muassasa.

Oʻqituvchi- pedagog, oʻrta va oliy taʼlim tizimi xodimi boʻlib, oʻquvchi va talabalarni oʻqitish bilan shugʻullanadi. Boshqa nomlari: “ustoz”, “domla”, “muallim”.

Sinf rahbari- 30–35 nafar bolaning boshini qo_vush_tiradigan, rahbariyat topshiriqlarini o‘quvchi va ota-onaga yetkazadigan kichik jamoa boshqaruv_chisidir. Uning bilimi, muloqot madaniyati, bolalar oldida, ota-onalar majlisidagi yetak_chiligi, o‘quvchisining oilaviy ahvoli, turmush sharoiti bilan tanishligi, turli tadbirlar o‘tkazishi, tarixiy obidalar, zamonaviy inshootlar, ishlab- chiqarish korxonalariga sayohat uyushtirishi pedagogik mahoratidan dalolat beradi.

Oila- qon-qarindoshlik, qarindoshchilik (nikoh orqali) yoki birga istiqomat qilish orqali bog‘langan odamlardan iborat ijtimoiy guruhdir. Ko‘p jamiyatlarda oila bolalar ijtimoiylashuvi uchun asosiy institut vazifasini o‘taydi

Hamkorlik- sheriklari sifatida tanilgan tomonlar o‘zlarining o‘zaro manfaatlarini ta‘minlash uchun hamkorlik qilishga rozi bo‘lgan kelishuvdir. Hamkorlikdagi sheriklar jismoniy shaxslar, korxonalar, manfaatlarga asoslangan tashkilotlar, maktablar, hukumatlar yoki kombinatsiyalar bo‘lishi mumkin.

Ta’lim muassasasida ota-onalar bilan ishlash

Oila muhiti farzand tarbiyasida eng muhim va dastlabki bo‘g‘in hisoblansada, u shaxsni to‘liq tarkib toptira olmaydi. Ana shunda maktab va jamoatchilikka ehtiyoj seziladi. Bola maktabga kelgunga qadar ham, maktabda o‘qish davrida ham, asosan, oilada tarbiyalanadi. Oila davlatning asosiy kurtagi sifatida bolalarning dunyoqarashi, xulqi, didiga ta’sir ko‘rsatadi. Oila a’zolarining ma’naviy birligi yoshlarni har tomonlama kamol toptirishning dastlabki va asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Oilada kundan kun kamolga yetib borayotgan farzand atalmish ne’mat, eng avvalo, shu oilaning azaliy qadriyatlariga, urf-odat va an’analariga to‘la amal qilmog‘i, qolaversa, ota-ona o‘zi farzandiga ibrat bo‘la olishi lozim.

Bolalarni barkamol inson qilib tarbiyalashda maktabni oila bilan mustahkam bog‘lamay turib tarbiya sohasidagi butun ishlarni muvaffaqiyatli amalga oshirib bo‘lmaydi. Estetik, axloqiy va tarbiyaviy sifatlar kundalik hayot ehtiyojiga aylanib, ular oilaviy ijtimoiy tarbiya orqali tarkib toptiriladi. Oilaviy

tarbiya mazmunining tashkil etilishiga dastlabki ta'sirni maktab belgilaydi. Maktabgina oilaviy tarbiya samaradorligini oshirish yuzasidan rahbarlik qiladi. Bu vazifani muvaffaqiyatli bajarishda, ijobiy hal etishda ota-onalar o'rtasida olib boriladigan tarbiyaga oid targ'ibotlarning roli benihoya kattadir. Chunki ota-onalar zamonaviy, ruhiy, ta'lim-tarbiyaviy bilimlar bilan qurollantirilmay turib, oilaviy tarbiyani yo'lga qo'yib bo'lmaydi. Oilaviy-tarbiyaviy targ'ibotda eng yaxshi oilalar namunasida ta'sir ko'rsatish eng maqbul yo'ldir.

Maktab mukammal tashkilot sifatida barcha tarbiyaviy ishlarni maqsadga muvofiq tashkil etishi lozim. O'z o'quvchilar jamoasini uyushtira olgan, jamoatchilikni bolalar tarbiyasiga yo'naltira olgan, ularning ota-onalarini yaxshi bilgan maktab ma'muriyatigina tarbiyaviy yutuqlarni qo'lga kirita oladi.

O'qituvchi ota-onalarning faol yordamisiz bolalar barkamolligini ta'minlay olmaydi. Bu o'rinda tarbiyachining o'zini-o'zi tarbiyalashi lozimligini ham esdan chiqarmaslik kerak. O'ziga nisbatan talabchan muallim ota-onalar bilan hamkorlikda o'quvchilarda mustaqil fikrlash, yangilikni sezish, tashabbuskorlik hamda ijodkorlik qobiliyatini shakllantirish maqsadida ularga qat'iy talablar qo'yish uchun ma'naviy huquqqa ega bo'ladi.

Maktabni oila bilan bog'lovchi vosita bu o'qituvchidir. O'quvchilar bilan ishlash, ularning ilmiy dunyoqarashini shakllantirish, ijtimoiy faolliklarini ta'minlash orqali ota-onalarga ta'sir ko'rsatish usullarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Bu borada maktab va oila aloqasini ta'minlovchi ota-onalar majlislari, bolalar tarbiyasiga aloqador muammolarni jamoa bo'lib hal etish kabilarning rolini inkor etib bo'lmaydi. Jumladan, "Bolangiz qanday o'qishini bilasizmi?", "Bolangizning odobi haqida suhbatlashaylik.", "Mustaqil hayot bo'sag'asida" kabi mavzularda olib boriladigan suhbatlar ota-onalarning o'z bolalari haqida, ularning kelajagi haqida qayg'urishlariga sabab bo'ladi.

Maktabda o'qitiladigan darslar, ularning mazmuni va eng asosiysi, shu ma'lumotni o'quvchiga yetkazib beruvchi o'qituvchi xulq-atvori, kiyinishi, hattoki har bir xatti-harakati ham bolaning dunyoqarashi shakllanishiga ta'sir etuvchi omildir.

**Hamkorlikda o'quvchilar ota-onalari bilan olib boriladigan
ish shakl va metodlari**

Bola insoniy xislatlar: ezgulik, odamiylik, yaxshilikni ham, yomonlikni ham, eng avvalo, oiladagi kattalarning, ustozlarining xatti-harakatidan o'rganadi. Ota-onalar bilan bir qatorda tarbiyachi-o'qituvchilar o'z xulq-atvori bilan bolalar hurmatiga sazovor bo'lishlari, ularning hayot yo'lida o'rnak ko'rsatishlari kerak. Shunday muhitda tarbiyalangan bolagina ota-onani, qolaversa o'z ustozlarini xurmat qiladigan, mahalla-ko'yda o'zidan kichikni izzatlash, kattalarni hurmatlashni o'z o'rniga qo'yadigan, xulqparvar bo'lib voyaga yetishadi.

Har bir tarbiyachi tarbiya san'atkori bo'lmog'i lozim. Bu bolalarni sevisish san'atidir. Tarbiyasi og'ir, qarovsiz qolgan bolalarning ota-onalari bilan ishlash, ularni jamoatchilik kengashlariga olib chiqish, foydali mehnatga jalb qilish, to'garaklarga qatnashtirish, hunarmandchilikka o'rgatishni ta'minlash, har bir tarbiyasi og'ir bolaga jamoatchilik faollarini biriktirish, vaqti-vaqti bilan ularning hisobotlarini tinglash lozim.

Maktabda o'qitiladigan har bir dars, ayniqsa. Tarbiya fani mavzularini yoritishda, sinf soatlarida o'quvchilarga oila ma'naviyatiga oid berayotgan har qanday ma'lumotimiz puxta o'ylangan va chuqur mulohazali bo'lmog'i darkor, zero, bolalar ayni shu yoshda har qanday bilimning dastlabki poydevorini qo'yadilar.

Xalq ta'limi vazirligining 2004-yil 26-fevraldagi 26-sonli hay'at majlisi qarori bilan "Oila, mahalla, maktab" konsepsiyasi qabul qilindi. Bu konsepsiyada belgilab bergan vazifalarni hal qilish uchun: Vazirlikning tashabbusi bilan Respublikamizdagi har bir davlat va nodavlat tashkilotlari bilan hamkorlikda "Jamoatchilik maslahat kengashi" tuzilib, joylarda tarbiyasi og'ir, xulqi buzqlikka moyil hamda daydib yurgan bolalar bilan ishlash, ularning ta'lim-tarbiyasiga va "Oila, mahalla, maktab" konsepsiyasini amalda joriy etishga e'tibor qaratildi.

Kengash o‘z oldiga:

- ◆ mahallalarda bolalarning dam olishlari, qiziqarli ish bilan shug‘ullanishlariga imkoniyat yaratish;

- ◆ mahallalarda tarbiyaning ta’sirchanligini oshirish;

- ◆ homiy tashkilotlar yordamida mahallalarda sport sog‘lomlashtirish maydonchalarini tashkil etish;

- ◆ mahallalarda qizlar hayosi, turmushga tayyorlash haqida bahs-munozaralar o‘tkazish;

- ◆ yoshlarga milliy urf-odatlar, azaliy udumlar, tarixiy an’analarni o‘rgatish;

- ◆ maktab, jamoatchilik, mahalla ahli hamkorligida tadbirlar o‘tkazish;

- ◆ joylardagi hokimiyatlar, “Mahalla”, “Yoshlar ittifoqi” va boshqa tashkilotlar bilan hamkorlikda yordam berishni maqsad qilib qo‘ygan.

Oilada bolani to‘g‘ri tarbiyalashning asosiy shartlaridan biri - tarbiyadagi birlikdir. Bunday ulkan ma’suliyatni, sharaflı ishni oila, maktab, mahalla, keng jamoatchilik bilan hamkorlikda olib borish muhim o‘rin egallaydi.

Umumta’lim maktablarida o‘quvchilarning bo’sh vaqtini mazmunli tashkil qilishda quyidagilarga e’tibor qaratish lozim:

- ◆ O‘quvchilar o‘rtasida kitobxonlik darajasini ko‘tarish;

- ◆ Kino, teatr, konsert va ko‘rgazmalarga borish;

- ◆ Sayohatlar, sayillar, sport musoboqalari tashkil etish;

- ◆ Tanlovlar, tarbiyaviy tadbirlar, bayramlarda ishtirok etish yaxshi samara beradi.

- ◆ Milliy xalq hunarmanchiligi to‘garaklari tarmoqlarini kengaytirish, xalq ustalarini to‘garak ishiga jalb qilish, ushbu to‘garaklarni ko‘proq maktablar, mahallalar hamda ijodiy ustaxonalar qoshida tashkil etish ishlariga alohida e’tibor berish;

♦ novvoylik, kashtachilik, naqqoshlik, duradgorlik va boshqa hunarlarga bolalarni qiziqtirish, mahallalarda imkon bo'lsa, hunar o'rgatadigan markazlar tashkil qilish;

♦ o'quvchilarning qiziqishlarini o'rganib, ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirishga mo'ljallangan turli to'garaklar, klub yoki seksiyalar tashkil etish;

♦ yoshlar o'rtasida jismoniy tarbiya, sportni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish;

♦ ta'lim muassasalaridagi kutubxonalarini badiiy adabiyotlar bilan boyitish;

♦ o'quvchilarning qiziqishlariga qarab, to'garaklar, yozgi dam olish oromgohlariga ko'proq o'quvchilarni jalb etishni yo'lga qo'yish;

♦ barcha o'quv fanlari asosida to'garaklar tashkil etish va unga tarbiyasi og'ir bolalarni jalb qilish orqali ma'lum samaraga erishish;

♦ o'quvchilar iqtidorini yanada takomillashtirish maqsadida turli ommaviy tadbirlar, musobaqalar va ko'rik-tanlovlar o'rkazish yo'li bilan boy madaniy merosimizga xurmat, ona Vatanga, uning ramzlariga sadoqat ruhida tarbiyalash muhim rol o'ynaydi.

Bunda sinf rahbarlari, ma'naviy-ma'rifiy, tarbiyaviy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosarlari, maktab direktorlari, bolalar yetakchilari o'z faoliyatlarida bu yo'nalishga e'tibor bilan qarashlari lozim bo'ladi. Chunki ular maktab mikrohududida ijtimoiy-pedagogik, tarbiyaviy ishlarni olib borishda o'tkaziladigan tadbirlarning tashkilotchilaridirlar.

Hamkorlikda ota-onalar majlisini tashkil qilish

Ota-onalar bilan hamkorlikda amalga oshiriladigan ishlarni tahlil qilib, ular bilan bog'liq bo'lgan shakl va usul asosida rejali va izchil ishlarni olib borish maqsadga muvofiqdir. Ana shunda bog'cha xodimlari, maktab jamoasi a'zolari, ota-onalar va mahalla-ko'y hamkorligi ishlarining keng tarqalgan shakli va usullari mavjud. Bular:

1.Ota-onalar, oilalar bilan yakkama-yakka ishlash. Tarbiya jarayonida bu tur katta ahamiyat kasb etib, yaxshi natijani qo‘lga kiritish imkonini beradi. Bunda tarbiyachi oila va bolalarning shaxsiy xususiyatlarini o‘rganib, tarbiyaviy jarayonda inobatga oladi. Buning natijasida tarbiyachi va ota-ona o‘rtasida o‘zaro ishonch, hurmat va do‘stlik munosabatlari o‘rganiladi.

2. Ota-onalar bilan jamoa tarzida tashkil qilinadigan ishlar, bularga ota-onalarning guruhli va umumiy majlisi, anjumanlar, tadbirlar kiradi.

3.Tarbiya ishlarida atrof-muhit va mahalla bilan hamkorlikda ish olib borish. Bunda tarbiyalanuvchi bolaga yetti mahalla ota-ona deganidek, mahallalar bilan hamkorlikda olib boriladigan ishlar yaxshi samara beradi.

Bolalar tarbiyasida jamoaning o‘rni ham beqiyosdir. Jamoa haqida gap ketganda, biz turli jamoalarni ko‘rishimiz mumkin. Masalan: maktab jamoasi, odamlar jamoasi, mehnat brigadasi jamoasi, sayohatchilar, tashkilotchilar jamoasidan iborat. Bola bir vaqtning o‘zida har bir jamoaning a‘zosi bo‘lishi mumkin. U jamoalarning har qaysisida muayyan vazifani bajaradi, ulardan o‘ziga xos tarbiya oladi, hayot tajribasi boyib boradi.

Hozirgi kunda jamiyatimizda maktab jamoasining asosiy vazifasi “ongli va uyushgan ijtimoiy tuyg‘ularga, puxta o‘ylangan dunyoqarashga ega bo‘lgan, har tomonlama rivojlangan bolalarni tarbiyalashni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ygan”.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, tarbiya masalasi bo‘yicha ota-onalar, mahallalar va jamoalarning hamkorlikdagi harakatlari yaxshi samaraga olib keladi. Oiladagi axloq-odob tarbiyasi o‘z-o‘zidan amalga oshmaydi, albatta, bu yo‘lda o‘ziga xos murakkab ijtimoiy –iqtisodiy, psixologik muammolar bor.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar.

1. Oila pedagogikasi fanining predmeti nimalardan iborat?
2. Oila pedagogikasi fani o‘z oldiga qanday vazifalarni qo‘yishini tushuntiring.
3. Oila pedagogika fanini bilan umumiy pedagogika o‘rtasida qanday uzviy aloqadorlik mavjud?

Amaliy topshiriqlar:

1. Ushbu matn bilan tanishib chiqing va uning mazmunini tahlil qiling. Sub'ektlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir jarayoni sifatida muloqot (kommunikativ aloqa) chog'ida shaxslararo munosabatlar yuzaga keladi, namoyon bo'ladi va shakllanadi. Kommunikativ aloqa shaxslararo munosabatlar chog'ida ularning fikrlari, his-tuyg'ulari, ichki kechinmalari va boshqalarning almashinishini nazarda tutadi. Bunday aloqa yaxlit holda kommunikativ faollik, muloqot chog'idagi hissiy ta'sirlanish, o'z-o'ziga bo'lgan kommunikativ ishonch, kommunikativ ob'ektlar kabi elementlarni aniqlaydi. Shaxslararo munosabatlardagi muloqotning asosiy manbalari – bu suhbatdoshlarning tajribalari, tafakkurlari, hayotiy yondashuvlari, e'tiqodlari hamda maxsus ilmiy metodlarni o'zlashtira olganliklari sanaladi. Kommunikativlik asosida ichki (bir) ovozli kommunikatsiyadan ikki ovozli kommunikatsiyaga o'tish yotadi.

2. Kichik guruhlarda “Taqqimot” strategiyasi asosida quyida berilgan muloqot turlarining oila tarbiyasidagi ahamiyatini yoriting.

A. O'zaro ijodiy faoliyatga qiziqtiradigan muloqot.

V. O'zaro do'stona munosabatga asoslangan muloqot.

S. Muayyan masofani saqlagan holda tashkil etiladigan muloqot.

D. Qo'rqitish, tahdid qilishga asoslangan muloqot.

E. Hazil-mutoyibaga, yumorga asoslangan muloqot.

Amaliy topshiriqlarni bajarish yuzasidan uslubiy ko'rsatmalar:

1. Jamoa matn bilan umumiy holda tanishib chiqadi. O'qituvchi matn mazmunini tahlil qilishda talabalarining o'z bilim va shaxsiy tajribalariga tayana olishlari, fikrlarini dalillay olishlari hamda o'z fikrlarini himoya qilishlariga e'tibor qaratishi zarur.

2. Topshiriqni bajarishda talabalar kichik guruhlar (5 ta guruh)da ishlaydilar. Har bir guruh alohida-alohida topshiriqni bajaradi. O'qituvchi guruhlariga quyidagi topshiriqlarni berishi mumkin.

№	Guruhlar	Topshiriqlar mavzusi
1	1- guruh	O‘zaro ijodiy faoliyatga qiziqtiradigan muloqot.
2	2- guruh	O‘zaro do‘stona munosabatga asoslangan muloqot
3	3- guruh	Muayyan masofani saqlagan holda tashkil etiladigan muloqot.
4	4- guruh	Qo‘rqitish, tahdid qilishga asoslangan muloqot.
5	5- guruh	Hazil-mutoyibaga, yumorga asoslangan muloqot.

Guruhlar o‘zlariga berilgan mavzu yuzasidan topshiriqni bajarishda o‘z oilalari yoki o‘zlariga tanish bo‘lgan oilalar misolida fikrlarini dalillar bilan, shuningdek, ommaviy axborot vositalari materiallari asosida boyitishlari mumkin. O‘qituvchi esa bu borada talabalarga o‘z yordamini taklif eta oladi.

OILA, MAHALLA VA TA'LIM MUASSASASI IJTIMOIIY- PEDAGOGIK HAMKORLIGI

Tayanch tushunchalar: axloq, oila, mahalla, maqsad, tarbiya, e’tiqod, diyonat

Axloq - kishilarning bir-birlariga, oilaga, jamiyatga bo‘lgan munosabatlarida namoyon bo‘ladigan xatti-harakatlari, xulq-atvorlari, odoblari majmui. Huquqdan farqli ravishda axloq talablarini bajarish-bajarmaslik ma’naviy ta’sir ko‘rsatish shakllari (jamoatchilik tomonidan baho berish, qilingan ishni ma’qullash yoki qoralash) bilan belgilanadi.

Mahalla - atamasi arabcha bo‘lib, “o‘rin-joy” degan ma’noni anglatadi. U turli mintaqalarda mahallot (joy), guzar, jamoa, elat, elod nomlarda atalib kelingan

Maqsad - (falsafada) — inson amaliy faoliyatining avvaldan fikran o‘ylangan natijasi. Maqsad insonlarga xos bo‘lib, uni kelajakning loyihasi, deb ta’riflash mumkin.

Tarbiya-shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma’naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon; insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo‘lgan xususiyatlarga ega bo‘lishini ta’minlash yo‘lida ko‘riladigan chora tadbirlar yigindisi

E’tiqod -dunyoqarash negizida aks etuvchi ijtimoiy-falsafiy, huquqiy, ma’naviy-axloqiy, estetik iqtisodiy va ekologik bilimlarning takomillashgan ko‘rinishi; muayyan g‘oyaga bo‘lgan ishonch.

Diyonat- arabcha din, e’tiqod. Diniy ta’limot ishonish demakdir. Vijdon, vijdonlilik, insof.

Oila, mahalla va ta’lim muassasasi hamkorligining asosiy maqsadi va vazifalari

Oila, mahalla, ta’lim muassasalari hamkorligini ta’minlash samaradorligini oshirishga qaratilgan ushbu ustuvor masalalar mazmuni quyidagi samarali faoliyat shakl, metod va vositalarni amaliyotga tatbiq etishni taqozo etadi. Mahallada va ta’lim muassasalarida qolaversa, mehnat jamoalaridagi yoshlar o‘rtasida vatanparvarlik tuyg‘usi va mamlakatda ro‘y berayotgan voqealarga dahldorlik hissini rivojlantirishga qaratilgan tadbirlarni o‘tkazish tartibi, namunaviy stsenariy va tavsiyalar ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish, jumladan:

- davlat bayrog‘i, madhiyasi va boshqa davlat ramzlariga hurmat tuyg‘usini tarbiyalash bilan bog‘liq tadbirlar;
- o‘quvchilik, talabalik va mehnat jamoalari safiga tantanali ravishda qabul qilish marosimlarini o‘tkazish;
- umumiy bayramlar, ijtimoiy hayotimizni o‘zida aks ettirgan tadbirlarni va boshqalar sog‘lom avlodni shakllantirishning ma’naviy poydevorini mustahkamlashning muhim negizi hisoblanadi.

Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati qurish yo'lini tanlagan mamlakatimizda oila, mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligi va unda shaxs tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatuvchi milliy qadriyatlar yil sayin qadr topib, nufuzi oshib bormoqda. Buning asosiy sababi davlatimiz tomonidan ijtimoiy institutlarga har tomonlama e'tibor qaratilayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan mustaqillik bergan imkoniyat tufayli qo'lga kiritilgan milliy qadriyatlarning qayta tiklanayotganligidir. Shu ma'noda olib qaralganda, ijtimoiy institutlar va uning muammolari bo'yicha ilmiy asoslangan tadqiqotlarning yuzaga kelishi dolzarb ahamiyatga molik bo'lib qolaveradi.

Tarbiya jarayoni ishtirokchilari sa'y harakatlarini birlashtirish maqsadida 1993-yilda ishlab chiqilgan "Oila, mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligi" Kontseptsiyasi yoshlarni istiqloq g'oyalariga sadoqatli, ma'naviy barkamol, vatanparvar qilib tarbiyalashda keng jamoatchilik faoliyatini muvofiqlashtirish borasida dasturulamal bo'ldi. "Oila, mahalla, maktab hamkorligi" Kontseptsiyasining asosiy maqsadi yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda o'zbek xalqining boy milliy, madaniy, tarixiy an'analari, urf-odatlar va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali, zamonaviy pedagogik texnologiyaning ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etish, shaxsni tarbiyalash va uni har tomonlama kamol toptirishning ustuvorligini ta'minlash, ota-onalar, pedagoglar va mahalla faollarining umumiy hamda milliy pedagogik madaniyatni oshirish, respublika fuqarolari orasida milliy mafkuraviy tarbiya ishlarini takomillashtirishdan iboratdir.

Konseptsiyada jamiyat taraqqiyotining ma'naviy-axloqiy negizi bo'lgan milliy va umuman insoniy qadriyatlar, milliy va umuminsoniy tarbiyaning o'zaro aloqasi hamda muhim yo'nalishlari belgilab olingan. Chunonchi, mahalla, oila va ta'lim muassasasi hamkorligida milliy tarbiya yo'nalishda yoshlarning o'zlikni anglash, vatanparvarlik, milliy g'urur, millatlararo muloqot madaniyati, milliy mafkuraviy onglik, milliy odob, fidoyilik kabi fazilatlarni o'zlashtira olishlari zarurligi ko'rsatilgan bo'lsa, umuminsoniy yo'nalishda hamkorlikdagi pedagogik faoliyatning huquq, iqtisodiy, jismoniy, aqliy, estetik,

ekologik, gigienik va boshqa tarbiya sohalarini qamrab olishi muhim ekanligiga e'tibor qaratilgan.

Hamkorlikni amalga oshirish tamoyillari

Oila, mahalla va maktab hamkorligida quyidagi tamoyillar asosida yo'lga qo'yiladi:

1. Ta'lim va tarbiya sohasida hamkorlik jarayoni ishtirokchilari harakatlarining ish birligi.
2. Tarbiyalanuvchiga hurmat va talabning uyg'unligi.
3. Hamkorlik jarayoni sub'ektlarining teng huquqliligi va yuksak mas'uliyati.
4. Faoliyat jarayonida millat va davlat manfaatlari ustuvorligi.
5. Hamkorlikning ilmiy asoslanganligi.

Konseptsiyada yoshlarni tarbiyalashda oila, mahalla va maktab hamkorligiga erishish muayyan bosqichlarda amalga oshirilishi ko'rsatilgan. Ular quyidagilardir:

1-bosqich. Yosh ota-onalarga farzand va uning tarbiyasi haqida falsafiy, tibbiy tushunchalarni berish va bu masalalarga tibbiyot xodimlari, obro'li xotin-qizlarni, ota-onalarni jalb qilib, "Yosh onalar va otalar maktablari" faoliyatini yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etadi.

2-bosqich. Farzandning maktabgacha bo'lgan davridagi jismoniy, aqliy va ma'naviy rivojlanishini ta'minlash borasida ularga rasm chizish, voqealarni bayon qilish, o'ziga o'zi xizmat qilish, harf tanish, qo'shiq aytish va raqs tushish, turli o'yinlarda ongli qatnashish tushunchalarini singdirish va mustaqil ravishda bilim olish ko'nikmalarini shakllantirish yuzasidan maktabga tayyorlash guruhlari, "Yakshanbalik maktablar" ishini tashkil qilish.

3-bosqich. Kichik yoshdagi (6-11 yosh) maktab davrida bolalarning jismoniy, ma'naviy va ijtimoiy shakllanishini ta'minlash, uning ilk iqtidori, qiziqishi va aqliy imkoniyatlarini aniqlash, o'z xatgi-harakatlariga javobgarlik hissini tarbiyalash, bo'sh vaqtini to'g'ri tashkil qilishni o'rgatish, atrof-muhitga

ongli munosabatda bo'lib, do'stlik, baynalmilallik, vatanparvarlik xislatlarini shakllantirish.

4-bosqich. O'smirlarning (11-16 yosh) qiziqishini, bilimga chanqoqlik va akl zakovatini hisobga olgan holda ijtimoiy faoliyatga tortish, jismonan baquvvat bo'lishini ta'minlash, maishiy mehnat faoliyati orqali turli kasblarga yo'naltirish, o'smirlar guruhleri va jamoatchilik orasida o'z o'rnini topa olishiga ko'maklashish, o'z xatti-harakatlari uchun jamiyat, qonun va ota-onalari oldida javobgarlik tuyg'usini shakllantirish, ijtimoiy faolligi va mustaqil dunyoqarashini yuzaga keltirish.

5-bosqich. Yoshlarni (16 yosh va undan yuqori) dunyo andozalariga mos bilim olishlari, kasb tanlashlari, mustaqil hayotga tayyorgarliklarini ta'minlash. Ularning imkoniyatlari darajasida ta'lim olishlariga, tanlagan kasblari bo'yicha ish bilan ta'minlanishlariga, iqtisodiy mustaqil bo'lishlariga shart-sharoit yaratish. Vatan, Davlat va jamiyat oldidagi fuqarolik burchlarini ado etishga javobgarlik hissini to'la shakllantirish, mustaqil oila qurishga tayyorlash.

O'zaro hamkorlik ishlarini boshqarish uchun joylarda o'z tarkibiga mahallalar faollari, obro'li ota-onalardan, o'quv-tarbiya muassasalarining tajribali xodimlaridan, mahalla hududida joylashgan turli tashkilotlarning vakillaridan iborat muvofiqlashtiruvchi jamoatchilik kengashlari tuziladi. Jamoatchilik kengashining zimmasiga yuklatilgan vazifalardan kelib chiqib, uning tarkibida turli yo'nalishlarda faoliyat ko'rsatadigan kichik tashabbuskor guruhlar shakllantiriladi.

Jamoatchilik kengashi muayyan muddatga mo'ljallangan ish dasturiga ega bo'ladi. Mazkur dastur mahalla Fuqarolar yig'inining yig'ilishida rasman tasdiqlanishi zarur. Dasturda ko'rsatilgan tadbirlar rejasi davra suhbatlari, muayyan mavzu yoki muammoga bag'ishlangan kengash (majlis)lar, anjumanlar, mahalla aholisini birlashtiruvchi, ularni sog'lom turmush tarziga yetaklovchi ko'rik-tanlovlar, musobaqalar, bellashuvlar, uchrashuvlar va turli sanalarga bag'ishlangan anjuman yoki tantanalardan tashkil topishi mumkin.

Belgilangan tartibga ko'ra jamoatchilik kengashi o'z faoliyati to'g'risida mahalla ahliga har chorakda bir marotaba hisobot berib boradi. Zarurat bo'lganda o'quv-tarbiya muassasalari, mahalla faollari, mahalla hududida joylashgan tashkilot, korxona va idoralarning ta'lim-tarbiya yuzasidan olib borilayotgan ishlari to'g'risida hisobotlarini tinglab, ularga amaliy va nazariy yordam ko'rsatadi.

Kengash mahalla hududida istiqomat qiluvchi, o'z farzandlari tarbiyasiga befarq ota-onalarga nisbatan davlat boshqaruv idoralari, huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan hamkorlikda turli ma'muriy choralarni qo'llash huquqiga ega. Uning tashabbusi bilan dolzarb mavzularda favqulodda mahalla yig'inlari, o'quv-tarbiya muassasalarining pedagogik kengashlari yoki boshqa zarur tadbirlar tashkil etilishi mumkin.

Kengash mahalla hududida o'zbek milliy tarbiya an'analarini tiklash, turli madaniy tadbirlar o'tkazish, bolalar va kattalarning bo'sh vaqtlarini tashkil etish borasidagi faoliyatni, shuningdek, maktablar, o'yingohlar, madaniyat muassasalari, sport inshootlari, o'smirlar klublari, maktabgacha va maktabdan tashqari muassasalar ishini muvofiqlashtiradi.

TEST

1. " Oila, mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligi kontseptsiyasi " nechanchi yilda ishlab chiqilgan?

A)1994 B) *1993 D) 1991

2.....- dunyoqarash negizida aks etuvchi ijtimoiy-falsafiy, huquqiy, ma'naviy- axloqiy, estetik, iqtisodiy va ekologik bilimlarning takomillashgan ko'rinishi, muayyan g'oyaga bo'lgan ishonch, intilish?

A)*E'tiqod B) Maqsad D) Ishonch

3. Oila, mahalla va maktab hamkorligi qaysi tamoyillar asosida yo'lga qo'yiladi?

1. Ta'lim va tarbiya sohasida hamkorlik jarayoni ishtirokchilarining harakatlarini ish birligi
2. Tarbiyalanuvchiga nisabatan hurmat va talabning uyg'unligi
3. Hamkorlik jarayoni subektlarining teng huquqliligi va yuksak mas'uliyatliligi
4. Faoliyat jarayonida millat va davlat manfaatlarining ustunligi
5. Hamkorlikning ilmiy asoslanganligi

A) 1, 3, 4, 5 B) 1, 2, 4, 5 D)* 1, 2, 3, 4, 5

4.....-atamasi arabcha bo'lib "o'rin-joy" degan ma'noni bildiradi. U turli mintaqalarda mahallot (joy) guzar, jamoa, elat, elod nomlarida atalib kelgan?

A) Vatan B) *Mahalla D) Maktab

5. Axloq bu?

A) *Kishilarning bir – birlariga, oilaga, jamiyatga bo'lgan munosabatlarida namoyon bo'ladigan xatti-harakat

B) Shaxsa muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon

D) Dunyoqarash negizida aks etuvchi ijtimoiy- falsafiy, huquqiy, ma'naviy, axloqiy, estetik iqtisodiy va ekologik bilimlarning takomillashgan ko'rinishi

Amaliy topshiriqlar:

1. Quyida berilgan matnlar yordamida yoshlarni tarbiyalash borasidagi pedagogik hamkorligi negizida oila, mahalla va maktabning vazifalari bilan tanishib chiqing. Har bir sub'ektning yoshlarni tarbiyalash borasidagi pedagogik hamkorligi negizidagi vazifalarini ifodalovchi tezislarni tayyorlang.

2. Yoshlarni tarbiyalashda oila, mahalla va maktab hamkorligi mohiyatini aks ettiruvchi klasterni yarating. Amaliy topshiriqlarni bajarish yuzasidan uslubiy ko'rsatmalar: 1. Oila, mahalla va maktabning yoshlarni tarbiyalash borasidagi pedagogik hamkorligi negizidagi vazifalarini ifodalovchi tezislarni tayyorlashda talabalar guruhlarda ishlaydilar. Bunda uchta katta guruhni shakllantirish maqsadga muvofiqdir. O'qituvchi har bir guruhga alohida-alohida topshiriq beradi. Topshiriqlarning quyidagicha bo'lishi maqsadga muvofiqdir:

№	Guruhlar	Topshiriqlar mavzusi
1	1-guruh	Oilaning yoshlarni tarbiyalash borasidagi pedagogik hamkorligi negizidagi vazifalari.
2	2-guruh	Mahallaning yoshlarni tarbiyalash borasidagi pedagogik hamkorligi negizidagi vazifalar.
3	3-guruh	Maktabning yoshlarni tarbiyalash borasidagi pedagogik hamkorligi negizidagi vazifalari.

Topshiriqni bajarish chogʻida guruhlarining eʼtiboriga quyidagi matnlar taqdim etiladi:

I. Yoshlarni tarbiyalashda oila, mahalla va maktab hamkorligi negizida oila tomonidan bajariladigan vazifalar:

- oilada sogʻlom muhitni yaratish, milliy ruh va turmush tarzini hisobga olish, farzandlar uchun ota-ona har tomonlama oʻrnak boʻlishi, farzandlarning otaonasiga, Vatanga muhabbat tuygʻusini shakllantirish, oʻzaro gʻamxoʻr boʻlishni taʼminlash;
- oilada huquqiy tarbiyani yaxshilash, oila aʼzolarining oʻz huquq va burchlarini anglab etishlarini va ularga rioya qilishlarini taʼminlash;
- farzandlarga chuqur dunyoviy bilim asoslarini berish, maʼrifatli va maʼnaviyatli kishilar boʻlib etishishlarini taʼminlash;
- bozor munosabatlariga mos boʻlgan kasb-hunar oʻrgatish, iqtisodiy tushunchalarni farzandlar ongiga singdirish;
- bolalarning maʼnaviy barkamol va jismonan sogʻlom boʻlishlari uchun iqtisodiy va ijtimoiy muhitni yaratish;
- bolalarni mustaqil fikrlashga oʻrgatish, istiqloq gʻoyalari va milliy mafkuraga sadoqat ruhida tarbiyalash;
- bolalarning boʻsh vaqtlarini pedagogik nuqtai nazardan kelib chiqib unumli tashkil qilish, ularga qoʻshimcha taʼlim berish;
- farzandlarida mavjud boʻlgan isteʼdod kurtaklarini rivojlantirish uchun zarur sharoitlarni yaratish;

- o‘z farzandlarining maktab, mahalla, davlat va jamiyat oldidagi burchlarini to‘la ado etishlari uchun oilada mas’uliyatli bo‘lish;
- ota-onalar o‘zlarining pedagogik va psixologik bilim saviyalarini doimo oshirib borishi;
- bolalarda tejamkorlik va ishbilarmonlik sifatlarini shakllantirish; - oilada milliy va umuminsoniy tarbiyaning barcha yo‘nalishlarini uyg‘un holda bosqichma-bosqich amalga oshirishdagi mas’ulligini ta’minlash;
- bolalarda sanitariya-gigienik, ekologik ko‘nikmalarni shakllantirish, diniy aqidaparastlik, ichkilikbozlik, giyohvandlikka qarshi immunitetni hosil qilish;
- sog‘ligida va aqliy nuqsonlari bo‘lgan farzandlariga hayot talablariga mos ravishda bilim va kasbu-kor o‘rgatish.

II. Yoshlarni tarbiyalashda oila, mahalla va maktab hamkorligi negizida mahalla tomonidan bajariladigan vazifalar:

- mahalla faollari tomonidan tarbiya muassasalari bilan birgalikda ta’limtarbiya jarayonida amalga oshirilishi kerak bo‘lgan masalalarni muhokama qilishda qatnashish va oqilona echimlarini topishda faollik ko‘rsatilish;
- mahalla o‘z hududidagi ijtimoiy va iqtisodiy yordamga muhtoj oilalarni aniqlab, ularni qo‘llab-quvvatlash va farzandlarining bilim hamda tarbiya olishlariga bosh-qosh bo‘lish;
- ma’nan nosog‘lom oilalarni mahalla yig‘inlarida muhokama qilish, ularga nisbatan jamoatchilik choralari ko‘rish;
- mahalla hududidagi o‘quv-tarbiya muassasalariga iqtisodiy va ijtimoiy yordam ko‘rsatilishini qo‘llab-quvvatlash;
- ota-onalar orqali bolalarda tashabbuskorlik, mehnatsevarlik, milliy g‘urur, vatanparvarlik, milliy odob, baynalmilallik kabi xislatlarini tarbiyalash;
- yoshlarning diniy mazhablar va sektalar, aqidaparastlikning mohiyatini to‘g‘ri anglab etishiga ota-onalar orqali ta’sir ko‘rsatish, ajdodlarning tarbiyaviy o‘gitlarini singdirib borish;

- mahalla yig'inlarida milliy davlatchilik va milliy mafkura g'oyalarini, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarida respublikada erishilayotgan yutuqlar targ'ibotini tashkil etuvchi tadbirlarni uyushtirish;
- Respublika "Ma'naviyat targ'ibot" markazi, "Sog'lom avlod uchun", "Mahalla", "Ekosan", "Nuroni", "Kamolot" jamg'armalari, xotin-qizlar qo'mitalari, turli jamiyatlar, birlashmalar va ijodiy uyushmalarni yosh avlodni milliy istiqloq g'oyalari asosida tarbiyalash ishiga, muammoli masalalarning echimini topishga faol jalb qilish;
- mahalla hududidagi ishlab chiqarish korxonalari va tashkilotlarining imkoniyatlarini o'quv-tarbiya muassasalari moddiy negizini mustahkamlashga yo'naltirish;
- mahalla hududida o'quv-tarbiya muassasalari bilan birgalikda turli ko'riktanlovlar, sport musobaqalari, anjumanlar, bayram va bellashuvlar tashkil qilish;
- turli yo'nalishda iqtidorli o'quvchilarni maktablar tavsiyasiga ko'ra ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan qo'llab-quvvatlash;
- ilg'or pedagogik xodimlar, tarbiyachilarga mahalla imkoniyatlaridan kelib chiqib, har tomonlama yordam ko'rsatish;
- farzandlariga ta'lim va tarbiya berishda ijobiy natijalarga erishayotgan, namunali oilalar hayot tajribasini ommalashtirib, mahalla hududida "Oila saboqlari" mashg'ulotlarini tashkil qilish;
- mahallada istiqomat qilayotgan xalq ustalari, san'atkorlar, ziyolilar va barcha ijodkorlarning imkoniyatlaridan foydalanib, bilim, kasb sirlarini o'rgatishga asoslangan turli to'garak va "Ustoz-shogird" rusumida faoliyatini yo'lga qo'yish;
- mahalla hududidagi ishlab chiqarish korxonalari tomonidan mahallada istiqomat qilayotgan va moddiy qiynalgan yoshlar uchun ish joylari kvotasining ajratilishiga erishish; - yoshlarda O'zbekistonga, uning tabiatiga muhabbat, tarixiga qiziqish, mahalla obodonligi, ahilligi uchun javobgarlik ruhini shakllantirish.

- III.** Yoshlarni tarbiyalashda oila, mahalla va maktab hamkorligi negizida maktab tomonidan bajariladigan vazifalar: - maktabda bolaga biron-bir kasb-korni egallashi uchun mustahkam poydevor yaratish; - o‘quvchi-yoshlarning sport turlari bilan shug‘ullanishlariga yordam berish, ularning bo‘sh vaqtlarini mazmunli o‘tkazishni tashkil qilish; - bolalarga ta’lim berishni ilg‘or pedagogik texnologiyalar, zamonaviy o‘quvslubiy dasturlar asosida tashkil etish, o‘quv-tarbiya jarayonlarini jahon andozalariga mos ravishda ta’minlash;
- o‘quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlari tahlilidan, iqtisodiy va ijtimoiy muhitdan kelib chiqib, ularni turli soha bo‘yicha kasb asoslariga yo‘naltirish va ta’limda tabaqalashtirilgan yondashuvni joriy etish;
 - yosh oilalar bilan ishlash, tibbiy tarbiyaviy, huquqiy, ma’naviy-ma’rifiy, ijtimoiy tushunchalar berish uchun maxsus tadbirlarni amalga oshirish;
 - o‘z hududidagi mahalla jamoalarining faoliyatini tarbiyaviy maqsad yo‘lida muvofiqlashtirish;
 - tarbiyasi “og‘ir”, qarovsiz qolgan bolalarning ota-onalari bilan ishlash, oilalarga pedagogik yordam berish; - bola tarbiyasi yaxshi yo‘lga qo‘yilgan oilalarni tegishli idoralar hamkorligida o‘rganib, tajribalarini ommalashtirish;
 - o‘qish va ishlashni xohlamaydigan, bezorilik yo‘liga kirib ketgan o‘smirlarni hisobga olib, ularga tegishli tashkilotlar bilan birgalikda zarur choralar ko‘rib, otaonalar yig‘inlarida muhokama qilish;
 - tarbiya sub’ektlari bo‘lmish huquqiy, tibbiy, ijodiy uyushmalar, yoshlar, tabiatni muhofaza qilish va “Ekosan”, “Qizil yarim oy”, barcha jamg‘arma va jamoatchilik markazlari, ommaviy axborot vositalari, inson huquqlari bo‘yicha milliy markazlar, kasaba uyushmalari, nodavlat tashkilotlari, ishlab chiqarish korxonalari, mahalliy boshqaruv idoralarining bola tarbiyasiga bo‘lgan mas’uliyat va javobgarligini muvofiqlashtirish;
 - turar joyda va mahallada olib borilayotgan barcha tarbiyaviy, ma’naviy, ma’rifiy, madaniy-ommaviy va sport tadbirlari markazi;
 - maktab bo‘lishiga erishish;

- o‘quvchi-yoshlar, ota-onalar, jamoatchilik bilan huquqiy tarbiyani amalga oshirish, tarbiya jarayonining barcha ishtirokchilari orasida milliy mafkurani targ‘ib qilish, aqidaparastlik va milliy taraqqiyotimizga zararli g‘oyalarning kirib kelishiga qarshi murosasiz kurashishni tashkil etish;
- ta’lim muassasalari nizomlari asosida o‘quvchilarning maktabda joriy qilingan tartibga amal qilishlarini va nizomda belgilangan o‘quvchilar libosida ta’lim va tarbiya jarayoniga qatnashishlarini ta’minlash;
- mahallada, xotin-qizlar orasida zamonaviy bilimlarni targ‘ib qilish, o‘smir yoshlarning dunyoviy bilimlarga bo‘lgan intilishlarini rag‘batlantirish;
- maktab negizida pedagogik, huquqiy, psixologik, ma’naviy va ma’rifiy bilimlar beruvchi “Ota-onalar universitetlari” faoliyatini tashkil qilish.

2. Yoshlarni tarbiyalashda oila, mahalla va maktab hamkorligi mohiyatini aks ettiruvchi klasterlarni yaratishda akademik guruh jamoa bo‘lib ishlaydi. Klasterlar “Klaster” grafik organayzeri vositasida yaratiladi. Bunda o‘qituvchi har bir talabaning faol ishtirok etishini nazorat qilib borishi zarur. Klasterlarni shakllantirish jarayonida bildirilgan har bir g‘oya inobatga olinadi. Yaratilgan klasterlarning mazmunini muhokama qilish jarayonida esa bir-birini takrorlovchi g‘oya va fikrlar tahlil qilinadi. Takroriy bildirilgan g‘oyalar aniqlanib, takrorlanishlar bartaraf etiladi.

GENDER TENGLIKNING ASOSIY TAMOYILLARI

Tayanch tushunchalar: gender, ayol, ayollar karyerasi, ijtimoiylashuv, jins, jamiyat, ta’lim,

Gender – tushunchasi feministik nazariya va gendershunoslilikning rivojlanishi tufayli keng tarqaldi. U ijtimoiy konstruktivizm nazariyasiga asoslanadi, ularning bir qator vakillari (asosan feministik mualliflar) odamlar o‘rtasidagi farqlarning tabiiy kelib chiqishini shubha ostiga qo‘yadilar va ularni ijtimoiy jarayonlar bilan izohlaydilar

Ayol-(arabcha:oila; xotin) — balogʻatga yetgan xotin-qiz jinsidagi inson, odam bolasini dunyoga keltiruvchi ikki jinsdan biri (umuman erkakka qarama-qarshi jinsdagi shaxs, xotin).

Ayollar karyerasi- bu ayollarning mehnat bozori va professional faoliyatdagi ishtiroki, kasbiy oʻsishi, rahbarlik lavozimlariga intilishi, ishda yutuqlarga erishishi va bu jarayonda ularning ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy hamda oilaviy omillar ta'siri ostida shakllanishi va rivojlanishini ifodalovchi tushuncha.

Ijtimoiylashuv - individning ijtimoiy muhitga doimiy faol moslashish jarayoni va bu jarayonning natijasi. Uzluksiz xususiyatga ega ekanligiga qaramasdan, uni, odatda, individning oʻz faoliyatini va oʻzini oʻrab turgan ijtimoiy davrasini tubdan oʻzgartirish davrlari bilan bogʻlaydilar

Jins -jinsiy koʻpayishni taʼminlaydigan hamda erkak va urgʻochi organizmlarni farq qilishga imkon beradigan belgilar majmui.

Jamiyat - (lotincha: socium — “umumiy”) — kishilarning tarixan qaror topgan hamkorlik faoliyatlari majmui hisoblanadi. Jamiyatdagi hamma narsa (moddiy va maʼnaviy boyliklar, insonlar hayoti uchun zarur boʻlgan shart-sharoitlarni yaratish va boshqalar) muayyan faoliyat jarayonida amalga oshadi.

Taʼlim - bilim berish, malaka va koʻnikmalar hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi.

Gender tenglikning huquqiy asoslari

“Gender” tushunchasining mazmuni avvalo jinsni ijtimoiy modellashtirish yoki tashkil etishda mujassamlashgan. Ijtimoiy jins ijtimoiy amaliyot yordamida tashkil qilinadi. Jamiyatda muayyan jins rollarining bajarilishini taqozo etadigan xatti-harakatlar meʼyoriy tizimi vujudga keladi; tegishli tarzda ushbu jamiyatda “erkaklarga oid” va “ayollarga oid” boʻlgan xususiyatlar borasida qatʼiy qaror topgan tasavvurlar qatori paydo boʻladi. Gender – tabiatan belgilanmagan, ijtimoiy hodisalar ato etgan xususiyatlar yigʻindisidir. Gender – jinsning madaniy niqobi, bizning oʻz ijtimoiy-madaniy tasavvurlarimiz doirasidagi jins haqidagi qarashlarimizdir. Oʻzbekistonda ham

Gender tenglik masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Qonunchilik palatasi tomonidan 2019-yil 23-avgustda qabul qilingan “ Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida”gi Qonun mamlakatimizda ushbu soha rivoji uchun ayni muddao bo'ldi.

Gender tengligini singdirish tizimli yondashuv va uzoq muddatni talab qiladigan jarayon. Uni ta'limning faqatgina ma'lum bir qismida yoki faqatgina oila instituti orqali singdirish mumkin emas. Shuning uchun ham ijtimoiy ongda gender bilan bog'liq sog'lom dunyoqarashni shakllantirishda oila-mahalla-ta'lim tizimining o'zaro hamkorligini ta'minlash dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Dastavval, gender tengligini ta'minlashda oila institutining rolga to'xtalib o'tsak. Hech kimga sir emas, oila inson tarbiyasida eng asosiy rol o'ynaydi, bola oilada tug'iladi, ulg'ayadi, olam haqidagi tasavvurlari unda shakllanadi, dastlabki axloqiy qoidalarni o'zlashtiradi. Oilada insonning his-tuyg'ulari tarbiyalanadi, olam, unda insonlarning o'rni haqidagi qarashlari paydo bo'ladi. Xuddi shu davrda bola ongida gender stereotiplar ham shakllanishni boshlaydi. Bu stereotiplarning shakllanishida bolaga jinsiga qarab qanday kiyim kiydirish, sochini turmak qilish, mashina yoki qo'g'irchoq olib berish kabi bolaning ilk go'daklik davridagi kattalarning qarorlari va xatti-harakatlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Oilada va ishdagi ayollar karyerasiga oid psixologik qarashlar

Gender stereotiplarning inson ongida mavjudligi va xatti-harakatlarida aks etishi jamiyat, oilaning katta vakillari tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Ovqat pishirishga taqlid qilib o'tirgan o'g'il bola yoki mashinalar rasmini chizishga qiziqadigan qiz bola kattalar tomonidan tanbeh olishi mumkin. Chunki gender stereotiplar ijtimoiy ongda chuqur o'rin egallagan. Masalan karyera misolida keltirasak ayollar va erkaklar karyerasidagi tenglik va farqlar turlicha aks etadi.

Ko'rsatkich	Ayollar	Erkaklar
Huquqiy imkoniyatlar	Teng huquqqa ega, biroq amaliyotda ba'zida cheklovlarga duch keladi	Teng huquqqa ega, va ko'pincha bu huquqlardan to'liq foydalanadi

Ko'rsatkich	Ayollar	Erkaklar
Ta'lim darajasi	Ko'plab sohalarda yuqori ta'lim olgan, ayniqsa gumanitar sohalarda	Texnik va muhandislik yo'nalishlarida ustunlikka ega
Kasbiy tanlov erkinligi	Stereotiplar ta'siri ostida "ayollarga mos" kasblarni tanlashga moyil	Har xil sohalarni tanlashda erkinroq
Karyera o'sish imkoniyati	"Shisha shift" sindromi tufayli yuqori lavozimlarga chiqish cheklangan	Lavozim o'sish imkoniyatlari kengroq
Ish va oilaviy hayot muvozanati	Oila va bolaga qarash mas'uliyati ko'proq yuklanadi	Asosan ish faoliyatiga e'tibor qaratadi
Ish haqi darajasi	Ko'pincha bir xil lavozimda pastroq maosh oladi	Odatda ayollarga nisbatan yuqoriroq maosh oladi
Ish joyidagi munosabatlar	Kamsitilish, gender stereotiplari bilan ko'proq to'qnashadi	Ko'proq hurmat va professional qabulga ega bo'ladi

Nafaqat karyerada balki, oilada gender tenglik tamoyilini singdirishda kattalar, xususan, bolaning ota-onasida genderga oid to'g'ri, sog'lom munosabatlar, qadriyatlar tizimi, dunyoqarash shakllangan bo'lishi talab etiladi. Buni ikki jihat bilan bog'lash mumkin.

Oilada ayollar karyerasi uchun yaratiladigan imkoniyatlar

1. Erkakning (turmush o'rtog'ining) qo'llab-quvvatlashi

Turmush o'rtog'ining ayolning ishlashi va o'z ustida ishlashini rag'batlantirishi ayol karyerasida muhim rol o'ynaydi.

2. Uy va bolalar bilan bog'liq vazifalarni bo'lishish

Uy-ro'zg'or ishlari va bola tarbiyasidagi majburiyatlarni oila a'zolari o'rtasida teng taqsimlash ayolga ish va oila o'rtasida muvozanatni saqlashga yordam beradi.

3. Yaqin qarindoshlar yordami

Buvilar, opalar yoki boshqa qarindoshlar tomonidan ko'rsatiladigan yordam (masalan, bolaga qarash) ayolning ishlashiga qulaylik yaratadi.

4. Uyda tahsil olish yoki masofaviy ish imkoniyatlari

Raqamli texnologiyalar orqali ayol o'zini rivojlantirishi yoki onlayn ishlashi mumkin, bu esa oilaviy sharoitga moslashuvchanlik beradi.

5. Ijobiy muhit va ruhiy qo'llab-quvvatlash

Ayolning harakatlarini qadrlash, unga ishonish, ruhlantirish – uning karyera borasidagi ishonchini va motivatsiyasini oshiradi.

Gender bilan bog'liq ilk qarashlar oilaviy muhitda shakllana boshlasa, ularning mustahkamlanib borishida ijtimoiy muhit, xususan bola yashayotgan mahallaning o'rnini ham katta bo'ladi. Bejizga “bir bolaga yetti mahalla ota-ona” kabi maqollar xalqimizda yaratilmagan. Prezidentimiz ta'biri bilan aytganda, “Mahalla – asrlar o'sha milliy urf-odat va an'analarimizni bezavol saqlab, xalqimiz uchun ezgulik va tarbiya beshigi, yaxshi qo'shnichilik va hamjihatlik maskani. Biz mahalla deganda, dunyoda kamdan kam uchraydigan, insonni jamiyat bilan uyg'un bo'lib yashashga o'rgatib, bag'rikenglik ruhida tarbiyalaydigan, xalq bilan davlat o'rtasidagi ishonchli ko'priklarni vazifasini bajaradigan noyob tuzilmani tushunamiz”¹.

Gender bilan bog'liq sog'lom dunyoqarashlarni shakllantirishda mahallaning amalga oshiradigan funksiyalari quyidagilardan iborat:

– **Bevosita va bilvosita tarbiyalash funksiyasi.** Mahalla bu milliy o'zini o'zi boshqaruv shakli, fuqarolik jamiyati institutidir. U o'zida insonlarning jipslashuvi, birgalikda jamiyatdagi muammolarni hal qilishi, yaxshi va yomon kunlarida birga bo'lishi, qadriyatlarni saqlashi va rivojlantirishi kabi an'analarni, ijobiy tendensiyalarni jamlaydi. Shu bilan birgalikda, mahallaning yosh avlod tarbiyasidagi ta'siri ham beqiyos. Odatda mahalla avlodlar o'rtasida o'ziga xos ko'priklarni hisoblanadi, unda yoshi katta bobo va buvilar yoshlarni tarbiyalashga e'tibor qaratadi. Xususan, mahalladagi yoshi kattalar, nuroniylar jamiyatda ayollar va erkaklarning huquqlari, o'zaro munosabatlarida tenglik tamoyiliga amal qilinishi bilan bog'liq bo'lgan qarashlarni o'zlarining so'zlari va amallari bilan mahalladagi yosh avlodga singdirib, ularni tarbiyalab borishadi;

– **Ijtimoiy hamkorlik funksiyasi.** Mahalla, eng avvalo, hamkorlikdagi insonlar uyushmasi. Insonlarning taqdiri mahalla bilan bevosita bog'liq. “Ayni paytda, yurtimizda yashayotgan har bir inson, millati, tili va dinidan qat'i nazar, o'z hayotini, quvonch-u tashvishlarini mahalladan ayri holda tasavvur eta

olmaydi”. Bu ijtimoiy birdamlik turli muammolarni yechishda va vazifalarni bajarishda hamkorlik qilish imkoniyatini taqdim etadi. Xususan, mahalla a’zolari gender tenglik tamoyilini yoshlarga singdirishda o’zaro hamkorlikni amalga oshiradi. Oilada gender bilan bog’liq tarbiyadagi kemtiklar mahallada to’ldiriladi, bola oilasidan ham, mahallasidagi yoshi katta insonlardan ham ayol va erkak o’rtasida tenglik, o’zaro munosabatning o’ziga xos xususiyatlarini o’zlashtirib boradi;

– **Ijtimoiy nazorat funksiyasi.** Mahalla ijtimoiy nazorat qilish imkoniyatiga ega bo’lgan ijtimoiy institut. Uning mavjudligi jamiyatdagi axloqiy normalar, milliy urf-odatlarining ta’minlanishiga ham xizmat qiladi. Gender masalasida mahallaning ijtimoiy nazoratni amalga oshirishi gender tengsizlikning kamayishiga olib keladi. Masalan, bola oilasida gender tengsizlik muhitida voyaga yetayotgan, ayollarga nisbatan tazyiq va zo’ravonlikni kuzatayotgan bo’lishi mumkin. Mahalla, qo’ni-qo’shnilar tomonidan bu jarayonga aralashuv, gender tengsizlik, oilaviy-maishiy zo’ravonlikni to’xtatishga harakat qilish bolaning ongida gender tengsizlik axloqsizlik, yomon illat ekanligiga oid tushunchalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa yoshlarni gender tenglik tamoyili ruhida tarbiyalashda alohida ahamiyat kasb etadi.

Ta’lim olishda tenglik Gender tenglikni yoshlarga singdirish masalasida oila va mahalla institutlaridan tashqari ta’lim tizimining ham ahamiyati katta. Chunki bolada nima to’g’ri va nima noto’g’ri ekanligi haqidagi qarashlar maktabgacha ta’lim muassasasi, maktab va keyinchalik oliy ta’lim muassasasi orqali ham shakllantirilib boriladi. Bunda eng asosiy ko’rsatkich ta’lim tizimining tashkil etilish xususiyati bilan bog’liq. Ya’ni mamlakatimizda ta’lim dunyoviy bo’lib, o’g’il bolalar va qiz bolalar birgalikda sinf-dars ko’rinishida tahsil olishadi. Maktabda o’g’il va qizlar ilk marotaba oila a’zosi bo’lmagan qarama-qarshi jins vakillari bilan ko’p vaqt o’tkazadi. Aynan sinfdagi qizlar va o’g’il bolalar o’rtasidagi to’g’ri yo’lga qo’yilgan munosabatlar tizimining mavjudligi yoshlar ongida genderni nisbatan to’g’ri dunyoqarash shakllanishiga asos bo’ladi.

Maktabda o'qitilayotgan fanlar va dars mashg'ulotlarining mazmuni ham ma'lum darajada, gender tenglik tamoyili targ'ibotiga xizmat qiladi. Xususan, Respublikamizning barcha maktablarida "Tarbiya", "O'zbekiston tarixi", "Adabiyot" kabi fanlar doirasida To'maris, Zarina, Turkon xotun, Saroymulkxonim, Nodirabegim, Uvaysiy, Anbar Otin, Saida Zunnunova, Zulfiya Isroilova kabi Vatanimiz tarixida, milliy adabiyotimizda o'chmas iz qoldirgan ayollarning faoliyati o'quvchilarga o'rgatiladi. Bu orqali ayollarning ijtimoiy hayot va boshqaruvda azal-azaldan faol ishtirok etib kelganligiga oid qarashlar bolalar ongida sekinlik bilan singdirilib boriladi.

"Oila-mahalla-ta'lim" o'rtasidagi ijtimoiy hamkorlik tizimi jamiyatda gender tenglik tamoyilini qaror toptirish, yoshlarda genderga oid sog'lom dunyoqarashni shakllantirishda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Chunki ushbu uch ijtimoiy institut insonlarning shaxs bo'lib shakllanishida asosiy tamal toshni qo'yadi, bola tug'ilganidan voyaga yetguniga qadar deyarli barcha vaqtini yo oilada, yo mahallada yoki ta'lim muassasasida o'tkazadi. Genderga oid to'g'ri munosabatning shakllanishida yuqorida tilga olingan yaxlit tizimning uch komponenti bir-birini to'ldirib boradi.

Umuman olib qaraganda, gender tengligini ta'minlashda oila-mahalla-ta'lim tizimi hamkorligini yo'lga qo'yish, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashda gender bilan bog'liq sog'lom munosabatlar, qarashlar tizimi shakllanishida ijobiy ahamiyat kasb etadi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar.

1. Gender tenglik so'ziga ta'rif bering?
2. Jamiyat so'zining ma'nosi?
3. Ta'lim olishdagi tenglik haqida ma'lumot bering?

Test

1. Jamiyat so'zining ma'nosi?
 - a. *lotincha: socium — "umumiy"
 - b. grekcha: socium — "umumiy"
 - c. fransuscha: socium — "umumiy"

Amaliy topshiriqlarni bajarish yuzasidan uslubiy ko'rsatmalar:

1. Topshiriqni bajarishda talabalar mustaqil ishlaydilar. Mashg'ulotda jamoa o'qituvchi rahbarligida har bir talabaning ishi bilan tanishib chiqadi. Barcha javoblar o'rganilib, shu asosida o'zbek oilalarining tavsifi haqidagi ma'lumotga ega bo'linadi.
2. Talabalar topshiriqni kichik guruhlarda bajaradilar. Har bir guruh "T-jadval" grafik organayzeri vositasida oiladagi gender tengliklarining ta'sirchanligini oshiruvchi va pasaytiruvchi holatlar yuzasidan o'z javoblarini yoritadi. Jamoa guruhlar ishi bilan tanishib, eng yaxshi ishni aniqlaydi.
3. Topshiriqni bajarishda jamoa a'zolari ikki guruhga birlashgan holda ishlaydilar. O'qituvchi guruhlarga quyidagi topshiriqni beradi:

GENDER tengliklarining oilalardagi munosabatlar tizimiga ta'siri:

Ijobiy tomonlari	Salbiy tomonlari

KAYKOVUSNING "QOBUSNOMA" ASARIDA FARZAND TARBIYASI

Tayanch tushunchalar: "Qobusnoma", farzand, tobe, mustaqillik, mazmun, ma'no

Qobusnoma-Sharq va Markaziy Osiyo xalqlari orasida keng tarqalgan axloqiy-ta'limiy asar, fors-tojik badiiy nasrining birinchi va yirik yodgorligi (11-asr).

Farzand- Bitta ota-onadan dunyoga kelgan bola; o'g'il yoki qiz (ota-onaga nisbatan) bola

Tobe- kimsaga ergashuvchi; qaram, bo'ysunuvchi; birovga qarashli

Mustaqillik- mustaqil holat; bog‘liq, qaram bo‘lmagan holat; davlatning ichki va tashqi ishlarda boshqa davlatga qaram bo‘lmay faoliyat ko‘rsatishi.

Mazmun- aql, fikrlash bilan tushuniladigan, mantiqiy mundarija; boshqa belgi bilan ifodalangan ichki mundarija.

Ma’no-arabcha mazmun,tushuncha,g‘oya. So‘zning mazmun tomoni, so‘z bilan ifodalangan tushuncha.

“Qobusnoma” asari mazmun mohiyati

Unsurul Maoliy Kaykovus 412- hijriy yilda (milodiy 1021—1022) tug‘ilgan. Uning avlodlari gilon qabilasidan bo‘lib, Tabaristonda (hozirda Kaspiy dengizining janubidagi hudud) yashaganlar.Kaykovus o‘z hayoti davomida ko‘rgan-bilganlari asosida o‘zining buyuk «Qobusnoma» asarini yaratdi. Kitobni u o‘g‘li Gilonshohga bag‘ishlagan. Bu paytda Kaykovus taxminan oltmish yoshlarda edi. «Qobusnoma» Sharqda, xususan Eronning o‘zida ham saqlanib kelayotgan an’anaga ko‘ra pand-nasihat tarzida yozilgan bo‘lib, mana bir necha asrlardan beri xalqlarni, jumladan yoshlarni hayotga, amaliy faoliyatga tayyorlashda, ularni har tomonlama yetuk inson qilib tarbiyalashda muhim qo‘llanma bo‘lib kelmoqda.Asarning «Qobusnoma» deb atalishiga sabab, bobosi Gilon qavilasi sardori Qobus nomi bilan bog‘liq.

Asarning qimmatini nafaqat uning adabiy-badiiy, til xususiyati va tarixiy jihatlarida, balki insoniy qadriyatlarga keng urg‘u berilganligi, yashashdan ma’no-mazmun ne ekanligini anglata olishi, ko‘ngilga yorug‘lik olib kirishi bilan ham ahamiyatlidir.

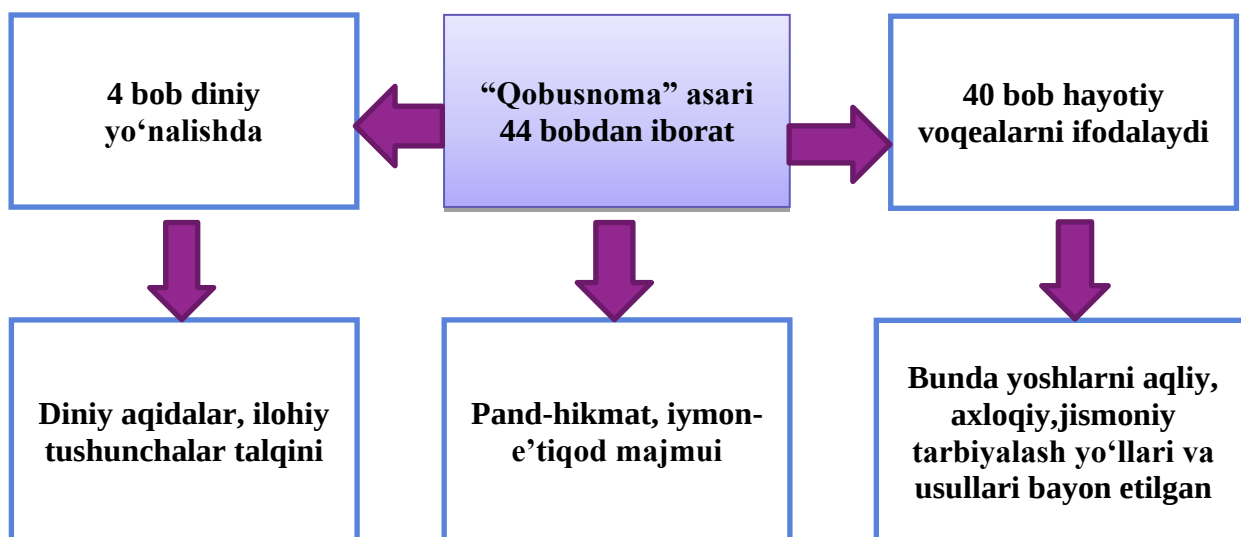
Kaykovusning «Qobusnoma» asari XI asrda yuzaga kelgan yirik tarbiyaviy asardir. XI asrning 82-83- yillarida G‘arbiy Eron podshohining nabirasi Kaykovus ibn Iskandar o‘z o‘g‘li Gilonshohga bag‘ishlab «Nasihatnoma»sini yaratadi va o‘sha davr an’anasiga ko‘ra uni bobosi podshoh Shamsul-maoliy Qobus sharafiga «Qobusnoma» deb ataydi.

«Qobusnoma» asrlar mobaynida Gʻarb va Sharq mutafakkirlarining eʼtiborlarini oʻziga jalb etib kelgan. 1702-1705 yillarda turk tiliga, 1786-1787-yillarda Muhammad Siddiq Rashidiy tomonidan uygʻur tiliga, 1881-yilda Qayum Nosiriy tomonidan tatar tiliga hamda XIX asrdayoq ingliz, farang, olmon, rus tillariga tarjima qilindi. 1935 yilda Tehron dorulfununining professori, atoqli adib Said Nafisiy «Qobusnoma»ni Tehronda bosmadan chiqardi. 1860-yilda «Qobusnoma» oʻzbek tilida birinchi marta buyuk shoir va mutafakkir Muhammad Rizo Ogahiy tomonidan tarjima qilindi.

Kaykovus oʻz hayoti davomida koʻrgan-bilganlari asosida oʻzining buyuk “Qobusnoma” asarini yaratdi. Kitobni u oʻgʻli Gʻilonshohga bagʻishlagan. Bu paytda Kaykovus taxminan oltmish yoshlarda edi.

Kaykovusning «Qobusnoma» asari qirq toʻrt bobdan iborat. Bular, Parvardigori olamni tanimoq zikrida, paygʻambarlarning hilqati zikrida, Ota-ona haqqini bilmak zikrida, hunar afzunligi, baland qadr va oliy taʼb boʻlmoq bayoni zikrida, suxandonlik bilan baland martabali boʻlmoq zikrida, qarilik va yigitlik sifati zikrida, sharob ichmak zikrida, farzand parvarish qilmoq zikrida, doʻst tutmoq zikrida, ilm talabi va qozigarlik zikrida, tib ilmi rasmi zikrida, javonmardlik zikrida.

Kaykovusning “Qobusnoma” asari oʻz davri uchun ayniqsa, katta ahamiyatga ega boʻlib, insonparvarlik gʻoyalari bilan sugʻorilgan. Kaykovus bilim va aqlning ahamiyatini ulugʻlar ekan, uni mol-dunyodan ham yuqori qoʻyadi: «Agar molsizlikdan qashshoq boʻlsang, aqldan boy boʻlmoqqa saʼy koʻrguzgilki, mol bila boy boʻlgʻondan, aql bilan boy boʻlgʻon yaxshiroqdur, nedinkim, aql bilan mol jam etsa bular, ammo mol bilan aql oʻrganib boʻlmas. Bilgil, aql bir moldurki, uni oʻgri olmas, u oʻtda yonmas ,suvga oqmas » - deb taʼriflar ekan, inson adabi ham aqlning belgisi («al –adab-suratil aql») deya xulosa chiqaradi.

Kaykovusning “Qobusnoma” asarida farzand tarbiyasi

Kaykovusning oʻzi taʼkidlaganidek, butun bir asar oxirgi bobda taʼrif berilgan javonmardlar tarbiyasiga bagʻishlangan. Kaykovus «... barcha fikr va tushunchalarim sening uchun kitobga yozdim va har bir ilm, har hunar va har peshakim bilur edim, hammasini qirq toʻrt bobda bayon etdim», deyish bilan har bir yoshning aqliy, axloqiy, jismoniy tarbiyasiga oid turmush tajribasi bilan bogʻlangan holda kamolga etkazish yoʻllari va usullarini bayon etgan. Kitobda javonmardlar egallashi zarur boʻlgan quyidagi yoʻnalishlarda taʼlim-tarbiya berish nazariyasi koʻzda tutilgan:

1. Bilim olish haqida.
2. Hunar va turli kasb egalari haqida.
3. Turmush va xulq-odob qoidalari haqida.
4. Jismoniy yetuklik haqida.

Asar maʼzmunidan kelib chiqqan holda, javonmard uch narsadan iboratligini bilish mumkin.

1. Aytgan soʻzni oʻzi amalga oshirish;
2. Rostlikka xilof ish qilmaslik;
3. Xayrli ishni ilgari tutishlik;

U odamdagi qolgan barcha sifatlar bu uch narsaning ostida ekanligini ta'kidlaydi. «Qobusnoma»da jismoniy tarbiyaga ham katta ahamiyat berilgan bo'lib, asardagi «Shikorga chiqmoq zikrida», «Urush qilmoq zikrida», «Chavgon o'ynamoq zikrida», «Sipohsolarlik shartlari va odatlari zikrida» va boshqa boblarda ko'rishimiz mumkin.

Kaykovus Pifagor aytgan quyidagi o'n xislatni har bir kishi o'zida tarkib toptirishini ta'kidlaydi. Bular:

- o'zidan zo'r kishi bilan urishmaslik;
- hasadchi kishi bilan birga jamoat o'rtasida o'tirmaslik: riyokor, ikki yuzlamachi kishi bilan do'st bo'lmaslik: yolg'onchi kishi bilan muomala qilmaslik: baxil bilan suhbatda bo'lmaslik;
- g'ayr, dushman kishi bilan sharob ichmaslik;
- xotinlar bilan bir yerda o'tirmaslik;
- kishilarga sir aytmaslik;
- biror kishi aybingni aysa, shu aybni yo'qotishga harakat qilish;
- biror kishini ortiqcha maqtash yoki ortiqcha yomonlamaslik;
- muxtoj bo'lgan odamnigina, qahr bilan qo'rqitmaslik;
- gunohkorning gunohini avf e'tish;
- kichiklarga mehribon bo'lish; bir ishni ikki kishiga buyurmaslik kabi hayotiy tavsiyalarni keltiradiki, inson o'z hayotida har bir daqiqada bunday xatti-harakatlarga duch keladi. Kaykovus ham "Qobusnoma" asarini yozishdan maqsad o'z o'g'li Gilonshohgina emas, balki butun mamlakatidagi fuqorolariga murojat qilgan desak bo'ladi. Asarda dehqonchlikdan tortib to shohlikka qadar o'z o'gitlarini berib o'tgan.

Dunyoda mardumlik, ya'ni javonmardlik da'vosini qilmag'on hech odam yo'qdur, lekin , ey farzand, sen jahl qilib o'zgalardek bo'lmag'il va be'mani davo qilmag'il, Fayzi Oliyni o'rganmoq va idrok qilmoq zikrinda ruhoniyy yo'lni ta'lim va tafxim (anglatish) bila ochiq tutgil, toki sendin ma'no da'vo qilmagaylar.

Javonmardlik asli uch narsadur: biri ulkim, aytg'on so'zingni o'zing qilsang, ikkinchisi ulkim, rostlikka xilof qilmasang, uchinchisi ulki, xayr ishnini ilgari tutsang. Odamdagi qolgan barcha sifatlar bu uch narsaning ostidadir.

Insondagi boshqa barcha xislatlar shu uch narsaga bog'liq, deydi Kaykovus. Javonmardlik (yoki iyorlik)ning ustunlarini (ruknlari) quyidagilarda deb ko'rsatadi: jasurlik, mardlik, sabr-matonat, va'daga vafo qilmoq, pok dil va pok zabon bo'lmoq; asirlarga ziyon etkazmaslik, bechora kishilarga madad berib, yomonlarning yomonlig'ini yaxshilardan yiroq tutish, rostgo'ylik, insonparvarlik, yaxshiga yomonlik qilmaslik, ziyon-zahmatdan saqlash, odamlarga ziyon-zahmat yetkazmaslik. Javonmard sipohiylar esa sabr-bardosh bilan ish tutishi, kamtarlik va mehmondo'stlik, sahiylik, to'g'rilik, haqshunoslik, pok kiyinish, yaxshi qurollanishi zarurligini qayd etadi.

Farzandni oilaviy hayotga tayyorlash

Kaykovusning katta xizmati shundaki, u yoshlarni hayotga tayyorlashda ularni har tomonlama kamolga yetkazishning nazariy masalalarini amaliy faoliyatga tatbiqi nuqtai nazaridan ifodalashi bilan hamma zamonlarda, har qanday tuzumda ham o'z qimmatini yo'qotmadi va amaliy hayot dasturi sifatida o'z o'rniga ega bo'ldi. "Qobusnoma"da qator ibratli va hayotiy pand-nasihatlar bilan birgalikda "ishq va uning odatlari zikrida", "xotin olmoq zikrida" ham qimmatli ma'lumotlar berilgan.

"Ey farzand, to kishining ta'bi latif bo'lmaguncha oshiq bo'lmag'usidir, nedinkim ishq beshak ta'bi latiflikdan paydo bo'lur. Har narsaki ta'bi latiflikdan paydo bo'lsa, ul beshak latif bo'lur". Bu yerda insonning qalbi toza, pok va axloqan yuksak bo'lsa, uning ko'ngli, sifat va fazilatlar ham, hissiy kechinmalari ham sof va chiroyli bo'lishiga ishora qilingan. "Bas, agar oshiq bo'lsang shundoq kishiga bo'lgilki, ul ma'shuqalikka loyiq bo'lsin". Bunda bo'lg'usi er-xotinning nikohigacha davrda bir-birini ko'rib-bilib, sinab ma'shuqaning oqila, orasta, tejamkor, saranjom-sarishta, bola tarbiyasini, uy-ro'zg'or ishlarini o'rniga qo'yadigan kamtarin va eriga sadoqatli bo'lishi

nazarda tutiladi. Ey farzand, agar xotin olmoq tilasang, o‘z hurmatingni yaxshi saqlagil. Garchi mol aziz bo‘lsa ham xotin va farzandingdan darig‘ tutma. Ammo xotinni pok dil, farzandni farmonbardor va mehribon tutgil bu ish sening qo‘lingdadir. Bu o‘rinda xotinga xos munosabatda bo‘lish erning ixtiyorida ekanligi ogohlantirilgan. Xotin talab qilsang, xotinni molini talab qilmagil, xotin pok nixod (toza tabiat va pok dil) bo‘lsin. Kadbonu (uy bekasi va ishchan xotin)eriga do‘st bo‘lgay. Hayolig‘, taqvador, tili qisqa, molni yaxshi saqlaguvchi bo‘lsin. Debdurlarki, yaxshi xotin erning va umrning rohati bo‘lur. Bunda esa bo‘lg‘usi turmush o‘rtog‘ini tanlashda erning oldidagi mas’uliyat va latif xotin bo‘lishga xos fazilatlar bayon qilingan. Agar sen xotiningga rashklik qilmasang, u senga samimiyat bilan munosabatda bo‘lur. U senga ota-onang va farzandlaringdin ham mushfiqroq bo‘lur va senga undin do‘stroq kishi topilmas. Agar unga g‘ayroq (rashk, qizg‘anish) ko‘rguzsang, senga ming dushmandin dushmanroq bo‘lur va begona dushmandin hazar qilsa bo‘lur, lekin undin hazar qilib bo‘lmas. Bunda er-xotinning o‘zaro munosabatlarini ziddiyatlarning shakllanishiga olib keluvchi sabablar va omillar haqida gap boradi.

TEST

- 1.Kaykovus “Qobusnoma” asarini kimga bag‘ishlab yozgan?
A) podshoh Shams al-Maoliy Qobus
B)* o‘g‘li Gilonshoh
D) ustoz al-Maoliy
- 2.“Qobusnoma” asari qaysi davlatda saqlanib kelayotgan an’analarga ko‘ra pand-nasihat tarzida yozilgan?
A)* Eron B) Tabariston D) Armaniston
- 3.Kaykovusning “Qobusnoma” asari bu nom bilan atalishidan oldin qanday nomlangan?
A) “Pandnoma” B) “Farzandimga nasihatlarim” D)* “Nasihatnoma”
- 4.”Qobusnoma” asari o‘zbek tiliga birinchi marotaba kim tomonidan tarjima qilingan?

A) Cho‘lpon B) Abdulla Qodiriy D)* Muhammad Rizo Ogahiy

5.”Qobusnoma” asari necha bobdan iborat?

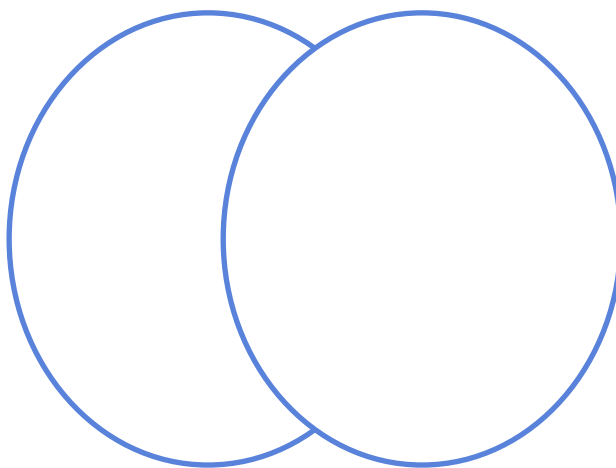
A)* 44 bob B) 57 bob D) 60 bob

Amaliy topshiriqlar.

Talabalarga Venn diagrammasidan foydalanish orqali

Kaykovusning “Qobusnoma” asarining ta’limiy hamda tarbiyaviy jihatlarini yoritib berishi so‘raladi.

VENN DIAGRAMMASI

ABDULLA AVLONIYNING “TURKIY GULISTON YOXUD AXLOQ” ASARIDAGI OILAVIY TARBIYAGA OID G‘OYALARI

Tayanch tushunchalar: xulq, jinsiy tarbiya, yomonlik, etika, bilim.

.Xulq- axloqshunoslik tushunchalaridan biri. Insonning fe’l atvori bilan bog‘liq axloqiy hodisa bo‘lib, kishi fe’lining axloqiylik doirasida namoyon bo‘lishi tushuniladi.

Jinsiy tarbiya- bolalar, o‘smirlar va yoshlarda jins masalalariga nisbatan to‘g‘ri munosabatni shakllantirib borishga qaratilgan tibbiy va pedagogik tadbirlar tizimi.

Yomonlik- eng muhim fazilat bo'lib, inson faoliyatining asl va azaliy mohiyatini anglatadi. U insonga kuchli ruhiy lazzat bag'ishlashi barobarida, uni shaxsga aylantiradigan haqiqiy baxtga olib boradi.

Etika- shaxs yoki jamiyat odatlarini, axloq normalarini o'rganuvchi hamda belgilovchi falsafiy tadqiqotdir.

Bilim-kishilarning tabiat jamiyat hodisalari haqida hosil qilgan voqelik ma'lumotlar; voqelikning inson tafakkurida aks etishi.

Xulq, yaxshi xulq, yomon xulq

Tarbiya kishilik jamiyatining paydo bo'lishi bilan vujudga keldi va u bilan birga taraqqiy etdi. Jamiyat o'zgarishi bilan tarbiya ham o'zgarib bordi. Tarbiya turli xil davrlarda va turli xil jamiyatlarda o'zgarmas bo'lib qolmaydi va zamon o'zgarishi bilan u ham o'zgarib boradi. Tarbiyaning maqsadlari, mazmuni, shakli va usullari bilan har bir tarixiy davrda o'ziga xos xususiyatlarga ega. Insonlarga tarbiya har bir davrning buyuk pedagoglarining qarashlari va asarlaridan berib boriladi. Shu jumladan, XIX asr yoshlari ham va bugungi kun yoshlari ham shu davrdagi Abdulla Avloniy deb atalmish buyuk pedagog olimimizning ijodiy meroslaridan ma'naviy ozuqa olib, shakllanib bormoqdalar.

Abdulla Avloniy pedagogik fikr taraqqiyotiga salmoqli hissa qo'shgan, o'z asarlarida o'zbek xalqining eng yaxshi an'alarini ta'lim-tarbiyaga, axloqqa oid muhim hayotiy masalani aks ettirgan pedagog, olimdir.

Axloq—kishilarning bir-birlariga, oilaga, jamiyatga bo'lgan munosabatlarida namoyon bo'ladigan xatti-harakatlari, xulq-atvorlari, odoblari majmui. Insoniyat taraqqiyotida axloq muhim o'rin tutadi. Sharqning buyuk mutafakkirlari insonni axloqiy kamol toptirish, uni har tomonlama rivojlantirish, ma'naviy qiyofasini shakllantirish jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri, deb qarashgan. Inson axloqiy, umuman ma'naviy va ma'rifiy jihatdan kamol topishi jarayonida turli tarixiy bosqichlardan — johillik, nodonlikdan ilmga, yovuzlikdan ezgulikka, vahshiylikdan insoniylikka o'tarkan, jamiyat ham shu tariqa rivojlanadi. Ikki muqobil ibtido — yovuzlik va ezgulik, jaholat va

kamolatning o‘zaro kurashi inson va jamiyat taraqqiyotini belgilagan, inson aql-zakovat sohibi sifatida o‘zini anglashiga olib kelgan. Bu ikki muqobil kuch kurashi jamiyatdagi mavjud ijtimoiy munosabatlarda ifodalansa, insonga nisbatan uning ichki olamiga xos nafs bilan qalb, aql bilan aqlsizlik o‘rtasidagi kurashda ifodalanadi.

Axloq muayyan jamiyat va davrda o‘zgarishlarga uchrashi, rivojlanishi, so‘nishi mumkin. Har bir xalqning yoki millatning o‘ziga xos axloqi bilan bir qatorda, umumbashariy axloq me‘yorlari ham bor. Bunday axloq me‘yorlari jamiyatning umumiy taraqqiyotiga samarali ta’sir ko‘rsatadi. Axloqning shakllanishida va uning ijtimoiy o‘rnida dinning ahamiyati katta. Dinning asosiy maqsadlaridan biri, insonga yomonlikning zararlarini bayon qilish hamda yomon yo‘lga kirib ketganlarni to‘g‘ri yo‘lga da’vat etishdir.

“Turkiy guliston yoxud axloq” asari barcha pedagog va ruhshunoslar uchun qo‘llanma sifatida foydalanuvchi asar bo‘lib qoldi. Asarda insonlarni —yaxshilikka chaqiruvchi, yomonlikdan qaytaruvchi bir ilm – axloq haqida fikr yuritiladi. Axloq bu xulqlar majmuidir. Xulq esa ezgulik yoxud razillikning muayyan bir insonda namoyon bo‘lish shakli. Binobarin, har bir xulq ezgulik va oliyjanoblikning yoki razillik va badbinlikning timsoli. Shu jihatdan ular yaxshi va yomonga bo‘linadilar. Lekin bular har bir insonda o‘z-o‘zidan paydo bo‘lmaydi, shakllanmaydi. Ularning shakllanishi uchun ma‘lum bir sharoit, tarbiya kerak deb ta’kidlaydi.

“Turkiy Guliston yoxud axloq “ asari boshidan oxirigacha insonni ta’lim-tarbiyaga, axloqli bo‘lishga chorlovchi asardir. Asarning boshi ham aynan —Axloq mavzusi bilan boshlanadi.

Axloq

Insonlarni yaxshilikka chaqiruvchi, yomonlikdan qaytarguvchi bir ilmdur. Yaxshi xulqlarning yaxshiligini, yomon xulqlarning yomonligini dalil va misollar ila bayon qiladurgan kitobni axloq deyilur.

Yaxshi xulq, yomon xulq

Axloq ulamosi insonlarning xulqlarini ikkiga bo'lmishlar Agar nafs tarbiyat topib, yaxshi ishlarni qilurga odat qilsa, yaxshilikg'a tavsif bo'lub, «yaxshi xulq» agar tarbiyatsiz o'sub, yomon ishlaydurgan bo'lub ketsa, yomonliqg'a tavsif bo'lub «yomon xulq» deb atalur.

Hayotning mazmunini to'g'ri tushuntirish, farzandlarga odob-axloqni o'rgatish, ezgu ishlarga undash xalq pedagogikasining yuqorida ta'kidlangan tarbiya metodlaridan foydalaniladi. O'git va nasihat metodi xalq og'zaki ijodining turli janrlarida o'z aksini topgan.

Farzandlarni yaxshi xulqi-odobi, yaxshi o'qishi, yaxshi inson bo'lib yetishi uchun rahmat aytish, duo qilish, yaxshi tilak-istak, rag'batlantirish va mukofotlash hozirgi kunda ham keng qo'llanilib kelinmoqda.

Ta'lim bilan tarbiya bir - biri bilan bog'liq bir butun jarayon ekanligini ta'kidlaydi.A.Avloniy. U yana dars va tarbiya orasida bir oz farq bo'lsa ham, ikkisi bir - biridan ayrilmaydurgan, birining vujudi biriga bog'langan jon ila tan kabidir. Inson, uning har tomonlama uyg'un kamol toptirish va farovonligi, shaxs manfaatlarini Tarbiya hayotning eng muhim tirgagi (tayanchi) bo'lib hisoblanishi lozim. Har bir yoshni shunday tarbiyalash zarurki, u avvalo yaxshi o'qishni va so'ngra esa yozishni o'rganish bilan eng yuksak pog'onaga ko'tarilsin! (Avesto).Avvalombor, tarbiya nazariyasi Markaziy Osiyo faylasuflarining va xalq pedagogikasining tarbiya borasidagi boy tajribalariga tayanadi, tarbiya nazariyasi o'z qoidalarini asoslash uchun falsafa, sotsiologiya, etika, estetika huquqshunoslik, psixologiya fanlari ma'lumotlaridan foydalanadi. (Tarbiya nazariyasi o'z navbatida pedagogika fanining boshqa bo'limlari: pedagogikaning umumiy asoslari, pedagogika tarixi, ta'lim nazariyasi, maktabshunoslik bilan uzviy bog'langandir). Hozirgi zamon pedagogikasida tarbiya tarbiyachining tarbiyalanuvchi shaxsiga oddiy shunchalik ta'sir ko'rsatishi emas, balki tarbiyachilar va tarbiyalanuvchilarning aniq bir maqsadga qaratilgan, bir-biri bilan hamkorlikda qiladigan munosabatlari va o'zaro ta'sir ko'rsatishi ekanligi alohida ta'kidlanadi. —Biz sog'lom avlodni tarbiyalab, voyaga yetkazishimiz kerak - deb ta'kidlaydi.

Axloqni Abdulla Avloniy «Yaxshi xulqlar» va «yomon xulqlar» guruhiga bo'lib , quyidagicha tushunchalarni sanab o'tadi va ularga izoh beradi. U «Yaxshi xulqlar»ga quyidagilarni kiritadi :

fatonat (o'tkir zehn, ziyraklik , tezfaahlilik) , nazokat (tozalik , poklik ,ozodalik), sa'y (harakat , tirishish,urinish) va g'ayrat , riyozat (qiynalish , mashaqqatlanish) , shijoat (botirlik , dovyuraklik) ,qanoat , ilm, sabr , xalim (yumshoqlik , muloyimlik , yuvvoshlik) , intizom , miqiyosi ,nafs, vijdon , vatanni sevmak , haqqoniyat , nazari ibrat (ibrat ko'zi) , iffat (poklik , tozalik , nomus , adab) , idrok va zako (zehnlik , tez tushuna olishlik) , ziyraklik, xifzi lison , xavf va rajo (umid , tilak) , itoat , haqshunoslik , xayrixohlik kabi ijobiy fazilatlar.

«Yomon xulqlar»ga esa : g'azab , shaxvat , jaholat , razolat (pastkashlik , tubanlik) , safoxat (aklsizlik , nodonlik , ablahlik) , adovat (dushmanlik , kek) , nifok , tama' (ochko'zlik , qizg'anchilik) zulm kabi salbiy xususiyatlar kiradi .

Tarbiya. Tarbiyaning zamoni. Badan tarbiyasi. Fikr tarbiyasi

Tarbiya jarayoni shaxsning ijtimoiy qimmatli fazilatlarini shakllantirishga, uning atrofdagi dunyoga, jamiyatga, odamlarga, o'ziga nisbatan munosabatlari doirasinn vujudga keltirishga va kengaytirishga qaratilgan. Tarbiya jarayonini mashhur pedagog A.Avloniy “Al-hosil tarbiya bizlar uchun yo hayot, - yo mamot, yo najot, - yo halokat, yo saodat, - yo falokat masalasidir”- deb ta'riflagan. Ushbu so'zlar orqali ham ko'rishimiz mumkinki, tarbiya har qanday vaziyat, har qanday turmush tarzida va har qanday zamonda alohida e'tibor aratilganliginiyam ko'rishimiz mumkin va yuqorida keltirib o'tgan edik.

Tarbiya uzoq davom etadigan va aslida uzluksiz jarayon bo'lib, bu jarayon bola maktabga kelishidan ilgariroq boshlanadi va butun umr bo'yi davom etadi. Tarbiya ko'pgina sabablarga, o'quvchilarnnng individual-tipologik tafovvtlarga, ularning hayotiy va ma'naviy tajribasiga, shaxsiy faolligiga bog'liq.Inson tarbiyasi bilan ajralib turadi shunday ekan insonni tarbiyasi orqaqli uning oilasidagi muhitini va ota-onasini unga bergan tarbiyasini ham bilib olishimiz mumkin. Tarbiya bu insonni libosi. Shunday ekan vatanimizda

aqli,tarbiyali yoshlar kerak va ular kelajakda vatanimizga o‘z hissasini qo‘shadi va yurtimiz yanada yuksaladi.

«Tarbiyaning zamoni»da uni qachon boshlash va kimlar shug‘ullanishi zarurligi ko‘rsatilgan . Abdulla Avloniy ta’kidlashicha , tarbiyani yoshlikdan boshlash nihoyatda zarur.Haqiqatdan ham, kichik yoshdagi bola hali misoli plastilin, kayokka karab ishlov berilsa , shunday shakllanadi , suyagi kotadi . Tarbiya bilan dastlab ota-ona , keyin faqat maktabgina emas , hatto butun jamoatchilik , hukumat ham shug‘ullanishi zarur , chunki bunda inson taqdiri hal etiladi . « Alxosil, - deydi Abdulla Avloniy , - tarbiya bizlar uchun yo xayot , yo mamot , yo najot – yo xalokat , yo saodat – yo falokat masalasidir» . Abdulla Avloniy fikricha ota-ona , oila badan tarbiyani uz zimmasiga olishi , fikriy , aqliy tarbiya sohasida asosan muallimlar kabi javob berishi lozim . Chunki jismoniy tarbiya shartlaridan biri badan , kiyim-kechak , uy-joy asbob-uskunalarni toza tutish zarur .

Har xil iflosliklarni yuqtirmaslik masalasida ota-ona ehtiyot bo‘lishi kerak . Tozalik , poklik , kundalik ehtiyoj qoida , odatga aylansagina fahm , idrok , kishi ruhiyati , fikri rivojlanadi . Xalqi olam suyusidir tozalik , pokni , Poklik orttirgusidir fahm ila idrokni , har kishini ko‘ksida poklik nishoni bo‘lmasa, Tozalik maydonidan kuvgaylar ul bebokni . Abdulla Avloniy mehnat , g‘ayrat , dangasalik ,yalqovlik , jasoratlilik , qo‘rqoqlik , qanoat , sabr , intizom kabi axloqiy tushunchalarga alohida to‘xtaladi. U yoshlarni kichiklikdan intizomga o‘rgatish , ilm-ma‘rifatli bo‘lish zarurligini uqtiradi. Ilm-fan , uning fikricha , yoshlarni yomonlikdan qaytaruvchi , yaxshilikka yetaklovchi , yetuklikka eltuvchi , baxtiyor etuvchi qudratli kuchdir.

« Ilm,- deydi Abdulla Avloniy ,- insonlarning madori , hayoti , rahbari najotidir» .

Ilm bir daryo ichi to‘lmush duru gavhar bilan ,

Qiyamat-u qadrin qachon bilgay ani johil yilon .

Vijdon tushunchasi kengroq talqin etiladi , u yaxshi xulq manbai , kishining fazilatini ko‘rsatuvchi ko‘zgu , vijdoni – kishining eng yaxshi

mevasi, hosili . Hayo, iffat , ibrat , til – kishi uchun eng muhim ziynatlardir . U ona tilining buyukligini eslatadi:

Ey ona til , aziz qadr donim ,

Itifoti ruhim , rahmonim .

Tugdim kundan aylading ulfat ,

O'lguncha ayrilma , ey jonim .

«Menga ilm-u adab san o'rgatding

Chin adib muallim shonim .

Millating ruhini ko'targuchi sen ,

Eng muqaddas karami sultonim .

Axloq tarbiyasi. Yaxshi xulqlar

O'zbek pedagogikasi tarixida Abdulla Avloniy ilk bor pedagogikaga “Pedagogika”, ya'ni “bola tarbiyasining fanidir” deya ta'rif bergan. Abdulla Avloniy bola tarbiyasini nisbiy ravishda quyidagi to'rt bo'limga ajratadi:

1. “Tarbiyaning zamoni”.
2. “Badan tarbiyasi”.
3. “Fikr tarbiyasi”.
4. “Axloq tarbiyasi” haqida hamda uning ahamiyati to'g'risida fikr yuritadi. Avloniy “Tarbiyaning zamoni” bo'limida tarbiyani yoshlikdan berish zarurligini, bu ishga hammani: ota-ona, muallim, hukumat va boshqalarning kirishishi kerakligini ta'kidlaydi. “Tarbiya bizlar uchun yo hayot - yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir”,- deb uqtiradi Avloniy . Avloniy ta'lim va tarbiya uzviy bog'liq ekanini ham ta'kidlaydi: “ Dars ila tarbiya orasida biroz farq bo'lsa ham, ikkisi bir-biridan ayrilmaydurgan, birining vujudu biriga boylangan jon ila tan kabi dur”,- deydi .

Ilm deb o'qimoq, yozmoqni yaxshi bilmoq, har bir kerakli narsalarni bilishga aytilur. Ilm- dunyoning izzati, oxiratning sharofatidir. Ilm inson uchun g'oyat oliy va muqaddas bir fazilatdir. Zeroki, ilm bizga o'z ahvolimizni, harakatimizni oyna kabi ko'rsatadi. Zehnimizni, fikrimizni qilich kabi o'tkir

qiladi. Savobni gunohdan, halolni haromdan, tozani murdordan ayirib beradi, bizning to‘g‘ri yo‘limizda rahnamolik qilib, dunyo va oxiratimizda mas‘ud bo‘lishimizga sababchi bo‘ladi. Ilmsiz inson – mevasiz daraxt kabidir.

Ilmsiz kishilar ota-onasiga, qarindosh-urug‘iga, yor-do‘stlariga, din va millatiga foyda keltirish bir tarafda tursin, o‘z ustida turgan toat-ibodatini ham loyig‘icha bajara olmaydi. Ilmning foydasi shu qadar ko‘pki, ta‘rif qilgan sari adog‘iga yetib bo‘lmaydi. Ilm insonlarni jaholat qorong‘uligidan qutqaradi. Ilm-ma‘daniyat, insoniyat, ma‘rifat dunyosiga olib chiqib, buzuvchi ishlardan qaytaradi. Olim kishilar har yerda aziz va hurmatlidir. “Shariatimizda qaysiki ilmga muhtoj bo‘lsak, shuni bilmoq bizga farzdir”, - deydi Avloniy.

Abdulla Avloniy pedagog sifatida bola tarbiyasining o‘rni haqida fikr yuritib: “Agar bir kishi yoshligida nafs buzilib, tarbiyasiz, axloqsiz bo‘lib voyaga yetdimi, Olloh-u akbar, bunday kishilardan yaxshilik kutmoq yerdan turib yulduzlarga qo‘l uzatmak kabidur”, - deydi. Uning fikricha, bolalarda axloqiy xislatlarning tarkib topishida ijtimoiy muhit, oilaviy sharoit va bolaning atrofidagi kishilar g‘oyat katta ahamiyatga ega.

Avloniy tarbiyaning doirasini keng ma‘noda tushunadi. Uni birgina axloq bilan chegaralab qo‘ymaydi. U, birinchi navbatda, bolaning sog‘ligi haqida g‘amxo‘rlik qilish lozimligini uqtiradi. Avloniyning fikricha, sog‘lom fikr, yaxshi axloq, ilm-ma‘rifatga ega bo‘lish uchun badanni tarbiya qilish zarur: “Badanning salomat va quvvatli bo‘lmog‘i insonga eng kerakli narsadur. Chunki o‘qimoq, o‘qitmoq, o‘rganmoq va o‘rgatmoq uchun insonga kuchli, kasalsiz jasad lozimdir”. Abdulla Avloniy badan tarbiyasi masalasida bolani sog‘lom qilib o‘stirishda ota-onalarga murojaat qilsa, bolani fikr tomondan tarbiyalashda o‘qituvchilarning faoliyatlariga alohida e‘tibor beradi.

Avloniy har bir kishi o‘z vazifasiga sadoqat bilan kirishishi, agar u murabbiy bo‘lsa, o‘z shogirdlarining ko‘ngliga ma‘rifat ishqini solishi, xalq o‘rtasiga ma‘rifat tarqatishi zarurligini ta‘kidlaydi. “Hozirgi zamonda maqsadga yetmak, o‘z millatiga xizmat qilmoq, xalqg‘a maqbul bo‘lmoq uchun ilm va mol lozimdur. Olamdagi hamma millatlarning hol va qudratlari mol va boyliklari ila

o'lchanadur. Mol topmoqning eng barakatli yo'llari: hunarmandchilik, ekinchilik, chorvachilik, savdogarlikdur. Bularning har biriga ham bu zamonamizda bilim lozimdur... Amerikaliklar bir dona bug'doy ekib, yigirma qadoq olurlar. Yevropaliklar o'zimizdan olgan besh tiyinlik paxtamizni ketirib, o'zimizga yigirma besh tiyinga soturlar. Ammo biz Osiyoliklar, xususan, turkistonliklar, dumba sotub, chandir chaynaymiz, qaymoq berib, sut oshiyimiz, non o'rniga kesak tishlaymiz",-deb Avloniy hozirgi zamonga muvofiq kishi bo'lmoq uchun ilm va ma'rifatni egallashimiz kerak degan shiorni o'rta tashlaydi.

Test

1. Abdulla Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida foydalanilgan "Fatonat" so'zi qanday ma'noni anglatadi?
A) tozalik B) *o'tkir zehn, ziyraklik D) qiynalish, mashaqqat
2. Abdulla Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida yumshoqlik, muloyimlik, yuvoshlik ma'nolarini anglatuvchi so'z qaysi javobda to'g'ri keltirilgan?
A) rajo B) nazari ibrat D)* halim
3. Quyidagilardan qaysi javobda "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida keltirilgan yomon xulqlar to'g'ri keltirilgan?
A) Aqlsizlik, shahvat, soddalik
B) tama, saxovat, nifoq
D)* g'azab, razolat, safohat
4. Kim o'zbek pedagogikasi tarixida birinchi marotaba pedagogikaga "Pedagogika" – "Bola tarbiyasining fanidir" deya ta'rif bergan?
A) Kaykovus B)* Abdulla Avloniy D) Farobiy
5. Kaykovusning "Qobusnoma" asari Muhammad Siddiq Rashidiy tomonidan qaysi tilga tarjima qilingan?
A)* uyg'ur B)tatar D) o'zbek
6. "Qobusnoma" asarining necha bobi diniy yo'nalishga bag'ishlangan?
A) 40 bobi B) 10 bobi D) *4 bobi

7. Abdulla Avloniyning o‘zining “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida nimani yaxshilikka chaqiruvchi, yomonlikdan qaytaruvchi bir ilmdir deya fikr yuritgan?
A)* axloq B) ilm D) vijdon

Amaliy topshiriqlar

Quyidagi jadval orqali o‘quvchilarga topshiriqlar beriladi. O‘quvchilar Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asaridagi oilaviy tarbiyaga oid g‘oyalarini grafik organayzerda ko‘rsatilgan tartibda bayon qilishlari lozim.

F	Fikringizni bayon qiling
S	Fikringizga sabab keltiring
M	Fikringizga misol keltiring
U	Fikringizni umumlashtiring

MUHAMMAD QURONOVNING “BOLAM BAXTLI BO‘LSIN DESANGIZ” ASARIDA FARZAND TARBIYASI

Tayanch tushunchalar: Internet, vaziyat, pedagogika, ishonch, mas’uliyat, fiziologiya, tariqat.

Internet- katta (global) va kichik (lokal) kompyuter tarmoqlarini o‘zaro bog‘lovchi butunjahon kompyuter tizimi.

Vaziyat- arabcha holat, biror narsaning fazoda egallab turgan holati.

Pedagogika- atamasi qadimiy bo‘lib, “bola yetaklovchi” degan ma’noni bildiruvchi grekcha “paydogogos” so‘zidan kelib chiqqan. Tarixiy manbalarning ko‘rsatishicha, qadimgi Yunonistonda o‘z xo‘jayinining bolalarini sayr qildirgan, ehtiyot qilgan, harbiy mahoratni o‘rgatgan tarbiyachini, ya’ni qullarni “pedagog” (bola yetaklovchi) deb atashgan. Keyinchalik esa maxsus o‘qitilgan va pedagoglikni o‘ziga kasb qilib olgan kishilarni pedagog deb atay boshlashgan.

Ishonch-psixologik jihat shaxsning o‘ziga xos xususiyati, insonning o‘z mahorati va qobiliyatini ijobiy baholashi.

Mas’uliyat-bu majburiyatlarga rioya qilish va qaror qabul qilishda yoki biror narsa qilishda ehtiyot bo‘lishdir.

Fiziologiya- (yun. physis — tabiat va...logiya) — organizmlar va ular qismlari, sistemalari, organlari, to‘qimalari va hayot faoliyatini o‘rganadigan fan.

Tariqat-arabcha yo‘l, usul. Tasavvufga amal qilish. Unga ko‘ra, so‘fiy yoki solik tirikchilikning barcha tashvishlaridan voz kechishi, doim kambag‘allikda qanoat qilib yashashi, tarkidunyo qilishi, har narsani xudodan deb bilishi, xudoni sevishi va unga intilishi, ixtiyorini pir, murshidga topshirishi lozim

Milliy tarbiya. Tarbiyaning fiziologiyasi

O‘zbek xalqining milliy tarbiyasida o‘ziga xosliklar:

Moslashuvchanlik. Keraksiz janjal va ko‘ngilxiraliklardan qochish uchun sodiq bo‘lish juda muhimdir.

Haqiqat. O‘zaro munosabatlarda halollik hamma narsaning asosidir. Haqiqat bo‘lmagan joyda kuchli va ishonchli oilani yaratish mumkin bo‘lmaydi. Uning har qanday ko‘rinishini o‘qish, tanqidni oqilona qabul qilish kerak, chunki keyingi safar siz o‘zingizning manzilingizda haqiqatni eshitmaysiz.

Hamjihatlik. Oila a‘zolari har xil faoliyatni amalga oshirish uchun shaxsiy makon va erkinlikka ega bo‘lishlari kerak. Ammo hamma uning har doim qaytib kelishi mumkin bo‘lgan mustahkam oilasi borligini aniq bilishi kerak. Bitta bo‘lish uchun bo‘sh vaqtni birga o‘tkazish, qarindoshlar bilan uchrashish kerak.

Kechirim. Siz kechirishni bilishingiz kerak, mayda-chuyda narsalardan xafa bo'lmang. Hayot shunchalik qisqa, uni kuch, vaqt va kuch sarflaydigan keraksiz janjallarga sarflash kerak emas.

Saxiylik. Bolalarni biror bir narsa evaziga bir narsa talab qilmasdan berishga o'rgatish kerak. Bu hamdardlik, sezgirlik, xushmuomalalik, hamdardlik, insonparvarlik va boshqalar kabi qimmatli fazilatlarni yotqizishdir. Axir, agar bu hayotining boshida bu maydalanganlarga berilmasa, u holda u ruhning bo'shligini to'ldirmaydi.

Qiziqish. Bolalarning qiziqishini vaqtida payqash va qondirish, unga dunyoni o'rganishga yordam berish kerak.

Aloqa. Har bir oilada juda muhim qadriyat. Biz har doim hamma narsa haqida gaplashishimiz kerak. Muloqot hamma narsani ushlab turadigan ishonchni kuchaytiradi.

Mas'uliyat. U yoshga qarab paydo bo'ladi, ammo bolaligidan bolasini tayyorlash kerak. O'yinchoqlarni tozalashdan, xonani ozoda saqlashdan, uy hayvonlariga g'amxo'rlik qilishdan va boshqalar. Bu bebaho fazilatga ega bo'lgan bola hayotdan o'tishi oson bo'ladi.

Mavjud oilaviy qadriyatlarga, qulay iqlimga, odob-axloq tamoyillari va asoslariga qarab, oilaning obro'si shakllanadi, bu yaqin ijtimoiy guruhning yuziga aylanadi. Kuchli orqa oila har bir a'zosining: xotin, bola, turmush o'rtog'ining sog'lom hissiy va jismoniy rivojlanishini ta'minlaydi.

O'zbek oilasining asosiy o'ziga xos xususiyatlari mehmondo'stlik va yoshi kattalarga an'anaviy hurmat-ehtiromli muomala qilishdir. O'zbeklar odatda bir nechta avlodlardan iborat bo'lgan katta oilalar tarkibida yashaydi, shuning uchun ular ko'proq hovlisi bo'lgan katta uylarni yoqtirishadi. Maishiy hayotida mehmondo'stlikning bir qismi bo'lgan choyxo'rlik marosimi katta ahamiyatga ega bo'ladi. Bunda choy damlash va uni mehmonlarga quyib berish faqat mezbonning mutlaq huquqi bo'ladi. Tushlik yoki kechki ovqatga takliflarni doimo qabul qilish va o'z vaqtida kelish qabul qilingan. Mehmonga kelayotganda o'zi bilan birga mezbonning bolalari uchun shirinliklarni olgan

yaxshi. Odatda faqat erkaklar bilan qo‘l berib so‘rashishadi. Ayollar hamda uzoqroq o‘tirgan kishilar bilan o‘ng qo‘lini yuragiga qo‘yib, boshini ohista egib salomlashish lozim. Qo‘l berib so‘rashish paytida an‘anaga ko‘ra kishining salomatligi, ishda va uydagi ishlari ahvoli to‘g‘risida so‘raydilar.

Qishloq joylarda mehmon kelgan paytda ayollar odatda erkaklarning suhbatiga xalal bermaslik uchun ular bilan bir dasturxonga o‘tirmaydilar. Ayollarning go‘zalligiga qoyil qolish va ularga jiddiy e‘tibor berish qabul qilinmagan. Turar joy xonasiga kirishda poyafzal yechiladi. Mezbon ko‘rsatadigan o‘ringa o‘tirish kerak. Bunda ushbu joyga kirishdan qanchalik uzoqda bo‘lsa, shunchalik hurmatli bo‘ladi.

Oilada bolani kitobxonlikka o‘rgatish

Bolalar o‘qishni sifatli ravishda tashkil etish va ularni davr talabiga javob bera oladigan kishilar qilib tarbiyalash uchun, avvalo, ularni har tomonlama o‘rganish lozim. Ba’zi bolalar haqiqiy kitobsevar bo‘lsa, boshqalari esa o‘qishni yoqtirmaydilar. Shunga qaramay, barcha bolalarni ham kitob mutolaasiga qiziqtirish mumkin. Pedagoglar tomonidan berilgan quyidagi ko‘rsatmalar bolalarni kitobga mehr qo‘yishiga yordam beradi:

Zamonaviy texnologiyadan foydalanish: Ota-ona farzandining kitob o‘qishini istaydi, u esa kompyuter o‘yinini xohlaydi. Nima qilish kerak? Kitob mutolaasini ana shu jarayonga yaqinlashtirish, ya’ni zamonaviy texnologiyalardan foydalanish lozim. Ota-onalar internetda ko‘plab bepul elektron kitoblar topishi va kompyuter yoki planshetdan foydalangan holda elektron kitoblardan o‘qib berishi mumkin. Ularni onlayn o‘qish yoki yuklab olish ham mumkin. Ba’zi elektron kitoblarning qog‘oz nusxasiga nisbatan imkoniyatlari keng. Masalan, audio va video tasvirlar bilan boyitilganligi ularning imkoniyat darjasini yanada oshiradi. Bu esa bolalarni qiziqtirishi aniq.

Mutolaa burchagi qilish: Bolalarni chalg‘itmaydigan, tashqi shovqin-surondan holi bo‘lgan mo‘jazzgina “uycha” yoki burchak qilib berish ularning

kitobga bo'lgan qiziqishini yanada oshirishi mumkin. Ana shunday mo'jazgina chodirchalar ham bolalar uchun "uycha" sifatida xizmat qilishi mumkin.

Bolalarni tez-tez kutubxonaga olib borish: Ota-onalar farzandida doimiy ravishda kitob o'qish ko'nikmasini shakllantirishni istashsa, haftasiga hech bo'lmaganda bir marta kutubxonaga olib borishi lozim. Chunki kutubxonada bola turli xil kitoblarni ko'radi va uning kitobga bo'lgan qiziqishi tobora oshadi

Kitoblarni tez-tez suhbat mavzusiga aylantirish: Agar ota-onalar bolalarini kitob o'qishga g'ayratini oshirmoqchi bo'lishsa, tez-tez ertaklar, hikoyalar aytib bering, umuman kitoblar va ularning mazmun – mohiyati haqida suhbatlashib turishi kerak. Hayotda sodir bo'lgan haqiqiy voqealarni bolalar o'qigan ertak va hikoyalar bilan bog'lashga harakat qilish lozim. Bu esa bolalarni nafaqat o'qishga chorlaydi, balki mushohada qilishga o'rgatadi, tahlil qilish qobiliyatini shakllantiradi.

Bolalarga namuna bo'lish: Bolalar ota-onasida namuna oladilar. Agar ota-onalar muntazam kitob mutolaa qilsangiz, boshqa oila a'zolaringiz bilan turli kitoblar to'g'risida tez-tez suhbatlashsa, kitobdan zavq olgangizni ko'rsatsa, bu o'z navbatida bolalar ongiga, psixologiyasiga ta'sir qiladi. Va natijada kitob o'qish asta-sekin bolalarning ham sevimli mashg'ulotiga aylanib boradi.

Har kuni kitob o'qib berish: Agar ota-onalar vaqtni ayamasdan, bolalarga har kuni kitob o'qib bersa, u asta-sekin o'zi ham muntazam mustaqil tarzda kitob mutolaa qiladigan bo'ladi. Uning hayotida kitobxonlik an'anaga aylanadi.

Bolalarni kitobxonlikka o'rganish har xil usullarda olib borilsa ham quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

Asosiy tamoyillardan biri – yosh kitobxonni o'rganishga uning shaxsini o'rganish bilan bog'liq holda olib borish. Avvalo, tarbiyachi suhbat, kuzatish va boshqalar birgalikda kitobxon haqida to'liq ma'lumot bera oladigan bo'lish lozim.

Shunday qilib biz yosh kitobxonning qiziqishi va talablarini o'rganish bilan birga uning o'zini ham o'rganamiz. Zero, kitobxonning qiziqishi, talabi uni o'rab turgan muhit (oilal, maktabgacha ta'lim muassasasi, o'rtoqlari) bilan munosabatini qo'shib o'rganishga, u haqda to'liq ma'lumot beradi.

Ikkinchi tamoyil, pedagogik va psixologik xususiyatlardan kelib chiqadigan

fikrlar va xulosalar asosida yosh kitobxonni o'rganish bilan birga uning qiziqishlarini to'g'ri yo'lga solib yanada rivojlantirishdan iboratdir.

Uchinchi tamoyil bolalar kitobini ilmiy va estetik jihatdan o'rganish bilan uzviy alohida olib boriladi. Tarbiyachi bolalarga atalgan badiiy, ilmiy, ommabop

kitoblarni yaxshi bilishi, uni pedagogik tomondan tahlil qila olish kerak. Tarbiyachi bu kitoblarni o'zining mulohazasi va xulosalari bilangina baholab qolmasdan, kitobxonning yosh xususiyati, saviyasi hamda nuqtai nazarini ham hisobga olish lozim.

Internetning foyda va zararlari. Mediaxavfsizlik

Biz yashayotgan davrda yuqori texnologiyalarning o'rni va qadri juda balanddir. Internet, axborotlar hayotimizning o'ziga xos ajralmas qismi bo'lishi bilan bir qatorda ularsiz bugun biz hayotimizning bir kunini tassavvur qilishimiz qiyin. Internet hayotning barcha sohalarini, jumladan, ta'lim sohasiga ham kirib bordi. Hozirgi kunda biror bir kompyuter yoki mobil aloqa vositalarini internetsiz tasavvur qila olmaymiz. Ba'zida o'ylab qolamanki, bundan bir necha yillar oldin internetsiz insonlar qanday yashagan ekanlar va qanday qilib shunchalik qisqa vaqt Ichida bunga o'rganib qolganimizga hayronman. Ushbu maqola mavzusining dolzarbligi shundaki, ijtimoiy tarmoqlar, har xil saytlar tobora ko'payib bormoqda. Bugungi kunga kelib ular yoshlar va bolalarning barcha bo'sh vaqtlarini hatto boshqa ishlarga sarflaydigan vaqtlarining ham bir qismini o'zlashtirmoqdalar. Masalan, o'smirlar va yoshlar internetdan, mobil aloqa vositalaridan ovqatlanayotganlarida ham foydalanishadi. Internetga

qaramlik ijtimoiy tarmoqlarga o'rganib qolish yoshlar o'rtasida keskin tarqalgan. Jahonning butun olimlari o'z faoliyatlari davomida kamida bir marta bo'lsa ham yoshlarning qanchalik tez internetga o'rganib qolish sabablarini o'rganishga harakat qilganlar lekin bu izlanishlarga oid darsliklar ma'lumotlar juda kam. Nafaqat, O'zbekiston balki butun dunyoda millonlab odamlar internetda bo'sh vaqtlarini o'tkazishadi. Bu paytda ular turli xil sohaga oid ish qidirish, yangi odamlar bilan tanishish, yangi do'stlar orttirish, hamkasblar, uzoq-yaqin insonlar muloqot qilish, o'ziga kerakli ma'lumotlarni izlash, o'z bilimlarini mustahkamlash kabi mashg'ulotlar bilan shug'ullanadilar. Hozir gazeta o'qiydigan yoki televideniyalardan yangiliklarni tomosha qiladigan insonlarni kam uchratamiz.

Doimiy ravishda ijtimoiy tarmoqlarda bo'lish bizning miyamiz va aqliy qobiliyatimiz uchun yaxshi faoliyat emas. Buning o'rniga kitob o'qish yoki do'stlar bilan sayr qilish bilan shug'ullanishimiz bizga ko'proq foyda beradi. Ijtimoiy tarmoqlarda bo'lishning barcha salbiy tomonlari bilan bir qatorda ijobiy tomonlari ham bor. Lekin birinchi navbatda qachon to'xtash kerakligini va undan kerakli maqsadda oqilona foydalanish kerak. Internet zamonaviy sivilizatsiyaning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Hozirgi yoshlar internetga asosiy axborot manbai va asosiy aloqa vositasi sifatida qarashadi. Ular asosan, internetga yangiliklar olish bilan birga internet-do'konlardan xarid qilish uchun ham kiradilar. Hozirgi yoshlarning fikricha, internet faqat ijobiy xususiyatlarga ega. Lekin televizor, gazeta va jurnallarni noqulay va zerikarli deb o'ylashadi. Avvalgi avlod uchun televizorlar qanchalik darajada qulay va qiziqarli bo'lsa, hozirgi yoshlar uchun ham internet, telefonlar qiziqarli va ijobiy shaklga egadir. Biz internetga biror ma'lumot qidirgani kirganimizda birinchi ma'lumotni ko'rganimizdan keyin ikkinchi ma'lumot buni o'qing va yana nima borligini ko'ring tamoyili bo'yicha tashkil etilgan bo'ladi. Bu omil esa o'z vaqtida bizning ko'p vaqtimizni oladi. Biz vaqtimiz qanchalik ko'p ketganini bilmay qolamiz. Albatta, internetning ham ijobiy tomonlari bor. Masalan, u ham ta'lim, ham intellektual rivojlanishga yordam beradi.

Ota-onalar uchun bolalarni tarbiyalash va o'qitish uchun qimmatli materiallar, masalan, ta'limga oid online o'yinlar, interaktiv darslar, rasm chizish darslari, turli xil tillarni o'rganish uchun materiallar mavjud bo'lgan ko'plab guruhlar va kanallar mavjud. Internet nafaqat aloqa sohasida balki ma'lumotlarga ega bo'lgan resurslarning ichida undagi ma'lumotlarda foydalanishimizda hech qanday cheklov yo'qdir. Bu cheklovlar yo'qligining ham o'ziga xos salbiy tomonlari ham bor deb o'ylayman. Bu salbiy tomon shundan iboratki, internet zo'ravonlikning turli shakllarini namoyon qiluvchi va uni targ'ib qiluvchi tasavvuf, irqchilik, dinni no'to'g'ri talqin qiladigan saytlar va boshqalarni singdiruvchi ko'plab manbalarni o'z ichiga olgan. Internet hozirgi yoshlarning, qolaversa, butun zamonaviy insonlar hayotida muhim rol o'ynaydi. Internet o'tgan asrning eng buyuk muhim hayratlanarli ixtirosi hisoblanadi. Internetning yaratilishi taraqqiyotga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Internetning zamonaviy yoshlarga ta'sirini ko'rib chiqish va uning muloqot jarayonida o'rni aniqlashdan iboratdir. XXI asr axborot texnologiyalari asri hisoblanadi. Bugungi kun taraqqiyotini jahon axborot tarmog'i yoki internetsiz tasavvur qilish mushkul. Internetdagi vaqtimizni dasturlarni tomosha qilish, yangi bilimlarni olish, chet tillarini o'zlashtirish kabi foydali ishlarga sarflashimiz kerak.

Mediavaxfsizlik jamiyatimizni zamonaviy OAV bilan xavfsiz va samarali muloqot qilishga tayyorlaydi, ularda media ogohlikni, media savodxonlikni, media madaniyatni va media kompetentlikni shakllantiradi. Mediavaxfsizlikni nima? - Axborotlashgan jamiyatda media va xavfsizlik atamalarini qo'llash natijasida «mediavaxfsizlik» tushunchasi paydo bo'ldi.

Mediavaxfsizlik tushunchasi - bu bolalar va yoshlarning sog'lig'iga, jismoniy, ma'naviy va axloqiy rivojlanishiga zarar yetkazadigan, shu jumladan, davlatning fuqarolar uchun axborot xavfsizligini ta'minlashi, jismoniy, aqliy va ma'naviy rivojlanishi, shuningdek, barcha audiovizual va elektron ommaviy axborot vositalarida inson qadr-qimmatining himoya qilinishi hisoblanadi. Mediavaxfsizlik orqali shakllangan mediakompetentlik va

mediamadaniyat ko'nikmalari OAV orqali uzatilayotgan axborotlarni tushunish, ularni shaxsga va jamiyatga ta'sirini o'rganish jarayonini nazarda tutadi. Mediavaxfsizlik ko'nikmalariga ega bo'lgan inson mediamatnlarni qabul qilish, tahlil qilish, baholash va yaratish qobiliyatlarga ega bo'ladi, ulardagi ijtimoiy-madaniy va siyosiy kontekstlarni tushuna oladi. Mediavaxfsizlik quyidagi ko'nikmalardan iborat bo'ladi: mediamatnlar mazmunini va ularning ta'sirini tushunish, ularni filtrlash; mediamatnlarda keltirilgan emotsional va asoslangan axborotlarni ajrata olish; mediamatnlar haqida tanqidiy mulohaza yurita olish, media janrlarini farqlash. Shunday qilib, mediavaxfsizlik har bir shaxsda mediamahsulotlar va axborotlar bilan ishlashda ijodiy yondoshuvni, muloqot qilish ko'nikmasini, tanqidiy fikrlashni, axborotlar orqali uzatilayotgan asosiy maqsadlarni va yashirin g'oyalarni aniqlash, mediamahsulotlarini tanqidiy tahlil qilish va baholash, axborotlarni filtrlash kabi ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishni nazarda tutadi.

Test

1. Majburiyatlarga rioya qilish va qaror qabul qilishda yoki biror narsa qilishda ehtiyot bo'lish qaysi atamaning izohi hisoblanadi?
 - A) Burch.
 - B) Adolat.
 - C) *Mas'uliyat.
 - D) Vazifa.
2. ... - organizm va ularning qismlari sistemalari, organlari, to'qimalari va hayot faoliyatini o'rganadigan fan qaysi?
 - A) Filologiya.
 - B) *Fiziologiya.
 - C) Pedagogika.

D) Biologiya.

3. Pedagogika fani qayerda vujudga kelgan?

A) Baqtriyada.

B) *Yunonistonda.

C) Tataristonda.

D) Rimda.

4.... - bu soʻz (arabcha-yoʻl,usul.) Tasavvufga amal qilish. Soʻfiy yoki solik tirikchilikning barcha tashvishlaridan voz kechishi doim kambagʻallikda qanoat qilib yashashi, tarki dunyo qilishi lozim.

Ushbu jumlag qaysi atamaning izohi?

A) Tasavvuf.

B) Imon.

C) Itoat.

D) *Tariqat.

4. Oilada bolani kitobxonlikka oʻrgatishda qaysi usul yaxshi samara beradi?

A) Bolaga koʻproq musiqa tinglashi kerakligini aytish.

B) Bolaga telefondan foydalanishi kerakligini aytish.

C) *Bolaga shaxsiy mutolaa burchagi yaratib berish va koʻproq kitob oʻqishi kerakligini aytish.

D) Bolaga elektron kitob o‘qishini aytish.

Amaliy topshiriqlar

Talabalarga quyidagi Insert jadvali asosida topshiriqlar beriladi. Muhammad Quronovning “Bolam baxtli bo‘lsin desangiz” asarida farzand tarbiyasi haqidagi fikrlarini bildirish asosida organayzerni to‘ldirishi lozim.

“V” – men bilgan ma’lumotlarga mos;

“+” – men bilgan ma’lumotlarga zid;

“-” – men uchun yangi ma’lumot;

“?” – men uchun tushunarsiz yoki ma’lumotni aniq to‘ldirish talab qilinadi.

V	+	-	?

**OBIDDIN MAHMUDOVNING “FARZANDNOMA”
ASARIDA SHAXS TARBIYASI**

Tayanch tushunchalar: ma'naviyat, madaniyat, odob, ijtimoiy me'yor.

Ma'naviyat- inson ruhiy va aqliy olamini ifodalovchi tushuncha. U kishilarning falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvurlarini o'z ichiga oladi.

Madaniyat- arabcha madina so'zidan kelib chiqqan. Jamiyat, inson ijodiy kuch va qobiliyatlari taraqqiyotining muayyan darajasi.

Odob- (arabcha “adab” so'zining ko'pligi)-jamiyatda e'tirof etilgan xulq normasi.

Ijtimoiy me'yor- ijtimoiy jamiyat (guruh, tashkilot, sinf, jamiyat) o'z a'zolariga munosabatlar va faoliyatni boshqarish maqsadida bayon etgan umid va talablar yig'indisi.

Farzandning ma'naviy axloqiy tarbiyasi. Axloq tarbiyasi

Axloq barcha insoniy munosabatlarning asosi bo'lganligi sababli ijtimoiy tarbiyaning negizida bolalarni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalashga alohida e'tibor qaratiladi. Pedagogik manbalardan birida oilada “ijtimoiy-axloqiy me'yorlar mazmunidan xabardor etish, ularga axloqiy me'yorlarning ijtimoiy ahamiyatini tushuntirish, ularda ijtimoiy-axloqiy me'yorlar (talab va ta'qiqlar)ga nisbatan hurmat hissini qaror toptirish asosida axloqiy ong va madaniyatni shakllantirish maqsadi ko'zlanadi”.

Ota-onalar oila sharoitida ma'naviy-axloqiy tarbiyani uyushtirishda bolalarning eng oliy axloqiy sifatlar – ota-onani hurmat qilish, oilaning katta yoshli a'zolarga g'amxo'rlik ko'rsatish, atrofdagilarga mehr-muhabbatli bo'lish, kattalarni izzat qilish, to'g'riso'zlik, mehnatsevarlik, kamtarlik, insonparvarlik, or-nomus, g'urur, vijdon, saxiylik, har qanday jarayonda ham adolatli bo'lish, intizomlilik, ijtimoiy faollik, chin fuqarolik, oilaparvarlik va boshqalarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratishlari lozim.

“Shaxsda mazkur sifatlarning qaror topishida oiladagi sog'lom muhit, oila a'zolarining psixologik jihatdan o'zaro yaqinliklari, ehtiyoj, qiziqish va hayotiy yondashuvlaridagi umumiylik, bir-birlarini har qanday vaziyatda qo'llab-

quvvatlay olishlari, ota-onalar tomonidan barcha farzandlariga nisbatan qo'yilayotgan talablar, shuningdek, ularga ko'rsatilayotgan e'tiborning bir xil bo'lishi oila tarbiyasida ijobiy natijalarga erishishning omillari sanaladi. Oilada muayyan an'ananing qaror topganligi, unga oila a'zolari tomonidan bildirilayotgan hurmat, shuningdek, keksa avlod vakillarining shaxsi, ularning ijobiy sifatlari, mehnatda erishgan (garchi u oddiy bo'lsa ham) yutuqlari, atrofdagilar bilan munosabati borasidagi suhbat yoki xotiralarning tashkil etilishi bolalarda hayotiy e'tiqodning shakllanishini ta'minlaydi".

Ma'naviy-axloqiy tarbiya negizida vatanparvarlik tarbiyasi, uni tashkil etish ham muhim o'rin tutadi. Mustaqillik yillarida oilalarda ma'naviy-axloqiy tarbiyani tashkil etish jarayonida bolalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga ham jiddiy e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Zero, mamlakat mustaqilligi va yurt ozodligi vatanparvar shaxslarning sa'y-harakatlari evaziga ta'minlanadi. Vatan mustaqilligiga erishish qanchalik qiyin bo'lsa, uni himoya qilish, mustaqillikni saqlab qolish ham shunchalik murakkab jarayondir. Shu sababli oilalar ham ta'lim muassasalari kabi mamlakat mustaqilligini himoyalashga tayyor bo'lgan vatanparvar shaxslarni tarbiyalab voyaga etkazishga o'z hissasini qo'sha olishi kerak. Oilada vatanparvarlik tarbiyasini tashkil etar ekanlar, ota-onalar, eng avvalo, o'z farzandlari ongiga vatanparvarlik va vatanparvar shaxs tushunchalarini singdira olishlari lozim bo'ladi.

Oilada ma'naviy - axloqiy tarbiya bu bolalarga ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni o'rgatish va rivojlantirish jarayonidir. Bu bolalarga halolik, hurmat, mas'uliyat, hamdardlik kabi ijobiy qadriyatlarni yoshligidan sindirish va izchil modellashtirish va mustahkamlash orqali bu qadriyatlarni mustahkamlashni o'z ichiga oladi. Oila bolaning axloqiy va ma'naviy rivojlanishini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Chunki ota-onalar tarbiyalovchi va qo'llab-quvvatlovchi muhitni ta'minlash, aniq taxminlar va chegaralarni ta'minlash va ijobiy xulq-atvorni modellashtirish orqali o'z farzandlariga butun hayoti davomida ularni boshqaradigan kuchli ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishga yordam berishlari mumkin.

Axloq (lot. “moralis” – xulq-atvor) ijtimoiy ong shakllaridan biri bo‘lib, ijtimoiy munosabatlar va shaxs xatti-harakatini tartibga soluvchi, muayyan jamiyat tomonidan tan olingan, rioya qilinishi zarur bo‘lgan tartib, odob, o‘zaro munosabat, muloqot, xulq-atvor qoidalar, mezonlarining majmuyi sanaladi.

Axloqiy me’yor – jamiyat tomonidan tan olinib, uning a’zolari tomonidan bajarilishi majburiy-ixtiyoriy bo‘lgan, ularning xulq-atvori, muomalasi, yurish-turishi, ijtimoiy borliq va tabiatga munosabatini tartibga solib turadigan qoidalar.

Axloqiy ong – ijtimoiy ong shakllaridan biri bo‘lib, jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo‘lgan xulq-atvor qoidalar, mezonlari, milliy istiqlol g‘oyasining o‘quvchilar ongida aks etishi.

Farzandning ota-ona oldidagi burchlari

Hozirgi sharoitda insonning tabiat va avlodlar oldidagi burchi yangicha mazmun kasb etmoqda. Oilaviy burch esa jamiyat oldida turgan maqsadlar bilan yanada uyg‘unlashmoqda. Oila va oilaviy munosabatlarda shaxsning umummadaniy dunyoqarashini ilmiy tadqiq etishni uning jamiyat taraqqiyoti qonunlariga muvofiq rivojlanishini ifodalaydi. Oilaning rivojlanishi jamiyatning moddiy ishlab chiqarishi va ma’naviy hayoti bilan bog‘liqdir. Oila shakllarining o‘zgarishi, ibtidoiy jamiyat davridan boshlab barcha tarixiy bosqichlarda moddiy ishlab chiqarish ma’naviyatidagi o‘zgarishlar bilan bog‘liq ekanligi ilmiy adabiyotlarda keng tahlil etilgan. Lekin jamiyatning, oilaning moddiy hayotdagi sharoitlarning o‘zgarishi o‘z-o‘zidan ma’naviy kamolotga olib kelmaydi.

Madaniy qashshoq bo‘lgan odam boy bo‘lib qolsa, birdaniga ma’naviy kamolot darajasiga ko‘tarilib qolmaydi. Pedagog-olimlar mazkur mavzuning ta’lim-tarbiyaviy jihatlarini tadqiq etib, oilaning shaxs tarbiyasida tutgan o‘rniga alohida e’tibor berib, oilaviy tarbiyani umumiy tarbiyaning bir qismi sifatidagi jihatini yoritishmoqda; psixolog olimlar oila va oilaviy munosabatlarga etno-psixologik jihatdan yondoshmoqdalar. Etnograf-xalqlarning madaniyatini

o'rganuvchilar ham oilaning kelib chiqishi va oilaviy munosabatlar madaniyatining shakllanishi bilan bog'liq masalalarga to'xtalib, oilaviy urf-odatlar, an'analar, marosimlarning yoshlar tarbiyasiga ta'sirini o'rganganlar. Faylasuf olimlarimiz masalaning mohiyatini ochib berishda shaxs va jamiyatning o'zaro munosabati haqidagi umumaksiologik qonuniyatga suyanan holda, shaxs ijtimoiy munosabatlar majmuidan iborat degan nazariy konsepsiyani o'rta tashlaganlar. Xuddi shu konsepsiyadan esa oilada farzand tarbiyasi ijtimoiy xarakterga ega degan boshqa bir nazariy xulosa kelib chiqishi tabiiydir.

Madaniyatshunoslar oilaviy munosabatlar madaniyatining yosh avlod tarbiyasiga ta'sirini tahlil qilib kelmoqdalar. Shuni alohida ko'rsatib o'tish kerakki, Markaziy Osiyo mutafakkirlari va ma'rifatparvarlari Farobiy, Beruniy, Ibn Sino, Yusuf xos Xojib, Kaykovus, Devoniy, Alisher Navoiy, Bobur, Munis Xorazmiy, Bedil, Behbudiy, Abdulla Avloniy, Qori Niyoziy, Cho'lpon, Fitrat va boshqalarning asarlarida oila va oilaviy munosabatlar haqida qimmatli fikrlar mavjud. Ularning ko'plarida mazkur masalaga oid qarashlar muayyan tartibga tushirilgan va ta'limot darajasiga ko'tarilgan. Xususan, Abu Ali ibn Sinoning "Axloq", "Oila xo'jaligi", Alisher Navoiy "Hayrat-ul abror" va "Mahbub-ul qulub" asarlarida oilaga alohida e'tibor bilan qarab, uni inson kamolga erishuvida asosiy makon deb bilganlar. XX asr boshlaridagi ma'rifatparvarlik harakatining asoschilaridan biri Fitratning "Oila" asarida oila asosini to'g'ri qurish, oilada yosh avlodga jismoniy, aqliy va axloqiy tarbiya berish orqali mana shu turg'unlikdan qutilish, jamiyatni isloh qilish mumkinligini bayon qilgan. "Millat taqdiri mana shu millat vakillari yashagan oilaning holatiga bog'liqdir... Qayerda oila munosabati kuchli intizomga tayansa, mamlakat va millat ham shuncha kuchli va tartibli bo'ladi." deb yozadi. Oiladagi o'zaro munosabatlar madaniyati malakasi tasavvuf falsafasida ham alohida o'rin tutadi. Bu falsafaning yirik vakillari bo'lgan Ahmad Yassaviy, Bahovuddin Naqshband, Najmiddin Kubro tariqatlarida ota va onalar o'zaro munosabatlarining farzandlar kamolotidagi roli, farzandlarning ota-onalarga bo'lgan munosabati mavzusining

alohida ta'kidlab o'tilganligini ko'ramiz. Shuningdek, ulug' ulamolar bo'lmish Al-Buxoriy, At- Termiziylarning hadis to'plamlarida, asarlarida ham mazkur mavzuga katta e'tibor berilgan. Qur'ondan keyingi diniy manba – hadislarda Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) aytdilar: —Alloh taoloning rozi bo'lishi ota-onaning rozi bo'lishiga va Allohning g'azabi ham ota-onaning g'azabiga bog'liqdir (Imom Buxoriy rivoyati).

Haqiqatdan ham ota-onaga ozor bermaslik, ularning dilini vayron qilmaslik, muloyimlik bilan suhbatda bo'lish, ko'nglini ko'tarish aytganlarini vaqtida bajarish, farzandning otaona oldidagi burchidir. Mustaqillik davrida oila-nikoh munosabatlarining huquqiy tartibga solinishi masalalarini F. Otaxo'jayev, o'zbek oilalari ma'naviyatining tarixiy asoslari, ma'naviy ruhiyati, an'analari, farzandlar tarbiyasi muammolarini istiqlol mafkurasi nuqtai nazaridan O. Safarov, M. Mahmudovlar tahlil etsalar, oilaning jamiyatda tutgan o'rni, oilaviy tarbiya, oila a'zolarining oiladagi o'rni, oilada milliy va umuminsoniy tarbiya masalalarining pedagogik nuqtai nazardan O. Musurmanova, oilaning mohiyati, ota-onalarning bola tarbiyasidagi mas'uliyati, farzandlik burchiga oid ba'zi milliy diniy an'analарimizni E. Yusupov, yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlashga oid masalalarni M. Xalmatovalar tahlil qilganlar. Oila turlarining demografik, ijtimoiy tuzilishlariga qarab bo'linishining o'ziga xos xususiyatlari hamda uning oilaviy munosabatlar madaniyatiga ta'siri mavjud. Mamlakatimizda mavjud oilalarning aksariyati to'liq oilalardir. To'liq oila deganda ota-ona va farzandlardan iborat oila tushuniladi. Bu tipik oilaga xos xususiyatdir. Bunday oilalar, o'z navbatida, patriarxal, nuklear, mezalyanslarga bo'linadi. O'zbekistonning o'ziga xos xususiyati yana shundaki, hozirda o'zbek oilalardagi katta patriarxal oila xo'jaligi ham saqlanib qolingan. Bunda 2-3 avlod xo'jaligi umumiy bo'lib, ularning iqtisodiy birligining asosi hisoblangan oila mulki faqat oila boshlig'i qo'lida bo'ladi va hamma unga bo'ysunadi.

Mana shu sababli ham qarindosh – urug'larning quda-andachilik munosabatlari davom qilib kelayapti. Qonunchilik oiladagi mas'uliyat burch va majburuyatlar orqali belgilangan bo'lib, unga ko'ra ota-ona o'z bolalarini

tarbiyalash huquqiga ega va tarbiyalashi shart. Ota-ona o'z bolalarining tarbiyasi va kamoloti uchun javobgardir. Ular o'z bolalarining sog'lig'i, jismoniy, ruhiy, ma'naviy va axloqiy kamoloti haqida g'amxo'rlik qilishlari shart. Bolalarning huquq va manfaatlarini himoya qilish ularning ota-onasi zimmasiga yuklatiladi. Ota-ona o'z bolalarining qonuniy vakillari hisoblanadilar hamda har qanday jismoniy va yuridik shaxslar bilan bo'lgan munosabatlarda, shu jumladan, sudda alohida vakolatsiz ularning huquq va manfaatlarini himoya qiladilar.

Ota-ona o'z bolalarini tarbiyalashda boshqa barcha shaxslarga nisbatan ustun huquqqa ega. Ota-ona bolalarining qonun hujjatlarida belgilangan zarur darajada ta'lim olishini ta'minlashi shart. Ota-ona voyaga yetmagan bolalariga ta'minot berishi shart. Ota va ona o'z bolalariga nisbatan teng huquq va majburiyatlarga egadirlar. Farzand to'la muomalaga layoqatli bo'lsa, uning majburiyatlari bo'yicha, xususan, u yetkazgan zarar oqibatida kelib chiqqan majburiyatlar bo'yicha ona-onalar javobgar bo'lmaydilar. Xulosa qilib aytganda, oilaning zimmasiga ulkan va zarur ijtimoiy missiya yuklangandir. Bola tarbiyasi eng og'ir ijtimoiy vazifa ekanligi ayondir. Ota va onaning shaxsiy va ijobiy namunasi solih va soliha farzandlarning kamolga yetishi uchun garovdir. Ostoni hatlab tashqi dunyoga qadam qo'yilganida esa bolaga atrof-muhit va jamoatchilikning ta'siri sezilarli bo'ladi. Ta'lim muassasalari va mahalla-ko'y, umuman, ijtimoiy sfera muhiti inson farzandini to'liq hayotining so'nggi daqiqasigacha ta'qib qilib boradi. Shu boisdan, oilaviy munosabatlarda shaxsning umummadaniy dunyoqarashini shakllantirishga erishish, nafaqat shaxsiy hayotda, balki mamlakatimizda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar va ularning taraqqiyoti jamiyatning ruhiy va ma'naviy takomilida ham muhim o'rin tutadi.

Farzandning Vatan oldidagi vazifalari

Ona Vatanini sevish, undagi bor narsalarni ardoqlash va sog'inib yashashlik insoniyat fitratida mavjud bo'lgan nozik his-tuyg'udir. Qayerga bormasin kishi o'z Vatanini baribir qumsayveradi. Chunki, inson dunyo yuzini ko'rgach

birinchi bo‘lib Vatanidagi havodan nafas ola boshlaydi, Vatanidagi tuproqda ilk qadamlarini qo‘yib yurishni o‘rganadi, dunyoni tanishni shu Vatanni anglashdan boshlaydi. Ilk kindik qoni to‘kilgan, dastlabki qadamlarini qo‘ygan tuproqni himoya qilishlik barchamizning Vatan oldidagi insoniylik burchimiz hamdir.

Yurtboshimiz aytganlaridek: « Tinchlik va osoyishtalikni asrab-avaylash, himoya qilish faqat muayyan sohalar xodimlarining vazifasi, deganlar qattiq yanglishadilar. Bu yo‘lda barchamiz, butun xalqimiz yanada jips bo‘lib, hamjihatlikda harakat qilishimiz kerak. O‘z uyingni o‘zing asra degan gapda hikmat ko‘p, uning ma’nosi keng. Zero tinchlik uchun kurashish kerak, uni hech kim yaratib bermaydi».

Yurt tinchligini himoya qilishda har bir soha vakillari o‘z sohasi doirasida hissa qo‘shishlari lozim. Masalan, o‘qituvchilar o‘quvchilarga vatan yagonaligi, Vatan himoyasi muqaddas burch ekanligini tushuntirib borsa, o‘sib kelayotgan yosh avlod vatanga sadoqat hissi bilan o‘sib-ulg‘ayib boradi. Natijada kelajak avlodlarimiz yurt himoyasi naqadar ulkan vazifamiz ekanligini qalbdan his qiladilar va bunga qattiq bel bog‘lagan vatanparvarlar bo‘lib kamol topadilar. Mutafakkirlardan biri shunday degan ekan: «Vatanparvar-o‘z Vatanining kamoloti yo‘lida o‘z xalqiga muhabbati tufayli moli, kuch-g‘ayrati tugul jonini ham ayamaydigan, xalqi va Vatanining ozodligi, farovonligi uchun bor budini fido qiluvchi insondir».

Bunday vatanparvarlari bor yurt esa doimo tinch, osmoni musaffo, xalqi ahl, rizqi mo‘l, hayoti esa farovon bo‘ladi. Bundan tashqari, muqaddas dinimizda Vatanni himoyalash muqaddas burch qilib belgilanib, bu xizmati uchun juda katta mukofotlar va'da qilingandir. Jumladan: Imom Taboroniy rivoyat qilgan hadisi sharifda Rasululoh (s.a.v.) shunday marhamat qilganlar: «Alloh taolo roziligi yo‘lida bir kun chegara hududida posbonlik qilish bir oy kechalari ibodat qilib, kunduzlari nafl ro‘za tutishdan afzaldir». Haqiqatdan ham, Vatan himoyachisi bo‘lishlik eng sharaflari va oliy kasb ekanligini yaxshi bilgan yigitlarimiz har tomonlama ham jismoniy, ham ma'naviy jihatdan loyiq bo‘lishlikni yaxshi anglaydilar, ana shu sifat va xislatlarni egallashga doimo

harakat qiladilar. Bu vazifalari bilan ular nafaqat o'z Vatanlarini balki eng yaqinlari bo'lmish ota-onalari, qavm-u qarindoshlari, tug'ilib o'sgan maskanlari, yurtlaridagi barcha tog'-u toshlar, gul va rayhonlarni himoya qilgan bo'ladilar. Alloh taolodan so'rab qolamizki, mustaqil yurtimiz sarhadlarini sergaklik bilan qo'riqlayotgan Vatan himoyachilarini O'zining hifz-u himoyasida saqlab, diyorimiz osmonini doimo musaffo, tinchligimizni esa barqaror va mustaqilligimizni abadiy qilsin! Vatan-inson tug'ilgan muqaddas zamin. Vatan deganda ota-onalarimiz, avlod-ajdodlarimiz kindik qoni to'kilgan ona yerni tushunamiz. Vatan tushunchasi va unga bo'lgan muhabbat insonga ona suti, ona bag'ri, ona mehr-muhabbati, ona allasi bilan yuragiga singadi.

Vatanni qalban chuqur his qilish uchun xalqning vatanparvarlik na'munalarini bilish, uni e'zozlash, qadriga yetish, mustahkamlash kerak. Mana shu tuyg'ular, mana shu go'zal insoniy oliy fazilatlar bugungi erkin kunimiz uchun haqiqiy vatanparvarlik namunasidir. Vatan millat idroki bilan mavjuddir, ya'ni millat Vatanning ustunidir. Faqatgina shu zaminda yashagani uchun emas, balki uni sharaflagani, shuhratga burkagani va ona yerni Vatan bilgani ham unga uyg'undir.

Vatan tuyg'usi – bu o'z xalqini sevish, u bilan faxrlanish, uni hurmat qilish va qadriga yetish deganidir. Vatan tuyg'usi – bu shu aziz yurtni o'zining halol peshona teri bilan obod etgan ajdodlarimizni doimo eslamoq demakdir. Vatan tuyg'usi - bu o'z aqli, idroki bilan jahon taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan vatandosh buyuk allomalarimiz, mutafakkirlarimiz, hadis va tasavvuf ilmining sultonlarini unutmashlik demakdir. Vatan tuyg'usi - bu ona Vatanimiz ozodligi yo'lida shahid bo'lgan buyuk ajdodlarimizni yodda tutish demakdir. Vatan tuyg'usi - bu aziz va go'zal yurtimizda yuksak e'tiqod bilan yashash va unga hamisha chin farzand bo'lish demakdir. Ana shunday tuyg' u, hislarga ega bo'lgan inson o'z Vatanini sevmashligi, undan yiroqda bo'lganida uni qo'msamashligi mumkin emas. Jamiyatni rivojlantirish va davlatni mustahkamlashda milliy g'oyaning o'rni beqiyos. Zotan, bugun eng qudratli deya e'tirof etiladigan AQSH, Angliya, Germaniya, Xitoy, Rossiya, Turkiya,

Yaponiya kabi davlatlar siyosati ham milliy g'oya ustiga qurilgan. Shu asnoda, Prezidentimiz bugungi kunda eng global darajaga olib chiqayotgan vatanparvarlik, avvalo, oiladan, maktabdan, qolaversa, biz har kuni muomala qiladigan tildan ozuqa oladi.

Test

1. Axloq so'zining ma'nosi?

- A. * lotincha "moralis" – xulq-atvor
- B. fransuzcha "moralis" – xulq-atvor
- C. grekcha "moralis" – xulq-atvor

2. Qaysi so'z arabcha madina so'zidan kelib chiqqan?

- A. Odob
- B. Ma'rifat
- C. *Madaniyat

3. – inson ruhiy va aqliy olamini ifodalovchi tushuncha.

- A. Ma'naviyat
- B. Madaniyat
- C. Ma'rifat

4. Mustaqillik davrida oila-nikoh munosabatlarining huquqiy tartibga solinishi masalalarini kim o'rgangan?

- A. *F. Otaxo'jayev
- B. O. Musurmanova
- C. M.Yusupov

Amaliy topshiriqlar

Talabalarga SWOD tahlil asosida topshiriqlar beriladi. Talabalar Obiddin Mahmudovning "Farzandnoma" asaridan shaxs tarbiyasi haqidagi fikrlarini SWOD tahlil grafik organayzerini to'ldirishlari so'raladi.

S – KUCHLI	O – IMKONIYATLAR
------------	------------------

W – KUCHSIZ

T– TAHDIDLAR

S – KUHLI O – IMKONIYATLAR

T– TAHDIDLAR W – KUCHSIZ

**SHAYX MUHAMMAD SODIQ MUHAMMAD YUSUFNING
“IJTIMOIY ODOBLAR” VA “RUHIY TARBIYA” ASARLARI
ASOSIDA “YOSHLAR RUHIYATIDAGI IJTIMOIY ODOBLARNI
SHAKLLANTIRISH**

Tayanch tushunchalar: odob, shariat, shayx, illat, fazilat, davlat, qonun.

Odob-(arabcha “adab” so‘zining ko‘pligi)-jamiyatda e‘tirof etilgan xulq normasi.

Shariat- (arab. — to‘g‘ri yo‘l; islomda qonunchilik ma‘nosida ishlatiladi) — Islom huquq tizimi. Sharhida sof huquqiy masalalardan tashqari axloqiy me‘yorlar va amaliy diniy talablar hamda qonun turlari berilgan.

Shayx- (arab.-keksa, oqsoqol; qabila, urug‘, oila oqsoqoli) — islom dini tarqalgan mamlakatlarda avvalo bilimdon kishilarga, so‘ngra ulamolar, faqixlarga berilgan nom.

Illat-(arab.-kasallik,dard,nuqson)-shaxsning rivojlanishida to‘sqinlik qiladigan salbiy odatlar majmuasi.

Fazilat- arab-ijobiy xislat, yaxshi xulq yoki xususiyat.Yuqori axloqiy me'yorlarni ko‘rsatadigan xatti-harakatlar.

Davlat-jamiyatning oliy siyosiy instituti bo‘lib, shu jamiyat yashayotgan mamlakat fuqarolari manfaatini himoya qilish uchun o‘rnatiladi.

Qonun- inson, jamiyat va davlat manfaatlari nuqtai nazaridan eng muhim hisoblanadigan ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlash, rivojlantirish va tartibga solish vositasi.

Odobning ta‘rifi. Ijtimoiy odoblar shiori

“Ijtimoiy odoblar” asari odob-axloq, axloq qoidolari to‘g‘risidagi Islom ta’limotining zamonaviy asarlarimiz sirasiga kiradi. Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf (r.a.) hazratlari zamondosh shayxlarimizdan biri hisoblanadi. Biz bu inson bilan bir diyorda yashab istiqomat qilib, ul kishining o‘rgatgan pand-u nasihatlarini asosida jamiyatimizdagi yomon illatlarni bartaraf etishda daxldorlik tuyg‘usini his eta oldik. Bu insonning nafaqat mamlakatimiz oldida balki butun islom olami uchun qilgan xizmatlari tahsinga loyiq. Shuning uchun ko‘pchilik insonlar qalbida chuqur o‘rin egallaganlar. “Ijtimoiy odoblar” asari orqali bugungi bizga lozim bo‘ladigan ma’naviy axloqiy fazilatlar keltirilgan. Tilimizda “odob” tarzida talaffuz qilinishga odatlanib qolingan arabcha “adab” so‘zi aslida yaxshilikka chaqirishni anglatadi, u “ma’daba” o‘zagidan olingan. Odob (arabcha “adab” so‘zining ko‘pligi) jamiyatda e’tirof etilgan xulq normasi. Shaxs ma’naviy hayotining tashqi jihatini ifodalaydi va o‘zgalar bilan bo‘lgan munosabat (oilasi, mehnat jamoasi, turli marosimlar)da namoyon bo‘ladi. Odob negizida axloqning ba’zi tamoyil va me’yorlari, shuningdek, maqsadga muvofiqlik va go‘zallik (estetika) talablari yotadi. Odob kishining jamoat orasida o‘zini qanday tutishi, odamlar bilan qay yo‘sinda muomala qilishi, o‘z turmushi, bo‘sh vaqtini qanday tashkil etishi, inson tashqi qiyofasi qanday bo‘lishi lozimligiga tegishli qoidalar (mas, sharm-hayo, kamtarlik, xushmuomalalik, ozodalik singarilar)ni o‘z ichiga oladi. Insonning diniy e’tiqodi uning odobli bo‘lib kamol topishiga samarali ta’sir ko‘rsatadi. Odob ta’lim-tarbiya, amaliy tajriba jarayonida shakllanadi.

Yoshlar odobi. Kiyinishning umumiy odoblari

“Ijtimoiy odoblar” asarida berilgan yoshlar odobiga to‘xtaladigan bo‘lsak, “Inson hayotining har bir bosqichi muhimdir, mazkur muhim bosqichlar ichida umrning yoshlik bosqichi alohida ahamiyatga egadir. Yoshlik inson umrida eng nozik davr hisoblanadi. Yoshlik insonning quvvatga to‘lgan va harakatchanligi zoiyoda bo‘lgan vaqtdir. Shu bilan birga yoshlik davri insonning hayot yo‘llari

chorrahasida turgan payti hamdir. Agar o'sha chorrahada inson yaxshi yo'lga kirib qolsa, o'zi, oilasi, qarindoshlari, xalqi, Vatani uchun juda katta yaxshilikka yuz burgan bo'ladi, bu uni dunyo va oxirat baxtiga, saodatiga erishtiradi. Agar, Alloh taolo ko'rsatmasin, mazkur chorrahada yomon yo'lga burilib ketsa, o'zi, oilasi, qarindoshlari, xalqi va vatani uchun o'ta ko'ngilsiz hodisa sari qadam qo'ygan bo'ladi. Bu bilan uning dunyo va oxirati yaxshilikka erishishi qiyinlashib qoladi. Yoshlar har bir millatning kelajagi ekanligini hisobga oladigan bo'lsak, ularga e'tibor berishning ahamiyat yana ham ziyodalashadi. Zotan har bir shaxsning kim bo'lishi yoshligidan ayon bo'ladi, ularning kamoloti aynan yoshligidan boshlanadi.

Yoshlik paytida shakllanib qolgan sifatlari insonga umr bo'yi hamroh bo'ladi. Shuning uchun ham yoshlarning odobli bo'lishlari uchun harakat qilish juda ahamiyatli ish hisoblanadi.” “Ijtimoiy odoblar” asarida yoshlarga xos odoblardan biri sifatida katta yoshdagi har bir kishini ehtirom qilish nazarda tutiladi. “Yoshlar o'zidan katta yoshdagi har bir kishini, xususan, qari yoshdagi otaxon va onaxonlarni hurmat qilishi zarurligi dinimizdagi katta ahamiyat berilgan odoblardan biridir.

Bugungi axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan zamonda yashamoqdamiz. So'nggi yillarda olomshumul ilm-fan yutuqlaridan bir hisoblangan “telefon” yaratildi. “Telefon” so'zi ovozni uzoq masofaga uzatish ma'nosini bildiradi. Uyali aloqa vositasi hisoblanmish telefon nafaqat ovozni uzoq masofaga yetkazish vositasi, balki, surat olish, videotasvir olish, ovoz yozish, ularni boshqalarga yuborish, turli o'yinlar o'ynash, internetga kirish, qisqa maktublar yuborish kabi bir qancha ishlarni amalga oshirish vositasiga aylanib qoldi. Bu esa yoshlarning ta'lim olishga ketgan vaqtini o'g'irlab turli o'yinlar o'ynab, behoya surat va sahnalar ko'rishmoqdaligi ayni achchiq haqiqatdir. Foydali narsalarning o'ziga yarasha ziyon tarafi bo'lganidek, uyali aloqa vositasining ham manfaatli va zarali taraflari bor. Ushbu ijtimoiy muammoni darhol anglagan fazilatli shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf o'zining “Ijtimoiy odoblar” asarida “Uyali telefon odoblar” deb

nomlangan bo‘limda ushbu muammoga alohida to‘xtalib o‘tadi. Biz o‘z tadqiqotimiz davomida yoshlarni ma’naviy kompetentligini rivojlantirishda “Uyali telefon odoblar” bo‘limini juda muhim vosita deb hisobladik. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf hazratlari “Ijtimoiy odoblar” asarida shunday yozadi: “Bu muammoni hal qilishimiz uchun asosan, odob-axloqni, ta’lim-tarbiyani yo‘lga qo‘yishimiz kerak. Tarbiyali va odobli inson har qanday vaziyatda ham gunoh va beodoblikni o‘ziga ep ko‘rmaydi.”

“Ijtimoiy odoblar” asarining eng qiziqarli tomoni shundaki, bu asarda boshqa kitoblarda yoritilmagan odob turlarini ko‘rishimiz mumkin. Misol uchun “Internet odoblari” nomli bobda “Internetdan foydalanish odobi”, “Internetdagi aloqa odoblari”, “Elektron pochta odoblari” nomli qismlarda internet tarmoqidan qanday foydalanish yo‘l-yo‘riqlari to‘g‘risida qimmatli ma’lumotlar keltirilgan: “Hozirda hamma xalqlar internetni rivojlantirish borasida qo‘lidan kelgan barcha choralarni ko‘rmoqda. Internetdan foydalanuvchilar soni kun sayin ko‘payib bormoqda. Hamma ushbu osonlik va qulaylikdan bahramand bo‘lishga oshiqmoqda. Ammo shu bilan birga, internetga bog‘liq muammolar ham ko‘payib va jiddiylashib bormoqda. Barcha sohalardagi kabi internetning foydalari muqobilida zararlari ham ko‘payib bormoqda. Internetda foydali ma’lumotlar bilan bir qatorda zararli, buzuvchi ma’lumotlar ham tarqalmoqda. Bundan ko‘rinib turibdiki, internet ham ikki taraflama – ham yaxshilikka, ham yomonlikka xizmat qilishi mumkin bo‘lgan vositaga aylandi. Bizning vazifamiz uni yaxshilikka xizmat qildirib, yomonlikka boshlamasligi uchun choralarni ko‘rish, uning zararlardan chetlanishga harakat qilishdir. Buning uchun esa dinimizning umumiy ta’limotlari asosida internetdan foydalanish odoblarini yo‘lga qo‘yishimiz kerak bo‘ladi”.

Kiyinish madaniyati – insonning tashqi ko‘rinishi, ma’naviy dunyosi, estetikasi, axloqiy sifatlari va salohiyatini ochib beradi. Kiyinish madaniyatiga bo‘lgan qarash insonning go‘zallik, nafosat, odob borasidagi ko‘z qarashlarini ifoda etadigan omil hamdir. SHuni alohida ta’kidlab o‘tish joizki, bugungi jadal

rivojlanib borayotgan global davrda kiyimlar ham, kiyinishga bo'lgan e'tibor va talab ham o'zgarib bormoqda.

Yaxshi kiyinish ham o'ziga xos san'at hisoblanadi. Yaxshi did, avvalo kiyimlarni bir-biriga moslab kiyishda namoyon bo'ladi. Moslab kiyilgan kiyim ma'lum sharoitga munosib, kishining mashg'uloti, voqea, muhit va shu kabilar bilan muvofiq, hamda vaqti va joyiga qarab bashang bo'lishi mumkin.

Moda deganda muayyan ijtimoiy guruh, kishilar orasida ularning ta'biga, didiga mos kiyinish odatining ma'lum vaqtgacha urf bo'lishi tushuniladi. Moda liboslarning o'zgarishigina bo'lib qolmay, o'ziga xos estetik uslubni qidirib topish, yurish-turish tarzi, did va ichki madaniyatning namoyon bo'lishi hamdir. Moda uzoq tarixga ega. Ko'pgina mutaxassislar moda XIV asrda vujudga kelgan deb taxmin qiladilar. Turkiy xalqlar ayollarida asosiy bosh kiyim do'ppi, ro'mol, oyoq kiyimi mahsi, kavush, ich kiyim-ko'ylak, ust kiyim- kaltacha, kamzul, nimcha, chopon bo'lgan. Respublikamiz iqlimi issiq bo'lganligi bois bizning sharoitda ayollar uchun eng qulay moda - ko'krak burma va pasti yaxlit bichimli "o'zbekcha" ko'ylak hisoblana-di. Buning afzalligi shundaki, issiq avjiga chiqib, kishi terlab turganda ham kiyim badanga yopishib qolmaydi. Shuning uchun ham ko'krak burma ko'ylak hech qachon modadan qolmaydi. Faqat ayrim detallari biroz o'zgartirilib, zamonaviy tus bergan holda yangilanaveradi.

Rang va ranglarning bir-biriga mos tushishi ham o'ziga xos ahamiyatga ega. To'q va qora ranglar jussaning to'laligini bilintirmay tursa, oq ranglar yanada to'laroq ko'rsatadi. Yashil, binafsha, ko'k rang qaddi-qomatni rostlab ko'rsatsa, sariq, jigarrang, qizil va rangdor rasmlar jussani bir muncha to'la qilib ko'rsatadi. Ortiqcha bezaklar kiyimni bachkanalashtirib yuboradi. Uy kiyimlari asosan yuvilishi oson ip gazlamalar, shtapel matolardan tikiladi, u keng va qulay bo'lishi lozim. Yoz paytlarida uyda odmi rangli mayin gulli ko'ylak va xalatlar kiyish maqsadga muvofiq. Ish kiyim qulay, kundalik kiyishga mos va qulay bo'lishi, ayniqsa ko'ylak-kostyumlar kiyish ko'pdan urf bo'lib keladi.

Yoshlarimizning moda ketidan ko‘r-ko‘rona quvishlari va yangi chiqqan tor, ochiq, kalta liboslarni moda deya e‘tirof etishlari va bu turdagi kiyimlar albatta kiyilishi kerak deb fikrlashlari ayni haqiqat. Bu kiyimlarning o‘zbekona madaniyatimizga mentalitetimizga xos emasligi haqida esa o‘ylab ko‘rishmayapti. Afsuski, men bugungi yigit – qizlarimizning kiyinish madaniyati haqida ijobiy fikr bildira olmayman. Chunki bugun ko‘cha-ko‘yda, Yevropaga taqlid qilib kiyinayotgan yoshlarimizda milliyligimiz aks etgan kiyimlar toboro kamayib bormoqda. Aslida kiyinish madaniyati xam o‘zbekona madaniyatimizning ajralmas qismidir. Bu masalaning jiddiy tomoni shundaki yuzaga kelayotgan ushbu muammo bugungi kunning muxim dolzarb mavzusiga aylandi. Ko‘pchilik yoshlarimiz evropa uslubida kiyinmaslikni zamondan ortda qolish deb xisoblashmoqda. Bu fikrning mutlaqo noto‘g‘ri ekanligi haqida fikr yuritishmayapti .

Yevropa modasi deb urf bo‘lgan bemani kiyimlarni kiyib o‘zini bugunning zamonaviy yoshlari deb xisoblaydigan xar bir yigit qiz qattiq adashadi va aksincha ular o‘zlarining ma‘naviyati tafakkuri va dunyo qarashi qanchalik sayoz ekanligini “zamonaviy” liboslari orqali namoyon etishmoqda. Aslida insonning madaniyatga xos kiyinish uslubi uning ma‘naviy olami qanchalik boy ekanligini namoyon etuvchi muhim omil xisoblanadi. Shu o‘rinda bir haqiqatni aytish o‘rinli deb bilaman.

Ta’lim berish va muallim odoblari

Inson odobininig eng muhim ko‘rinishlaridan biri bu ilmni hurmat qilishidir, ilmni hurmat qilgan kishi esa, albatta, ustozini hurmat qiladi. Odob-boylik, uni hayotda qo‘llash-komillikdir. Chiroyli odob, kishi xulqi insonga berilgan eng katta ne‘matlardan biridir. Chiroyli odobga ega bo‘lgan odam o‘sha xulqidan ishlata bilishi, ya'ni odamlar bilan yaxshi muomala qilishi, ochiq ko‘ngil, mehribon o‘z navbatida, aqlli, uddaburon bo‘lishi va boshqa sifatlarni ko‘rsata bilishi komillik, yetuklik belgisi hisoblanadi.

“Ta’lim” bir narsaning haqiqatini batafsil va yaxshilab bildirish ma’nosini anglatadi. “Ta’lim berish”, “dars berish” va “o’rgatish” so’zlarining ma’nolari bir-biriga yaqin bo’lib, ma’lumotni muallimdan muta’allimga (ta’lim oluvchiga) naql qilishni bildiradi. Ta’lim sharhlash, ochiqlash, yaqinlashtirish, hujjatlash, dalil keltirish, tarbiya berish va nasihat qilish kabi ishlardan iboratdir. Islomning ta’limga bergan ahamiyatidan ta’lim xodimlari bo’lmish muallimlarni ulug’lash va ularga bo’lgan hurmat-ehtirom yuzaga kelgan.

Abu Umoma Bohiliy roziyallohu anhudan rivoyat qilinadi:

“Rasululloh sollallohu alayhi vasallam:

«Albatta, Alloh, Uning farishtalari, osmonlaru yerning ahli, hattoki uyasidagi chumoli va baliq ham odamlarga yaxshilikni o’rgatuvchiga salavot aytadilar», dedilar”.

Termiziy rivoyat qilgan.

Bu sharafga muyassar bo’ladiganlarga kichkintoylarga alifbe harflarini o’rgatayotgan muallimlardan tortib, fan doktorligi ilmiy ishlariga rahbarlik qilayotgan ustozlar, ilmiy kashfiyotlarni boshqarayotgan rahbarlargacha barchalari kiradilar.

Abu Hurayra roziyallohu anhudan rivoyat qilinadi:

“Nabiy sollallohu alayhi vasallam:

«Odam bolasi o’lganida amali kesiladi. Illo uch narsa: joriy sadaqa, manfaat olinadigan ilm yoki uning haqqiga duo qiladigan solih farzand mustasno», dedilar”.

Muslim, Abu Dovud, Termiziy, Nasafiy rivoyat qilganlar.

Mo’min odam o’z vafotidan keyin ortidan manfaat beradigan ilm qoldirsa, savobi uzilmaydigan amal qoldirgan bo’ladi. Bu esa ilmning asari doimiy bo’lishdir. Kishi qanday qilib o’zidan keyin manfaat beradigan ilm qoldira oladi? Bu ish, avvalo, boshqalarga ilm o’rgatish bilan amalga oshadi. Modomiki, shogirdlar, shogirdlarning shogirdlari o’sha ilmni ishlatmoqdami, kishilarga manfaati yetmoqdami, ustozga savobi yozilib turaveradi.

Ikkinchisi, kitob yozib qoldirish bilan bo‘ladi. Qur’on, hadis va diniy ilmlar bo‘yicha, musulmonlarga foyda keltiradigan boshqa ilmlar bo‘yicha iymon va ixlos bilan kitob yozib qoldirgan kishiga, agar kitobidan musulmonlar foydalanib turishsa, o‘lganidan keyin ham unga savob yetib turaveradi. Uchinchisi, ilm yo‘lida xizmat qilish bilan bo‘ladi. Misol uchun, imkoniyati bor odam tolibi ilmlarga, uztozlarga ilm yo‘lida yordam berib, ilm dargohi quradi, o‘z mablag‘idan kitob chop ettiradi, kutubxona qiladi va hokazo. Mana shunga o‘xshash ishlar ilm yo‘lida xizmat qilish hisoblanadi. Bu ishlarni qilgan odamlar vafot etib ketsa ham, savoblari uzilmay borib turadi.

Muallim odoblari

Ilm so‘zi lug‘atda “bilish, anglash, tushuncha hosil qilish, bir narsaning haqiqatini, mohiyatini bilish” kabi ma’nolarni anglatadi. Arab tilida esa, “ilm” so‘zi bir narsaning boshqasidan ajratib turadigan belgisi ma’nosini anglatadi. Mamlakatimizda prezidentimiz O‘zbekistonda ilm-fan, adabiyot, san’at va madaniyat sohalarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Jumladan, Fanlar akademiyasining ilmiy va moddiy-texnik bazasini mustahkamlashga zarur mablag‘ va resurslar ajratildi. Yangi ilmiy markazlar, texnoparklar tashkil etildi. Ilm-fan – taraqqiyot asosi. Zamonaviy ilm-fan yutuqlariga, innovatsion g‘oyalarga tayanmagan davlatning ham, jamiyatning ham kelajagi yo‘q.

“Eng katta boylik bu — aql-zakovat va ilm, eng katta meros bu — yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik bu — bilimsizlikdir. Taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu — ilm-fan, ta’lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug‘ istiqboli, birinchi navbatda, ta’lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog‘liq”, — degan Shavkat Mirziyoyev.

Shuning uchun islom ulamolari ilmga “haqiqatni xuddi voqelikdagidek idrok etish-ilmdir” deb tarif berishgan. Shu bilan birga, voqeligimizdan kelib chiqib ming afsuslar ila ta’kidlamoqchimizki, ko‘pchiligimiz ilmga kerakli mas’uliyat bilan qaray olmaymiz. Kelgusi satrlarda yoritilajak ilm haqidagi narsalar

ko'pchilik uchun ilmga turtki bo'lar, degan umiddamiz. O'rta Osiyo va Qozog'iston musulmonlar diniy boshqarmasining muftiysi islom ulamolari, millatlararo ittifoqining a'zosi Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusufning "Ruhiy tarbiya" asarida ham ilmning foydalari haqida fikrlar keltirilgan.

Farz ikki qismga bo'linadi: farzi ayn va farzi kifoya. Farzi ayn har bir musulmon shaxsan bajarishi lozim bo'lgan ishdir. Uni birov uchun boshqa ado etgani bilan farz bajarilgan bo'lmaydi. Ilm talab qilish borasida farzning ikkala qismi ham ishtirok etadi. Har bir musulmon uchun o'ziga kerak narsani, hayoti uchun zarur ilmni, din-u diyonatni, halol-haromni bilib olishda zarur bo'lgan har bir narsani o'rganishi – farzi ayndir. Har bir musulmon bu ishni qilishi shart. Qilmagan odam gunohkor bo'ladi. Mana, ilm talab qilish Islom dinida farzligini tushunib oldik. Endi bu farz hayotimizda qanday holatda ekanini mulohaza qilaylik.

Jumladan, nafsni poklash va axloqni sayqalash ilmi o'rganishimiz va amal qilishimiz zarur bo'lgan ilmdir.

Ilmning foydalari

Ilmning foydalari son-sanoqsiz ekanini hamma yaxshi biladi. Biz diniy ilmlarning bazi foydalarini qisqacha eslab o'tamiz.

1. Ilm orqali Alloh taniladi, Unga ibodat qilinadi va tavhid asosida yashash yo'lga qo'yiladi.
2. Ilm e'tiqodlar va ibodatlarining asosidir.
3. Ilm talab qilish ibodatdir.
4. Ilm jannatga yetish yo'lidir.
5. Ilm o'z egasi Allohdan qo'rqishini kasb qildiradi.
6. Ilm o'z egasiga haloyiqqa nisbatan tavoze qilishni o'rgatadi.
7. Ilmdan, avvalo, egasi keyin boshqalar ham foyda oladi.
8. Ilmning ajri uning egasining ajalidan keyin ham boqiy qoladi.
9. Ilm o'z egasini Payg'ambarlardan keyingi eng yuqori martabaga erishtiradi.

10. Ilm pastni baland, horni aziz va singanni butun qiladi.
11. Ilm kishini jaholat zulmatidan ma'rifat nuriga chiqaradi.
12. Ilm tufayli silai rahm qilinadi va haq-huquqlar ado etiladi.

Ilmlarning turlari

Ilmlarning eng zaruriysi bandaning Robbi bilan muomalasini yo'lga qo'yuvchi ilmdir. Mazkur muomala uchga taqsimlanadi:

1. E'tiqod
2. Amal
3. Tark qilish

Yuqoridagi hukm ma'lum bir vaqtning farzi bo'ladi. Keyin nazar solish va dalilni o'rganish farz bo'ladi. E'tiqodga oid boshqa narsalarni o'rganish ham vaziyatga qarab farz bulib boraveradi. Misol uchun, shahodat kalimalari manosi haqida shak paydo bulsa, bandaga usha shakni ketkazadigan ilmni urganish farz buladi. Qayta tirilish, jannat, duzakh kabi aqida masalalarini o'rganish vojib buladi.

Shuningdek, amalga oid hukmlar vaqti kelganda, ularni bajarish uchun o'rganish farz bo'ladi.

- Ilmni lozim tutish, unga muhabbat qilish, unga butun vujud bilan berilish va ilmni ziyoda qilish uchun doimo harakatda bo'lish.
- Ilmiga amal qilish.

Zotan, haqiqiy olimning gapi ishiga teskari bo'lmaydi, bu gapni diniy olimlar alohida ta'kidlaydilar. Chunki ularning asosiy vazifalaridan biri kishilarni to'g'ri yo'lga boshlashdir. Bunda esa ularning o'zlari go'zal o'rnak bo'lishlari shart.

- Ilmi ziyoda bo'lgan sari Alloh taolodan qo'rqishi va ma'rifati ziyoda bo'lgan sari Alloh taologa ishonchi ortib borishi kerak.
- Ta'lim beruvchi dunyoning hoy-u havasidan ustun turishi.

Hasandan rivoyat qilinadi: “Kim ilmni iroda qilsa-yu, so‘ng dunyoga hirsiziyoda bo‘lib ketsa, Allohdan uzoqlashishi ziyoda bo‘lur”.

- Barchaga birday tavozeli bo‘lish.

Buning uchun talabalarga shafqatli bo‘lish, ularga ta‘lim berishda shoshilmaslik, talabalarga o‘z farzandidek qarash, ularning johilligini va jafosini ko‘tarish, ularni jaholat zulmatidan ilm nuriga olib chiqishga urinish, hojatlarini fahmlash va holatlarini hisobga olish, savollariga javob berish, yuzlariga kulib boqish, qalblarini ulfat qilish, ular uchun vaqt sarflash kabi ishlarni bajarish talab etiladi.

Alloh taolo Shuaro surasida marhamat qiladi:

«Va senga ergashgan mo‘minlarga qanotingni paslat» (215-oyat).

Ya‘ni “Ular bilan yumshoq muomalada bo‘l, ularga mehribonlik ko‘rsat, tavozeli bo‘l”. Darhaqiqat, Rasuli Akram sollallohu alayhi vasallam mo‘minlarga shunday muomalada bo‘lganlar.

- Ta‘lim berishga ixlos qilish.

Bunda ta‘limni odamlar foydasiga ishlatishda Alloh taoloning roziligini ko‘zlash kerak.

- Ilmni mustahkam egallash.

Uning nozik joylarigacha va mag‘zigacha yetib borish. Ilmning bir qismi yoki qobig‘i bilangina kifoyalanib qolmaslik zarur.

- Hilm, viqor, shoshilmaslik va bag‘rikenglikni lozim tutish.

Zotan, bu sifatlar ilmning ziynatidir.

- Johillarning jafosiga, hasadchilarning hasadiga, bo‘xtonchilarning ig‘vosiga va dushmanlarning adovatiga sabr qilish.

- Ilmni talab qiluvchilarga keragicha berish.

Undan biror narsani berkitib qolmaslik ham ta‘lim beruvchining asosiy vazifalaridandir.

- Ilmni uni talab qiluvchining fahmlash qobiliyatiga qarab berish.

Ustozlar ta‘lim berishda insonning aqli yetmagan narsadan chetlab o‘tishini hisobga olishlari, past darajadan boshlab asta yuqorilab borishlari darkor.

- Ichi va tashining go‘zal bo‘lishini ta’minlash.

Zotan, haqiqiy ilm sohibi ichi boshqa, tashi boshqa bo‘lmaydi.

- Yaxshi bilmagan, o‘zlashtirmagan va oxiriga yetmagan masalalarda o‘zicha hukm chiqarmaslik.

Bunda bilmagan narsalarini biladiganlarga havola qilish, bilmaganini “bilmadim” deyishdan tortinmaslik maqbulroq.

- Talabalarga bergan ilmini minnat qilmaslik.

- Muallimning odoblaridan yana biri o‘zi mutaxassis bo‘lgan ilmdan boshqa ilmlarni qoralamaslikdir.

- Muallim o‘z talabasini qo‘liga topshirilgan omonat deya bilishi zarur.

Haqiqatdan, har bir talaba ota-onasi va jamiyat tomonidan ustozning qo‘liga topshirilgan buyuk omonatdir. Bu borada ustozning zimmasiga ulkan mas’uliyat yuklatilgan bo‘ladi. Ustoz talaba shaxsiyatining shakllanishi, fikrlarining o‘sishi, nafsining tarbiyalanishi, ilm olishi, ma’rifat hosil qilishi kabi bir qancha o‘ta ahamiyatli narsalarda mas’uldir.

- Muallim talabalariga go‘zal insoniy sifatlarda, odob-axloqda, ilm-ma’rifatda, muomalada, hayotining barcha sohalarida jonli namuna bo‘lishi lozim.

Mustahkamlash uchun savollar

1. “Ijtimoiy odoblar” asarida qanday odob turlari keltirilgan?
2. “Muallim va mutallim odobi” ushbu tushunchani qanday izohlaysiz?
Bugungi kundagi ahamiyati qanday?
3. “Ijtimoiy odoblar” bobida qanday fikrlar keltirilgan?
4. Ilm o‘rganish haqida qanday hadislar keltirilgan?

TEST

1.....-arabcha ijobiy xislat, yaxshi xulq yoki xususiyat. Yuqori axloqiy me’yorlarni ko‘rsatadigan xatti-harakatlar?

A) Odob

B) *Fazilat

D) Shariat

2. “Bu muammoni hal qilishimiz uchun asosan, odob-axloqni, ta’lim-tarbiyani yo‘lga qo‘yishimiz kerak. Tarbiyali va odobli inson har qanday vaziyatda ham gunoh va beodoblikni o‘ziga ep ko‘rmaydi ” deb “Ijtimoiy tarmoqlar” asarining qaysi bo‘limida keltirilgan?

A)*Uyali telefon odobi

B) Elektron pochta odoblari

D) Internetdan foydalanish odoblari

3. bir narsaning haqiqatini batafsil va yaxshilab bildirish ma‘nosini anglatadi?

A) *Ta’lim

B) Odob

D) Tarbiya

4. Nabi sallollohu alayhi vassallam “Odam bolasi o‘lganida uning barcha amallari kesiladi, ammo 3 narsa bundan mustasno” deydi, bular qaysilar?

A) Daraxt ekish, sadaqa, duo qiladigan solih farzand

B) *Sadaqa, ilm, duo qiladigan solih farzand

D) Quduq qazish, ilm, sadaqa

5. Savobi uzilmaydigan amal?

A) Muhtoj insonlarga yordam berish

B) Ota-onasiga mehr ko‘rsatish

D)* Manfaat beradigan ilm

Amaliy topshiriqlar

Talabalarga FSMU metodi asosida topshiriqlar beriladi. Ushbu metod asosida Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusufning “Ijtimoiy odoblar”

hamda “Ruhiy tarbiya” asarlaridagi ta’lim-tarbiyaga oid o‘z fikrlarini bildirishlari lozim.

F – fikringizni bayon qiling

S – fikringizga sabab keltiring

M – fikringizga misol keltiring

U – fikringizni umulashtiring

	F	S	M	U
Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusufning “Ijtimoiy odoblar” asari asosida yoshlarda “ijtimoiy odoblarni” shakllantirish omillari.				
Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusufning “Ruhiy tarbiya” asari asosida talaba yoshlarni ruhiy tarbiyasini shakllantirish omillari.				

TEST TOPSHIRIQLARI

1. “Oila pedagogikasi” fanining vazifalari qaysi bandeda to‘g‘ri ko‘rsatilgan?
 - A) yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash;
 - B) bolalar tarbiyasiga oid umuminsoniy qadriyatlarni yoshlarga etkazish;
 - C) oilaviy muammolarni bartaraf eta olish ko‘nikmalarini shakllantirish;
 - D) * barcha javoblar to‘g‘ri.

2. “Oila jamiyatning asosiy bo‘g‘inidir hamda jamiyat va davlat muhofazasida bo‘lish huquqiga ega”. Ushbu jumlar O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining nechanchi moddasida ko‘rsatilgan?

A) *63- moddasida;

B) 42- moddasida;

C) 14- moddasida;

D) 5- moddasida.

3. Seqblfub Oila bu...

A) birga yashaydigan qarindoshlar guruhi: «er-xotin, ota-ona-farzandlar»;

B) umumiy manfaatlar, qiziqishlar orqali jipslashgan kishilar birlashmasi;

C) nikoh birligi, o‘zaro axloqiy javobgarlik va o‘zaro yordam orqali bir-biriga bog‘langan, nikohga yoki qondoshlikka asoslangan kichik guruh;

D) *barcha javoblar to‘g‘ri.

4. Baxt nima

A) sog‘lik, farovonlik, boylik;

B)*qoniqishning yuksak darajasi;

C) o‘z-o‘zini yuqori baholash;

D) sevish va sevilish.

5. Muloqot jarayonining asosiy tarkibiy qismlari...

A) *so‘zlash, tinglash va tushunish;

B) gapirib berish, tinglash;

C) tushunish, imo-ishora qilish;

D) so‘zlash va tinglash.

6. Oila va oilada bolalar tarbiyasi haqida mutafakkirlardan kimlar fikr yuritganlar?

A) Kaykovus, Abu Ali Ibn Sino, Abu Rayxon Beruniy;

B) Yusuf Xos Xojib, Alisher Navoiy;

C) Muhammad Sodiq Qoshg'ariy, Jaloliddin Davoniy;

D) *barcha javoblar to'g'ri.

7. "Oila kodeksi" nechanchi yil qabul qilingan?

A) 1992 yil 8 dekabr;

B) 1996 yil 10 may;

C) *1998 yil 30 aprel;

D) 2001 yil 30 yanvar.

8. « Kimki qisqa so'zda deydi ko'p ma'no, Ravonlik bobida ul kishi a'lo». Ushbu so'zlar kimning qalamiga mansub?

A) *Abulqosim Firdavsiy;

B) Sa'diy Sheroziy;

C) Xusrav Dehlaviy;

D) Abduqodir Bedil.

9. Mamlakatimizda 1998 yilga qanday nom berilgan?

A) "Sog'lom avlod yili";

B) "Inson manfaatlari yili";

C) * "Oila yili";

D) "Mehr-muruvvat yili".

10. “Eng birinchi galda nasl-nasabni toza saqlamoq, qadr-qimmatni bilmoq inson tarbiyasining gultojidir” - Ushbu jumlar qaysi muallifning qanday asarida keltirilgan?

- A) A.Navoiyning “Xamsa” asarida;
- B) *Kaykovusning “Qobusnoma” asarida;
- C) A.Fitratning “Oila” asarida;
- D) A.Qodiriyning “O‘tgan kunlar” asarida.

11. O‘zbekiston Respublikasining “Oila kodeksi” nechta bob va necha moddadan iborat?

- A) *30 bob va 238 moddadan;
- B) 45 bob va 312 moddadan;
- C) 22 bob va 187 moddadan;
- D) 36 bob va 300 moddadan.

12. “Endogamik nikoh” nima?

- A) yakka nikoh;
- B) guruhik nikoh;
- C) *boshqa qabilalarga mansub qiz yoki yigit bilan nikoh;
- D) nikohlanmagan holda birga yashash.

13. “Oila-bu tabiatning shoh asarlaridan biridir” bu fikr qaysi faylasuf tomonidan bildirilgan?

- A) Beruniy;
- B) Aflotun;
- C) *Satayana;

D) Suqrot.

14. O‘zbekistonda 1999 yil qanday yil deb e’lon qilindi?

A) * “Onalar va bolalar yili”;

B) “Inson manfaatlari yili”;

C) “Oila yili”;

D) “Mehr-muruvvat yili”.

15. “Onalik huquqi” asari kimning qalamiga mansub?

A) *Vaxofen;

B) Beruniy;

C) Ibn Sino;

D) Farobiy;

16. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 15-moddasida nikoh yoshi qizlar uchun necha yosh qilib belgilangan?

A) *qizlar uchun 17 yosh;

B) qizlar uchun 16 yosh;

C) qizlar uchun 19 yosh;

D) qizlar uchun 18 yosh.

17. “Aliment” so‘zi qanday ma’noni anglatadi?

A) *oziq-ovqat, nafaqa;

B) stipendiya;

C) moddiy yordam;

D) rag‘bat.

18. Gʻarbda oila tarixini oʻrganishga qanday asar turtki boʻlgan?

- A) *Vaxofenning “Onalik huquqi” asari;
- B) Navoiyning «Maxbubul kulub» asari;
- C) Vaxofenning “Onalik maktabi” asari;
- D) Ibn Sinoning “Tib qonunlari” asari;

19. B.Umarov oʻzining ilmiy tadqiqotida oilaviy nizolarni qanday turlarga ajratadi?

- A) yolgʻizlik, yaqin kishisining oʻlimi;
- B) muvaffaqiyatsiz sevgi bilan bogʻliq boʻlgan nizolar;
- C) ota-ona yoki oilaning boshqa aʼzolari tomonidan bolalarni jismoniy va maʼnaviy xoʻrlash;
- D) *barcha javoblar toʻgʻri.

20. Nodonlardek yuzlab soʻzni qilma qator, Donolardek bir soʻz degil, lek maʼnodor. Ushbu soʻzlar kimning qalamiga mansub?

- A) Abulqosim Firdavsiy;
- B) *Saʼdiy Sheroziy;
- C) Xusrav Dehlaviy;
- D) Abduqodir Bedil.

21. Ruhshunos olim Gʻ. Shoumarov oʻzining “Muhabbat va oila” kitobida oilaning tinch-totuv yashashida oʻzaro qovushishini necha turga boʻlib oʻrganadi?

- A) 2 turga;
- B) 5 turga;

C) *3 turga;

D) 4 turga.

22. “Oilada otaning shirin so‘zli, yumshoq ko‘ngil, tabiatan muloyim bo‘lishi bola tarbiyasini buzadi, oilada bosh tarbiyachi ota hisoblanadi”, – yuqoridagi fikr Abu Ali ibn Sinoning qaysi asaridan olingan?

A) “Donishnoma” asaridan;

B) *“Tadbiri al-manozil” asaridan;

C) “Navodir ul-vaqoe” asaridan;

D) “Ishorat” asaridan.

23. 2000-yilga O‘zbekistonda qanday nom berildi?

A) “Onalar va bolalar yili”;

B) “Inson manfaatlari yili”;

C) * “Sog‘lom avlod yili”;

D) “Mehr-muruvvat yili”.

24. Vaxofen “Onalik huquqi” asarini qachon yozgan?

A) 1821; B) *1861; C) 1681; 147 D) 1530.

25. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 15-moddasida nikoh yoshi o‘g‘il bolalar uchun necha yosh qilib belgilangan?

A) 16 yosh; B) 17 yosh; C) 20 yosh; D) *18 yosh;

26. Tarkibiga ko‘ra oilalar qanday turlarga bo‘linadi?

A) bir bo‘g‘inli, ikki bo‘g‘inli, ko‘p bo‘g‘inli;

B) notinch, baxtli, sotsial;

C) bir bolali, ikki bolali, ko‘p bolali;

D) ziyoli, ishchi, xizmatkor.

27. Qaysi qatorda nikoh tuzish shartlari noto‘g‘ri ko‘rsatilgan?

A) nikoh yoshi erkaklar uchun 18, ayollar uchun 17 yosh bo‘lishi lozim;

B) *nikoh tuzishda ayollar erkaklar familiyasiga o‘tishi lozim;

C) erkak va ayollar o‘rtasidagi tenglik; D) nikoh o‘zaro xohish asosida tuzilishi lozim.

28. “Ado etilgan burchdan, ulug‘vorlikdan ko‘ra zo‘rroq ulug‘vorlik yo‘q, undan zo‘rroq quvonch ham yo‘q”. Ushbu fikr kimga tegishli?

A) I. Gyote; B) Ibn Sino; C) *E. Rejan; D) A. Blok.

29. Ota-onaning farzandi oldidagi burchi nimalardan iborat?

A) yaxshi ism qo‘yish;

B) to‘g‘ri tarbiya berib, uyli, joyli qilish;

C) voyaga yetgach uylantirish yoki turmushga berish;

D) *barcha javoblar to‘g‘ri.

30. Nikoh tuzishga monelik qilmaydigan holatni belgilang!

A) loaqal bittasi ro‘yxatga olingan boshqa nikohda turgan shaxslar o‘rtasida;

B) *ayol yoshining erkak yoshidan katta bo‘lishi;

C) loaqal bittasi ruhiyat buzilishi sababli muomalaga layoqatsiz deb topilgan shaxslar o‘rtasida;

D) nasl-nasab shajarasi bo‘yicha to‘g‘ri tutashgan qarindoshlar o‘rtasida.

31. Zardushtiylik dinida oila qurishning qanday motivlari mavjud bo‘lgan?

A) ota yoki homiy, hohish-irodasi tufayli;

B) sevgi-muhabbat tufayli;

C) farzarzandlari bo‘lishi hohishi tufayli;

D) *barcha javoblar to‘g‘ri.

32. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Respublikada to‘y-marakalarni o‘tkazishni tartibga keltirish to‘g‘risida”gi Farmoni qachon qabul qilingan?

A) 1996-yil 26-oktyabr;

B) 1997-yil 27-oktyabr;

C) *1998-yil 28-oktyabr;

D) 1999-yil 30-oktyabr.

33. Hadislarda uch kishining duosi Alloh oldida ijobat bo‘ladi deyiladi. Ular kimlar?

A) ota-ona, ota-ona, musofir;

B) qariyalar, ota-ona, mazlum;

C) mazlum, musofir, qariya;

D) *ota-ona, musofir va mazlum.

34. “Bolalarni katta ma’suliyat bilan va puxta o‘ylab tarbiya qilish ota-onaning burchi”. Bu fikr kimga tegishli?

A) Aristotel;

B) Platon;

C) Ahmad Donish;

D) Al-Buxoriy.

35. To‘liqliligiga ko‘ra oilalar qaysi bandda to‘g‘ri ko‘rsatilgan?

A) farzandli va farzandsiz;

B) ishchilar, xizmatchilar, ziyolilar;

C) ko‘p bo‘g‘inli va kam bo‘g‘inli;

D) *to‘liq, noto‘liq va qayta tuzilgan.

36. Ibn Sino bola tarbiyasini nimadan boshlash lozim deb ta’kidlaydi?

A) *ism tanlashdan;

B) yozishni o‘rgatishdan;

C) o‘qishni o‘rgatishdan;

D) axloq o‘rgatishdan.

37. Islomiy tarbiyada o‘g‘il va qizlar tarbiyasining o‘ziga xos xususiyati necha yoshdan shakllanadi?

A) 6 yoshdan;

B) *7 yoshdan;

C) 10 yoshdan;

D) 12 yoshdan.

38. Ibtidoiy jamoa tuzumi davrida “Sovg‘a ayirboshlash”ning yuzaga kelishiga sabab nima bo‘lgan?

A) ayol va erkak o‘rtasidagi munosabatlarni bildirish sababli;

) *shaxsiy mulkning paydo bo‘lishi sababli;

C) boshqa qabilalardan ajralib turishi sababli;

D) sevgani sababli.

39. Qaysi mutafakkir insonning axloqiy tushunchalarini insonning tabiati bilan baholagan?

A) Abu Ali Ibn Sino;

B) Yusuf Xos Xojib;

C) Abu Nasr Farobiy;

D) *Abu Rayhon Beruniy.

40. Nikoh tuzish uchun erkaklar uchun 18 yosh ayollar uchun 17 yosh belgilangan, biroq turli sabablar bo‘lganda hokim nikoh yoshini ko‘pi bilan necha yilga kamaytirishi mumkin?

A) 2 yilga;

B) *1 yilga;

C) 0,5 yilga;

D) 1,5 yilga.

41. “Oila haqida gapirar ekanmiz, avvalambor, oila hayotning abadiyligini, avlodlar davomiyligini ta’minlaydigan, shu bilan birga, kelajak nasllar qanday inson bo‘lib yetishishlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan tarbiya o‘chog‘i ekanligini tan olish darkor”. Ushbu so‘zlar kimga taalluqli

A) M. Maxmudov;

B) *I.A Karimov;

C) G‘.B. Shoumarov;

D) A.Oripov.

42. Bir oiladagi o‘zaro qon-qarindoshlar turmush qurishlari mumkinmi?

A) yoshlari etganda mumkin;

B) o‘zaro rozi bo‘lganda;

C) *umuman mumkin emas;

D) sevgi-muhabbat bo‘lganda.

43. Muhammad Sodiq Qoshg‘ariyning fikricha, uylanishda qizlar yigitlardan to‘rt narsada ustun bo‘lishi kerak, ular qaysi bandeda to‘g‘ri ko‘rsatilgan?

- A) omadda, boylikda, did va farosatda;
- B) *qomatda, husnda, xulqda, iffatda;
- C) bo‘yda, did-farosatda, odob-u iffatda, omadda;
- D) xulqda, chiroyda, boylikda, farosatda;

44. Yusuf Xos Hojib oilaning shakllanishi va mustahkamlanishida nimaga alohida e‘tibor beradi?

- A) hurmat;
- B) *mehr-muhabbat;
- C) tinchlik;
- D) sadoqat.

45. Muhammad Sodiq Qoshg‘ariy fikricha, turmushga chiqayotganda qizlar yigitlardan to‘rt narsada past bo‘lishlari kerak, ular qaysi bandeda to‘g‘ri ko‘rsatilagan?

- A) *umrda, qomatda, molda va nasabda;
- B) didda, farosatda, amalda, qomatda;
- C) molda, nasabda, omadda, chiroyda;
- D) farosatda, boylikda, chiroyda, omadda.

46. G‘.Shoumarov oilada er-xotinning o‘zaro qovushishlarini shartli ravishda necha qismga bo‘ladi?

- A) iqtisodiy, mantiqiy, biologik qovushish;
- B) *biologik, psixologik, sotsial qovushish;

C) ijtimoiy, psixologik, iqtisodiy qovushish;

D) mantiqiy, biologik, sotsial qovushish.

47. Ibn Sino bola tarbiyasida kimning rolini alohida ta'kidlaydi?

A) otaning;

B) *onaning;

C) davlatning;

D) mahallaning.

48. Oila kodeksi nechta bo'lim, bob va moddadan iborat?

A) 8 bo'lim, 30 bob, 823 moddadan iborat;

B) 6 bo'lim, 26 bob, 628 moddadan iborat;

C) * 8 bo'lim, 30 bob, 238 moddadan iborat;

D) 7 bo'lim, 28 bob, 168 moddadan iborat.

49. O'zining ijtimoiy mazmuniga ko'ra oila, odatda o'zaro aloqadagi uchta ijtimoiy guruhdan iborat bo'lib, ular nimalardan iborat?

A) oilaning asosi sifatida nikoh;

B) nikohning natijasi sifatida er-xotin munosabatlari;

C) er-xotin munosabatlarning oqibati sifatida farzandlardan tashkil topadi;

D) *barcha javoblar to'g'ri.

50. "Voyaga yetmagan bolalarni farzandlikka va tarbiyaga olish" to'g'risida Nizom necha bo'limdan iborat

A) *2 bo'limdan iborat;

B) 1 bo'limdan iborat;

C) 4 bo‘limdan iborat;

D) 3 bo‘limdan iborat

51. “Bolali oilalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risi”dagi qaror qachon qabul qilingan?

A) 1996-yil 1-yanvar;

B) *1997-yil 1-yanvar;

C) 1997-yil 31-dekabr;

D) 1996-yil 31-dekabr.

52. BMT tomonidan qaysi kun xalqaro oila kuni sifatida e‘lon qilingan?

A) *15-may;

B) 10-fevral;

C) 5-avgust;

D) 10-dekabr.

53. “Nikoh tomonlarining ixtiyoriy roziligi va teng huquqliligiga asoslanadi” deb yozilgan fikr qaysi kitobda belgilangan?

A) O‘zbekiston Respublikasining “Oila” kodeksida;

B) *“O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi”da;

C) “Oila huquqi” darsligida;

D) “1001 savolga 1001 javob” kitobida;

54. Nikohga kirish vaqtida o‘z familiyasini o‘zgartirgan er (xotin) nikohdan ajratilgandan keyin ham shu familiyasida qolishga haqlimi?

A) yo‘q, haqli emas;

B) er-xotinning xohishiga qaraladi;

C) sud chiqargan qarorga asoslanadi;

D) *nikohdan ajratish to'g'risidagi qarorga muvofiq nikohgacha bo'lgan familiyasi qaytarilishi mumkin.

55. «Oila» tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?

A) *ayolmand, niyozmand;

B) nafosat, did-farosat;

C) dilnavoz, xotirjamlik;

D) inoqlik, farosatlik.

56. Nikoh yoshiga yetmagan shaxs bilan tuzilgan nikohni haqiqiy deb topish mumkinmi?

A) har qanday sharoitda ham bekor qilinadi;

B) *sudgacha er yoki xotin nikoh yoshiga etgan bo'lsa haqiqiy deb topiladi;

C) yo'q, bu nikoh haqiqiy emas;

D) har qanday sharoitda ham nikoh haqiqiy hisoblanadi.

57. "Oila pedagogikasi" asarining muallifi kim?

A) O.Hasanboeva;

B) M.Inomova;

C) O.Musurmonova;

D) *A.Munavvarov.

58. "Oila, mahalla, maktab hamkorligi" konseptsiyasi qachon ishlab chiqilgan?

A) 1997-yilda;

B) *1993-yilda;

C) 1992-yilda;

D) 1998-yilda.

59. Oilani tarixiy kategoriya sifatida to‘rt xil munosabatlarga asoslangan birlik sifatida o‘rganamiz. Ular qaysi badda to‘g‘ri aks etgan?

A) *tabiiy-biologik, iqtisodiy, huquqiy, ma’naviy;

B) tabiiy, mafkuraviy, madaniy, ma’naviy;

C) madaniy, diniy, ma’rifiy, mafkuraviy;

D) biologik, iqtisodiy, diniy, madaniy.

60. “O‘zbekiston Respublikasining Oila huquqi” darsligining muallifi kim?

A) pedagogika fanlari doktori, professor J.Yo‘ldoshev;

B) *yuridik fanlar doktori, professor F.Otaxo‘jaev;

C) pedagogika fanlari doktori, professor R.Jo‘raev;

D) yuridik fanlar nomzodi D.Xidirov;

61. «Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya»ning qabul qilinishi qaysi badda to‘g‘ri ko‘rsatilgan?

A) *1989-yil 10-noyabr; B) 1999-yil 10-noyabr; C) 1998-yil 22-noyabr;

D) 1997-yil 15-noyabr.

62. Aliment undirishning qanday tartiblari belgilangan?

A) aliment to‘g‘risida kelishuv tuzish;

B) alimentni ixtiyoriy to‘lash;

C) alimentni sud tartibida undirish;

D) *barcha javoblar to‘g‘ri

63. “O‘zbekiston Xotin-qizlar qo‘mitasi faoliyatini qo‘llab quvvatlash borasidagi qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi farmonining chiqqan vaqti qaysi bandda to‘g‘ri ko‘rsatilgan?

- A) 2002-yil 25-may;
- B) 2005-yil 25-may;
- C) *2004-yil 25-may;
- D) 2003-yil 25-may.

64. BMT tomonidan qabul qilingan “Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi” ning qabul qilingan vaqti qaysi bandda to‘g‘ri ko‘rsatilgan?

- A) *1948-yil 10-dekabr;
- B) 1958-yil 12-dekabr;
- C) 1955-yil 12-dekabr;
- D) 1978-yil 10-dekabr.

65. “Oila pedagogikasi” fanining vazifalari qaysi bandda to‘g‘ri ko‘rsatilgan?

- A) yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash;
- B) bolalar tarbiyasiga oid umuminsoniy qadriyatlarni yoshlarga yetkazish;
- C) oilaviy an‘analarga binoan bolalarning tug‘ilishlari bilan bog‘liq bo‘lgan marosimlar va urf-odatlarini yoshlarga yetkazish;
- D) *barcha javoblar to‘g‘ri.

66. Oila va oilada bolalar tarbiyasi haqida quyidagi mutafakkirlardan qaysilari fikr yuritganlar?

- A) Ibn Sino, Beruniy;
- B) A.Navoiy, Farobiy;

C) Muhammad Sodiq Qoshgariy, Davoniy;

D) *barcha javoblar to'g'ri.

67. Zamonaviy sharoitda bolalar tarbiyada nimalarga muhtoj?

A) hordiq chiqarishga, boylikka, uddaburonlikka;

B) mehnatkashlikka, erkinlikka, aqliy omilkorlikka;

C) aqliy omilkorlikka, amaliy hisob-kitobga, uddaburonlikka;

D) *barcha javoblar to'g'ri.

68. Quyidagilardan qaysilari zamonaviy oilalar rivojlanishining o'ziga xosliklari bo'la oladi: 1) moddiy ta'minlanganlik; 2) ko'p bolalik; 3) tug'ilishni oldini olish; 4) shahar va qishloq oilalarining ijtimoiy hayot tarzi; 5) ayollarning katta mavqega egaligi; 6) ota-onalarning doimiy ishda bo'lishlari

A) 1, 2, 4, 6;

B) *1, 3, 4, 6;

C) 1, 3, 5, 6;

D) 1, 2, 5, 6.

69. Kim o'zaro munosabatlar xarakteriga ko'ra oilani ideal, o'rta, salbiy turlarga bo'ladi?

A) *Yu.Azarov;

B) M.Buyanov;

C) A.Munavvarov;

D) Fitrat.

70. Maktabning oila bilan olib boradigan ishlarini qanday shakllari mavjud?

- A) ommaviy, guruhiy;
- B) individual, zamonaviy;
- C) *individual, jamoaviy;
- D) to'g'ri javob yo'q.

71. "Oila yoki oilani boshqarish tartiblari" asarining muallifi kim?

- A) I.Podlaso'y;
- B) A.Munavvarov;
- C) Yu.Azarov;
- D) *Fitrat.

72. Zamonaviy oilalarda muloqotning qanday usullari aniqlangan?

- A) matriarxat, patriarxat, egoizm;
- B) totalitar, avtoritar, mojaritar;
- C) demokratik, avtoritar, diktatura;
- D) *avtoritar, liberal, demokratik.

73. I.Podlaso'y shaxslararo munosabat xarakteriga ko'ra oilalarni qanday turlarga ajratadi?

- A) ideal, sotsial, tarqoq, o'rta, salbiy, yuqori darajali;
- B) *bolalarni hurmat qiluvchi, rahmdil, moddiylikka yo'nalgan, adovatli, antisotsial;
- C) ideal, rahmdil, moddiylikka yo'nalgan, tarqoq, sotsial, adovatli;
- D) ko'p bo'g'inli, kam bolali, o'rta, salbiy, bolalarni hurmat qiluvchi.

74. Maktabning oila bilan olib boradigan ishlarining individual shakllariga nimalar kiradi?

- A) ota-onalar seminariyasi, ochiq eshiklar kuni, pedagogik topshiriq;
- B) sinf ota-onalar majlisi, ota-onalar universitetlari, oilaga tashrif buyurish;
- C) *pedagogik topshiriq, oilaga tashrif buyurish, pedagogik maslahatlar;
- D) barcha javoblar to'g'ri.

75. Quyidagi qaysi fikrni ma'qul deb hisoblaysiz?

- A) ota-ona ota-onaning avtoritetini tushirmasligi kerak;
- B) ota-onalarning tarbiyalovchi imkoniyatlariga ishonish kerak;
- C) *ota-onalarga topshiriq bermaslik kerak;
- D) barcha javoblar to'g'ri.

76. Quyidagilardan qaysi fikrni to'g'ri deb hisoblaysiz?

- A) oilada bolalar bilan munosabat do'stona bo'lsa, bunda asosiy metod jazolash;
- B) *qancha ota-ona bo'lsa, shuncha metod turi bor;
- C) ota-onalarning shaxsiy metodlarda aks etmaydi;
- D) to'g'ri javob yo'q.

77. Ota-onalarning shaxsiy tajribasi bolani tarbiyalashning metodini tanlab olish sharti bo'la oladimi?

- A) *ha;
- B) yo'q;
- C) ba'zan;
- D) hech qachon.

78. Quyidagilardan qaysilari zamonaviy oila tarbiyasining tamoyillari bo'la oladi 1) merosiylik; 2) qattiqqo'llik; 3) kreativlik; 4) insoniylik; 5) itoatda tutish; 6) fuqarolik; 7) retrospektiv.

A) 1, 2, 4, 5, 7;

B) 1, 2, 3, 6, 7;

C) *1, 3, 4, 6, 7;

D) 1, 3, 5, 6, 7; 79.

Quyidagilardan qaysilari oilada tarbiyaviy vazifalarni hal qilishning vositalari bo'la oladi: 1) o'yin; 2) jazo; 3) so'z; 4) ishontirish; 5) mehnat; 6) an'analar; 7) rag'bat; 8) radio; 9) adabiyot. A) 1, 2, 4, 5, 6, 9;

B) 2, 3, 4, 7, 8, 9;

C) 1, 3, 5, 6, 8, 9;

D) *1, 3, 4, 6, 8, 9;

80. M.Buyanov sotsiologlarning tadqiqotlariga tayanib oilani qanday turlarga bo'ladi?

A) *o'zaro mos (uyg'un), tarqoq (nosoz), ajrashib ketgan, to'liqsiz;

B) ideal, rahmdil, moddiylikka yo'nalgan, tarqoq, sotsial, adovatli;

C) ko'p bo'g'inli, kam bolali, o'rta, salbiy, bolalarni hurmat qiluvchi;

D) ideal, asotsial, tarqoq, o'rta, salbiy, yuqori darajali.

GLOSSARIY

Adaptatsiya - insonning ijtimoiy muhit bilan faol o‘zaro munosabatda bo‘lishi

va uning potentsialini shaxsiy rivojlanish uchun ishlatish qobiliyati.

Amaliy ishlar metodi – o‘zlashtirilgan bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantiruvchi usul.

Anamnez - ota-ona yoki bolani tarbiyalovchi boshqa shaxslardan shifokor, pedagog yoki psixolog tomonidan bola haqida ma’lumot olish. Anamnez to‘planayotganda bolaning irsiyligi, boshdan kechirgan kasalliklari, nutq, o‘yin faoliyati rivojlanish xususiyatlari to‘g‘risida ma’lumotlar aniqlanadi.

Anormaliya - jismoniy yoki ruhiy rivojlanishning umumiy normalaridan og‘ish. Anormal bolalar - normal ruhiy va jismoniy rivojlanishda buzilishlar bo‘lgan bolalar. Ularni yengib o‘tish uchun maxsus metodlar talab qilinadi.

Axloq (lotincha «moralis» - xulq-atvor ma’nosini bildiradi) - ijtimoiy munosabatlar hamda shaxs xatti-harakatini tartibga soluvchi, muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo‘lgan xulq-atvor qoidalari, mezonlari yig‘indisi.

Axloqiy ong – shaxsga axloqiy me’yorlar va xulq-atvor qoidalari to‘g‘risidagi nazariy bilimlarni berish asosida hosil qilinuvchi ong shakli.

Axloqiy tarbiya – muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo‘lgan tartib, odob, o‘zaro munosabat, muloqot va xulq-atvor qoidalari, mezonlarini o‘quvchilar ongiga singdirish asosida ularda axloqiy ong, axloqiy faoliyat ko‘nikmalari va axloqiy madaniyatni shakllantirishga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi.

Aqliy tarbiya – shaxsga tabiat va jamiyat taraqqiyoti to‘g‘risidagi bilimlarni berish, uning aqliy (bilish) qobiliyati, tafakkuri va dunyoqarashini

shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi.

Baynalminallik («inter» – orasida, o'rtasida, aro, «natio» – xalq)– o'zga millat va elatlarning haq-huquqlari, erki, urf-odatlar, an'analari, turmush tarzi, tili hamda vijdon erkinligini hurmat qilish, ularning manfaatlariga ziyon etkazmaslikni ifoda etuvchi shaxsga xos ma'naviy-axloqiy fazilat.

Bilim – shaxsning ongida tushunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui.

Bilim olish – borliqni idrok etish, o'rganish, mashq qilish va muayyan tajriba asosida xulq-atvor hamda faoliyat ko'nikma, malakalarining mustahkamlanib, mavjud bilimlarning takomillashib, boyib borish jarayoni.

Bilish - ob'ektiv borliqning inson ongida aks etish shakli; ilmiy bilimlarni o'zlashtirish jarayoni. Bolalar jinoyatchiligi - salbiy ijtimoiy huquqiy hodisa bo'lib, voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etiladigan barcha g'ayri huquqiy xatti-harakatlar majmuasi hisoblanadi.

Bolaning ijtimoiylashuvi - uning ijtimoiy hayotga qo'shilishi bo'lib, shu jamiyatga xos bilimlar, qadriyatlar, norma-qoidalar, xulq-atvor namunalarini o'zlashtirishdan iborat. (M.Galaguzova)

Bolaning ijtimoiy adaptatsiyasi - bolaning ijtimoiy muhit sharoitlariga faol ko'nikishi, bolaning ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabatlari turi.

Bolaning ijtimoiy dezadaptatsiyasi - uning ijtimoiy muhit sharoitlariga muvaffaqiyatli ko'nikishiga to'sqinlik qiluvchi ijtimoiy ahamiyatga ega xislatlarning yo'qotilishi.

Bolalikni ijtimoiy himoyalash - qonunchilik va bola huquqlari to'g'risidagi xalqaro konvensiyada mustahkamlangan voyaga yetmaganlar huquqlarining kafolatini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar. Bu bolalarning optimal

biologik va ijtimoiy rivojlanishini, ijtimoiy iqtisodiy sharoitlarga ko'nikishini ta'minlab beruvchi huquqiy, iqtisodiy, tibbiy va psixologik-pedagogik choralar kompleksidir.

Bolalarga ijtimoiy yordam ko'rsatish - ijtimoiy himoyaning shakllaridan biri bo'lib, kam ta'minlangan oilalar farzandlarining hayotiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan ijtimoiy chora-tadbirlar majmuasi- ijtimoiy pedagog bolalarga turli yordam ko'rsatadi. Biroq ularning ichida ustuvor yordam bolalikni ijtimoiy pedagogik qo'llab-quvvatlash hisoblanadi.

Bolalikka olish - bolalikka oluvchi va bolalikka olinuvchi o'rtasida ota-ona va farzandlar o'rtasida mavjud huquq va majburiyatlarni o'rnatuvchi yuridik akt.

Vasiylik - muomalaga layoqatsiz shaxslarning shaxsiy va mulkiy huquqlarini himoya qilish.

Vatanparvarlik (lotincha «patriotes» – vatandosh, «patris» – vatan, yurt) - shaxsning o'zi mansub bo'lgan millat, tug'ilib o'sgan vatani tarixidan g'ururlanishi, buguni to'g'risida qayg'urishi hamda uning porloq istiqboliga bo'lgan ishonchini ifoda etuvchi yuksak insoniy fazilat.

Verbal – bilim (ma'lumot, axborot)larni so'z yordamida (og'zaki) yetkazib berish, ifoda etish.

Gnoseologiya (yunon tilidan gnosis – bilim, ong, o'rganish) – bilish, ilmiy bilimlarning shakllanishi, xususiyatlari, qonuniyatlari, uslublari, ilmiy tafakkur shakllari, shuningdek, insonga xos bo'lgan borliqni anglash qobiliyati haqidagi nazariya, ta'limot.

Deviant xulq atvor - ijtimoiy yoki axloqiy normalarga mos kelmaydigan xulq-atvor.

Delinkventlik (ing. “gunohkorlik”) - o'rnatilgan normalarni buzuvchi va huquqbuzarlikka olib keluvchi xulq-atvor.

Dinamik steriotip - bosh miya faoliyatining fiziologik shakli bo'lib, inson xatti-harakatining shartli reflektor tartibida namoyon bo'ladi. Ularga insonning odatlari, oddiy mehnat ko'nikmalari kiradi.

Dunyoqarash - tabiat, jamiyat, tafakkur hamda shaxs faoliyati mazmunining rivojlanib borishini belgilab beruvchi dialektik qarashlar va e'tiqodlar tizimi.

Yetim bolalar - 18 yoshgacha bo'lgan bir yoki ota-onasining ikkisi ham vafot etgan bolalar.

Yetimlik - jamiyatda ota-onasidan judo bo'lgan bolalarning borligi bilan izohlanadigan ijtimoiy hodisa.

Jazolash - tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga salbiy baho berish usuli. Jamoa (lotincha «kollektivus» so'zining tarjimasi bo'lib, yig'ilma, omma, birgalikdagi majlis, birlashma, guruh kabi ma'nolarni anglatadi) - bir necha a'zo (kishi)lardan iborat bo'lib, ijtimoiy ahamiyatga ega umumiy maqsad asosida tashkil topgan guruh.

Jinsiy tarbiya - o'zida shaxsni jinsiy jihatdan chiniqtirish, ularni tozalik va ozodalikka o'rgatish, o'z sog'ligi uchun g'amxo'rlik qilish va mas'uliyatli bo'lishni ta'minlashga qaratilgan pedagogik faoliyat mazmuni.

Jismoniy tarbiya - o'quvchilarda jismoniy va irodaviy sifatlarni shakllantirish, ularni aqliy va jismoniy jihatdan mehnat hamda Vatan mudofaasiga tayyorlashga yo'naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiya tizimining muhim tarkibiy qismi.

Jinoyat - delinkvent xulq-atvor turi bo'lib, shaxsga, qonun bilan qo'riqlanadigan obyektlarga tajovuz qiluvchi ijtimoiy xavfli xatti-harakat.

Jinoiy xulq-atvor - jinoiy javobgarlikka tortish yoshiga yetganda jinoiy ish qo'zg'atishga asos bo'luvchi g'ayri qonuniy harakatlar.

Ijtimoiylashuv - insonning butun hayoti mobaynida o‘z-o‘zini o‘zgartirish va rivojlantirishning boshqariladigan va maqsadga yo‘naltirilgan jarayoni.

Insoniylik - bolani shaxs sifatida qadrlaydigan, uning g‘ururi va erkinligini himoyalash bilan xarakterlanadigan, inson manfaatini ijtimoiy institutlarni baholashning asosiy me‘yori deb hisoblaydigan qarashlar tizimi.

Infantilizm - organizmning ruhiy rivojlanishidagi to‘xtab qolish bo‘lib, bolalik davridagi rivojlanish bosqichi jihatlarini saqlab qolish bilan xarakterlanadi.

Inqiroz - shaxs rivojlanishining diskret vaziyatida uning maqsadga qaratilgan hayotiy faoliyatining to‘xtab qolishi. Surunkali inqiroz ijtimoiy dezadaptatsiya, o‘z joniga qasd qilish, asab-ruhiy va psixologik kasalliklarga olib kelishi mumkin.

Ishontirish - mantiq, isbot-dalilga asoslangan aqliy emotsional ta’sir. Uning mohiyati inson ongiga ta’sir qilishga qaratilgan, demak ishontirishning muvaffaqiyali bo‘lishi ong qonunlariga mos kelishiga bog‘liq. Ishontiruvchi so‘zlar tushunarli bo‘lishi kerak. Ishontirish individual tajribaga qaratilishi lozim.

Ichki ishonch - axborotni tanqidsiz qabul qilish va unga muvofiq kayfiyat, xulq-atvorni o‘zlashtirishga qaratilgan ta’sir. Ishontirishning samaradorligi ishontiruvchi shaxsning kuchi va boshqa shaxsning ishonuvchanligi, shuningdek, ular o‘rtasidagi munosabatlarga bog‘liq.

Iqtidorlilik - bolaning o‘z yoshi normalariga nisbatan aqliy rivojlanishda ancha ilgari ketishi.

Kategoriya - fanning mohiyatini ochib beruvchi eng muhim, asosiy tushuncha.

Karyera – Shaxsning ish faoliyati davomida egallagan lavozimlari, erishgan yutuqlari va kasbiy o‘lish yo‘li.

Katamnez - davolash yakunlangandan so'ng kasal haqida olinadigan ma'lumotlar. Maxsus kuzatuv ostida bo'lgan bolalarning mehnat hayoti, ta'limi to'g'risida davriy ma'lumot to'plash.

Kommunikativlik - shaxslararo muloqot madaniyatiga ega bo'lish, bolani tinglash va eshitish qobiliyati, muomalaga kirisha olish va aloqa o'rnatish, axborot to'plash, turli ijtimoiy munosabatlar o'rnatish va rivojlantirish, bolaning verbal va nonverbal xulq-atvorini kuzatish.

Kompensatsiya - buzilgan funksiyalar o'rnini to'ldirish, rivojlantirish.

Konkretlik - umumiy fikrlardan voz kechish va savollarga aniq javob berish qobiliyati.

Kompensatsiya (yunoncha «compensatio» – o'rnini to'ldirish, tenglashtirish) - oliy nerv faoliyatining zaxira imkoniyatlariga tayangan holda organizmning buzilgan yoki rivojlanmagan funktsiyalarining o'rnini to'ldirish yoki qayta qurish.

Korreksiya (yunoncha «correctio» - tuzatish) - pedagogik uslub va tadbirlardan iborat maxsus tizimi yordamida anomal bolalarning psixik va jismoniy rivojlanishidagi kamchiliklarini qisman yoki to'liq tuzatish.

Korreksion (maxsus) pedagogika (defektologiya - yunoncha «defectus» – nuqson, kamchilik, «logos» – fan, ta'limot) – rivojlanishda jismoniy yoki psixik kamchilikka ega, maxsus, individual tarbiyalash va o'qitish metodlariga asoslangan, salomatlik imkoniyatlari cheklangan bolaning individualligi hamda shaxsini rivojlantirish jarayonini boshqarish mohiyati, qonuniyatlarini o'rganuvchi fan.

Korreksion tarbiya - jamiyatdagi hayotga ko'nikish uchun sharoitlar yaratish, ba'zi toifa odamlarni rivojlanish nuqsonlarini yengib o'tish yoki bartaraf etish.

Korreksion-tarbiyaviy ishlar - shaxsning anomal rivojlanishi xususiyatlariga ko'ra umumiy pedagogik ta'sir ko'rsatish chora-tadbirlari tizimi.

Madaniyat («cultura» so'zidan olingan bo'lib, parvarish qilish, ishlov berish ma'nosini bildiradi) – ijtimoiy taraqqiyot davomida insonlarning faoliyati tufayli qo'lga kiritilib, ularning ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiluvchi moddiy va ma'naviy boyliklar tizimi.

Madaniyatilik - bola tarbiyasi va ijtimoiylashuvi jarayoni shu jamiyat va millatning ma'naviy va moddiy madaniyati asosida qurilishi lozim.

Mazmun (ta'lim (bilim olish) mazmuni) – ta'lim jarayonida shaxs tomonidan o'zlashtirilishi zarur bo'lgan ilmiy bilim, amaliy ko'nikma, malaka, fikrlash hamda faoliyat usullari tizimi.

Mafkura (arabcha «mafkura» - naqtai nazar va e'tiqodlar tizimi, majmui) – jamiyatdagi muayyan siyosiy, huquqiy, axloqiy, diniy, badiiy, falsafiy, ilmiy qarashlar, shuningdek, ma'naviy-axloqiy yuksalish, ma'rifiy-tarbiyaviy ishlarning rivojini ta'minlovchi, ularning maqsad va yo'nalishlarini aniqlashda yetakchi o'rin tutuvchi g'oyalar tizimi.

Mashq va o'rgatish (faoliyatda mashqlantirish) metodlari - muayyan mashq yordamida bolalar faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq va har tomonlama puxta tashkil qilish, ularni axloq me'yorlari va xulq-atvor qoidalarini bajarishga odatlantirish usullari.

Ma'lumot – ta'lim-tarbiya natijasida o'zlashtirilgan va tizimlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalar hamda tarkib topgan dunyoqarash majmui.

Ma'naviyat (arabcha «ma'naviyat» - ma'nolar majmui) – mohiyatiga ko'ra ijtimoiy taraqqiyotga ijobiy ta'sir o'tkazuvchi falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvur, tushuncha va g'oyalar majmui.

Ma'rifat – shaxs ongiga ilmiy bilim, axloq qoidalari hamda ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy me'yorlarni singdirish, ta'lim-tarbiyani takomillashtirish, milliy meros va umuminsoniy qadriyatlarni o'rganish, ularni targ'ib etish maqsadida amalga oshiriladigan tadbirlar tizimi.

Metod – yunoncha so'z bo'lib tarjimasi «tadqiqot, usul, maqsadga erishish yo'li» kabi ma'nolarni anglatadi.

Metodika (fan sifatida)– xususiy fanlarni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi.

Mehnat tarbiyasi - shaxsga mehnatning mohiyatini chuqur anglatish, ularda mehnatga ongli munosabat, shuningdek, muayyan ijtimoiy-foydali harakat yoki kasbiy ko'nikma va malakalarini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyat jarayoni; ijtimoiy tarbiyaning tarkibiy qismi.

“Men” konsepsiyasi - insonning o'zi haqidagi tasavvurlari tizimi.

Mikrosotsium - o'z tarkibiga oila, qo'shnichilik, tengdoshlar guruhlar, turli ijtimoiy, davlat, diniy, xususiy va tarbiyaviy tashkilotlari mavjud, muayyan hududda faoliyat yurituvchi jamiyat.

Munozara (tarbiya metodi sifatida) - tarbiyalanuvchilarga hissiy-og'zaki ta'sir ko'rsatish asosida ularda ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishga yo'naltirilgan bahs-munozara usuli. **Nazoratsizlik** - bolalarni, ularning xulq-atvorini, bo'sh vaqtlarini qanday o'tkazishlarini nazorat qilmaslik, ularning tarbiyasi haqida qayg'urmaslik.

Nafosat didi - shaxsning buyum yoki hodisaga nisbatan munosabat bildirish turi, obyektiv nafosat o'lchovi.

Nafosat madaniyati - go'zallikni his etish, undan zavqlanish, mavjud go'zalliklarni asrash va boyitish yo'lida o'zlashtirilgan bilim hamda amalga oshiriladigan nafosat faoliyatini tashkil etish darajasining sifat ko'rsatkichi.

Nafosat ongi - go‘zallik, go‘zallikni his etish, uning mohiyatini anglash, nafosat his-tuyg‘usi, nafosat didi kabi tushunchalarning ongda aks etishi.

Nafosat tarbiyasi (estetik tarbiya- lotincha «estezio» go‘zallikni his qilaman) - o‘quvchilarni voqelik, tabiat, ijtimoiy va mehnat munosabatlari va turmush go‘zalliklarini anglash, idrok etish va to‘g‘ri tushunishga o‘rgatish, ularning badiiy didini o‘stirish, ularda go‘zallikka muhabbat uyg‘otish, ular tomonidan go‘zallikni yaratish qobiliyatlarini tarbiyalashga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi.

Oila – kishilarning nikoh yoki qon-qarindoshlik rishtalari, umumiy turmush tarzi, axloqiy mas’uliyat hamda o‘zaro yordamga asoslanuvchi kichik guruhi.

Oilaviy munosabatlar – ota-onalar (yoki bolaning kamoloti uchun mas’ul bo‘lgan shaxslar) hamda farzandlar o‘rtasida turli yo‘nalishlarda tashkil etiluvchi munosabatlar.

Oila tarbiyasi – ota-onalar (yoki bola kamoloti uchun mas’ul shaxslar) tomonidan tashkil etiluvchi hamda farzandlarni har tomonlama yetuk, sog‘lom etib tarbiyalashga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon.

Pedagogik tashxis - o‘quvchi va o‘quvchilar jamoasi shaxsiyatini ta’lim-tarbiya jarayoniga individual va differentsial yondoshuvni ta’minlash uchun o‘rganish.

Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlari – shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo‘nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berish tamoyillari, obyektiv va subyektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa va qonuniyatlarini maxsus tekshirish va bilish usullari.

Pedagogik qarovsizlik - shaxs rivojlanishiga barcha omillar majmuasining dezintegratsiya ta’siri oqibati. Ular avvalambor to‘laqonli individual-psixologik rivojlanishni ta’minlovchi etakchi faoliyat turlarini qoniqarsiz o‘zlashtirishda namoyon bo‘ladi.

Pedagogik talab - turli harakatlarni bajarish, muayyan faoliyat jarayonida ishtirok etishda o'quvchi amal qilishi zarur bo'lgan ijtimoiy xulq-atvor me'yorlarini ifodalovchi vazifa; tarbiyaning eng muhim usuli.

Professional ijtimoiy pedagogik faoliyat - bolalar va o'smirlarni o'rab turuvchi mikrojamiyatda ijtimoiy tarbiyasi bo'yicha bosqichma-bosqich ish olib borish bo'lib, bolalarning muvaffaqiyatli adaptatsiyasi, individuallashuvi va integratsiyasiga qaratilgan. Uning obyekti bola hisoblanib, predmeti bolalarning ijtimoiy tarbiyasi jarayonidir.

Rag'batlantirish - tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, ko'ngilini ko'tarish va uni qo'llab-quvvatlash usuli.

Rahmdillik - kimgadir yordam berishga tayyor bo'lish yoki kimnidir hamdardlik, insonparvarlik tufayli kechirish.

Reabilitatsiya - bemorning psixofizik imkoniyatlari doirasida normal mehnat va hayotga qaytishi. Bu ,avvalambor, tibbiyot yordamidan insonning jismoniy nuqsonlarini bartaraf etish, ikkinchidan maxsus o'quv metodlarini qo'llash, uchinchidan professional tayyorgarlik asosida erishiladi.

Referent guruh - inson uchun o'lchov birligi hisoblangan tavsiyalar, ma'lumotlar.

Refleksiya - insonning ichki ruhiy faoliyati bo'lib, o'z xatti - harakatlari, xislatlari, holatlarini anglab olishga qaratilgan; insonning o'z ma'naviy dunyosini anglab olishi.

Rivojlanish – shaxsning fiziologik va intellektual o'sishida namoyon bo'ladigan miqdor va sifat o'zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon. Ijtimoiy adaptatsiya (yunoncha adapto - moslashish) – anomal bolalar individual yoki guruhli xulqlarining ijtimoiy qadriyatlar va xulq-atvor qoidalari tizimiga mos kelishi.

Ijtimoiylashuv – ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etishi asosida shaxsning hayot va ishlab chiqarish jarayoniga moslashuvi.

Ijtimoiy ongni shakllantiruvchi metodlar - o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy sifatlar, e’tiqod hamda dunyoqarashni shakllantirish maqsadida ularning ongi, his-tuyg‘usi va irodasiga ta’sir ko‘rsatish usullari.

Ijtimoiy pedagogika – ijtimoiy munosabatlar jarayonida pedagogik g‘oyalarning tutgan o‘rni va roli, shaxsni kasbiy va ijtimoiy faoliyatga yo‘naltirish muammolarini o‘rganadi.

Ijtimoiy reabilitatsiya (yunoncha rehabilitas – layoqati, qobiliyatini tiklash) - anomal bolaning psixofiziologik imkoniyatlariga tayangan holda uning ijtimoiy munosabatlar jarayonida ishtirok etishi uchun zarur sharoit yaratish, ijtimoiy faoliyat va mehnatga jalb etish. **Izohlash** (tarbiya metodi sifatida) – tarbiyalanuvchiga hissiy-og‘zaki ta’sir etish usuli.

Ilmiy duyoqarash - uzluksiz, izchil ravishda mavjud fanlar asoslarini puxta o‘zlashtirib borish, ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etish natijasida barqarorlashgan dunyoqarash shakli.

Ilmiy tafakkur – inson aqliy faoliyatining yuksak shakli sanalib, ijtimoiy voqea-hodisalar, jarayonlarga nisbatan ilmiy yondashuv.

Ilmiy qarash (yunoncha «idea» - g‘oya, tasavvur, tushunchalar yig‘indisi) - muayyan hodisa, jarayonning mohiyatini yorituvchi, ilmiy jihatdan asoslangan fikr, g‘oya.

Individ (lotincha “individuum” bo‘linmas, yagona, alohida degan ma’nolarni anglatadi) – xatti-harakatlarini shartli refleks yordamidagina tashkil eta oluvchi biologik mavjudot. Individuallik - shaxsning o‘ziga xos xususiyatlari.

Institut - bilimlarning bitta sohasi doirasida aniq yo‘nalishlar bo‘yicha oliy va qoidaga ko‘ra oliy o‘quv yurtidan keyingi ta’lim dasturlarini amalga oshiruvchi, yuridik maqomga ega ta’lim muassasasi.

Iqtisodiy tarbiya - o'quvchilarga iqtisodiy bilimlarni berish, ularda iqtisodiy faoliyat (oilalarni byudjetini shakllantirish, xo'jalikni yuritish, mavjud moddiy boyliklarni asrash, ko'paytirish, savdo-sotiq munosabatlarini to'g'ri tashkil etish va hokazolar)ni tashkil etish ko'nikma va malakalarini shakllantirishdan iborat pedagogik jarayon.

Iqtisodiy ta'lim - o'quvchilarga xo'jalik yuritish tizimi (oilalarni byudjetini shakllantirish, xo'jalikni yuritish, mavjud moddiy boyliklarni asrash, ko'paytirish, savdo-sotiq munosabatlarini to'g'ri tashkil etish va hokazolar) to'g'risidagi nazariy bilimlarni berishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.

Yosh xususiyatlari - muayyan bir yosh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik (jismoniy) va psixologik xususiyatlar.

Sotsium - insonning ijtimoiy atrof-muhiti, hamjamiyati.

Submadaniyat - muayyan insonlar guruhining hayot tarziga ta'sir qiluvchi ijtimoiy psixologik belgilar (norma, qadriyat, stereotip, did) majmuasi.

Suhbat – savol va javob shaklidagi dialogik ta'lim metodi.

Tamoyil (yunoncha «principium») – biror-bir nazariyaning asosi, negizi, asosiy boshlang'ich qoidasi; boshqaruvchi g'oya, faoliyatning asosiy qoidasi; umumlashtirilgan talab.

Tarbiya – muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni. **Tarbiya jarayoni** - ota-ona va o'quvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan samarali hamkorlik jarayoni.

Tarbiya mazmuni - shaxsning shakllanishiga qo'yiluvchi ijtimoiy talablar mohiyati.

Tarbiya metodi (yunoncha «metodos» – yo‘l) – tarbiya maqsadiga erishish yo‘li; tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg‘ulari va xulqiga ta’sir etish usullari.

Tarbiya nazariyasi – pedagogikaning muhim tarkibiy qismi; tarbiyaviy jarayon mazmuni, shakl, metod, vosita va usullari hamda uni tashkil etish muammolarini o‘rganadi.

Tashxis –didaktik jarayon kechadigan barcha sharoitlarni oydinlashtirish, uning natijalarini belgilash. Tafakkur (ijtimoiy voqea-hodisalarning ongda to‘laonli aks etishi, inson aqliy faoliyatining yuksak shakli).

Tayanch shaxs - insonning asosiy hayotiy intilishlarini belgilab beruvchi tabiiy qolipdir. Tayanch intilishlar hammada bir xil bo‘ladi, biroq ularning namoyon bo‘lishi genetik va tashqi omillarga bog‘liq bo‘ladi.

Tibbiy-ijtimoiy yordam - ta’lim-tarbiya jarayonida sog‘likni tiklash yoki mustahkamlashga qaratilgan chora-tadbirlar.

Tizim (mustaqil tushuncha sifatida) - o‘zaro bog‘langan ko‘plab elementlar (tarkibiy qismlar) o‘rtasidagi mustahkam birlik va o‘zaro yaxlitlik.

Shaxslararo munosabatlar - ommaviy ijtimoiypsixologik hodisalar bo‘lib, bir guruhda bo‘lgan va birgalikdagi faoliyat hamda muloqot jarayonida bir-biriga ta’sir ko‘rsatuvchi shaxslar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarda namoyon bo‘ladi.

Shaxslararo muomala - insonlar orasida aloqalar o‘rnatishning murakkab jarayoni. Pedagogik jamoada shaxslararo muomalaning quyidagi xususiyatlari to‘g‘rilanishga muhtoj: ba’zi pedagoglarning sabrsizligi, irodasizligi, kasbdoshlarini tinlay olmaslik, o‘z maqomini oqlash. ijtimoiy pedagogik treninglar, boshlang‘ich pedagog maktablari orqali sabr-matонат, tinglash madaniyati kabi xislatlarni shakllantirsa bo‘ladi.

Shaxsning hayot tarzi - maqsadga muvofiq shakllangan qiziqishlar, faoliyat turlari va hayot yo'llari tizimi.

Shaxsning o'z-o'zini rivojlantirishi - bu insonning o'z hayotiy faoliyatining sub'ektiga aylanishidir. Sub'ektlik-insonning hayotdagi faol, mustaqil holati va maqomi. U inson tug'ilishidanoq unga xos bo'lib, uning ilk psixologik namoyon bo'lishi bolaning jonlanishi hisoblanadi. Yosh o'tgan sari u o'z shakllarini o'zgartiradi-insonda axloqiy, estetik, ijtimoiy va psixologik qo'zg'atuvchi sabablar paydo bo'ladi. Inson o'z-o'zini anglash, muomala va faoliyat sub'ektiga aylanadi. Bu faollik ham shaklan ham mazmunan o'zgaradi. Inson qanchalik yoshi o'tsa u shunchalik ko'proq o'z-o'zini rivojlantirish sub'ekti bo'ladi.

Xayriya - alohida shaxslar yoki tashkilotlar tomonidan kam ta'minlangan oilalar, muhtojlarga ko'rsatiladigan yordam.

Homiylik - voyaga etmaganlarning (boshqa toifa insonlarning ham) shaxsiy va mulkiy huquqlarini himoya qilish shakli, ya'ni homiylikda vasiylikka qaraganda ancha keng toifadagi bolalar huquqlari himoya qilinishi mumkin.

Xuquqbuzarlik - biror-bir huquqni buzuvchi har qanday xatti-harakat. Huquqbuzarliklar ijtimoiy xavfli harakat va jinoyatlarga bo'linadi.

Usul - muayyan o'quv materialini o'zlashtirishda qo'llanilayotgan asosiy ta'lim metodi bilan birga ikkinchi bir ta'lim metodining ayrim elementlaridan foydalanish.

Faoliyat - shaxs tomonidan tabiiy va ijtimoiy maqsadga muvofiq tashkil etiluvchi kundalik, ijtimoiy yoki kasbiy harakatlarning muayyan shakli, ko'rinishi.

Fuqaro – fuqaroligi huquqiy jihatdan e'tirof etilgan hamda muayyan jamiyat (davlat) a'zosi bo'lgan shaxs.

Fuqarolik – huquqiy va axloqiy me’yorlarga ongli rioya etish, ma’lum huquqlardan foydalanish hamda burchlarni bajarishga mas’ullik bilan yondoshuv, mehnat jarayoni va jamoadagi faollik, ma’naviy etuklik asosida muayyan davlatga mansublik.

Fuqarolik tarbiyasi – fuqarolik tushunchasining mohiyatini anglatish orqali o‘quvchilarda yuksak darajadagi fuqarolik madaniyatini shakllantirish, ularni xalq, Vatan, jamiyat uchun fidoiy fuqarolar etib tarbiyalashdan iborat.

Shaxs - psixologik jihatdan taraqqiy etgan, shaxsiy xususiyatlari va xatti-harakatlari bilan boshqalardan ajralib turuvchi, muayyan xulq-atvor va dunyoqarashga ega bo‘lgan jamiyat a’zosi.

Shaxsni ijtimoiylashtirish - uni jamiyat tomonidan tan olingan xulq-atvor me’yorlari, bilim hamda qadriyatlar tizimini o‘zlashtirishdan iborat ijtimoiy hayotga jalb etish jarayoni. **Shkalalash** – aniq jarayonlarni raqamlar tizimi yordamida modellashtirish.

Emotsional zararlanish - bevosita emotsional holatlarni uzatish orqali ta’sir ko‘rsatish (qo‘l, yuz xatti-harakatlari, intonatsiya).

Empatiya - dunyoga boshqalar nazari bilan qarash, uni boshqalar kabi tushunish, boshqalarning xatti-harakatlarini ularning nuqtai nazariga ko‘ra qabul qilish va shu bilan birga o‘zining tushunchasini bildirishga qodirlik.

Ekologik madaniyat - o‘quvchining ijtimoiy talablarga muvofiq tabiat va atrof-muhit muhofazasini tashkil etish qobiliyati.

Ekologik ong - tabiat va atrof-muhitning mavjud holati, ularni muhofaza etish borasidagi tushunchalarning ongdagi ifodasi.

Ekologik madaniyat - o‘quvchining ijtimoiy talablarga muvofiq tabiat va atrof-muhit muhofazasini tashkil etish qobiliyati.

Ekologik tarbiya - o'quvchilarga dastlabki ekologik bilimlarni berish, ularning mavjud ekologik bilimlarini boyitish, ularda tabiat va atrof-muhit muhofazasini tashkil etish ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayon.

Ekologik ta'lim - o'quvchiga aniq maqsadga muvofiq, izchil, tizimli va uzluksiz ravishda nazariy ekologik bilimlarni berishga yo'naltirilgan ta'limiy jarayon.

Ekologik faoliyat - ekologik bilimlarga tayanilgan holda tabiat va atrof-muhit muhofazasini ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan xatti-harakatlar majmui.

Estetik tarbiya - o'quvchilarni tabiat, ijtimoiy va mehnat munosabatlari, turmush go'zalligini idrok etish, to'g'ri tushunishga o'rgatish, ularning badiiy didini o'stirish, ularda go'zallikka muhabbat uyg'otish va hayotiga go'zallik olib kirish qobiliyatini tarbiyalash jarayoni; ijtimoiy tarbiyaning tarkibiy qismi.

E'tiqod - dunyoqarash negizida aks etuvchi ijtimoiy- falsafiy, huquqiy, ma'naviy-axloqiy, estetik iqtisodiy, hamda ekologik bilimlarning takomillashgan ko'rinishi; muayyan g'oyaga cheksiz ishonch.

O'zaro munosabatlar - jamoada ijtimoiy psixologik iqlimni shakllantirish asosi.

O'z-o'zini aktuallashtirish - insonning o'z shaxsiy imkoniyatlarini to'liq aniqlashga va rivojlantirishga qaratilgan doimiy intilish.

O'z-o'zini anglash - inson ongining eng oliy irodasi bo'lib, o'zi haqidagi tasavvurlar, xulq-atvori, faoliyati, ehtiyojlarini anglashdan namoyon bo'ladi.

O'z-o'zini tarbiyalash - insonning o'zida ijobiy xislatlarni shakllantirish va salbiy xislatlarni bartaraf etishga qaratilgan, tashkillashtirilgan faoliyati.

Qadriyatlar - harakat usuli, metodikasi va uning individual etimga aylanishi uchun shart-sharoit yaratish.

Qurilma (ustanovka) - muayyan xulq-atvor, tasavvurni boshdan kechirishga tayyor bo'lish. Qurilmalar faoliyatning barqaror kechishini belgilab berishadi. Agar shaxsiy qurilmalar kasbiy faoliyatning xarakterini belgilab bersa ijtimoiy qurilmalar mutaxassisning mijoz bilan o'zaro munosabati usullariga oydinlik kiritadi.

O'z-o'zini tarbiyalash metodlari - o'quvchilarning o'zini o'zi idora qilishlari, turli o'quvchilar organlari faoliyatida faol ishtirok etishlarini ta'minlash, ularning ijtimoiy mavqelarini oshirish maqsadida qo'llaniluvchi usullar.

O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish - o'z shaxsi, mavjud fazilatlari, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish, mavjud sifatlarni boyitish yoki salbiy odatlarni bartaraf etishga qaratilgan faoliyat usuli.

O'z-o'zini qayta tarbiyalash – shaxsning o'zidagi salbiy odatlar, xarakteridagi zararli sifatlarni yo'qotish, ularni bartaraf etishga qaratilgan ichki faoliyati jarayoni.

Harbiy vatanparvarlik tarbiyasi - yoshlarni vatan himoyasi hamda harbiy mudofaaga tayyorlash, ularda favqulodda holatlarda harbiy mudofaani tashkil etish ko'nikma va malakalarini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.

Hikoya – ota-onalar tomonidan dalil, hodisa va voqealarning yaxlit yoki qismlarga bo'lib, tasviriyy vositalar yordamida obrazli tasvirlash yo'li bilan ixcham, qisqa va izchil bayon qilinishi.

Huquqiy madaniyat – shaxs tomonidan huquqiy bilimlarning o'zlashtirilishi hamda huquqiy faoliyatni tashkil etish darajasining sifat ko'rsatkichi.

Huquqiy ong - muayyan jamiyatning moddiy hayot tarzi bilan belgilanadigan tasavvur, idrok, tafakkur va e'tiqodlar tizimi bo'lib, ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida murakkab tuzilishga ega.

Huquqiy tarbiya - shaxs tomonidan o'zlashtirilgan nazariy-huquqiy bilimlar negizida huquqiy faoliyatni tashkil etish ko'nikma va malakalarini hosil qilish, unda ijobiy huquqiy sifatlarni qaror toptirish va huquqiy madaniyatni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon. **Huquqiy ta'lim** - o'quvchilarga huquqiy me'yorlar, qonunlar hamda ijtimoiyhuquqiy munosabatlar mohiyati to'g'risidagi tizimlangan bilimlarni berish, ularda huquqiy bilimlarni egallashga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltirish, huquqiy ongni shakllantirish jarayoni.

Huquqiy faoliyat - huquqiy me'yorlar, qonunlar talablariga nisbatan ongli yondashish, ularga qat'iy va og'ishmay amal qilish, qonunlarni hurmat qilish, ularni shaxs erkini himoya qilish kafolati sifatida e'tirof etish, huquqiy munosabatlar jarayonidagi faol ishtirokni tashkil etishga yo'naltirilgan amaliy xatti-harakatlar majmui.

Xotima o‘rnida

O‘zbek xalqining bola tarbiyasida ko‘p asrlar davomida o‘rttirgan tajribasini o‘rganish va tiklash jamiyatimiz oldiga qo‘yilgan asosiy, oliy maqsad va vazifalardandir. Har qanday davlatning yoshlar borasidagi siyosati o‘sha xalqning o‘ziga xosligi, qadriyatlari, urf-odatlariga bevosita bog‘liq bo‘lib, yer yuzining turli mamlakatlarida bu sohadagi siyosat o‘zgacha shakl, mazmun va uslubda yo‘lga qo‘yilgan. Mamlakatimizda yoshlarning tafakkuri va aqliy salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun zarur imkoniyatlarni yaratish masalasiga alohida e‘tibor berib kelinmoqda. Bugungi kunda ota-onalar va pedagoglardan nafaqat bolalarga bilim berish, balki ularda axloqiy qadriyatlarni shakllantirish, oilaviy an‘analarga hurmat va mas‘uliyatni singdirish talab qilinmoqda. Shunday ekan, oilaviy tarbiya jarayonini chuqur tushunish va unga ongli yondashish zaruratga aylanmoqda.

Ishonamizki, ushbu darslik o‘quvchilarga oilaviy tarbiya sohasida chuqur bilim va ko‘nikmalarni berib, nafaqat o‘z oilalarida, balki jamiyatda ham sog‘lom muhit yaratishga yordam beradi. Darslikdan olingan bilim va tajribalar har bir oila uchun mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Oila baxti va farovonligi yo‘lida sizga muvaffaqiyat tilaymiz!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda)
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 - yil 6 - noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim - tarbiya va ilm - fan sohalarini rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida" gi PF - 6108 - son farmoni.
3. "2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60 -sonli Farmoni.
4. Mirziyoyev Shavkat Miromonovich. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturining eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017 yil 14 yanvar / Sh.M. Mirziyoyev.-Toshkent: O'zbekiston, 2017.- 104 b.
5. Mirziyoyev Shavkat Miromonovich. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash - yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruza. 2016 yil 7 dekabr /Sh.M.Mirziyoyev. - Toshkent: "O'zbekiston", 2017. - 48 b.
6. Mirziyoyev Shavkat Miromonovich. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Mazkur kitobdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2016 yil 1 noyabrdan 24 noyabrga qadar Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri saylovchilari vakillari bilan o'tkazilgan saylovoldi uchrashuvlarida

- soʻzlagan nutqlari oʻrin olgan. /Sh.M.Mirziyoyev. - Toshkent: "Oʻzbekiston", 2017.-488 b.
7. Mirziyoyev Shavkat Miromonovich. Yangi Oʻzbekiston strategiyasi.- Toshkent, 2021. -458 b.19.
 8. Abdullayeva. B.S, Xoliqov. A.A, Sodiqov. H.M, Primov.Sh. Q, Zarmashov.Sh.R. "Umumiy pedagogika" darslik Toshkent 2021.
 9. Abdullayeva. D,Yorqulov.R, Atabaeva.N "Oila psixologiyasi" Toshkent 2015. Tafakkur boʻstoni 256 b.
 - 10.Hoshimov K., Nishonova S., Inomova M. Pedagogika tarixi. T.: 1996.
 - 11.Munavvarova.A "Oila pedagogikasi" Toshkent oʻqituvchi nashriyoti 1994
 - 12.M.B.Axmedova "Ayollar karyerasining ijtimoiy- psixologik xususiyatlari" "Taʼlimning zamonaviy transformatsiyasi" 2025. 177-179 b.
 - 13.M.B.Axmedova Ayollar karyerasiga tasir etuvchi motivlar "SCIENCE SHINE" xalqaro ilmiy jurnal 2025. 80-83 b.
 - 14.M.B.Axmedova "Karyera borasidagi ilmiy tadqiqotlarning nazariy asoslar va amaliy tajribalar" "Ilm fan taraqqiyotida raqamli iqtisodiyot va zamonaviy taʼlimning oʻrni hamda rivojlanish omillari" 2025. 86-88 b.
 - 15.M.B.Axmedova "Ayollar karyerasidagi psixologik toʻsiqlar" "Interdiscipline Innovation And Scientific Research Conference" British International Science Conference 2025. 111-112b.
 - 16.Hasanboyev. O. "Oila pedagogikasi". Aloqachi nashriyoti Toshkent 2007
 - 17.Xodjiyev. B.X "Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti" darslik T.: 2017.
 - 18.Mavlonova.R, Voxidova. N, Raxmonqulova.N Pedagogika nazariyasi va tarixi. 1-qism Toshkent 2010.

19. Musurmonova O. Oila ma'naviyati - milliy O'quv qo'llanma. T.: "O'qituvchi", 1999.
20. Muxsiyeva A.Sh. Oila pedagogikasi. O'quv qo'llanma. T.: "TDPU", 2017y.
21. Karimova. V "Oila psixologiyasi". Darslik Toshkent 2007 yil
22. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf "Ruhiy tarbiya" 1-juz poklanish. Hilol nashr 2023.
23. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf "Ruhiy tarbiya" 2-juz tiklanish. Hilol nashr 2023.
24. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf "Ruhiy tarbiya" 3-juz xulqlanish. Hilol nashr 2023
25. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf "Ijtimoiy odoblar" Toshkent Hilol nashr 2018.
26. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf "Baxtiyor oila". Toshkent Hilol nashr 2022.
27. Sh. Ismoilova. "Hirs va ta'magirlik hamda qanoatning talabalar ruhiy tarbiyasiga ta'siri". "Муғаллим ҳам - узликсиз билимлендириў" 2024 yil
28. Sh. Ismoilova. "Bo'lajak pedagoglarning ruhiy tarbiyasida limning o'rni". Tamaddun nuri jurnali. 2024 yil 6-son
29. Sh. Ismoilova. "Chaqimchilikning talabalar ruhiy tarbiyasiga ta'siri" Tamaddun nuri jurnali 2024 yil 10-son
30. Shoumarov G'.B. va boshqalar. Oila psixologiyasi. Darslik T.: "Sharq" 2008.

Axborot manbaalari

<http://www.edu.uz>-O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi sayti.

<http://www.uzedu.uz> - O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi sayti.

<http://www.gov.uz>- O‘zbekiston Respublikasi hukumati portali.

MUNDARIJA

KIRISH	2
1- MAVZU: Oila pedagogikasi-fan sifatida.....	4
2- MAVZU : Chet elda Oila pedagogikasi fanining rivojlanishi tarixidan.....	24
3- MAVZU: O‘zbekistonda oila pedagogikasi fanining rivojlanishi tarixidan.....	45
4- MAVZU: O‘zbekistonda oila pedagogikasi fanining rivojlanishining ijtimoiy- iqtisodiy, me’yoriy-huquqiy asoslari.....	62
5- MAVZU: Oila va uning vazifalari.....	80
6- MAVZU: Oilaning turlari.....	89
7- MAVZU: Zamonaviy oilalar rivojining o‘ziga xos xususiyatlari...	104
8- MAVZU: Oila tarbiyasi mazmuni va mohiyati.....	115
9- MAVZU: Oila tarbiyasi metod, shakl va vositalari.....	134
10- MAVZU: Oilada bolalar bilan muloqatni yo‘lga qo‘yishning pedagogik-psixologik shart- sharoitlari.....	155
11- MAVZU: Ota-onalar bilan olib boriladigan ish, shakl va metodlari.....	165
12- MAVZU: Oila, mahalla va ta’lim muassasasi ijtimoiy-pedagogik hamkorligi.....	173
13- MAVZU: Gendir tenglikning asosiy tamoiyillari.....	183
14- MAVZU: Kaykovusning “Qobusnoma” asarida farzand tarbiyasi..	190
15- Abdulla Avloniyning “Turkiy Guliston yoxud axloq” asaridagi oilaviy tarbiyaga oid g‘oyalari.....	197
16- MAVZU: Muhammad Quronovning “Bolam baxtli bo‘lsin desangiz” asarida farzand tarbiyasi.....	206
17- MAVZU: Obiddin Mahmudovning “Farzandnoma” asarida shaxs tarbiyasi.....	216
18- MAVZU: Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusufning “Ijtimoiy odoblar” va “Ruhiy Tarbiya” asarlari asosida “Yoshlar ruhiyatidagi ijtimoiy odoblarni” shakllantirish.....	225
MAVZULAR YUZASIDAN TEST SAVOLLARI.....	259
GLOSSARIY.....	260
FOYDANILGAN ADABIYOTLAR	279

Ch.A. Sabirova, Sh.E.Yakubova, Sh.N.Ismailova, M.B. Axmedova

Oila pedagogikasi

Darslik

Darslik mualliflarning tahririda taqdim etilgan.

Darslikda keltirilgan faktlar, atoqli otlar va boshqa ma'lumotlarning aniqligiga hamda imloviy xatolar uchun javobgarlik mualliflarning zimmasidadir.

“Bookmany print” nashriyoti

Nashriyot tasdiqnoma raqami № 022246. 28.02.2022-y.

Bosishga ruxsat etildi: 03.12.2025.

“Cambria” garniturası. Qog‘oz bichimi: 60x84 ¹/₁₆

Nashriyot bosma tabog‘i 16,1. Shartli bosma taboq 16,5.

Adadi 20 nusxa. Ofset bosma usulida bosildi.

Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 22-mavze, 17-b uy.

“BOOKMANY PRINT” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 22-mavze, 17-b uy.

E-mail: bookmany_print@mail.ru

t.me/ Bookmanyprint +998 99 180 97 10